

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi
Navenda Lêkolînên Civaki ya Dîcle
Dicle Social Research Center

DI KONTEKSTA KÊŞEYA KURD DE
TÊGIHANA KURDAN BO MEDYAYA TIRKIYEYÊ

KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA
KÜRTLERİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI

KURDS' PERCEPTION OF TURKEY'S MEDIA
IN THE CONTEXT OF THE KURDISH PROBLEM

Ev rapor bi piştgiriya Sefaretxaneya Mezina DYE'yê hatiye amadekirin. Berpirsiyariya naverokê ya DÎTAMê ye û bi tu awayî nêrînên Sefaretxaneya Mezina DYE'yê nade nîşan.

©Hemû maf parastî ne. Bêyî destûra Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê, nabe ku beşek ji vê weşanê bi rengekî elektronîkî an mekanîkî û bi her awayî (qeyd, hilanîna daneyan, hwd.) were çap kirin

DI KONTEKSTA KÊŞEYA KURD DE **TÊGIHANA KURDAN BO MEDYAYA TIRKIYEYÊ** 2022

LIJNEYA RÊVEBER A DÎTAMÊ
Mehmet VURAL
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
M. Beşir YILMAZ
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Barış YAVUZ
Mehmet KAYA
Şeyhmus DİKEN

Şêvirmendê Projeyê
Doç. Dr. Sevilay ÇELENK

Tîma Projeyê
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Şîrketa Lêkolînê
Rawest Araştırma

Wergara Bo Kurdî
Serkan DELİDERE

Wergera Bo Îngilîzî
www.bordotercume.com

Dîzayn
Archetype CREATIVE
www.archetypecreative.co
Mansur MENTEŞ

Çap
A Grafik

Naverok

1. DESTPÊK 6
1.1. Di Çarçoveya Lêkolînên Sazûmanî û Akademîk De Kêşeya Kurd û Medya 8
1.2. Di Konteksta Kêşeya Kurd De Medya û Azadiya Xweîfadekirinê 12
1.3. Prosesa Afirandina Medyaya Îqtîdarê û Zexta Ku Zêde Dibe 14
1.4. Weşanên Bi Kurdî û Medyaya Kurdî, Radyo û Televîzyonên Hatine Girtin 16
1.5. Tabloya Azadiya Çapemenî û Xweîfadekirinê ya Tirkiyeyê 18
1.6. Nirxandin 19
2. TÊGIHANA ROJNAMEGER, HIQÛQNAS Û NÛNERÊN SAZIYÊN SIVÎL ÊN KURD BO MEDYAYA TIRKIYEYÊ 21
2.1. Girîngiya Medyayê 22
2.2. Di Salên 1990î de Medya û Meseleya Kurd 29
2.3. Di Prosesa Çareseriyê De Nêzîkahiya Medyayê 31
2.4. Ji Prosesa Çareseriyê Ber Bi Roja Îroyîn 36
2.5. Dahatû: Bendewarî û Pêşniyar 39
3. LI GORÎ WELATIYÊN KURD MEDYAYA TIRKIYEYÊ 41
3.1. Nimûneyên Mezaxtina Medyayê 43
3.2. Nimûneyên Mezaxtina Nûçeyan 45
3.3. Baweriya Bi Medyayê û Nûçeyan 49
3.4. Kêşeyên Medyayê 52
3.5. Salên Nodî û Prosesa Çareseriyê 53
4. ENCAM 58
5. ÇAVKANÎ 61
PÊVEKA 1. Lîsteya beşdaran 65

PEYAMA DİTAMê

Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê(DİTAM) saziyeke ramanî ye ku di sala 2010an de bi hevkariya rewşenbîr û nivîskaran hatiye damezrandin. Armanca DİTAMê ew e ku di serî de li Diyarbekirê, derheqê mijarên aborî, civakî û siyasî de bi pisporan re lêkolînan bike û bike ku derheqê mijarê de insan bigihên zanyariyên eşkere û bihûrgilî û bi van zanyariyan kêşe bên çareserkirin.

Lêkolîna Di Konteksta Kêşeya Kurd De Têgihana Kurdan Bo Medyaya Tirkiyeyê jî xebateke wusa ye ku bi vê armancê hatiye meşandin. Çarçoveya xebata me ew e ku ka nêzîkahiya tarîxî ya li hemberî kêşeya kurd a medyaya Tirkiyeyê ji hêla kurdan ve çawa tê têgihîştin, encamên vê nêzîkahiyê yên di warê kêşeya kurd û aştiya civakî de binirxîne û vê nirxandinê bi raya giştî ya kêşeya kurd re par bike.

Lêkolîna me polîtîkayên medyaya alîgirê îqtîdarê ku ji fêdeya welatiyan, rasteqîniyê û prensîbên rojnamegeriyê dûr e, weke di nimûneya kêşeya kurd de, rola wê ya di berlêgirtina çareseriya kêşeyan de jî nîqaş dike. Welatiyên kurd, di encama tecrubeya salan de mixabin bi polîtîkayên medyaya Tirkiyeyê û nûçeyên wê bawer nakin, gumana wan ji vê medyayê û nûçeyên wê zêde heye û nêzîkî wê nabin.

Lêkolîna me ya qadî bale dikêşe ser mijarên ku divê ji nû ve tê werin fikirîn û ji bo veguherandina wan hewldan divê yên weke têgihana kurdan bo medyaya Tirkiyeyê, sedemên berceste yên pêneewlehiya li hemberî medyaya Tirkiyeyê û rola medyaya Tirkiyeyê di prosesa çareseriyê de.

Zanyariya herî berbiçav a lêkolîna me ew e; li ciyê ku medya berberiyê bike, di bin zextên aborî, siyasî û hiqûqî de, di bin sansur û otosansurê de be ne mimkun e ku zimanê aştiyê bihêz bibe. Encamên lêkolînê dîsa piştrast dikin ku terkkirina zimanê şer û pevçûnê çi qasî girêdayî dûrbûna ji îqtîdarên siyasî û grûbên sermayeyê be, ew qas jî girêdayî nêzîkahiyên îdeolojîk û aîdiyetên polîtîk ên tund e.

Weke gotinên dawî, divê bê diyarkirin ku têgihana kurdan bo medyaya Tirkiyeyê di warê kêşeya kurd de ne tenê berpirsiyariyê dixe stûyê medyayê, dixe stûyê giştiya civakê. Çimkî yek ji mercên herî girîng ên avakirina aştiyê jî ew e ku insan derheqê mijarên bipevçûn de bi awayeke berfireh xwedî zanyariyan bin. Em hêvî dikin ku lêkolîna me piçekî alîkariyê bike da ku ev zanyarî û aştî pêk werin.

SEROKÊ LIJNEYA RÊVEBIR

MEHMET VURAL

1.
DESTPÊK

Di warê civakî de bi qasî çareseriya mijarên pevçûnan, di pêşketin û giranbûna rewşa pevçûnan de bixwe rola medyayê, weke di temamê sedsala borî de îro jî mijareke nîqaşê ya girîng e. Naverokeke girîng a van nîqaşan ew e ku ka medya di asta neteweyî yan jî navneteweyî de di mijara pevçûneke li erdnîgariyeke diyar de nemaze cî dide aktorên ku bi hukûmetan re, bi îqtîdarên siyasî re yan jî bi otorîteyên din re pev diçin yan jî cî dide beşên civakî yên rajêr an bindest. Bi baldarî tê şopandin û lêkolînkirin ku ka bi çi awayî ji van beşan re di medyayê de cî hatiye veqetandin, aktorên pêwendîdar bi awayeke wekhev û heqanî hatine temsîlkirin an na, yan jî mijara pevçûnê ji pêdiviyên konjonkturel ên siyasetê cihê tê nirxandin an na.

Bo nimûne; di prosesên têkoşîna li dijî rejîma nijadperest a li Efrîqaya Başûr de jî, di prosesa pevçûnê ya li Îrlandaya Bakur bi salên dûdirêj berdewam kiriye de jî, di pevçûna nevxweyî ya 52 salan navbera dewleta Kolombiyayê û Hêzên Çekdar ên Şoreşger ên Kolombiyayê(FARC) ajotiye de jî têkiliya bûyeran li gel medyayê û awayê cîgirtina wan di medyayê de bûne mijarên gelek xebatên akademîk. Ne tenê di serdemên pevçûnan de, her tim dêhn û bala lêkoleran li ser e û hewcedarî bi nirxandinê dibînin ku ka îrlandî, reşik, binecih, bi gotineke din beşên ku li erdnîgariyekê ji aliyê erka siyasî ve tên çewisandin di medyayê de bi giştî cî dibînin an na, medyaya wan bi xwe heye yan na, yan jî derfeta wan a îstîhdamê di medyayê de heye yan na. Çimkî ev mijar daneyên watedar pêşkêş

dikin ji bo ku meriv rewşa paşguhkirinê yan jî bindestiyê ya beşên çewisandî yan jî hebûna wan hatî redkirin û înkarkirin, fam bike.

Medya; di avakirin û parastina pergaleke demokratîk, pluralîst û aştiyane û gelemperiyê de xwedî roleke heyatî ye. Nemaze di civakên ku xwedî raboriyeke bi pevçûn û tundiya etnîk, olî û kulturî ne de, di danîna normên aştiyane û lihevhatinê de rojnamegerî û rojnamegeriya aştiyane xwedî peywirên girîng in. UNESCO di danezana xwe ya bi tarîxa 1978an de, ya bi navê "Danezana Prensîbên Esas Ên Li Dijî Nijadperestiyê û Ciyawaziyê", dibêje "Navgînên Ragihandina Girseyî(medya) di xurtkirina aştiyê û fambariya navneteweyî de û li dijî nijadperestiyê, ciyawaziya nijadî û fîtkirina şer mecbûr e alîkariyê bike"(Ya ku neql dike: Alankuş, 2016:17) û bi awayeke net bale dikêşe ser vê berspirsiyariyê. Lynch û McGoldrick rojnamegeriya aştiyane wisa pênase dikin "edîtor û nûçegihan, lazim e binirxînin bê ka dê kîjan çîrokan weke serenav nîşan bidin, wan bi çi awayî bixebitînin, div an vebijêrkan de wisa bifikirin ku ji bo civakê fersendan derêxin holê"(Alankuş, 2016: 20).

Li Tirkiyeyê jî saziyên sivîl yan jî akademîsyenên ku girîngî bi xebatên aştiyê û çareseriya pevçûnan didin, fêmkirina prosesên/tecrubeyên pevçûn û avakirina aştiyê yên nemaze di navbera dewlet û komên etnîk, olî hwd. ku bi dewletê re pev diçin de, yên li herêmên cuda ên dinyayê ku pevçûn lê berdewam in, girîng dibînin. Di van xebatan de eleqeyeke taybet jî heye ku ka medya bi çi awayî cî dide pevçûnan. Bo nimûne Navenda Lêkolînên Civakî ya Dicleyê(DİTAM) li gel ku li Tirkiyeyê prosesa çareseriyê negiha encamekê jî dev ji xebatên di vî warî de berneda û li gel gelek hewldanên girîng ên din bi serenavê "Rola Rêxistinên Sivîl Di Avakirina Aştiya Civakî De: Tecrubeya Efrîqaya Başûr" di 25ê Gulana 2019an de, bi beşdariyeke berfireh civînek organize kiriye. Siyasetmedarên pêşeng ên prosesa aştiyê û kesên ji qada saziyên sivîl hatine vexwendin û parvekirina tecrubeyan hatiye pêkanîn. Ev xebat paşê weke kitêb jî hatiye weşandin. (DİTAM, 2019).

Weke vê, di çarçoveya ***Rêze-xebata Çareseriya Pevçûnan û Avakirina Aştiyê: Tecrubeyên Dinyayê*** de, ku Enstîtuya Lêkolînên Siyasî û Civakî ya Diyarbekirê(DİSA) bi rê ve biriye, tecrubeyên Nepal û Sri Lankayê hatine lêkolînkirin. Di xebata duyem de, a li ser pevçûnên herheyî yên li Sri Lankayê di navbera dewletê û Tamîlan de, tê nîşandan ku hukûmet weke perçeyeke şer medyayê bi çi awayî dixe bin kontrola xwe. Tê diyarkirin ku bi vê mebestê "Navenda Medyayê Ji Bo Ewlehiya Neteweyî" hatiye avakirin(Çapan, 2020: 40). "Di berdewamiya pevçûnan de qada şer li ber medyaya neteweyî û navneteweyî hatiye girtin, rojnameger rastî zextan hatine û hatine kuştin, pê re hukûmetê ji bo di berdewamiya şer de li herêma pevçûnan weşandina nûçeyan kontrol bike saziyek ava kiriye. Ev nîşan didin ku zanyariyên li ser pevçûnan dixwazin bên veşartin"(2020:53) ev hevok bi awayeke giştî zext û kontrola li ser medyayê ya li gelek erdnîgariyên wisa pevçûn lê berdewam in, vedibêjin.

Li Tirkiyeyê jî "kêşeya kurd" ku serdemeke dûdirêj e berdewam e û bûye sebebê bi dehhezaran insanan û weke pevçûnan qewimiye, bi kîjan hêlê ve were nirxandin jî, rola medyayê ya di vê kêşeyê de perçeyeke jêneger a nîqaşa polîtîk a rojane ye. Li gel vê yekê hin nêzîkahî paşguh dikin ku aliyeke din a kêşeya kurd heye ku di bin zexta polîtîkayên red, înkar û asîmîlasyonê de, her têkoşîna welatîbûneke wekhev yan jî têkoşîna mafan û azadiyeyê dihundirîne û kêşeyê bi temamî weke girêdayî konsepta teror û ewlehiyê ya bitûnî û bekaya dewletê tehdît dike dibînin û di xebatên medyayê de jî ev yek tesîreke neyînî lê dike ku kêm cî bidin kêşeya kurd.

Ev xebat lêkolîneke wisa ye ku hewl dide vê kêmasiya behskirî temam bike û dêhna xwe nade naveroka medyayê yan jî metnan, hewl dide di konteksta kêşeya kurd de têgihan û têfikirîna welatiyên kurd bo medyaya Tirkiyeyê derxe holê.

1.1.
Di Çarçoveya Lêkolînên Sazûmanî û Akademîk De Kêşeya Kurd û Medya

Gava meriv dêhna xwe bide xebatên ku di medyaya Tirkiyeyê de kêşeya kurd lêkolîn kirine, meriv dibîne ku van xebatan bi awayeke berfireh berê xwe nedane hêlên medyayê yên ku tesîra wan li ser giranbûna kêşeyê hene. Ji vê jî wêdetir, di vî warî de lêkolîneke berfireh a sazûmanî yan jî akademîk jî tune ye ku kurdan weke "kirde"yek bibîne û nirxandinên wan ên li ser awayê bikaranîna medyaya Tirkiyeyê ya kêşeya kurd, têgihana wan a medyayê yan jî hest û ramanên wan ên li ser medyayê weke arîşeyek bibîne.

Xebatên ku di konteksta kêşeya kurd de rola medyayê bi awayê berfireh vekole gelek kêm in. Qismeke girîng a van xebatan ji aliyê saziyên sivîl ên weke Weqfa Aştiyê, Weqfa Lêgerînên Aborî û Civakî ya Tirkiyeyê(TESEV), Enstîtuya Lêkolînên Civakî û Siyasî ya Diyarbekirê(DİSA) û Enstîtuya Pêşketina Demokratîk(DPI) ve bi derfetên kêm hatine kirin. Nemaze jî ji bo kêşeya kurd bi perspektîfên aştiyane bêne nirxandin û hestyarî yan jî daxwaza çareseriyê ya civakî ya li ser kêşeya kurd civakî bibe, hewcedarî pê heye ku alîkariyên muhtemel ên medyayê bên lêkolînkirin û nîqaşkirin.

Gava meriv ji hêla kêşeya kurd ve li medyaya Tirkiyeyê dinêre, meriv dibîne ku pratîkên medyayê bi giştî li gorî polîtîkayên înkar û asîmîlasyonê yên îqtîdarên siyasî ne. Di vê çarçoveyê de meriv kare bi rehetî bibêje ku bi salên dûdirêj esasen di serî de saziyên televîzyonê yên serdest, medyaya kevneşop him di karûbarên honandî de, him di nûçeyên ne honandî de kurdan bi nasnameya wan temsîl nakin, cî nadin kêşeya kurd û weke ku çil sal in pevçûn tune ne, tevdigerin.

Medyayê gava cî daye kêşeya kurd jî di çarçoveyeke propagandaya yek alî de kar kiriye, mijarê di çarçoveya teror û ewlehiyê de hildaye dest û di vî warî de "agahdarkirina" raya giştî ji xwe re weke peywir dîtiye. Di polîtîkayên medyayê yên di vî warî de helbet guherînên serdemî hene. Nemaze di serdema prosesa çareseriyê de di hin weşanên televîzyonê de ev konsepta ewlehî û terorê jî hatiye pirsiyarîkirin yan jî di rojnameyan de bi qunciknivîsan û nûçeyan bêhtir cî dane vegotineke azadîxwaz. Lê minkun e meriv bibêje ev guherîn ne weke encameke polîtîkaya medyayeke serbixwe, ancax û ancax di çarçoveya qada ku îqtîdara siyasî vekiriye de berfireh bûye yan jî teng bûye.

Di vê kontekstê de Cuma Çiçek behsê dike ku di prosesa çareseriyê de venêrîn û kontrola dewletê ya li ser medyayê tesîreke erênî nîşan daye. Çiçek, di rapora xebata qadî ya bi navê ***Saziyên Sivîl Ên Di Prosesa Çareseriyê 2013-2015an***[1] de ku di bin banê Weqfa Aştiyê de pêk hatiye, têkiliyên medya, aborî û siyasete jî lêkolîn kiriye. Saziyên medyayê yên aîdî grûbên sermayeyên mezin ji ber berjewendiyên xwe li gorî îqtîdara siyasî tevgeriyane û loma weke beşdarên lêkolînê jî diyar kirine di prosesa çareseriyê de, ji ber guncaniya têkiliyên medya, dewlet û hukûmetê sekna medyaya serdest a li hemberî prosesê jî erênî bûye(Çiçek, 2018: 74). Li gel vê yekê aşkere ye ku ev perspektîfa erênî jî dîsa girêdayî israra îqtîdara siyasî ya di warê çareseriyê de ye. Bi rastî jî ev rewş, bi îfadeya nûnerek saziyeke sivîl ku beşdarî lêkolînê bûye, wisa hatiye diyarkirin "Bi awayeke giştî zimanê medyayê erê, ji berê gelek baştir bû. Lê yekser vegeriya ser zimanê şer. Mesela di rojekê de guherî yanê ew ziman. Ji halê berê tu şop nema."(2018: 74).

Çiçek, li gel ku îşaret bi sekna erênî ya di prosesa çareseriyê de kiriye jî, di analîza lêkolîna qadî de rave kiriye ku medya di konteksta kêşeya kurd de bi awayê giştî aktoreke wisa ye ku nirxên

[1] Armanca vê lêkolînê ew bûye ku pozîsyona saziyên sivîl a li bidawîbûna pevçûnan û avakirina aştiya civakî ya girêdayî meseleya kurd û kapasîteyên wan analiz bike, ji bo proseseke muhtemel a muzakere û lihevhatinê, him ji bo saziyên sivîl, him ji bo aktorên siyasî pêşniyarên polîtîkayê diyar bike.

normatîf ên di civakê de ji nû ve afirandiye û berbelav kiriye. Di vê çarçoveyê de nêrînên beşdaran wisa xulase kiriye:

> **Hin beşdar diyar dikin ku em ê nikaribin sekna neyînî ya medyaya serdest a di warê kêşeya kurd û aştiya civakî de tena serê xwe bi têkiliyên medya-aborî-siyasetê rave bikin. Li gorî vê, çarçoveya normatîf a medyaya serdest jî di vî warî de gelek bipirsgirêk e. Diyar dikin ku fikr û nêrîna "Bila kurd diya xwe nebîne" ku di siyaseta Tirkiyeyê de serdest e, di medyaya serdest de bi awayeke berbelav tê dîtin. Loma meriv nikare medyayê tena serê xwe weke aktorek ku "neçar e" gotinên siyaset û sermayeye bîne cî, bibîne. Di warê kêşeya kurd de medya ji kêşeyên girêdayî çarçoveya normatîf a weke neteweperestî, mîlîtarîzm, vederkirin, tune hesibandin, biçûk dîtin azade nîn e, di gelek rewşan de aktoreke wisa ye ku vê çarçoveya normatîf ji nû ve diafirîne û li civakê belav dike. Bo nimûne nûnerek saziyeke sivîl ku di qada windayan de dixebite, berpêş dike ku medyaya serdest ne tenê di Prosesa Çareseriyê de, hema hema her tim "belavkariya îdeolojiya fermî" dike.(Çiçek, 2018: 77).**
>
> **Weke berî prosesa çareseriyê tenê saziyên weke Weqfa Aştiyê ku di qada civaka sivîl de xebatan dikin na, saziyên fikrî yên nêzîkî hukûmetê yên weke SETAyê jî bi kêşeya kurd re eleqedar bûne. Lêkolîneke berfireh ku nemaze di prosesa çareseriyê de di bin banê SETAyê de hatî kirin, li gel nakokiyên xwe, hin encaman jî derdixe holê ku em karin li ser bihizirin. Lêkolîna ku SETAyê li gel Pollmarkê bi rê ve biriye, ya bi serenavê *Têgihana Tirkiyeyê Ya Li Ser Kêşeya Kurd* ji ber hindê gelek balkêş e. Hatiye diyarkirin armanca bingehîn a lêkolînê ew e ku di meha Tebaxê ya 2009an de ku nîqaşên "vebûna demokratîkbûnê" dest pê kirine û bi berfirehî berdewam in lê bikole bê ka him vebûn, him jî meseleya kurd ji aliye civakê ve çawa tê dîtin.(Aras vd. 2009: 9) Ev lêkolîna ku kêşeyê ji hêla temsîla di medyayê de na, ji hêla "têgihana" civakê ve hildaye dest, tevde li gel 10.577 kesan hatiye kirin.**

Rapora vê lêkolînê, ku paşê weke kitêb jî hatiye weşandin, balê dikêşe ser wê yekê jî ku di çareserkirina kêşeyên civakî de berpirsiyariya medyayê jî heye, derdorên ku her daxwaza kurdan ya heq bi îxaneta wetan didarizînin, ev sekna wan rê li ber lêgerîna edaletê ya civakê digire û zirarê dide jiyana civakî. Tê nîqaşkirin ku seknên bi vî rengî hêviyên ji bo pêkhatina edaletê ditemirînin.(2009: 17). Di raporê de, di vê xalê de bi aşkerayî neye telefûzkirin jî, aşkere ye ku derdorên behsa wan tê kirin, medyayê jî dihundirînin. Bi rastî jî di rapora ku piştî lêkolînê hatî amadekirin de tê diyarkirin ku derketiye holê civak berpirsiyariyeke wisa dixe stûyê medyayê û di prosesa 25 salên borî de, mixabin medyayê weşangeriyeke li gorî vê berpirsiyariyê nekiriye.(2009: 59).

Li gel van lêkolîn û raporên sazûmanî medya û mijara prosesa çareseriya kêşeya kurd, helbet bûye mijara gelek civînên saziyên sivîl yan jî di warê civakîkirina daxwaza çareseriyê û hewldanên aştiyê de bûye mijara nivîsên rojnameyan ên kur ola medyayê nirxandine.

Di qada akademîk de jî di ji nû ve afirandina neteweperestiyê yan jî mîlîtarîzmê de, ji destpêka salên 2000î vir ve mimkun e meriv –hejmara wan kêm be jî- rastî xebatên kur ola medyayê di konteksta kêşeya kurd de hildidin dest, bê. Di hin tezên lîsansa bilind û doktorayê de û di hin makaleyên kovarên zanistî de li ser ji hêlên cuda yên vê meseleyê xebat çêbûne. Bo nimûne Turgay Dakak di xebata xwe ya teza lîsansa bilind de, ya bi navê ***Di Salên 90î De Di Konteksta Kêşeya Kurd De Rola Medyayê Di Jinûve Afirandina Neteweperestiya Tirkîtiyê De(Nimûneya Rojnameya Milliyetê)***, bale kêşeya ser wê yekê ku ka pevçûnên salên 90î bi kîjan pratîkên zimanî ragihandine civakê. Di xebatê de hatiye nirxandin ku awayê neqlkirina pevçûnên li herêmê yên di 1990an de di medyayê de xwedî wê rolê ye ku roja îroyîn teşe dide pratîk û têgihana neteweperest a berbelav. Ev jî ji tespîtên

xebatê ne ku dibêje zimanê ajîtatîf ê di vê prosesê de medyayê bi kar aniye, kiriye ku girseyên berfireh angajeyî neteweperestiyê bibin û atmosfera psîkolojîk a pevçûnên civakî gur kiriye, gurtir bibe.(Dakak, 2015).

Ya rast li ser kêşeya kurd kom nebin jî encamên xebatên akademîk ên din ku li ser têkiliya AK Partiyê li gel medyayê hatine kirin jî dikin ku meriv ziman û vegotina ku di sêgoşeya dewlet-hukûmet-medyayê de hatî peydekirin û li qada civakî hatî belavkirin, fêm bike. Bo nimûne Mesut Ayan di teza xwe ya doktorayê de, ya bi serenavê ***Di Serdema Partiya Edalet û Pêşketinê De Medyaya Tirkiyeyê û Veguherîna Bloka Tarîxî*** ku di tarîxeke nêztir de hatî temamkirin, diyar dike ku bi rûdanên siyasî yên di serdema hukûmeta AK Partiyê de nêzîkahiya li hemberî medyayê jî guheriye, di prosesa piştî 15ê Temûzê ev rewş xuyantir bûye. "Ne mimkun e ku meriv qala polîtîkayeke medyayê ya tek û neguherbar bike di dema îktîdara 16 salên AKPyê de. Têkiliyên îqtîdarê yên li gel medyayê tim dilive û ew û perçeyên civakî yên weke siyaset, aborî, perwerdehî, tenduristî tesîrê li hev dikin"(2019: 290). Bi vê hevokê ve girêdayî, dibe ku fêdeya wê hebe meriv rewşa ku ya rast ji xwe zelal e jî ji nû ve îfade bike. Berî prosesa çareseriyê, di dema prosesê de û piştî wê, meriv nikare qala polîtîkayeke tek û neguherbar yan jî sekneke polîtîk a AK Partiyê bike di warê kêşeya kurd de. Medyaya AK Partiyê jî ne ku tenê bûye mecrayek ku meriv karibe van polîtîkayên guherbar bişopîne, di heman demê de xwedî tesîreke girîng bûye di civakîbûna sekna guherî de jî.

Dîsa rapora bi serenavê ***Prosesa Çareseriyê Ji Dolmabahçeyê Ta Bi Roja Îroyîn: Fêmkirina Biserneketinê û Dîtina Rêyeke Nû*** ku di bin banê Weqfa Aştiyê de hatiye hilberandin jî xebateke girîng e ku divê meriv behsê bike. Weke di nivîsa pêşkêşkirinê de jî hatiye diyarkirin ev rapor, berdewama rapora ewil a weqfê ye ku serdema çareseriya ya heta 7ê Hezîrana 2015an analiz kiribû. Ev rapora ku ji aliyê Cuma Çiçek û Vahap Coşkun ve hatî nivîsandin, qala girîngiya rola aktîf a medyayê û zimanê çareseriyê yê medyayê dike û pêşniyarên di vî warî de tîne ziman. Hin ji wan pêşniyaran ev in: divê ji bo torên hevgirtinê di navbera welatiyan de bên honandin saziyên medyayê beşdarî seferberiya avakirina civakî bibin, divê hedefên siyasî yên weke sîstema seroktiyê, sîstema parlamenter ne tenê karê partiyên siyasî be, di van mijaran de di serî de akademî û medya aktorên civakî yên din jî roleke çalak hilgirin ser xwe, ziman ji tundiyê bê paqijkirin, aliyên pêwendîdar ên weke hukûmet, partiyên siyasî û rêxistinên sivîl zimaneke lihevhatinê û çareseriyê bînin pê.(2016: 25-6). Di piraniya raporê de di mijara civakîbûna zimanê aştiyê û daxwaza çareseriyê de behsa baweriya bi alîkariya potansiyel a medyayê di warê agahdarkirin, nîqaşkirin û ji hev fêmkirinê de tê kirin. Ev rewş bi awayê herî zelal tê îfadekirin:

> **Divê medya di prosesa çareseriya ya nû de roleke çalak hilgire, medyayeke Lihevhatin û Çareseriyê yan jî Aştiyê bên dabînkirin. Di vê kontekste de, di medyaya serdest de meriv kare programên aştiyê yên domdar û timî, rojnameya/bultena aştiyê, xebatên weke Bultena Mor a li ser kêşeyên jinan yan jî Bultena Kesk a li ser ekolojiye, Bultena Spî yan jî Bultena Aştiyê/Çareseriyê ya li ser lihevkirin û çareseriyê him di medyaya nivîskî de, him jî di ya dîtbarî de bike. Heke meriv dêhna xwe bide rola sereke ya medyayê di bêçekkirina ziman de, di avakirina raya giştî de, divê meriv bibêje bila medya roleke çalak hilgire.(2016: 27).**

Ji aliyê din ve Vahap Coşkun di xebata xwe ya bi serenavê ***Prosesa Çareseriyê: Destkeftî û Tehdît*** de, nirxandineke bîrzelal dike li ser tesîra wê yekê ku berê rêvebirên/aliyên prosesa çareseriyê bi hêlên neyînî di medyayê de derdixistin pêş, lê paşê cîgirtina wan a di medyayê de encameke din deranî:

> **Medya, prosesa çareseriyê, di namzediya Demirtaş de bû faktoreke diyarker. Ji ber ku bi saya prosesê çek rawestiyan, xebera pevçûn û mirinan nehat Demirtaş xebateke rehet meşand. Bang li her alî û beşên Tirkiyeyê kir. Di medyaya navendî de bêhtir cî girt, eleqeyek jê re çêbû, destek danê. Medyaya ku berê Demirtaş û partiya wî tim bi têgehên neyînî yên weke "xayîn", "dabeşker" bin av dikir, cara ewil vê tevgerê bi têgehên erênî da nasîn, hêlên sempatîk ên Demirtaş derxistin pêş. Eger weke berê rewşeke bipevçûn hebûya, yek ji van jî pêk nedihat. Rewşa musaît û desteka medyayê ku prosesa çareseriyê van pêk anîbû, ciyê manevrayên Demirtaş û desteka bo wî berfireh kirin.(2015:29)**

Xebateke din a Coşkun a bi navê Prosesa Çareseriyê: Do, Îro û Sibê jî rola mezin a medyayê di kêşeyên civakî de teslîm dike û bale dikêşe ser wê yekê ku di karekî zor ê weke avakirina aştiyê de, girîng e medya berpisrsiyariyê hilgire. Coşkun, bi awayeke baş îfade dike ku prosesa aştî û çareseriyê, proseseke wisa ye ku ji her provokasyonê re vekiriye û kare zû bişkê. Şîroveya wî ya di vî warî de ew e ku dibêje aştî berî her tiştî "pergala heyî" tehdît dike û têkiliyên îqtîdarê diguherîne, loma zehmet e. Tişta ku di prosesa çareseriya kêşeya kurd de qewimî jî ev bû. Di qonaxa baweriya bi îmkana aştiyê de jî pirsgirêke hene. Bi rastî jî gelek bûyerên tundiyê yên provokatîf, di van prosesan de ji ber van sedeman jî qewimîne û saziyên medyayê jî tiştên neyînî mezin kirine û kirine ku ev rewşa bi tundî ya provokatîf bi cî bibe. Li gorî Coşkun saziyên medyayê "...hewl dan baweriyê bişkînin û fikra ku dê tiştekî dernekeve ji prosesê li temamê civakê belav bikin. Lewre heke baweriya herdu aliyan bişkiya û civakê hêviya xwe ji prosesê qut bikira, rawestina prosesê dibû jêneger."(2014: 11).

Bi kurt û kurmancî, aşkere ye ku di konteksta kêşeya kurd de ji destpêka pêkhatina hestê çareseriyê li ba civakê û baweriya bi ihtîmala aştiyê, heta bi hewldanên ji bo vê yekê di her qonaxê de rol û giraniyeke diyar a medyayê heye. Bêguman medya tu carî nikare barê prosesê tena serê xwe hilgire, heta ciyê nîqaşê ye ku ka peywireke wê yî wisa heye yan na. Lê her kesê ku serê xwe bi vê mijarê diêşîne, rojnameger, akademîsyen yan jî endam û dilxwazên saziyên sivîl, di mijara pûtepêdana vê yekê de xwedî mafdariyeke payebilind in. Medya mecrayeke wisa ye ku bi saya wê endamên civakê yên bi awayeke fizîkî hev nabînin bi hev re xeber didin, fikr û pêşdaraziyên xwe digihînin hev. Medya xwedî wê şiyanê ye ku di şertên guncan de, kare hestekî di jiyana civakê de serdest bibe. Ev hest dibe ku carna nifret û hers bin, carna jî ji hev fêmkirin û nêzîkahî yan jî hestên dostaniyê bin.

Meriv kare bibêje hema hema di 30 salên dawîn de, ji salên 1990î vir ve, bi qasî têgihana civakê ya bo kurdan, di nêzîkahiyên li hemberî kêşeya kurd de jî para medyayê gelek mezin e. Îqtîdara siyasî ji bo birêvebirina nêzîkahiyên cuda yên li hemberî vê kêşeyê li gorî tercîhên xwe medyayê bi kar tîne. Louis Althusser(2006) medyayê weke cîhaza îdeolojîk a dewletê dinirxîne, bi rastî jî nayê redkirin ku behremendiyeke cuda ya medyayê heye û kare pêşikiyên îqtîdara siyasî bi civakê bide pejirandin, civakê li gorî van pêşekiyan bixe tevgerê yan jî di hin mijaran de civakê pasîfîze bike. Medya di hilberandina rizaya civakî de jî xwedî ciyekî ciyawaz e. Weke ku Gramsci bi têgeha "hegemonyayê" rave dike çîna serdest îqtîdara xwe ne tenê bi bikaranîna zorê, di dinyaya modern de 'li gel zorê' bi hilberandina rizayê jî didomîne. Girîngiyeke bênîqaş ya medya û navgînên ragihandinê hene di hilberandin û belavbûna rizayê de. Ne tenê di warê kêşeya kurd de, ji prosesa Geziyê vir ve di jiyana polîtîk a bibahoz de ku hema hema di her mijarê de rageşiyeke civakî ya zêde hildiberîne, gelek nimûne hene ku nîşanî me didin bê ka ev riza bi rêya medyayê çawa tê manîplekirin. Di civakê de nemaze jî bi rêya medyayê her û her 'yên din' tên afirandin, ji bo temenê siyasî yê îqtîdaran dirêj bibe jî li ser 'yên din' polîtîkayên têgihanê têne meşandin.

Hewldana têfikirîna kêşeya kurd di konteksta medyayê de, ji van agahiyan jî xuya dike ku gelek girîng e û ev li gor hin pîvanan hewldaneke kêmmayî ye. Me weke DİTAMê hêleke vê mijarê ya ku li ser wê kêm xebat hatine kirin, hilda dest û ji ber vê em lêkolînê girîng dibînin. Armanca me ew bû ku em mijara ***Di Konteksta Kêşeya Kurd De Medyaya Tirkiyeyê*** ji vî aliye kêm hatî lêkolînkirin ve

hildin dest û di serî de ya welatiyên kurd, têgihana bo medyaya Tirkiyeyê ya rojnamegerên li herêmê, nûnerên saziyên sivîl, hiqûqnasan û aktîvîstan bi vê xebatê derxin pêş. Kurd çawa dibînin vê mecraya ku heya îro kêm zêde cî daye wan, kêm zêde berê xwe daye wan, wan weke dabeşker, xayîn yan jî "nenûk û goştê wê", weke "bira" temsîl kiriye lê di her rewşê de kurdan kiriye objeya vê nêrînê? Di prosesa çareseriyê de, gelek berî wê, di salên 1990î de nêrîna li medyayê di pozîsyona "kirde"yek de û têgihana di wir de ya bo kêşeya kurd yan jî kurdan çawa dinirxînin? Têgihan çi qasî bê birêvebirin jî bi hin pîvanan jî xwedî hêleke "subjektîf" e û li ser vê subjektîfiyê tê danîn. Xebata di konteksta kêşeya kurd de têgihana bo medyaya Tirkiyeyê hah di nav vê subjektîfiyê de hewl dide li têgihaa medyayê ya kurdan binêre, berhema xebateke wisa ye.

Ji bo ku meriv karibe encamên lêkolînê rast rave bike lazim e meriv bi awayê tarîxî him zext û zordariya li ser medyaya kurdan û xebatkarên medyayê bi kurtasî bibîr bixe, him jî rewşa îroyîn a encama polîtîkayên AK Partiyê binirxîne.

1.2.
Di Konteksta Kêşeya Kurd De Medya û Azadiya Xweîfadekirinê

Gava meriv di konteksta kêşeya kurd de medyayê nîqaş bike û bibêje berpirsiyariya xwe ya bo aştiyê nayêne cî, ya rast divê meriv bibîr bixe ku li vî welatî her tim hewldaneke gelek cidî ya ku meriv kare wê weke xeteke têkoşînê ya li pey îdeala "medyayeke din" bibîr bîne jî hebûye. Kêşeya kurd di medyayê de li gorî pêdiviyên îqtîdarên siyasî bi awayên cuda tê birêvebirin û di her qonaxê de di konteksta hilberandina rizayê de pêşkêşî civakê tê kirin, lê ji aliyekî ve jî di medyayê de kevneşopek an xeteke din a rojnamegeriyê jî her hebû ku hewl dida vê kêşeyê bi her hêlê ve derxe holê, perdeya li ser heqîqetê rake. Yên girêdayî vê kevneşopiyê carna bi sedema ku ji rojnamegeriyê bêhtir aktîvîstiyê dikin, hatin rexnekirin. Em rojnameyên weke ***Gündem, Ülkede Gündem, Özgür Gündem, Yeni Gündem*** ên di nav vê medyayê de cî digirin û hewl didin kêşeya kurd "bixin rojevê" û piraniya rojnamegerên wê ji kurdên li erdnîgariya kurdan gihane, ji nêz ve nas dikin. Di medyaya Tirkiyeyê ya li navendên Stenbol û Enqereyê de jî rojnameger û xebatkarên din ên medyayê her hebûn ku alîkariyeke mezin kirin bo vê têkoşînê. Di nav vê medyaya ku bi navên weke "medyaya alternatîf", "medyaya serbixwe" hatin bilêvkirin de ji aliyekî ve êdî mecrayên ku meriv kare bibêje kevn bûne yên weke ***Bianet*** û ***sendika.org*** ku hema hema sed car hatiye girtin û dîsa dest pê kiriye, hene, li aliyê din gelek mînakên nû jî di nava salan de liv ir zêde bûn. "Qeder"a zext û zordariya li ser medyaya alternatîf û ya zext û zordariya li ser kurdan û hewldanên çareserkirina kêşeya kurd ji hev cihê nebûn.

Di lêkolînek ku berê xwe bide Di konteksta Kêşeya Kurd de Medyaya Tirkiyeyê, bi kurtasî be jî divê bale bikêşe ser hewldanên bo têkoşîna heqîqetê yên li jor hatî behskirin, rewşa medyayê û azadiya xweîfadekirinê, zehmetiyên li ber çapemeniya azad ên ji ber prosesa pevçûnan û polîtîkayên ewlehiyê derketine holê.

Azadiya çapemeniyê û xweîfadekirinê ku ji berê ve li Tirkiyeyê bipirsgirêk bû, gava mesele dibe kêşeya kurd bêhtir bipirsgirêk dibe. Ji ber vê rewşê dê watedartir be heke meriv di warê kêşeya azadiya çapemeniyê û xweîfadekirinê ya li Tirkiyeyê de û di mijara zextên li ser rojnamegeran de erdnîgarî û medyaya kurdan di bin serenaveke din de hilgire dest.

Bajarên kurdan di tarîxa Dewleta Komara Tirkiyeyê ya ji sed salî bêhtir de, bi hinceta derbeyên leşkerî, serhildanên kurdan û aloziyên navxweyî ji hêla mufettîşên gişt yên bi rayeyên "süper" hatî wezîfedarkirin ve 25 sal, bi rêveberiya awarte 15 sal û bi OHALê jî 17 sal hatin birêvebirin. Di van

serdemên derasayî de ku hiqûqa normal ji holê radibe, yek ji mafên ku herî zêde tesîr lê dibe jî azadiya çapemeniyê û xweîfadekirinê ye. Mehmet Sena Kösedağ di xebata xwe ya li ser Çapemeniya Tirk di serdemên rêveberiya awarte de diyar kiriye ku di serdemên demokrasî ji holê hatî rakirin de azadiya çapemeniyê tune hatiye hesibandin, sansurên giran hatine ferzkirin û gelek xebatên asayî yên çapemeniyê hatine rawestandin û gelek rojnameger jî bi cezayan re rû bir û mane.(2009: 477-87).

Kêşeya kurd ku li Tirkiyeyê meseleyeke aborî, civakî û siyasî ye, ji xeynî hin serdemên îstîsnaî bi gotina fermî ya dewletê weke kêşeya "aboriya şûndemayî", "teror", "dabeşkarî" û "asayîş"ê hatiye pênasekirin. Bo nimûne Fuat Uçar û Osman Akandere yên nêzîkahiya dewletê li hemberî kêşeya kurd hildane dest û gotine li gorî nêrînên polîtîk ên derdorên cuda tezên bi kategoriya xwe cuda hene ku dibêjin kêşeyeke aboriyî ye, kêşeyeke teror û dabeşkariyê ye û kêşeyeke nasnameyî ye.(2017: 367-8) Loma meseleya kurd û rûdanên siyasî, leşkeri û civakî, kulturî yên girêdayî wê, ji derveyî sînorên îdeolojiya fermî û dewletê di medyayê de nekarîn cî bigirin. Sansureke giran danîn ser çapemeniyê.

Rewşa bipevçûn ya ku bi serdegirtina Dihê û Şemzînanê ya Partiya Karkerên Kurdistanê(PKK) ya 1984an dest pê kir û di roja îroyîn de him car carna li Tirkiyeyê, him jî li derveyî sînorên Tirkiyeyê berdewam e û di vî warî de ku îqtîdara siyasî dîsa berê xwe da polîtîkayên sert ên ewlehiyê, kirin ku kêşeya azadiya çapemeniyê her biçe girantir bibe.

Waliyên OHALê yên di salên 90î de li bajarên kurdan bi rayeyên berfireh hatibûn peywirdarkirin, nehêlan ku rojname û weşanên di warê kêşeya kurd de li derveyî sînorên dewletê, nûçe û weşanên muxalîf û rexnegir kirin, bikevine bajarên kurdan. Gelek rojname, kovar hatin girtin. Di çarçoveya Qanûna Têkoşîna Li Dijî Terorê(TMK) de ku di sala 1991an de hat derxistin û tesîra wê îro jî li ser rojnamegeran tund e, gelek rojnameger, nivîskar, rewşenbîrên ku di mijara kêşeya kurd de xwedî fikrê cihê bûn û van fikrên xwe aşkere kirin, hatin girtin û darizandin.

Di salên 90î de ku hiqûqa normal ji holê hat rakirin, li gel binpêkirinên tund ên mafên mirovan ên weke şewitandin û valakirina gundan, windakirina bi zorê, îşkence, infaza bêyî darizandin û cînayetên kiryarên wan nediyar, rojnameger jî hatin kuştin, buroyên rojnameyan jî hatin bombekirin. Li Tirkiyeyê ji 79 rojnamegerên heya îro hatine kuştin yan jî bi zorê hatine bêseroşûnkirin, hema 21 jê tenê di navbera salên 1989-1995an de li bajarên kurdan hatine kuştin.(cgd.org.tr, 2022)

Bi dehan nûçegîhan, nivîskar û xebatkarên rojnameya Özgür Gündemê ku di tarîxa çapemeniya kurdan de yekem rojnameya bi tirkî ya rojane bû, ji avakirina wê ya 30ê Gulana 1992an heya bi girtina wê ya sala 1994an, di du salan de bûn qurbaniyên cînayetên kiryarên wan nediyar. Sansureke giran danîn ser rojnameyê, derheqê gelek xebatkarên wê de doz hatin vekirin. 76 nûçegîhan, nivîskar û belavkar hatin kuştin ku li rojnameyên pêşrew û peyrewên ***Özgür Gündem***a ku bo medyaya kurdan bû sembol xebitîn.(Bianet, 2011). Rengin Arslan di nûçeya xwe ya li ser vê yekê de diyar dike ku li gorî daneyên ne misoger di salên 1990î de ji 40î zêdetir rojnameger hatin kuştin. Tenê di sala 1992an de 14 rojnameger hatine kuştin û 13ên van rojnamegerên li başûrê rojhilat dixebitîn. Weke Arslanê jî bibîr xistiye di nav yên hatî kuştin de "Musa Anterê ku wê demê di rojnameya Özgür Gündemê de dinivîsand û İzzet Kezer ê nûçegîhanê rojnameya Sabahê ku heman salê di meha Adarê de li Cizîrê hat kuştin jî hebûn."(Arslan, 2015). Mahmut Bozarslan ê rojnameger zehmetiyên rojnamegeriya li herêmê ya wan salan bi van gotinan îfade kiribû:

> **Di salên 90î de hema jiyan bi xwe li wir zor bû. Rojnamegerî zortir bû. Ya yekem hûn nikarin herin her derê, ji ber OHALê hûn nikarin nûçeyên bi dilê xwe binivîsin, hûn nikarin bigihên her kesî. Em wê demê derheqê bûyerên li herêmê de tenê bi daxuyaniyên fermî yên OHALê diman.(ya neql dike: Arslan, 2015).**

Di temamê vê prosesê de îqtîdarên siyasî û otorîteya leşkerî, ji bo ku di mijara kêşeya kurd de “sekneke milî” nîşan bidin û li gel dewletê bin, bi awayê aşkere û veşartî gelek zor dan medyaya serdest û berbelav. Qismeke girîng a medyaya serdest yan jî berbelav li hemberî ferzkirina binyada xweyîtiya medyayê, li hemberî tehdîdên cezayan, sansurê û zextan nekarîn li ber xwe bidin û ji rojeva kurdan û rastiyên herêmê qetiyan. Mafê raya giştî ya Tirkiyeyê hebû ku di mijara rûdanên girêdayî kêşeya kurd de nûçeyan bibîne û rastiyê hîn bibe, di encama vê de ev maf bi awayeke cidî hat sînordarkirin.

Piştî ku di sala 2002an de OHAL rabû, asta zext û sansurê ya li ser azadiya çapemeniyê û xweîfadekirinê ya li bajarên kurdan, li gorî berê kêm bûbe jî di mijara kêşeya kurd de zextên li ser rojnameger û saziyên çapemeniyê yên muxalîf berdewam bûn. Kêşeya azadiya çapemeniyê ya ku di salên 90î de bi cînayetên rojnamegeran û sansurên giran dihat rojevê, vêca bi van kêşeyan li holê ye; derheqê rojnamegerên ku divên karê xwe bi serbestî bikin de doz hatin vekirin, rojnameger hatin girtin, saziyên medyayê hatin desteserkirin, îqtîdarê medyayê kontrol kir û zordariyê berdewam kir.

1.3.
Prosesa Afirandina Medyaya Îqtîdarê û Zexta Ku Zêde Dibe

Bêtehemûliya îqtîdara AK Partiyê ku li hemberî rexne û nêrînên cuda her diçe zêde dibe û ji bo kontrolkirina medyayê ku li gorî îqtîdarên berî xwe berê xwe daye pratîkên tundtir, bûn sedema kêşeyên cidî di mijara azadiya çapemeniyê de. Nirxandinên mafdar hatin kirin ku dibêjin di vê serdemê de ji bo rûdanên di warê xweyîtiya medyayê û azadiya çapemeniyê de naşibe tu serdemeke berî xwe. Grûba Medyayê ya Doğan di sala 2018an de ji bo Grûba Demirören hat firotin, ev yek weke “dawiya medyaya serdest” yan jî “destpêka serdemeke yekdengî” li Tirkiyeyê hat pênasekirin.(Sözeri, 2018). Îro ji sedî 90ê medyaya ku weke medyaya serdest tê pênasekirin nêzîkî hukûmetê ne(Yezdani, 2021). Xebata Benan Eres û Hakan Yüksel(2007) di vî warî de encamên balkêş dihundirîne ku dibêje piştî krîza aborî ya 2001ê û îflaskirina gelek bankayan, di 2002an de AK Parti bû îqtîdar û medya gav bi gav ket deste grûbên sermayeya nêzîkî AK Partiyê û xwediyên sermayeya medyayê guherîn. Xebata bi serenavê “Di Serdema AKPyê De Guherîna Sermayeya Medyayê Li Tirkiyeyê” nîşan dide ku hukûmetên AK Partiyê û esasen Recep Tayyip Erdoğan guherandina xwediyên sermayeya medyayê hema bêje ji xwe re weke “doz” dîtine.

Bi guherîna xwediyên sermayeya medyayê jî nesekinîn. Li TRTya ku weke saziyeke dewletê weşanên radyo û televîzyonê dike bûn xwedî hukmeke zexm, Anadolu Ajansı ya ajansa nûçeyan a fermî bi heman awayî ket kontrola AK Partiyê, saziyên weke Saziya Îlanên ÇapemeniyÊ(BİK) û RTÜKê ku medyayê verast dikin jî bi temamî ket kontrola wan, kadroyên rêvebir ji kesên nêzîkî AK Partiyê hatin diyarkirin û bi van awayan di medyayê de prosesa partîzankirinê hat berdewamkirin. Li medyaya rexnegir/alternatîf cezayên giran ên reklam û îlanê, li televîzyonan jî cezayên rawestandina weşanê hatin birîn. Şertê akredîtasyonê dan ber rojnamegeran, kartên çapemeniyê yên rojnamegeran hatin betalkirin û şertên stendina karta çapemeniyê girantir kirin û bi van kiryaran rojnameger êdî bi awayeke zehmettir digihên nûçeyan.

Bi sedan rojnamegerên ku karê xwe bi serbestî dikirin, bi kêşeyên cidî û zextan re rû bi rû man. Di serî de meseleya kurd, pê re mecrayên nûçeyan ên alternatîf ku polîtîkayên îqtîdarê rexne dikin û xebatên rojnamegeriyê yên rojnamegeran, di encama şîroveya berfireh û kêfî ya TMKyê bi “terorîzm”ê ve hat têkildarkirin. Gelek rojnameger ji ber nûçeyên xwe hatin girtin, derheqê wan de doz hatin vekirin. Dozên ku rojnameger bi komî têne darizandin zêde bûn. Pîşeyê rojnamegeriyê ku ji bo mafê gel xwe bigihîne nûçeyan û agahiyên rast, li Tirkiyeyê bû pîşeyeke xeter û bifikare. Tirkiyeyê

bû yek ji wan welatan ku herî zêde rojnamegeran heps kiriye, wan darizandiye. Li Tirkiyeyê di navbera 2003-2018an de nêzîkî 12 hezar rojnameger hatin darizandin. Ji sala 2002an ku AK Parti bû îqtîdar heta bi dawiya sala 2019an herî kêm 721 rojnameger hatin girtin.(Evrensel, 2020a).

Gelek rojnamegerên kurd jî ji ber doz û dewayên xwe yan jî ji bo nekevin hepsê neçar man ku li welatine dî îltîca bikin. Kêşeyên weke tundiya fizîkî li dijî rojnamegeran, bêewlehiya kar, midaxileya li ser serxwebûna edîtoryal, serxwebûna darazî, tehdîda ceza û darizandinê di medyayê de sansur û oto sansurê hema hema bi temamî normalîze kirin.

Prosesa çareseriyê di mijara çareserkirina demokratîk û aştiyane ya kêşeya kurd de bi tevahî hêviyeke mezin bi xwe re anîbû, bi têkçûna wê prosesê û piştre bi hewldana derbeya 15ê Temûzê Tirkiye derbasî serdemeke cuda bû, hevsengiya maf û azadiyan li gel ewlehiyê, ber bi polîtîkayên ewlehiyê guherî. Ev guherîn û astengiyên li ber azadiya xweîfadekirinê, ji hêla her kesên bi meseleya kurd û mafên mirovan re eleqedar bi awayeke zêde hat hîskirin. Têkildarbûna li gel meseleya kurd di medyayê de bû pîvana krîmînalîzekirinê. Di warê çêkirina nûçeyan de şertên rojnamegeran giran bû, zextên li ser medyayê hê bêhtir zêde bûn. Midaxileya dewletê ya li ser çapemeniyê û sansura giran, weke ku azadiya gel a xwegihandina bi nûçeyan sînor kir, rê li ber dezenformasyonê jî vekir.

Ji bo beşên civakê yên medyaya serdest wan ji nedîtî ve tê, li medyaya sosyal karibûn dengê xwe derînin lê ew jî tim di bin çavdêrî û sansura dewletê de ye. Nûçeyên ku malperên nûçeyan ên muxalîf diweşînin, gelek caran hatin qedexekirin. Li ser nûçe û navên qadî yên gelek mecrayên nûçeyan ku li Tirkiyeyê û Ewropayê weşanê dikin ji 24ê Temûza 2015an ve bi awayeke sîstematîk sansura înternetê tê birêvebirin.

Weke li jor jî hat diyarkirin, di rewşa heyî de, ji sedî 90ê medyaya Tirkiyeyê di bin kontrol û tesîra karsazên nêzîkî hukûmetê û ya hukûmetê de ye(Deutsche Welle, 2021a). Sedî 10ê mayî ya medyaya alternatîf/serbixwe jî di bin sansur û zextên Seroktiya Ragihandinê ya Serokkomariyê, Lijneya Bilind a Radyo û Televîzyonê (RTÜK), Saziya Îlanên Çapemeniyê (BİK) û Saziya Teknolojiyên Zanyariyê û Ragihandinê(BTK) de dixebitin ku ev sazî xwedî wê rayeyê ne ku medyayê verast bikin, kartên çapemeniyê bidin. Ji aliyê din ve ji ber şewba Covid-19ê ku tesîr li temamê dinyayê kir, dewletan tevdîrên derasayî girtin, van dewletan ne tenê azadiya seyahatê, pê re azadiya çapemeniyê jî bisînor kirin.

Ev rewşa ku rojnameger, rewşenbîr, nivîskar, siyasetmedar, saziyên sivîl ên ramanên xwe yên li ser meseleya kurd îfade kirine tê de ne ji aliyekî ve jî nîşan dide ku azadiya çapemenî û xweîfadekirinê di heman demê de perçeyeke meseleya kurd ku me ew weke meseleyeke siyasî, kulturî û aborî binav kiribû.

Li hemberî vê tabloya ku ji aliyê azadiya çapemeniyê ve kavilek tîne bîra meriv, li gel hemû zext û zordariyan rojanemeger ji bo mafê gel ê xwegihandina nûçeyan û hînbûna rastiyan berdewam têdikoşin.

Îqtîdara AK Partiyê ku digot “Keşeya kurd kêşeya min e”, bi kiryar û gotinên xwe yên ji sala 2015an ve, ku prosesa çareseriyê bidawî bibû, got “Kêşeya kurd nîn e” û daket asta hukûmetên berî xwe. Li gorî salên berê di kêşeya kurd de hin hêlên xedartir jî hene. Bo nimûne weke kiryareke berbelav hemû beşên civakê yên îşaret bi kêşeya kurd û binpêkirinên mafan ên girêdayî wê dikin tên krîmînalîzekirin û dengên wan tên qutkirin. Ziman û gotinên nifretê berbelav bûn.

Osman Sert ê ku piştî prosesa çareseriyê nêzîkahiyên nû yên li hemberî kêşeya kurd hildide dest, dibêje di van şertên giran ên ji ber polîtîkayên ewlehiyê de siyaseta kurdan û medyaya serdest hatiye tepisandin, bi gotinên neteweperst ên îqtîdarê medya bêhtir berê xwe dide serkeftinên leşkerî, ji xeynî operasyonên leşkeri meseleya kurd di rojevê de xwedî giraniyeke cidî nîn e(2021: 17-35). Medyaya serdest li hemberî pevçûn û binpêkirinên mafên mirovan ên li herêmê xwe kerr kir, rojnamegerên ku li ser van nûçeyan çêkirin hedef hatin nîşandan yan jî hatin girtin, hatin sansurkirin, di serî de ev pê re jî bûyerên neyînî û zext zêde bûn.

1.4.
Weşanên Bi Kurdî û Medyaya Kurdî, Radyo û Televîzyonên Hatine Girtin

Di encama polîtîkayên asîmîlasyonîst ên tund de li Tirkiyeyê zimanê kurdî ku bi milyonan kes pê diaxivin di qada gelemperî de hatiye qedexekirin, loma weşangeriya bi zimanê kurdî ya televizyon û radyoyên taybet ên li Tirkiyeyê jî bi salên dûdirêj hat astengkirin. Kurdên li Tirkiyeyê kilam û dengbêjên xwe yên bi zimanê qedexekirî ji weşanên bi kurdî yên Radyoya Rewanê ya ku li paytexta Ermenistanê di sala 1955an de hatibû avakirin, guhdar kir(evrensel.net, 2020b). Li gel vê kurdên ku koçî Ewropayê kiribûn di sala 1995an de qanalên televîzyonê yên bi kurdî û radyoyên bi rêya stalaytê weşanê dikirin, vekirin û van weşanan qedexeyan binpê kirin û gihan kurdên ku li Tirkiyeyê dijîn(Akyol, 2010:131-44).

Qanûna bi hejmara 2932 ya bi navê "Qanûna Li Ser Weşanên Ji Xeynî Zimanê Tirkî" ku zimanên ji xeynî tirkî qedexe dikir di 25ê Rêbendana 1991ê de bi biryara Lijneya Wezîran hat rakirin, pê re ji bo rojnameye û kovarên bi kurdî destûr hat dayîn. Lê ji bo ku kurd di televîzyon û radyonan de weşanan temaşe û guhdar bikin lazim bû heta sala 2002an bisekinin. Tirkiyeyê ji ber reformên Yekîtiya Ewropayê û bi mebesta pêşî li temaşekirina televîzyonên bi kurdî yên li Ewropayê bigire di 18ê Berfanbara 2002an de rêziknameya RTÜKê derxist û pê re destûr da TRT ya qanala dewletê ku bi kurdî jî karibe weşanan bike. Di salên 2004 û 2009an de di Rêziknameya RTÜKê hat guhertin, pê re destûra weşanên bi kurdî yên televîzyon û radyoyên taybet jî êdî ket deste RTÜKê, sînordarkirina wextê weşanên bi kurdî hat rakirin(RTÜK, 2010a). Li Tirkiyeyê li gorî daneyên 2021an 17 radyo û 11 televîzyon bi kurdî weşanê dikin(RTÜK, 2010b).

Bi kurtasî piştî ku hin qedexe û astengiyên pratîk ên li ber zimanê kurdî hatin rakirin, kurdan karî xwe bigihînin rojname, kovar û televîzyonên bi zimanê xwe jî. Lê zext û qedexeyên ku dewletê di salên 90î de di warê kurdî de nîşan dida, piştî ku prosesa çareseriyê bidawî bû dîsa derketin holê. Nemaze di prosesa 2 salên OHALa ku piştî hewldana derbeya 15ê Temûza 2016an hat ragihandin de, li bajarên kurdan hema hema temamê rojname, qanalên TV û radyoyan û ajansên nûçeyan ên bi kurdî weşanê dikirin, hatin girtin. Vê rewşê rê li ber girt ku kurd nikaribin bi zimanê xwe bigihên nûçeyan.

Derheqê gelek kitêbên weşanxaneyên kurdan ên kitêbên bi kurdî çap dikin de biryara berhevkirinê hat dayîn. Vê yekê kir ku daxwaza weşanên bi kurdî kêm bibe. Weşangeriya bi kurdî bi awayeke cidî bi paş ket.

Qedexeyên çalakiyê yên ku walîtiyan bi hinceta "pergala gelemperî" li bajarên kurdan her 15 rojan carekê îlan dikin, li bajarên weke Wan û Colemêrgê 5 salan zêdetir e berdewam e. Ev qedexeyên bi salan, rê li ber digirin ku partiyên siyasî û rêxistinên sivîl xwe îfade bikin û xwe nîşan bidin.

RTÜKê qaydeyên tund ragihand ji bo radyo û televîzyonên taybet ên bi kurdî û kontrola ser wan zêde kir. Lijneya Bilind, ji ber îfadeya Kurdistanê di weşanên bi kurdî de, di zimanê nûçe û muzîkan de, ji ber rexne û şîroveyên li ser kêşeya kurd sansureke giran meşand li ser televîzyon û radyoyên bi kurdî.

RTÜKa ku piştî bidawîbûna prosesa çareseriyê kiryarên xwe yên li ser saziyên weşanê yên bi kurdî tundtir kiribû, ji ber ku di dema qedexeyên li bajarên kurdan de weşanan kiribûn û nûçeyan weşandibûn di serî de ***İMC TV, Özgür Gün TV, Hayat TV û Jiyan TV*** pê re gelek qanalan ceza kiribû(BBC Türkçe, 2016). Ayşe Çelik bi awayê zindî beşdarî bernameyeke taybet a televîzyonê bû û got "We hay jê heye li rojhilat, li başûrê rojhilat ê Tirkiyeyê çi diqewime? Li vir zarokên hê nehatî dinyayê, dayik,

insan tên kuştin…" û ji ber van gotinan RTÜKê nêzîkî 850 hezar TL ceza li televîzyona *Kanal D*yê birî.(RTÜK, 2016).

Qismekî girîng ê televîzyon û radyoyên kurd/muxalîf ku di gel sansur û tehdîda cezayên RTÜKê weşanên xwe didomandin, bi biryarnameyên ku di çarçoveya OHALê de piştî hewldana derbeya 15ê Temûza 2016an bi temamî hatin girtin, dest dan ser malên wan(Cumhuriyet, 2016). Weke sedema girtinê jî hat îddîakirin ku "aîdî sazî, dezge û grûb û rêxistinên terorê yên ku ewlehiya milî tehdîd dikin". Di navbera salên 2016 û 2017an de 37 radyo û 33 televîzyonên aîdî 54 saziyên karûbarên medyayê, tevde 70 radyo û televîzyon hatin girtin(Gazeteduvar, 2017). Ji van qanalên hatî girtin ev bûn; ***İMC TV*** li herêmê qanal nûçeyan a herî zêde dihat temaşekirin û ***TV10*** ya elewiyan temaşe dikir, ***Jiyan TV*** ya ku cara ewil bi zazakî li Diyarbekirê weşanê dikir, ***Azadi TV, Özgür Gün TV*** yên ku bi kurdî û tirkî weşanê dikirin, ***VanGençTV*** ya li Wanê weşanê dikir, ***Denge TV*** ya li Batmanê weşanê dikir. ***Zarok TV*** ya ku tekane televîzyona taybet a ji bo zarokan weşanên bi kurdî dike, piştî îtirazan dîsa hat vekirin. Ji ber peyva "Kurdistanê" ku straneke bi kurdî li ***Zarok TV***yê hatî weşandin, cezayê pere û rawestandina bernameyê li qanalê birîn(RTÜK, 2018). Radyoyên hatî girtin jî ev bûn; li Mêrdînê ***Rengin Radyo*** ya ku bi kurdî û tirkî weşanê dikir, li Rihayê ***Radyo Karacadağ***, li Agiriyê ***Patnos FM***, li Diyarbekirê ***Gün Radyo***, li Meletiyê ***Özgür Güneş Radyo***, li Wanê ***Doğu Radyo***, li Mersinê ***Ses Radyo***, li Edeneyê ***Radyo Dünya***. Hin saziyên hatibûn girtin, piştî îtirazan dîsa vebûn(İHOP, 2017:38-9).

Gava meriv li ser malpera webê ya RTÜKê, di beşa "Biryarên Lijneya Bilind" de bi navê ***"Gün Radyo ve Televizyon Yay. A.Ş."*** ku ji bo weşana bi kurdî di 23ê adara 2004an de weke yekem saziya serlêder serî li RTÜKê daye lêgerînê dike, meriv dibîne ku di 3 salên navbera 2013 û 2016an de, yanê heta hatî girtin, tevde 12 ceza lê hatine birîn. Lê ji ber ku di qeydên lêgerînê de biryarên serdema berî sala 2013an nayê nîşandan, meriv kare bibêje ku hejmara cezayan zêdetir e.

Lijneya Bilind, di sala 2017an de jî ***K24 TV, WAAR TV û Rudaw TV*** yên li Rêvebiriya Herêmî ya Kurdan bi kurdî, tirkî, erebî weşanê dikin bi hinceta bikaranîna îfadeya "Kurdistan"ê ji platforma stalayta TÜRKSATê derxist. Ev qanal neçar man ku bi rêya platformeke din a stalaytê weşanê bikin(Rudaw, 2017).

Xulase piştî qismeke girîng ê saziyên çapemenî û weşanê yên kurd/muxalîf ku ji hêla qismeke girîng ê gelê herêmê ve dihat temaşekirin, hatin girtin bi qasî ku hebû ew medyaya pluralîst, pirreng, pirdeng bi radeyeke zêde hat sînordarkirin. Bû ku beşên muxalîf û cuda yên polîtîkayên îqtîdarê rexne dikin nikaribin xwe bigihînin van mecrayan û xwe îfade bikin. Ji ber ku saziyên medyayê hatin girtin û di encama guherîna xweyîtiya medyayê de medyaya serdest hema hema bû yekdeng, gelê herêmê bi zehmetî digihê nûçeyên alternatîf.

Ji ber ku dest dan ser arşîvên saziyên medyeyê yên hatî girtin, malperên wan ên webê hatin qedexekirin hafizeya çapemeniyê ya nivîskî û dîtbarî ya derheqê herêmê de bi xetereya windabûnê re rû bi rû maye. Hesabên medyaya sosyal ên çapemeniya kurd/muxalîf ên li herêmê hatin astengkirin û malperên wan ên înternetê hatin girtin.

1.5.
Tabloya Azadiya Çapemenî û Xweîfadekirinê ya Tirkiyeyê

Di rapor û îndeksên azadiya çapemeniyê yên natneteweyî ku mijarên azadiya çapemeniyê, demokrasî, mafên mirovan, maf û azadiyan dipîvin de Tirkiye ji bo rojnamegeran weke "hepsxaneya herî mezin a dinyayê", di mijarên demokrasî, azadî û mafên mirovan de jî di kategoriya "welatên ne azad" de tê nîşandan. Li gorî Endeksa Azadiya Çapemeniyê ya Dinyayê ya 2021an a rêxistina Rojnamegerên Sînornenas(RSF) Tirkiye di 20 salên dawî de di nav 180 welatan de 54 rêz bi paş ketiye û di rêza 153an de cî girtiye(RSF, 2021). Di rapora Mehkemeya Mafên Mirovan a Ewropayê ya sala 2020an de di dozên azadiya fikrî û xweîfadekirinê de Tirkiye di nav 47 welatên endam ên Konseya Ewropayê de ew welat e ku derheqê wê de herî zêde biryara binpêkirinê hatiye dayîn(Euronews, 2021a). Tirkiyeya ku di lîsteya Endeksa Demokrasiya Lîberal de di rêza 149an de ye, yek ji wan 10 welatan e ku di 10 salên dawî de herî zêde otorîter bûne(Euronews, 2021b).

Di rapora 2020an a Freedom Houseê ya ku pratîk û binpêkirinên mafên mirovan dişopîne de Tirkiye di kategoriya "welatên ne azad" de cî girt(Euronews, 2021c). Di rapora Endeksa Raseriya Hiqûqê ya 2021 aThe World Justice Projectê(WJP) de Tirkiyeyê di nav 139 welatan de di rêza 117an de cî girt(WJP-Index, 2021). Freedom House'un "2021 İnternette Özgürlük" raporunda Türkiye internet kullanımında özgür olmayan ülkeler kategorisinde yer aldı (Deutsche Welle, 2021b). Li gorî rapora Federasyona Rojnamegeran a Navneteweyî(IFJ), li gorî daneyên Adara 2021an li seranserî dinyayê herî kêm 229 kedkarên çapemeniyê ji ber karên xwe yên rojnamegeriyê di hepsan de ne. Li Tirkiyeyê jî 67 rojnameger di hepsan de ne(Euronews, 2021d).

Ji daneyên jor xuyaye ku çapemeniya kurdan a ku ji salên 90î ve ji ber xeta xwe ya muxalîf û rexnegir a di warê kêşeya kurd û binpêkirinên mafên mirovan û kêşeyên civakî de ji 24ê Temûza 2015an ve, ku di wê tarîxê de prosesa çareseriyê bidawî bû, bi awayeke sîstematîk di bin sansura înternetê de ye. Bülent Arınç ê ku di wê serdemê de cîgirê serokwezîr bû, ji bo rojnameyên *Evrensel û Özgür Gündem*ê gotibû "Ev makîneyên sûc in. Pesnê rêxistina terorê didin..."(diskbasinis.org, 2015).

Çapemeniya kurd/muxalîf a ku li dijî polîtîkayên hukûmetê sekinî û ew rexne kir, derheqê kêşeya kurd de nêrînên alternatîf pêşkêş kir yan jî di serdemên pevçûnan de nûçeyên di medyaya serdest de cî negirtî weşand, li ser înternetê jî rastî tehdeyan hat, Saziya Teknolojiyên Zanyariyê û Ragihandinê(BTK) û mehkemeyan bi awayeke sîstematîk sansura înternetê li ser wan meşandin. Li gel vê yekê hesabên medyaya sosyal ên rojnameger, aktîvîst û welatiyên kurd ku nûçeyên xwedî girîngiyeke heyatî belev kirin û bi hezaran şopînerên wan hebûn û naverokên wan hesaban hatin qedexekirin. Biryarên qedexekirinê ne ji bo adresên URLyê yên nûçeyan, bêhtir ji bo temamê malperên înternetê tên dayîn(freewebturkey.com, 2021).

Malpera webê ya ***Dicle Haber Ajansıyê(DİHA)*** ku bi biryarnameyên di hukmê qanûnê de hatibû girtin ji 24ê Temûza 2015an heta 30ê Cotmeha 2016an 50 car, ya ***Jin Haber Ajansıyê(JINHA)*** herî kêm 10 car, malperên webê û hesabên medyaya sosyal ên rojnameyên ***Azadiya Welat, Özgür Gündem, Özgürlükçü Demokrasiyê û Dihaber, Gazete Şûjin, Fırat Haber Ajansıyê(ANF)*** gelek caran hatin qedexekirin(Bianet.org, 2015).

Nav û niçikê înternetê yê malpera webê yê ***Mezopotamya Ajansıya(MA)*** ku ji 2017an ve weşanê dike, heya îro 35 car, yên ***Jinnews***ê 39 car û yên rojnameya *Yeni Yaşam*ê jî du car hatin qedexekirin. Hin ji hincetên qedexekirina malpera înternetê ya ***Mezopotamya Ajansı***yê ev bûn; Walîtiya Diyarbekirê kartolan belav kiriye, Baroya Diyarbekirê li ser kiryarên xirab ên leşkeran li dijî gundiyan raporek amade kiriye, bûyereke îstîsmara cinsî qewimiye û ajansê ev kirine nûçe(mezopotamyaajansi35.com, 2021).

1.6. Nirxandin

Ji ber ku zext û zordariya di konteksta kêşeya kurd de li ser saziyên medyayê û rojnamegeran tê meşandin û sedemên wê têra xwe nabin mijara lêkolînan yan jî ji ber ku ev xebat tenê berê xwe didin qadekê, ji ber ku di raporên azadiya çapemeniyê yên Tirkiyeyê de rûdanên li bajarên kurdan bi serenaveke cuda nayê nirxandin, zehmet e meriv daneyên di vî warî de birêkûpêk bike rapor. Sansura li ser înternetê, desteserkirina saziyên medyayê yên bi biryarnameyên di hukmê qanûnê de hatine girtin karê meriv zortir dike ji bo meriv xwe bigihîne zanyarî û belgeyên derheqê medyaya kurdan de.

Ev tabloya derheqê azadiya çapemeniyê de li bajarên kurdan û rewşa bi pevçûn, polîtîkayên astengkirina maf û azadiyan ku weke encamên meseleya kurd ku kêşeya demokrasiya Tirkiyeyê ye û bi salan e nayê çareserkirin, ji hev cihê nîn in.

Darizandina siyasetmedar, parazvanên mafên mirovan, rojnameger, akademîsyen, saziyên sivîl û beşên din ên civakê ji ber ramanên xwe yên li ser kêşeya kurd, nîşan dide ku meseleya kurd di heman demê de meseleyeke azadiya fikrî û îfadekirinê ye jî. Yên herî zêde tesîra vê zext û tirsê li wan dibe rojnameger û saziyên medyayê ne.

Di mijara terikandina zimanê pevçûnê de ji siyasetmedaran bêhtir peywir li ser milê medyayê ye. Di çareseriya pevçûnan de zimanê medyayê û amadekirina civakê bo aştiyê bi vî zimanî gelek girîng in. Lê ji bo pêkhatina vî tiştî divê medya zimanê xwe biguherîne û nêzîkî konsepta rojnamegeriya aştiyê be. Mixabin medyaya serdest di vî warî de xwedî raboriyeke çê nîn e. Medyaya serdest, ji bo wexteke kurt be jî, di serdemên prosesa aştiyê yan jî çareseriyê de, di warê kêşeya kurd de zimanekî pozitiftir hilgirt lê piştî ku prosesa çareseriyê bidawî bû bi temamî vî zimanî terikand. Bi weşanên yekalî yên di warê meseleya kurd û gelê herêmê de, bariyera derûnî ya li ber çareseriya meseleya kurd bêhtir hat bilindkirin. Pevçûn girantir bûn û her ku çû em ji rewşa aştiyê dûr ketin.

Di vê serdema ku medyaya serdest dev ji weşanên pluralîst berda û weşanên yekalî û yekdeng dike, ji bo gel xwe bigihîne nûçeyên rast û pêewle, xwedî girîngiyeke jiyanî ye ku rojnameger xebatên xwe yên pîşeyî bînin cî. Di mijarên civakî yên medyaya serdest paşguh dike de berpirsiyariya nivîsandin û vegotina rastiyan, di stûyê rojnamegerên ku bi heqîqet û aştiyê bawer in, dimîne.

Di berdewamiya raporê de xebata me ya esil a ***Di Konteksta Kêşeya Kurd De Tegihana Kurdan Bo Medyaya Tirkiyeyê*** heye, gava hûn li ser wê fikirîn û we şîroveyên wê xwendin, heke hûn ji bîr nekin ku bi awayeke giştî li ser azadiya medya û xweîfadekirinê kontrol, venêrîn û zexteke berfireh heye û medyaya kurdan bi sansur, astengkirin û zilmê re rû bi rû dimîne, dê baş be. Loma li dinyayek ku azadiya îfadeyê û xwegihandina nûçeyan lê bê parastin û medyayeke bi zimanê wan, bi pirsgirêkên wan re eleqedar hebe, li dinyayeke normal welatiyeke kurd bo nimûne nûçeyên ***FOX***ê temaşe bike tiştekî ye, li dinyayek ku ev azadî lê tune bin, alîgirên AK Partiyê û beşên din ên civakê, nemaze welatiyên kurd berberî hev bin û ji hev dûr bisekinin tiştekî dî ye. Loma ji bo berdewamiya xebatê me got ku em cî bidin daneyên heta vir, dewlemendkirina hewldana şîrovekirinê li hêlekî me got dê li ser zemîneke rasttir jî bide rûniştin.

Herî dawî divê em behsa çarçoveya lêkolînê jî bikin. Di çarçoveya vê lêkolîna bi navê Di Konteksta Kêşeya Kurd De Têgihana Kurdan Bo Medyaya Tirkiyeyê rêbazên lêkolînê yên çendanî û çawanî hatine bikaranîn û fikr û têgihana kurdan û rûspiyên kurdan li Tirkiyeyê li ser medyayê, kêşeyên bingehîn ên medyayê, nêzîkahiya giştî li hemberî meseleya kurd a medyayê û nemaze li ser helwesta giştî ya medyaya Tirkiyeyê di Prosesa Çareseriyê de hatine lêkolînkirin. Gelek serenavên girîng ên weke potansiyela alîkariya medyayê bo aştî û çareseriyê, astengiyên li ber vê potansiyelê, nimûneyên erênî û neyînî, hebûna perspektîfa aştiyê ya girêdayî mafan, ciyê mafên jinan û zarokan di nûçegihaniyê de, têkiliyên medyayê li gel hêzê siyasî û aborî, baweriya bi medyayê û fîgurên

medyayê, ji bo berbelavbûna perspektîfa aştiyê tiştên divên bên kirin jî di raporê de bi hûrgilî hatine nirxandin. Weke encamên çendanî û çawanî yên lêkolînê, rapor ji du beşên sereke pêk tê. Di beşa ewil de encamên çawanî, di beşa duyem de jî encamên çendanî tên pêşkêşkirin.

Di çarçoveya lêkolînên çendanî de li hêlekî li sê bajarên mezin li gel welatiyên kurd (600 kes) xebateke qadî ya bi pîvanga berfireh hat meşandin. Me hêvî hebû ku xebata me ya qadî, nemaze di bidawîbûna prosesa çareseriyê de derheqê rola medyaya Tirkiyeyê de ramanên kurdan û sedemên pêneewletiya li hemberî medyayê bi awayeke kûrahî li ber çavan raxe. Li hêla din di çarçoveya xebata çawanî de jî me li gel kesên li herêmê bi vê mijarê re di çarçoveya xebatên xwe yên mafî yan jî polîtîk de eleqedar bûne mulakatên bikûrahî pêk anîn. Di vê çarçoveyê de weke din me li Diyarbekir û Wanê komxebatan li dar xist. Di van komxebatan de em li gel nûnerên medyaya herêmî û neteweyî, parazvanên mafên mirovan û li gel beşên din ên pêwendîdar civiyan û me encamên xebatên xwe nirxandin û kir ku tecrubeyên derheqê mijarê de bên parvekirin.

Rapora li ber destê we rapora encamê ya van xebatan e. Armanca me ew bû ku em rola medyayê ya derheqê kêşeya kurd de derxin holê, nemaze em hewldanên zindîkirina hafizeya tarîxî ji salên 1990î vir ve jî bipêş bixin. Dê dubare bibe lê em dîsa bibêjin armanca me ya herî girîng jî ew bû ku ji dêvla mijareke zêde hatî lêkolan a weke ka kurd û kêşeya kurd di vê medyayê de çawa tên temsîlkirin, me mafê gotinê rasterast da wan û me hewl da ku heta mimkun be em teheyûl yan jî têgihana kurdan bo medyaya Tirkiyeyê fêm bikin.

2.

TÊGIHANA ROJNAMEGER, HIQÛQNAS Û NÛNERÊN SAZIYÊN SIVÎL ÊN KURD BO MEDYAYA TIRKIYEYÊ

Di merheleya çawanî ya lêkolîna me de li gel **40 kes**ên bi kêşeya kurd û prosesa çareseriyê re têkildar ên weke rojnameger, hiqûqnas, xebatkarên medyayê û nûnerên saziyên sivîl bi **formeke pirsên berfireh** hevdîtinên nîv-diyarkirî hatine kirin. Forma hevdîtinê ya berfireh bi pirsên agahdarkirina beşdaran dest pê kiriye. Di beşa duyem a formê de derhqê medya û girîngiya medyayê de pirs hatine kirin. Di vê beşê de hatiye armanckirin ku him bi awayeke giştî derheqê medyayê de, him jî derheqê xuyangên muhtelîf ên medyayê li Tirkiyeyê de fikr bên berhevkirin. Beşa sêyem a formê ji bo nêrînên beşdaran ên li ser rewşa medya û kêşeya kurd di salên 1990î de hatiye veqetandin. Di beşa çaran de jî nêzîkahî û helwesta medyayê di Prosesa Çareseriyê de him bi awayê giştî, him jî bi qesta grûbên medyayê yên diyarkirî hatine pirsîn. Di beşa pêncan de ji prosesa çareseriyê ta bi îro rewşa medyayê hatiye nirxandin. Di beşa dawî ya forma pirsan de jî hêvî pêşniyarên bo dahatûyê cî girtine.

Di rapora li ber destê we de jî herka forma pirsan esas hatiye girtin, navên beşdaran bi nimareyan hatine nîşandan û hatine anonîmkirin, lê di neqlkirinên ji beşdaran de navê bajarê wan û pîşeyê wan hatine nivîsîn.[2]

2.1.
Girîngiya Medyayê

Beşa ewil a forma hevdîtinên berfireh ji pirsên li ser medya û girîngiya medyayê pêk tê. Di hevdîtinên li gel beşdaran de mijarên weke rewşa giştî ya medyaya Tirkiyeyê, girîngiya medyayê di civakên îroyîn de, di warê berberî-şer-aştiyê de rolên medyayê hatine nîqaşkirin. Di vê binbeşê de bersivên 40 beşdaran weke xulase dê cî bigirin.

2.1.1.
Medyaya Li Tirkiyeyê Li Ser Xeta Pevçûn/Berberî û Aştî/Lihevhatinê

Yek ji mijarên piraniya beşdaran li ser li hev dikin, rola medyayê ya di civakên îroyîn de teşedana qinyatan û heta civakan e. Dîsa bi giranî ev girîngî û hêz, di çarçoveyeke pir ne erênî de tê nirxandin. Li gorî beşdaran ew hêza medyayê heye ku berberiyên civakî derxe û giran bike yan jî berovajî rawestîne. Li gel vê yekê li Tirkiyeyê medya bi piranî vê înîsiyatîfa xwe ji bo girankirina berberiyê bikar tîne. Li gel ku nêrînên neyînî yên beşdaran li ser medyayê bihêz in û bale dikêşin ser rola berberîkirina civakî ya medyayê, baweriya wan pê heye ku potansiyeleke din a medyayê jî heye. Medya ji xwezaya xwe berberiyê nake, lê ji ber berjewendiyên îqtîdarên siyasî, berjewendiyê di berberîkirinê de dibînin. Em ê vê xalê di rûpelên bê de bi hûrgilî hildin dest.

Pirsa ewil a forma hevdîtinên berfireh, li ser wê yekê bû ku ka medya kare pevçûnan û berberiyên civakî geş bike yan na. Li gorî piraniya beşdaran medya kare pevçûn û berberiyên civakî geş jî bike, aş jî bike. Bi gotinên beşdarek “medya kêrekî du alî tûj e” û “gava rast neyê şixulandin kare herdu aliyan jî biêşîne” (Wan, Rojnameger). Dîsa bi gotinên beşdarek din “medya gava rast were şixulandin kare alîkariya demokratîkbûna civakê bike, bi helwesta xwe ya neyînî kare bangewaziya şer bike û pevçûnên civakî geş bike.” (Riha, Nivîskar). Ev tespîtên teorîk û razber li hêlekî gava rewşa li Tirkiyeyê nirxandin beşdaran tabloyeke gelek neyînî xêz kirin. Temayên weke li Tirkiyeyê “berberiyeke ji ber kaosa siyasî heye” heye (Riha, Rojnameger, Aktîvîst), medya ***serbixwe*** nîn e û weke orxanên weşanên yên partiyan kar dikin, ji ***bêalîbûnê*** dûr disekinin tim derdikevin hemberî me. Li gel vê yekê gava meriv dêhna xwe dide bersivên beşdaran meriv dibîne ku din komkomîbûn derdikevin holê. Li hêlekî nêzîkahiya gelek bedbîn a ku balê dikêşe ser hêza medyayê ya hema hema di xwe de dîtiye û tesîra wê ya gelek xirab a li ser berberî û pevçûnên civakî cî digirin. Li gorî vê nêrînê medya di civaka me de “bi awayeke giştî qinyatan diyar dike û ew bi xwe diyar dike ku dê insan l içi bifikirin, çawa bifikirin” (Muş, Nûnerek Saziyeke Sivîl) û “rojeva insanên modern ên îroyîn, medya diyar dike (Riha, Rojnameger). Beşdarek din ê ku dibêje medya berberiyê teqez geş dike, gava hêza medyayê rave dike şibandineke balkêş û raveker dike. Beşdar tesîra medyayê ya li ser insanan dişibîne bebikên Voodoo yên Efrîqayê û wisa dibêje:

> **Têkiliya bebika Voodoo heye li wir gava derziyê di bebikê re dike li wir heke insan hatibe sêhrkirin ew kes li wir xwe hildiavêje. Bi heman awayî di medyayê de jî heman rewş heye, gava medya derziyê di kesek re dike hemû şopînerên wî kesî, hezkiriyên wî û heke li ber**

[2] Tabloya ku minreya beşdaran, agahiyên cî û pîşeyî, hûn karin di PÊVEKA 1. de bibînin.

> **çapemeniyê be dijberên wî jî di bin tesîra wê îfadeyê de dimînin. Loma medya berberiyê geş dike. Karîgeriyele wisa ya medyayê heye û dê hebe jî (Diyarbekir, Rojnameger).**

Di hevdîtinên din de em rastî vê û şîroveyên weke vê tên. Medya "hêzeke mezin e, dibe sebeb ku di beşeke civakê de nêrînên cuda derkevin holê" (Diyarbekir, Siyasetmedar). Medya berberiyê dike "çimkî gava hûn bi insanên li derve re bipeyivin, weke ji her tiştên nûçeyan amin bin ji we re şîroveyan dikin" (Diyarbekir, Rojnameger). Beşdarek din jî (Diyarbekir, Rojnameger) îddîa dike ku "heke li roava li hemberî kurdan antîpatiyek bê afirandin" sebebê vê yê ewil di hin rewşan de medya ye. Dîsa beşdarek din (Riha, Hiqûqnas) dibêje medya li Tirkiyeyê xwedî wê hêzê ye ku kare derbeyê bide kirin û paşê jî derbeyê meşru bike. Li gorî şîroveyeke din jî li Tirkiyeyê medya bi binyada xwe medyaya dewletê ye û weke di bûyerên 6-7ê Îlonê de hatiye dîtin bi rehetî û bi awayeke sîstematîk li ser navê dewletê kare bibe amûreke provokasyonê (Stenbol, Rojnameger).

Taybetiya ku di van şîroveyan de balê dikêşe ew e ku medya weke hêmaneke hêza xwe ya mutleq di xwe de tê dîtin û medya ji tora têkiliyên civakî, siyasî, kulturî û aborî cihê tê nirxandin. Li gel vê yekê di hin şîroveyan de qala referansên têkiliyên medya-siyaset-sermayeyê (Diyarbekir, Rojnameger), paraleliya di navbera partiyan û orxanên medyayê de (Riha, Hiqûqnas; Stenbol, Hiqûqnas) jî hat kirin.

Li gel şîroveyên li ser rola neyînî ya di berberî û pevçûnan de ya medyayê, kêm be jî şîroveyên sakîntir û pirhêl jî tên dîtin. Beşdarek rojnameger î ji Diyarbekirê dibêje "medya tena serê xwe berberiya civakî geş nake, berberiyeke nû naafirîne, bêhtir berberiyên heyî geş dike". Beşdarek din jî îma dike ku medya bi qasî ku kare berberiyê bike, kare li hev jî bîne, her tim beşeke maqûl jî heye û hewl dide li ser xaleke hevpar jî bigihîne hev û medya ne xwedî xuyangeke homojen e (Diyarbekir, Rêvebirek Medyayê). Beşdarek hiqûqnas î ji Batmanê jî bi gotinên xwe yên "medya him tesîr li atmosfera giştî dike, him di bin tesîra wê de dimîne" diyar dike ku medya perçeyeke atmosfera siyasî ye. Beşdarek din jî qebûl dike ku helwesteke wê yî berberîkirinê heye, lê dibêje qîmeta vê helwestê li ba civakê bi qasî ku tê zanîn, nîn e û weke diyardeyeke erênî behsa vê dike:

> **Yanê ji xêra Xwedê re tiştekî pir cidî nabe, paxav pê nabe. Bi ya min tesîra zimanê berberiyê yê medya û partiyên siyasî pir tune ye li ser insanan. Temam, girseyên, insanên di bin tesîrê de dimînin hene. Lê bi kûrahî ez tiştek nabînim. Ev hûrgiliyeke girîng e. (Rojnameger, Diyarbekir)**

Ev xala dawî nemaze derheqê tesîra zêde û yekalî ya medyayê de, li hemberî qebûlên giştî ku xwe dispêrin hesibandinên nehatî peyitandin, perspektîfeke alternatîf e, loma girîng e. Mumkun e meriv bibêje di civakên modern de tesîrên girîng ên medyayê li ser jiyana siyasî, civakî û kulturî heye, lê xwezaya vê tesîrê, mekanîzmayên wê, sînor û awayên karîgeriya wê li ba lêkolerên medyayê mijara nîqaşeke girîng e. Li hemberî nêzîkahiyên ku tesîra medyayê weke tesîreke zêde, yekalî hildidin dest, şîroveyên ku vê tesîrê bi kontekstên civakî, siyasî, kulturî, sazûmanî û aborî yên tevlihevtir têkildar dikin hene. [3] Şîroveya ku we li jor xwend, ji ber ku zimanê berberiyê yê medyayê dike pirsgirêk binirx e.

Gava em tesîra medyayê ya li ser aştî û lihevhatinê dipirsin, em hema hema mutabakatake fikrî dibînin. Heke em ji serî ve bi kurtasî xulase bikin, beşdar dibêjin ku li dinyayê û li Tirkiyeyê medya kare tesîreke erênî li aştî û lihevhatinê bike, lê ev ancax û ancax bi rêxistinbûneke serbixwe ya medyayê kare bibe. Piraniya beşdaran ji vê rewşê re weke niimûne nîşan dane ku di Prosesa

[3] Ji bo nîqaşên berfirehtir ên derheqê mijarê de binêrin. Burak Özçetin (2021).

Çareseriyê de medyayê alîkariya aştî û lihevhatinê kiriye. Em îfadeyek ku vê nêrînê xulase dike, neql bikin:

> **Potansiyela wê heye. Weke mînak di prosesa çareseriyê de gava em li medyayê dinêrin zimanê ku bikar aniye, helwesta wê, bûyerên li herêmê û nûçeyên derheqê kurdan de awayeke sempatîk vegotin, gera weke tûrîstan a hin insanan di hin kovaran de cî girt, hewl dan ku kurdan binasin, awayê cîgirtina vê di çapemeniyê de rewşeke erênî derxist holê. Di pêkhatina rewşa erênî de alîkariya medyayê heye. (Diyarbekir, Rojnameger)**

Li gorî beşdaran medya “bi zimanê xwe yê di prosesa çareseriyê de kir ku insan nêzîkî hev bibin” (Riha, Rojnameger); “Bi zimanekî wisa nêzîkî rastgiran bû ku prosesa çareseriyê guncan dîtin û kir ku %70 yê mengîwer, rastgir, muhafazakaran destek bidin prosesa çareseriyê” (Diyarbekir, Rojnameger); “medyayê manşetên berê, her tiştî ji bîr kir û rola anîna aştiyê hilda ser milê xwe” (Diyarbekir, Rojnameger), “civakê aş kir û amade kir, roleke girîng bû ev” (Batman, Hiqûqnas). Beşdarek (Wan, Rojnameger) gava qala alîkariya zimanê aştiyê yê medyayê dikir, bale kişand ser kêşeya koçberiyê û cîgirtina Alan Kurdî ya bebik a penaber ku bedena wê li peravên avê hat dîtin. Li gorî beşdar bi vê dîmena k udi medyayê de cî girt, “Raya giştî ya Ewropayê neçar ma ku derheqê penaberan de helwesta xwe bighuherîne.” Meriv kare bibêje ku ev beşdar dixwaze bibêje di prosesa çareseriyê de, di medyayê de cih veqetandina bo kêşeya kurd û bûyerên li erdnîgariya kurdan guherîna helwesteke wisa teşwîq kiriye.

Weke hatî diyarkirin, li gorî beşdaran ji ber binyada medyayê ya li Tirkiyeyê, ji ber ku ji îqtîdar û dewletê serbixwe nîn e, alîkariya ku dê ji bo aştî û lihevhatinê bike gelek bisînor e. Bi gotinên beşdarek me yî hiqûqnas î ji Rihayê “Gava medya li her derê dinyayê serbixwe û azad tevgeriya, hingê dê karibe di dabînkirina aştiya civakî û edaletê de alîkariyê bike. Li Tirkiyeyê jî ji ber ku li gel îqtîdar û dewleta veşartî tevdigere, rol û peywira wê geşkirina tundî û şer e.” Nirxandinên erênî yên li ser prosesa aştiyê jî timî bi demborîtiyê bisînor dibin. Li gorî beşdaran medya, ji ber ku rajêrî dewlet û îqtîdarê ye, prosesa çareseriyê çawa qediya demildest li zimanê berê yê berberiyê vegeriya. Pênûsên ku di prosesa çareseriyê de bûbûn dengê aştiyê “gava prosesa çareseriyê bidawî bû gotinên berovajî kirin.” Sebebê vê jî ew e ku medya “girêdayî atmosfera siyasî di xaleke pasîf de ye” (Batman, Hiqûqnas). Li Tirkiyeyê “ji ber ku binyada medyayê girêdayî hevsengiya îqtîdar yan hêzê ye” (Diyarbekir, Rojnameger) alîkariya wê ya bo aştiyê ancax bisînor û demkurt bûye. Bi gotineke din alîkariya medyayê bo aştiyê girêdayî şert û mercan, rajêr û demdemî bûye:

> **Gava dewletê prosesa çareseriyê erê kir grûba medyayê ya girêdayî wê alîkarî kir. Gava rewşeke berovajî wê bû jî, ber bi pevçûnan ve me vê carê dît ku medya dibe sebebê pevçûnan. Li Tirkiyeyê medya tena serê xwe orxaneke biryardar nîn e. Çawanî û wesfên wê ne ev in. Di halê hazir de ji bo hêzên heyî polîtîkayên xwe belav bikin amûrek e. (Diyarbekir, Rojnameger)**

2.1.2.
Kêşeya Kurd, Helwesta Medyayê, Pevçûn û Aştiya Civakî

Ji beşdaran hat pirsîn ku gava meriv 20 salên dawî yê kêşeya kurd bifikire, ji bo li Tirkiyeyê pevçûn rawestin û aştiya civakî dabîn bibe rola medyayê çawa dinirxînin. Hat dîtin ku bersivên beşdaran li ser çend xalan kom bûn: yên prosesa 20 salan bi rajêriya medyayê ya bo dewletê dibînin; yên berê xwe didin binyada xweyîtiyê ya medyayê û têkiliyên wê yên li gel hêzên îqtîdarê yên cuda; yên berê xwe didin dînamîkên cuda yên medyayê yên serdemî û konjonkturel; yên balê dikêşin ser hêlên erênî yên nezîkahiyên li hemberî kêşeya kurd di bîst salên dawî de û dengên alternatîf ên di nav medyayê de.

Beşeke girîng ya beşdaran, diyar kirin ku di 20 salên dawî de diyarkera esas a nêzîkahiyên li hemberî kêşeya kurd, binyada rajêr a medyayê bo dewlet û îqtîdarê ye. Loma di serdemên îstîsna yên weke Prosesa Çareseriyê de zimanekî demokratîktir, aştiyanetir û bêhtir alîgir bo çareseriyê bi kar anîbe jî ev yek di înîsiyatîfa medyayê de nebûye. Guherîna di helwesta dewlet û îqtîdarê de, guherîna helwesta medyayê jî bi xwe re aniye. Weke mînak rojnameyên weke Hürriyetê ku berî Prosesa Çareseriyê "kela hêrsê dirijandin û dikir ku kurd weke şexs pirsigirêkan bijîn" di Prosesa Çareseriyê de bû xwedî helwesteke berovajî, "di carekê de li gel îqtîdarê bûn aştîxwaz."

> **Ji ber propagandaya îqtîdarê li dijî rêxistinê, li dijî kurdan nûçeyan çêkirin, heta dest pê kirin û qala kultura kurdan, xwarinên wan, stranên wan kirin. Di carekê de modayeke wisa dest pê kir. Helbet ev jî bi temamî ji ber tesîra patronajê ya medyayê û birêvebirina wê ya ji alî îqtîdar û dewletê ve bû. Li Tirkiyeyê di vî warî de medyayeke serbixwe tune ye. Yanê medya ji ber xwe ve nifretê naafirîne, her tişt li gorî dewletê, li gorî îqtîdarê teşe digire. (Diyarbekir, Rojnameger).**

Beşdarek din jî (Riha, Rojnameger) dibêje "zimanê siyasetê zimanê vederkirinê be medya li gorî wê helwesta xwe nîşan dide" û diyar dike ku medyayê di 20 salan de ji siyasete serbixwe helwest nîşan nedaye. Ev gotin gelek baş derdixe holê ku medya çi qasî rajêrî dewletê ye: "Li dinyayê rojnamegerî di gel dewletan hatiye kirin. Gava meriv li Tirkiyeyê dinêre meriv dibîne ku dewlet bi xwe rojnamegeriyê dike" (Riha, Rojnameger). Beşdarek din jî bi van gotinan diyar dike ku binyada medyayê ji reng û karakter bêpar e: "Rengê medyayê bi xwe tune ye. Li welat zext û zordarî heye, li gorî vê medya bêreng tevdigere" (Riha, Rojnameger, Aktîvîst). Bi kurtasî li gorî vê nêrînê di 20 salên dawî de, ewilî medyaya serdest, paşê jî medyaya ku beşdar weke "medyaya hawizê" binav dikin ku nêzîkî îqtîdarê ye, heman li ser xeta "îqtîdarê ya çûnehat" birêve çûye (Diyarbekir, Rojnameger) û "di bîst salên dawî de di her hêmaneke ku li medyayê hatiye weşandin de îqtîdar diyarker bûye": "Roleke girîng a medyayê çênabe. Medyaya ku ewê çaxê bi lihevhatinê tevdigeriya, îro dide çêran, ev guherîn bi îradeya medyayê derneketiye holê (Diyarbekir, Rojnameger).

Hin şîroveyên ku çûnehatên nêzîkahiyên li hemberî kêşeya kurd ên medyayê, bi diyarkerên tevlihevtir û "hevsengiyên hêzê" (Diyarbekir, Rojnameger) dinirxînin jî hebûn. Weke mînak şîroveya beşdarek hiqûqnas î ji Stenbolê di cî de ye ku em liv ir neql bikin:

> **Em salên 1999-2004 weke serdema aştiya negatîf, agirbestê pênase bikin. Gotina giştî ya medyayê îddîa dike ku meseleya kurd bi agirbestê bidawî dibe. YEyê rewşek derxistibû holê. Di vê serdemê de bi awayeke rastîn meseleya kurd nebû rojev. Yek ji bûyerên kêşeya kurd xwe nîşan da, di 2001ê de li Silopyayê rêvebirê HADEPê hatibû revandin.**

> **Mehmet Altan, Celal Başlangıç bi ser vê bûyerê de çûn. Ali Bayramoğlu li Silopyayê lêkolînan kirin. Di 2005an de Erdoğan xwe rakêşa bû û gotinû "Kêşeya kurd, kêşeya min e". Girîng bû ku îqtîdara siyasî meseleya kurd qebûl bike. Li vir jî pevçûnan dîsa dest pê kiribin jî weke salên 90î gotinên tund tunebûn. Gava em dêhna xwe bidin berî van 20 salan, em dibînin ku medyayê weke amûreke leşkeriyê û hêzên ewlekariyê kar dikir. Di vê kontektê de guherîna di terza medyayê de gelek girîng e. Di prosesa piştî 2005an de Bûyerên Diyarbekirê hebûn. Gava meriv vedigere û li van bûyeran dinêre zimanê medyayê erjeng bû. Ziman û helwesta nêzî propagandayê, gelek xuya bû. Wê demê li Mersinê krîza alayê hebû. Di dawiya 2010an kêşeya kurd karî di rojevê de ji xwe re cî bibîne. Piştî 2013an îqtîdarê got ku dixwaze di vê meseleyê de bi pêş ve biçe. Piştî vê beyanê medyayê roleke aştiyane hilda ser xwe. Piştî 2015an jî dîsa weke salên 1990î li helwesta tune hesibandinê vegeriyan. Qetliama nijadperest a li Konyayê bi awayeke aşkere nîşan da ku medya û îqtîdar di meseleya kurd de li ku ne. Di 2013-2014an de derheqê meseleya kurd de nûçe derdiketin lê îro rojnameyek weke wê rojê helwestek nîşan bide, dibe xayîn. Ev jî nîşan dide ku nêzîkahiyên li hemberî kêşeya kurd bi hişekî serdemî ve girêdayî ne.**

Li gel van em dibînin ku hin beşdar guherîn û veguherîna di 20 salên dawî de ya di warê kêşeya kurd de erênî dibînin. Beşdarek (Diyarbekir, Rêvebirek Medyayê) diyar dike ku berî van 20 salan di medyayê de "nêrîn û neteweperestiya bi hegemonyaya Kemalîst" serwer bûye, di bîst salên dawî de du beşên ku dewletê ew veder kirine, kurd û îslamparêz di medyayê de bêhtir hatine temsîlkirin. Li gorî wî/wê ev beş di medyayê de "bi awayeke demokrattır xuya kirine". Beşdarek din jî (Diyarbekir, Rojnameger) tîne ziman ku li Tirkiyeyê di 20 salên dawî de nêzîkahiya medyaya serdest li hemberî kurdan guheriye, "ewilî kurdan tune dihesibandin" lê niha kurdan baş nas dikin. Nûnerek saziyeke sivîl î ji Stenbolê diyar dike ku di Prosesa Aştiyê de medya baş hatiye "birêvebirin" û "bikaranîn", ji 2000î ve derheqê kurdan de proseseke çê heye. Dîsa nêzîkahiyeke erênî (Diyarbekir, Rojnameger) dibêje medyaya navendî di 20 salên dawî de li ser xeta îqtîdarê weşanê dike, lê li gel wê dîsa jî "saziyên ku bi ujdana xwe tevdigerin jî hene" û lê zêde dike:

> **Dîsa jî gelek pêşketin çêbû. Medyayê gelek karên xweş jî kir, nemaze di prosesa çareseriyê de, mesele xwezî bi gotinên îqtîdarek, partiyek na, bi fikr û ujdana xwe tevbigeriyana... lê di gel vê... Li welatê me rewşeke xweş çêbû. Li gel her van her tiştan tişta min xwest li jor bêjim. Divê ev xal bê gotin. Him li herêmê, him li seranserê welat nûçe gelek bi baldarî dihatin nivîsîn.. Tişta diviya bibe jî ew bû. Lê me wê yekê du sê sal dît... Lê li gel wê rojnamegerên xwedî prensîb, yên xwedî sekn jî hene. Gelek hevalên me, dostên me, mezinên me yên pîşeyî ku bi awayeke rast nêzîkî meseleyên civakî, meseleya kurd, aboriyê dibin, yên ji bo vî welatî dilê wan diêşe hene lê ev yek têrê nake.**

Heke em bidin hev, şîroveya dawî nîşanî me dide ku li gel hemû zehmetiyan, çûnehatan beşdar dibêjin di 20 salên dawî de nêzîkahiyên li hemberî kêşeya kurd û temsîlên têkildarî kurdan baş bi pêş ketine.

2.1.3.
Binavkirin, Serdemîkirin, Senifandina Medyaya Tirkiyeyê

Ji beşdaran hin pirs hatine kirin ku li Tirkiyeyê medyaya serdest pênase bikin, binav bikin û bidin senifandin. Ji beşdaran hatiye pirsîn ku "Heke hûn nêzîkahiya medyaya serdest a li Tirkiyeyê li hemberî meseleya kurd bi 3 peyvan vebêjin, ew dê kîjan bana?" û piraniya beşdaran hema hema bi temamî etîket û sifatên neyînî û ji hev cuda rêz kirine: "zext", "şût", "alîgirê pergala heyî", "înkar", "ciyawaz", "angaje", "weke yên din dîtin", "pragmatîk", "alîgirê dewletê", "min nebihîst-nedît û ez nizanim", "neteweperest", "dewletperest", "manîpulatîf", "nenasîn", "derew", "propaganda", "teror", "dabeşkarî", "bekaya dewletê", ciyawaz", "pevçûnker", "alîgir", "ne samîmî", "durû", "di xizmeta resmiyetê de", "destpênedana pîroziyan", "sînorên wê diyar", "dezenformasyon", "bêliyaqet", "bîat", "zimanê fermî", "çapemeniya leşkergehê", "xayîn" hatî xapandin", "milî", "tekperest" û "vederkirin".

Li gel vê yekê beşdarek gotiye ku ne mimkun e meriv nikare nêrîna medyaya serdest li meseleya kurd bi sê peyvan vebêje, çimkî sekneke zelal ya medyayê tuneye di vî warî de (Riha, Nivîskar). Beşdarek din (Diyarbekir, Rojnameger) diyar dike ku nêrîneke medyaya serdest tune ye li hemberî meseleya kurd, çimkî ya esil tenê nêrîna îqtîdarê ye, îqtîdar berê xwe bi ku ve bike medya jî bi wê ve diçe. Beşdarek din î ku li Stenbolê weke rojnameger dixebite, rewşê wiha xulase dike: "Gava ji Aydın Doğan pirsîn ku ka dê çi bibe bi ***Hürriyet***ê, bersiv da û got 'ne ez, dê dewlet biryarê bide'. Loma bi 3 peyvan 'dewlet-biryar-dide."

Gava xwest beşdar nêzîkahiya medyayê ya li hemberî meseleya kurd li gorî serdeman veqetînin, meyla giran ew bûye ku weke berî prosesa çareseriyê, prosesa çareseriyê û serdema piştî bidawîbûna prosesa çareseriyê. Li gel vê yekê hinan vê serdemîkirinê heya 1920an jî birine û berê xwe dane şikestinên di serdemeke tarîxî ya dirêjtir de. Beşdarek din jî nêzîkahiya medyayê weke serdema Prosesa Çareseriyê û yên mayî bi du serenavên sereke nirxandiye (Diyarbekir, Siyasetmedar). Serdemîkirineke cuda weke berî 1990î û piştî wê bûye: serdema berî 1990î ku meseleya kurd tune hatiye hesibandin û serdema piştî 1990î ku êdî dest bi xuyakirinê kir (Riha, Nivîskar).

Beşdarên ku serdemîkirinê ji 100 sal berê ve kirine gotine ku medyayê ji 1920î heta 1960î kurdan nedîtiye, gava dîtiye jî bi têgehên weke eşqiya wan hildaye dest; di navbera 1960-1980yî de di bin tesîra îdeolojiya çepgir de kêşeya kurd weke meseleyeke li paş mayînê hatiye dîtin; di navbera 1980-1990î de serdema huşbûnê; ji 1990î pê ve hay ji kurdan hebûne û ev yek bi salên 2000î ve geştir bûye; di navbera 2013-2015an de çareserî hatiye axavtin; piştî 2015an dîsa vegera li zimanê ewlekariyê çêbûye (Diyarbekir, Rojnameger; Stenbol, Hiqûqnas). Beşdarek dibêje ku serdemîkirina medyayê divê li gel guherînên nêzîkahiyên rêvebiran li hemberî meseleya kurd bê nirxandin. Ev rêzên li jêr derheqê wê de ne:

> **Nêrîna rêvebiran li kurdan, li kêşeyên wan çi be medya jî li gorî wê cî digire. Salên 90î ji aliyê têkoşîna kurdan ve jî, ji alî zêdekirina dewletê ya tundiya xwe ve jî lûtke bûn. Tevgera kurd di sala 92an de rêya xwe guherand û ji xeta serxwebûnê hat ser xeta lihevhatine bi dewletê re... Piştî salên 90î ber bi 2000î ve rêvebiran jî fêm kirin ku nikarin weke berê birêve bibin, zimanê medyayê jî da dû vê. Bi avabûna AK Partiyê vê guherînê bi awayeke aşkeretir xwe nîşan da. Rêvebirên ku AK Partiyê bi xeteke lîberal reformîst birêve birin, li hemberî kurdan ji dêvla asîmîlasyonê ve entegrasyonê xistin dewrê... Di halê hazir de zimanê pevçûnan serdest e di prosesê de û xwîn dikêşe ber bi atmosfereke xeter ve. Ji ber ku îqtîdarê desteka xwe ya civakî winda kiriye, ketiye tengasiyê, ev yek berberiya**

> **civakî bêhtir geş dike, medya jî li gorî rola jê re hatî diyarkirin zimanê xwe didomîne. (Diyarbekir, Rojnameger)**

Gava me xwest ku beşdar medyaya Tirkiyeyê bidin senifandin, hat dîtin ku senifandina serwer –li gel ku têgehên din hatine bikaranîn- di navbera medyaya îqtîdarê û yên mayî de bûye. "Piştgirên rêvebiriyê û muxalîfên rêvebiriyê" (Diyarbekir, Rojnameger), "Tifaqa Cumhur û yên mayî" (Riha, Hiqûqnas), "Alîgirên îqtîdarê û dijberên wê"(Diyarbekir, Siyasetmedar), "Medyaya îqtîdarê û medyaya laîkperest" (Diyarbekir, Rojnameger), "Medyaya alîgirê gotinên fermî û li hemberî wê medyaya ku hewl dide heqîqetê belav bike" (Diyarbekir, Rojnameger), "Medyaya neteweperest, gelperest û muxalîf" (Batman, Hiqûqnas). Li Tirkiyeyê nêrînên ku medyayê ji derveyî dubendiya îqtîdar û muxalefetê hildidin dest jî hene. Li gorî vê nêrînê li hemberî îqtîdarê yan jî medyaya ku weke muxalif tê binavkirin jî gava mesele kurd bin, nikarin ji xeta îqtîdarê veqetin: "grûbên medyayê yên li ser xeta neteweperest, ku ev carcarna dibin hevparên îqtîdarê û demeke dirêj e di muxalefetê de nobedarên dilxwaz ên sîstemê ne" (Diyarbekir, Rojnameger); "medyaya muhafazakar, medyaya Kemalîst û medyaya neteweperest… Ev hersê medya jî gelek dişibin hev, hêla wan îdeolojîk a hevpar ew e ku antî-kurd in." (Diyarbekir, Rojnameger) Xaleke din a balkêş jî ew e ku beşdar dewlet û îqtîdara siyasî kêm caran ji hev cihê dikin. Beşdarek (Stenbol, Rojnameger) medyaya Tirkiyeyê weke sê grûb dabeş dike û dibêje ev "Medyaya dewletê ya rastîn", "Medyaya hukûmetê" ya ku li gorî guherîna îqtîdarê pozisyon digire û diguhere û "Medyaya çepgir" in.

Ji beşdaran hatiye xwestin ku medyaya kurdan û medyaya tirkan ji hev veqetînin û dezgehên weşanê yên weke ***Duvar, Artı TV***yê bi vê veqetandinê re binirxînin. Yê îddîa kiriye ku tiştekî bi navê medyaya kurdan tune ye û ya behsa wê tê kirin medyaya çepgir e (Riha, Hiqûqnas) jî hebûye lê beşdaran li ser hin dezgehên medyayê li hev kirine: ***Mezopotamya Ajansı, Özgür Gündem, Yeni Ülke, Özgür Politika û Yeni Yaşam, Artı TV***, televîzyonên ji Ewropayê weşanê dikin, ***K24, Rudaw, Waar*** ku ji Kurdistana Iraqê weşanê dikin û ***Azadiya Welat*** ku li Tirkiyeyê weşanê dike. Beşdaran saziyên medyayê yên weke ***Bianet, T24, Duvar***ê weke "Medyaya Tirkiyeyê", "Medyaya ku xwedî xeteke weşanê ya ku kare pirgirêkên hemû grûbên etnîk ên li Tirkiyeyê bîne ziman" (Diyarbekir, Rojnameger), "Medyaya Tirk ku ji Meseleye Kurd re xwedî hesasiyet e" (Riha, Hiqûqnas), "Medyaya lîberal" (Stenbol, Nûnerek Saziyeke Sivîl), "Medyaya nêzîkî medyaya kurdan, ya xwedî bîreweriyeke civakî" (Diyarbekir, Rojnameger) îfade kirine. Beşdarek me yî rojnameger (Stennbol) di navbera medyaya kurdan û tirkan de senifandineke wiha kiriye:

> **Ez ciyawaziyeke weke medyaya kurdan û medyaya tirkan nakim, ji ber ku heke ez bibêjim medyaya tirkan qesta min dewlet e, yanê her medyaya ku bi tirkî weşanê dike nabe medyaya tirkan, wê çaxê em ê ji Özgür Gündemê re jî bibêjin medyaya tirkan yan jî Kovara Expressê medyaya tirkan jî nîn e, ya kurdan jî nîn e lê herdu jî hene. Kovareke sosyalîst e. Kovarek e ku hewl dide dengê mazlûman ragihîne. Medyaya kurdan Ajansa Nûçeyan a Mezopotamyayê, Ajansa Nûçeyan a Firatê, ji xeynî wê Özgür Politikaya kul i Ewropayê weşanê dike, Özgür Gündem, Yeni Yaşam ku li ser xeta tevgera kurd in. Ev bêhtir dengê tevgera kurd dibihîzin û neql dikin. Duvar, Artı TV xwediyên van çepgir nîn in, endamên partiyek jî nîn in, ev bi awayek rojnamegerî dikin, saziyên medyayê ne.**

Pirsên dawîn ên vê beşa forma pirsan, li ser wê yekê bû ku ka kîjan dezgehên medyayê bi awayê herî erênî û herî neyînî nêzîkî meseleya kurd dibin. Ji bo sazî û grûbên medyayê yên herî neyînî nêzîk dibin herî zêde ***A Haber, Yeni Akit, Yeni Şafak, Hürriyet, Star TV, Albayraklar, Demirören Grubu*** û ***Çalık Grubu*** ku weke ***"saziyên nêzîkî îqtîdarê"*** tên dîtin, hatin bilêvkirin. Weke mînak sebebê hilbijartina *A Haber*ê wisa hatiye diyarkirin "li hemberî nêrînên cuda helwesta wê gelek neyînî ye û

rasterast destek dide îqtîdarê" (Diyarbekir, Rojnameger). Li gel vê yekê hin saziyên medyayê yên ne nêzîkî îqtîdarê jî li medyaya ku li ser meseleya kurd weşanên herî neyînî dike, hatiye zêdekirin. Bi gotinên beşdarej rojnameger î ji Diyarbekirê ***Sözcü Gazetesi*** ya "xwedî ciyawaziyeke ji dil û weke berdewama Hürriyeta berê", yek ji rojnameyên herî zêde hatî bilêvkirin bûye. Li gel Sözcüyê saziyên medyayê yên weke Ulusal TV û CNN û NTVya ku "qaşo bêalî ne lê helwesta wan li hemberî meseleya kurd weke ya îqtîdarê ye" (Diyarbekir, Rojnameger) di nav dezgehên ku bi awayeke neyînî nêzîkî kêşeya kurd dibin de cî digirin. Di vê mijarê de nirxandineke balkêş heye ku divê meriv ji nêz ve lê binêre. Beşdarek rojnameger î ji Diyarbekirê ***Diken, Sol Gazetesi*** û ***Birgün***ê ku dezgehên weşanê yên çepgir-sosyalîst in jî, weke weşanên bi awayeke neyînî nêzîkî meseleya kurd dibin nîşan dide bi van gotinên xwe:

> **Rojnameya Sol, Rojnameya Birgünê xwe weke muxalîf pêşkêş dikin lê bi awayê nêzîkahiya li heqîqetê nemaze ji hêla nêzîkahiya li meseleya kurd ji xeynî hin saziyên dewletê yên serdest ez nabînim ku weşangeriyê dikin. Loma di warê ronîkirin, agahdarkirin, pêşkêşkirina nûçeyan de belkî niyetek ku saziyêb fermî yên heyî nikarin bikin, bikin armanc ew di hindava xwe de dikin. Loma ez carna van weşanan xetertir dibînim. Mesele meseleya kurd be, ez van weşanan pir jî ji derveyî weşanên fermî nabînim.**

Gava dezgehên medyayê yên herî erênî û aştiyane nêzîkî meseleya kurd dibin hat pirsîn, dezgehên ku herî zêde hatin bilêvkirin ev bûn; ***Birgün, Bianet, Duvar, T24, Taraf, İMC, Artı TV, Ahval, BBC, Evrensel, Medyascope.*** Di vê xalê de Rojnameya Birgün ji hêla beşdaran ve di nav dezgehên ku him bi awayeke erênî, him neyînî nêzîkî meseleya kurd dibin hatiye nîşandan, meriv kare bibêje ku derheqê vê rojnameyê de nêzîkahiyên cuda hene.

2.2.
Di Salên 1990î de Medya û Meseleya Kurd

Beşa duyem a forma pirsan, ji bo nêrînên beşdaran ên li ser têkiliyên meseleya kurd û medyayê yên di salên 1990î de û dîsa ji bo nêrînên beşdaran ên li ser çavkaniyên nûçeyên wê demê hatiye veqetandin. Gava ji beşdaran hat pirsîn ku di salên 1990î de bi çi awayî ji bûyerên civakî hayedar bûne, televîzyon û rojname weke bersiv di rêza ewil de cî girtin: rojnameyên weke ***Özgür Gündem, Yeni Yüzyıl, Radikal, Hürriyet, Sabah, Milliyet*** qanalên TVyên yên serdest ên weke ***ATV, Show TV, Kanal 7*** weke saziyên medyayê di bersivan de cî girtine. Di bersivan de dîsa ***Med TV*** û ***Roj TV*** yên ku bi rêya stalaytan meriv xwe digihandê jî hebûn. Beşdarek rojnameger î ji Diyarbekirê vê rewşê wiha neql kir: "Min dît ku piştî 1995an kurdan xwe girêdayî medyaya tirkan hîs nekir. Piştî ku kurdan bi rêya cot stalaytê xwe gihandin medyaya kurd a li Ewropayê, nûçeyên rast ên derheqê kurdan de ji wir stendin." Çend beşdaran jî diyar kirine ku ji medyayê bêhtir xwe gihandine nas û kesên xwe yên di medyayê de û pê bawer (Riha, Rojnameger), carna xwe gihandine partiyan, saziyên sivîl, muxtaran yan jî insanên din (Diyarbekir, Rojnameger), carna jî xwe gihandinê gel (Diyarbekir, Rojnameger) û wisa hay ji nûçeyan çêbûne. Çavkaniyên ku li jor hatine diyarkirin, di heman demê de bûne mecrayên bingehîn ku beşdaran pê nûçeyan şopandine.

Ji beşdaran hatiye pirsîn ku ka di salên 1990î de nêrîna medyayê li hemberî meseleya kurd çawa bûye. Qismeke girînd a beşdaran diyar kirine ku di salên 1990î de medya ji meseleya kurd bêxeber bûye (Diyarbekir, Rêvebirek Medyayê), gava meseleya kurd hildaye dest jî qala "kurdan na,

terorîstan" kiriye (Diyarbekir, Rojnameger). Hatiye diyarkirin ku medyaya wê serdemê zimanekî "dijminahiyê, nijadperest, ciyawaz" (Stenbol, Nûnerek Saziyeke Sivîl), "înkarker, redker, leşkerî, tund" (Diyarbekir, Rojnameger) û "berberiyê û yekalî" (Diyarbekir, Rojnameger) bikar aniye. Li gorî beşdaran sebebê vê yê bingehîn ew bû ku medya xwedî nêrîneke dewletperest û leşkerperest bû. Medyaya serdemê "xwedî nêrîneke leşkerane bû û di warê çareserkirina kêşeya kurd de yan jî di warê pêkanîna aştiya civakî de tu wehdej wê tunebû" (Diyarbekir, Siyasetmedar). Medya "weke dezgeheke TSKyê" "bi hişmendiya asîmîlasyonê dixebitî" (Diyarbekir, Rojnameger). Bi gotinên beşdarek:

> **Gotineke girîng a Tansu Çillerê heye "dê leşker di carekê de bibêje, ez ê di carekê de bînim cî" heman tişt leşker dê di carekê de bibêje, medyaya tirk dê di carekê de binivîse. Bombekirina rojnameya Özgür Ülkeyê, qetilkirina rojnamegerên kurd, ev hemû perçeyeke armanca avakirina rojnamegeriyeke tek tîp bûn. Lê di wê demê de jî rojnamegerên xwedî namûs hebûn, her çawa be ji salên 90î neqlî vir hat kirin (Stenbol, Rojnameger).**

Li gel vê yekê, yên ku gotin li gorî îro nêrîna medyayê li hemberî meseleya kurd di salên 1990î de ***"piçek baştir"*** bû, wê demê karîbû cî bide nûçeyên derheqê herêmê de û karîbû qunciknivîsan biweşîne (Diyarbekir, Rojnameger), ***"ji ber ku sansurê nedikir û tiştên heyî rasterast digihand me"*** xwedî nêzîkahiyeke objektiftir bû (Riha, Rojnameger) jî hene. Li gorî vê nêzîkahiyê di salên 1990î de "rewşeke azadtir hebû ji bo nîqaşan", weke mînak "Birand çû Beyrûdê û li gel Öcalan hevpeyvînê kir. Demeke wisa ku Orhan Doğan û Alparslan Türkeş li hemberî hev li ser meseleya kurd dipeyivîn. Bernameyên Ahmet Altan, Ahmet Kaya hene" (Stenbol, Rojnameger). Beşdarek diyar dike ku di serweriya zimanê medyayê yê înkarê, zext û ciyawaziyê, kesên weke Mehmet Ali Birand, Cengiz Çandar derheqê mijarê de perspektîfeke demokratîktir pêşkêş dikirin (Diyarbekir, Rojnameger; Wan, Rojnameger).

Ji beşdaran hatiye pirsîn ku di konteksta kêşeya kurd de ji salên 1990î nûçeyek ku ji bîra wan naçe heye yan û bi piranî nûçeyên neyînî û balkêş ên weke kuştin, îşkence, valakirina gundan hatine bîra wan û van bilêv kirine: "Nûçeyên kuştinên, înfazên Hizbullahê tên bîra min" (Riha, Rojnameger, Aktîvîst); "Meseleya Torosên spî heye. Ez hingê zarok bûm lê min paşê ew di kovaran de xwend" (Riha, Hiqûqnas); "Nûçeyên li ser tiştên bi Ahmet Kaya hatin kirin tên bîra min" (Diyarbekir, Rojnameger); "Di sala 97-98an de derheqê vegera li gundan de nûçeyek hebû. Gelek tesîr l imin kiribû" (Diyarbekir, Rojnameger); "Dîmenek hebû ku cesedê kesek bi pey tankê ve kiribûn û dikişandin" (Riha, Rojnameger); "Ez karim bibêjim Qetliama Helebçeyê. 30.000 insanên ku ji vê kêşeyê reviyabûn û hatibûn Diyarbekir û Mûşê" (Riha, Nivîskar); "Kuştina Musa Anter. Cînayeta Namık Tarancı" (Diyarbekir, Rojnameger).

2.3.
Di Prosesa Çareseriyê De Nêzîkahiya Medyayê

Di vê beşa analîza me ya çawanî de, ji bo bi awayeke berfireh derkeve holê me ji beşdaran hin pirsan kir ku ka di Prosesa Çareseriyê de nêzîkahiya medyaya Tirkiyeyê çawa bû. Pirsa ewil, li ser wê yekê bû ku ka nêzîkayiya medyayê di Prosesa Çareseriyê de çawa dibînin. Tê dîtin ku bersiv di van sê grûban de berhev dibin –ku piranî di grûba yekê de cî digirin:

1) Yên ku îddîa dikin ku di Prosesa Çareseriyê de helwesta medyayê erênî bûye lê ev ne ji ber medyayê, ji ber nêzîkahiya îqtîdarê ya li hemberî Prosesa Çareseriyê bûye. Li gorî vê nêrînê Prosesa Çareseriyê çawa bidawî bûye medya di cî de li zimanê xwe yê pevçûnker ê berê vegeriyaye, sedemên wê jî ev in:

> **Gelek pozîtîf bû. Ji ber ku îqtîdar bi awayeke erênî nêzî prosesa çareseriyê dibû, pozîtîf bû. (Riha, Rojnameger, Aktîvîst)**
>
> **Li gorî salên berê helwesta wê erênîtir bû. Kurdan bi salan e dinasin lê te digot qet Amerîkayê ji nû ve kifş dikin, wisa tevdigeriyab. Ji ber ku bi awayê fermî dewletê dest bi nasînê kir, medyayê jî nas dikir. (Diyarbekir, Rojnameger).**
>
> **Piraniya wê bêhtir berpirs bû, zimanekî demokratîktir bi kar dianî, baldar bû di vî warî de. Lê paşê hat derket holê ku ev rewş konjonkturel bû. Lê helbet teqez di wê demê de medyayeke baştir hebû. (Diyarbekir, Rojnameger)**
>
> **Medyayê roleke wisa hilgirt ku weke prosesa çareseriyê destek bike, paşê li gorî rewşê berê xwe guherand, ji xwe tu ji min bipirsî prosesa çareseriyê proseseke pir samîmî nebû. (Diyarbekir, Rojnameger)**

2) Nêzîkahiya ku helwesta medyayê erênî dibîne: “Li gorî berê %80 zimanê medyayê guherî. Prosesa çareseriyê li temamê Tirkiyeyê fersendek bû, medyayê jî para xwe jê stendibû. Insan bi zimanê çekan ne, bi zimanê aştiyê dipeyivîn.” (Riha, Rojnameger); “Atmosfera erênî ya prosesa çareseriyê tesîr li medyayê jî kir” (Diyarbekir, Rojnameger).

3) Hin nirxandin jî hebûn ku helwesta medyayê erênî didîtin lê ya rast ji hêla niyet û girêdanan ve neyînî didîtin.

Dîsa piraniya beşdaran diyar kirin ku medyayê weke aktor di Prosesa Çareseriyê de roleke erênî neanî cî. Weke bersivên wan ên din, binyada rajêr a medyayê bo dewlet û îqtîdara siyasî, sedema bingehîn a vê yekê bû. Li gorî beşdaran, her çi qasî di Prosesa Çareseriyê de li gorî serdemên berê performanseke erênî û aştiyane nîşan dabe jî, ji ber ku ev rola wan a ku ji hêla dewletê ve hatî tayînkirin bû bisînor ma. Çimkî bi gotinên beşdarek rojnameger î ji Diyarbekirê “Rola medyayê, bi qasî rola ku rêvebiran ji bo wan tayîn kiribû hebû.” Heman nêrîn ji hêla beşdarek din ve bi van gotinan hat bilêvkirin: “Dewletê rol dabû medyayê, ew jî li gorî vê rolê tevgeriya, ya rast ev bû” (Riha, Hiqûqnas). Di serdema navborî de desteka medyayê “ji bo destekkirina polîtîkayên îqtîdarê bû” (Diyarbekir, Rojnameger) û “heke medyayê desteka hewce bida, dê prosesa çareseriyê ewqas zû neqediya, yan jî dê ew qasî bêsedem nehata bidawîkirin, dê ev destûr tunebûya. Loma medya nebû perçeyeke prosesa çareseriyê” (Diyarbekir, Siyasetmedar).

Çend kesên ku meriv kare bibêje di nav beşdaran de hejmara wan kêm bû jî bal kişandin ser rola erênî ya medyayê di prosesê de. Weke mînak beşdarek diyar kir ku medyayê di Prosesa

Çareseriyê de weke aktorek roleke erênî anî cî û pê re %80 yê civakê destek da prosesa çareseriyê" (Diyarbekir, Rojnameger). Beşdarek din (Stenbol, Rojnameger) diyar kir ku kêm be jî medyayê roleke erênî anî cî, "wan jî hewl dida, ji insanan re digotin dê ev kêşa bê çareserkirin, meseleya kurd bê çareserkirin, bi nûçeyên bi vî rengî hêviyê didan insanan".

Hat pirsîn ku di Prosesa Çareseriyê de li medyayê dubendî û komkomîbûnên çawa çêbûn, bersivên vê pirsa cuda bûn. Hin beşdaran weke du beş veqetandin û gotin yên prosesê destek kirin û yên biguman destek kirin. Hin beşdaran jî diyar kirin ku veqetîna bingehîn di navbera yên prosesê destek kirin û yên îtiraz kirin ji awayê birêvebirina prosesê re. Ji xeynî vê bloka medyayê ya pêwendîdar ji ber çawaniyên xwe yên diyarker jî hatin veqetandin: Medyaya kurd û medyaya nêzîkî dewletê (medyaya lîberal û neteweperest), medyaya cimetê ya li dijî prosesê û medyaya ku prosesê destek kir.

Ji hêla nêrîna li hemberî meseleyê ya van grûban ve, ya ku li devereke cuda hat terîfkirin, nêzîkahiyên konjonkturel ên saziyên medyayê yên nêzîkî îqtîdarê bûn. Hema hema li gorî temamê beşdaran, tişta ku ji bo medyaya nêzîkî îqtîdarê esas bû ji meseleyê bi xwe wêdetir, konjonktura siyasî bi xwe bû. "Em medyaya kurd deynin derekî cuda. Amûrên medyayê yên ku dewletê bikar dianî, gelek konjonkturel bûn." (Stenbol, Nûnerek Saziyeke Sivîl)

Gava ji beşdaran hat pirsîn ku ka medyayê zemînek amade kir ji bo Prosesa Çareseriyê bi hemû hêlên xwe were nîqaşkirin an an, mimkun e meriv bibêje ji hêla beşdaran ve li gorî bersivên berê çaçoveyeke bersivan a gelek erênîtir hatiye pêşkêşkirin. Heke em ewilî ji bersivên neyînî dest pê bikin, rexne li medyayê hat kirin ku di Prosesa Çareseriyê de "tiştên qewimîn temaşe kir û nivîsand" (Diyarbekir, Rojnameger), "lêkolîn û lêpirsînê nekirin û bi tena serê xwe nebûn aktorek" (Diyarbekir, Rojnameger), "Mijarê ji xwe re nekirin xem" (Diyarbekir, Siyasetmedar). Rexneyeke din jî li binyada partîzan a medyayê bû:

> **Medya wekhev nêzîkî herdu aktoran nebû û nekir ku rewş bê nîqaşkirin. Berovajî medyaya herdu aliyan li gorî têgihana xwe ya polîtîk rêyek dan ber xwe. Medyaya AKPyê, got ku gelek pozîtîk û biehlaq nêzîkî prosesê bûye. Medyaya HDPyê bi heman awayî got ku gelek rast û etîk nêzîkî meseleyê bûye. (Diyarbekir, Rojnameger)**

Li hemberî vê tabloya neyînî jî yên îddîa kirin ku medyayê di Prosesa Çareseriyê de zemîneke nîqaşê ya girîng pêşkêş kiriye, cî girtin. Medyayê di prosesa çareseriyê de mijarên ku berê li ser nehatî axavtin, nehatî nîqaşkirin û dengên nehatî bihîstin anî rojeva raya giştî. Li gorî van beşdaran medyayê di prosesa çareseriyê de "bi qunciknivîsan, bi nivîsên ramanî gelek alîkarî kir; di prosesa çareseriyê de akademîsyen, rêxistinên sivîl dixwestin alîkarî bikin û bipeyivin" (Riha, Rojnameger). Beşdarek din ku got medyayê "alîkariyeke cidî" kir, diyar kir kur ola medyayê gelek e ku siyasetmedarên kurd di prosesa çareseriyê de li ber raya giştî ya tirk meşru bibin û paşê di hilbijartinan de bi ser bikevin: "Ji ber ku siyasetmedarên kurd, nemaze Selahattin Demirtaş di medyaya serdest de xuya kir, beşdarî bernameyên nîqaşê bû, li ber çavan bû, di 7ê Hezîranê de bi ser ket" (Wan, Rojnameger). Beşdarek ku di heyeta Insanên Rûspî de cî girtibû, bal kişand ser wê yekê ku encama zimanê çareseriyê û aştiyê yê medyayê di qadê de hatiye dîtin:

> **Ji her hêlê ve di medyayê de nîqaş dihatin kirin. Ez li herêmek di heyeta Insanên Rûspî de bûm. Cara ewil li devereke gelemper nîqaş dihatin kirin. Di dawiya rojê de kesî li kesî nedida. Li her bajarê em diçûnê, em illeh diçûn cem malbateke şehîdan û li her mala ku em diçûnê helwest erênî bû. Gava em çûn cem malbatek me dît ku ew jî qala mijarên li**

> **medyayê tên axavtin, dikin û me dît ku vê yekê fikrên wan guherandiye. Em rastî zimanê erênî yê medyayê hatin li qadê. (Stenbol, Hiqûqnas)**

Li gel nêrînên erênî yên ku gotin her çi qas medya bi temamî nekariyê ku Prosesa Çareseriyê bi her hêlê ve bide nîqaşkirin û "nekariye zemînek dabîn bike jî derî lê vekiriye" jî hebûne (Riha, Rojnameger). Beşdarek din (Diyarbekir, Rojnameger) vê rola medyayê weke "pêşveker" binav kir. Li gorî berî Prosesa Çareseriyê, nîqaşên gelek cesûr û berfireh hatibin meşandin jî mijarên esas ên weke "ji hev veqetînê" nehatin nîqaşkirin (Batman, Hiqûqnas).

Ji beşdaran hat pirsîn ku medyayê têra xwe perspektîfên aktorên Prosesa Çareseriyê di medyayê de nîşan da û hema hema hemû beşdaran diyar kirin ku medya di vî warî de xwedî kêmasiyê ye. Weke sebeb hat nîşan dan ku ev medya serbixwe nîn e, medya her tim weke perçeyeke dezgeheke siyasî tevdigere: "Medyaya her kesî perspektîfa wê da. Fambariyeke hevpar tunebû. HDPyê çareseriya ku ew dixwaze di medyaya xwe de nîşan da. AKPyê jî bi perspektîfa xwe çareseriya xwe di medyaya xwe de nîşan dida" (Diyarbekir, Rojnameger); "Medyaya AK Partiyê nêrîna xwe pêşkêş dikir, medyaya HDPyê jî li gorî vê perspektîfek da medyayê. Li devera ku medyaya serbixwe tunebû, her kesê bi berdevkiya hêla xwe weşanan kir" (Diyarbekir, Rojnameger). Loma li gorî beşdaran, perspektîfên cuda û cihêbûyî nehat nîşandan, her kesî li taxa xwe, bangî taxa xwe kir. Li gel vê yekê beşdarên ku gotin medyayê ji herdu partiyan re "bi awayê wekhev cî veqetand" (Wan, Rojnameger) jî hebûn.

Di hevdîtinan de mijareke din jî ew bû ku ka medyayê bi çavê jinan li prosesa çareseriyê nihêrî, teşwîq kir ku jin alîkariyê bikin yan na. Nirxandina beşdarek rojnameger î ji Stenbolê wiha ye: "Medyaya Tirkiyeyê mêr e. Li cem hêzê, li hemberî bêhêzan e."

Mimkun e ku meriv bersivên van pirsan li sê beşan veqetîne. Yên di **grûba yekem** de balkêşana dayîkan bibîr xistin û îddîa kirin ku nêrîna jinan di medyayê de cî girtiye. Li gorî vê "Herdu aliyan jî gotiye ku divê dayik di prosesa çareseriyê de cî bigirin" (Diyarbekir, Rêvebirek Medyayê) û bi vî awayî medyayê helwesteke baş nîşan daye. "Beşdarek ku dibêje "Bi taybetî çareseriyeke bi navenda jinan nebû lê piranîparêziyeke bi giraniya jinan hebû" (Diyarbekir, Rojnameger), bal dikêşe ser nûçeyên derheqê dayikan de. **Grûba duyem** jî dibêje ev balkêşana ser dayikan ji pêşkêşkirina perspektîfa jinan dûr e. Weke mînak beşdarek (Riha, Hiqûqnas) diyar kir ku jin ancax bi "gotinên ajîtatîf ên weke bila dayik negirîn" hatin dîtin. Têkiliya di navbera gotina dayik û nêrîna jinan de, ji hêla beşdarek ve bi van gotinan hatiye xulasekirin:

> **Hin nûçe tên bîra min lê nêrîna jinek bû, yan a dayikek bû mesela. Bi ya min bêhtir weke nêrîna dayikek, te dît weke hişyarkirina merhametê. Weke gotinên siyasal, zimanekî nûçeyan hebû ku bikar dianî. Di qeydan de zexta yên herî zêde êş dikêşin dayik in hebû. Lê ji xeynî vê bi ya min te digot qey gava qala nêrîna jinekê tê kirin, te dît nêrîna femînîst a serdest nayê bîra min. Lê nêrîneke dayikperest hebû. (Mûş, Nûnerek Saziyeke Sivîl)**

Beşdarek din jî (Stenbol, Rojnameger) jî "mixabin, mesele tenê ma ji 'bila dayik negirîn' re" û rexneya xwe anî ziman. Yên di **grûba sêyem** de jî anîn ziman ku ji bin ve perspektîfa jinan û hebûna jinan tunebû: "Medyayê di prosesa çareseriyê de nêrîna jinan kêm da. Me tevgera jinan a Tirkiyeyê di prosesa çareseriyê de nedît" (Diyarbekir, Rojnameger); "Medyayê tu carî bi çavê jinan nenêrî. Ne tenê di Prosesa Çareseriyê de, berî Prosesa Çareseriyê jî, piştî wê jî tu carî bi çavên jinan nenêrî. Weke objeyek be li jinan nêrî" (Diyarbekir, Rojnameger).

Pirseke din jî ew bû ku ka tê bîra beşdaran ku di Prosesa Çareseriyê de nêzîkahiyeke medyayê bo fêdeya zarokan hebû yan na. Bersivên gelek beşdaran "nayê bîra min bû" û ev yek jî nîşan dide

ku li gorî beşdaran çi qas kêm girîngî bi vê mijarê hatiye dayîn. Çend beşdarên ku li ser mijarê şîroveyan kirin jî bal kişandin ser wê yekê ku helwesta medyayê xirab bûye, etîketên xirab û sûcdarkirinê yên weke "zarokên ku keviran avêtine" hatine bikaranîn (Stenbol, Hiqûqnas). Li gel vê yekê beşdarên ku diyar kirin ku "Serdema zêrîn a Zarok TVyê ew serdem bû û Weşanên Mor wê çaxê hat avakirin" (Diyarbekir, Rojnameger).

Ji beşdaran hat xwestin ku nêzîkahiya medyayê ya li hemberî hevdîtina Dolmabahçeyê binirxînin û ji 1ê heta 10ê not bidin vê nêzîkahiyê(1 gelek xirab, 10 gelek baş), hat dîtin ku beşdar wisa dabeş bûn: Ji çaran yekê kesên not dane 0-2 pûan, hema hema nîvê wan 4-6 pûan û ji çaran yekê yên mayî jî 8 û 9 pûan dane û bi vî awayî nîveka pûanan ji ser 10î, 5 çêbûye. Beşdarek ku pûanê herî kêm daye (Diyarbekir, Rêvebirek Medyayê) vê nirxandinê kiriye: "Ewilî zimanekî hêvîdar hat bikaranîn lê paşê bi helwesta Recep Tayyip Beg zimanê medyayê jî guherî." Beşdarek jî (Riha, Nivîskar) diyar kir ku sebebê bingehîn ê nirxandina neyînî ew bû ku proses bi awayeke zelal nehat pêşkêşkirin: "Bi temamî veşartî bû. Planeke paşperdeyê tunebû. Me nezanî çi bûye." Li gel vê ykê yên nêzîkahiyên medyayê erênî dibînin diyar kirin ku giraniya medyayê hevdîtinên Dolmabahçeyê destek kir û bi zimanekî ku diviya hilda dest. (Diyarbekir, Rojnameger)

Hat pirsîn ku ka di Prosesa Çareseriyê de medyayê herî zêde kî teqdîr kiriye û sebebê wê çi ye. Hat dîtin ku bersivên gelek cuda hatin bilêvkirin. Hat diyarkirin ku medyayê herî zêde Recep Tayyip Erdoğan teqdîr kiriye. Du navên ku piştî Erdoğan herî zêde hatin bilêvkirin jî Efkan Ala û Beşir Atalay bûn. Sırrı Süreyya Önder, Selahattin Demirtaş û Abdullah Öcalan, ji cepheya kurdan ve navên ku herî zêde hatin bilêvkirin bûn. Beşdarek (Stenbol, Rojnameger) diyar kir ku tişta herî balkêş ya heya wê prosesê ew bû ku Abdullah Öcalanê ku heya wê çaxê weke şeytan hatibû pêşkêşkirin "axir ji medyaya Tirkiyeyê re derdê xwe vegotibû".

Ji beşdaran hatiye xwestin ku performansên grûbên medyayê yên cuda yên di prosesa çareseriyê de weke 0 "gelek xirab", 10 "gelek baş" not bikin. Nîveka notên medyaya serdest ku saziyên medyayê yên weke ***Kanal D, Sabah***ê 5,6 bûye; nîveka grûba medyayê ya rojnameyên weke *Yeni Şafak*ê dihundirîne ku meriv kare weke medyaya îslamî-muhafazakar binav bike 5,25; nîveka grûba medyayê ya çepgir-sekuler ên weke ***Cumhuriyet, T24***ê 4,16 bûye. Di vir de tişta herî balkêş ew e ku medyaya serdest pûanên herî zêde berhev kiriye. Meriv kare vê rewşê wisa şîrove bike; medyaya serdest û medyaya muhafazakar ji hukûmetê serbixwe înîsîyatif wernegirtin û hewl dan ku ji îfadeyên bi hukûmetê re nakok dûr bisekinin. Herî dawî nîveka notên medyaya neteweperest ku saziyên medyayê yên weke ***Aydınlık, Oda TV, Sözcü***yê dihundirîne jî 0,9 bûye.

Gava ji beşdaran hatiye pirsîn ku di Prosesa Çareseriyê de nêzîkahiya kîjan saziyên medyayê li hemberî vê mijarê tê teqdîrkirin, hatiye gotin ku "Medyaya îslamparêz, nivîskarên lîberal û nivîskarên çepgir" baş nêzîkî mijarê bûne, neteweperest jî "ji bo mesele di nîvî de nemîne çi destên wan hatiye, kirine" (Riha, Hiqûqnas). Dezgeha weşanê ya ku herî zêde weke erênî hatiye bilêvkirin ***Radikal*** bûye, paşê ***Taraf, Bianet, İMC*** û ***Yeni Şafak*** hatine gotin. Weke saziyên medyayê yên ku nêzîkahiya wan qet nehatî ecibandin jî saziyên medyayê yên ku weke neteweperest tên binavkirin, hatine gotin: yên weke ***Aydınlık, Ortadoğu, Yeniçağ, Oda TV*** û ***Sözcü.***

Pirsa dawî ya vê beşa li ser nêzîkahiya medyayê ya di prosesa çareseriyê de pirseke xwe-rexnekirinê bû ji hêlekî ve jî. Ji beşdarên ku di medyaya kurd de xebitîne yan hê jî dixebitin, pirsa "Gava hûn ji îro berê xwe bidin wê çaxê, heke hûn li ser nêzîkahiya giştî ya çapemeniya kurd a li hemberî Prosesa Çareseriyê nirxandinê bikin bi kurtasî hûn ê çi bibêjin? (Bi ya we hewcedariya rexne/xwe-rexnekirinê heye?)" hatiye kirin û nirxandinên cuda hatine pêşkêşkirin. Rexneyên ji bo performansa medyaya kurd a di Prosesa Çareseriyê de meriv kare di çend grûban de berhev bike. Rexneyên koma ewil ew bûn ku digotin çapemeniya kurd weke berdevkê tevgera kurd e, loma jî diviya serbixwe bal ê serbixwe nîn e. Bi gotinên beşdarek (Diyarbekir, Rojnameger) "Çapemeniya kurd jî weke çapemeniya din berdevkê siyasetek e." Heman beşdar diyar kiriye ku "nêzîkbûna piçek din objektîf" dê fêdedar be "medya gava zêde alîgiriya siyasetek bike, dibe ku rastiyan nebîne."

Weke vê beşdarek din jî bi van gotinan bal kişandiye ser şibandina medyaya berbelav û medyaya kurd: "Gelek rexneyên ku min li medyaya tirk kir, ya rast ji bo medyay kurd jî derbasdar e. Ji ber ku medyaya kurd, ji siyaseta kurd serbixwe tevnagere karîgeriya xwe ya rastîn nikare bi cî bîne. Çawa ku şaredariyên kurdan, di rastiyê de li gel şaredariyê siyasetê dike, medyaya kurd jî li gel nûçegihaniyê siyaseta kurdan dike" (Batman, Hiqûqnas). Ev balkêşandina ser serxwebûna medyayê di neqlkirineke din de jî derdikeve pêşberî me: "Dezgehên çapemeniya kurd ku nemaze li Tirkiyeyê weşanê dikin, eynî weke dezgehên weşanê yên girêdayî îqtîdarê ew jî xwedî ajandayek girêdayî rêxistinê ne. Girêdayî vê weşanê dike û tesîrên wê bisînor dimîne. Xwe ji tundiyê, ji pevçûnan bêrî nakin. Loma him rastiyê nabînin, him jî ji ber ku gelek alîgir in nikarin xwe bigihînin girseyeke mezin." (Stenbol, Rojnameger).

Rexneyên grûba duyem li ser helwesta îdeolojîk a medyaya kurd a di Prosesa Çareseriyê de bûn. Rexneyên ku hatin bilêvkirin ev bûn; medyaya kurd "di navbera îdeolojî û prosesa heyî de dudil ma" (Diyarbekir, Rêvebirek Medyayê), meseleyê "weke bidestxistina meşrûiyeta HDP û rêxistinê nîşan da... Refleks û polîtîkayeke milî bipêş nexist" (Riha, Hiqûqnas), "gelek di bin tesîra fraksiyonên çepgir ên din de ma" (Stenbol, Hiqûqnas). Bi gotinên beşdarek rojnameger î ji Diyarbekirê saziyên weke ANFyê ku "ji hêla raya giştî ya kurd ve gelek tê şopandin" "weke ku şer berdewam e tevgeriya" û vê jî nemaze kir ku hêrs û bertekên ciwanan zêde bibin" (Diyarbekir, Rojnameger). Weşangeriya medyaya kurd bi gotinên beşdarek rojnameger î ji Diyarbekirê wiha hat xulasekirin:

> **Medyaya kurd, mixabin weke bitûnek tevnegeriya. Polîtîka û nêrîneke weşanê ya yekalî hebû. Me nêzîkahiyên hestiyar jî didît di meseleyan de, karibûn zimanekî berfirehtir jî bikar bînin. Mesele me gavek berê jî got medyaya tirk serdemekê destek da, serdema din desteka xwe vekişand. Di medyay kurd de jî polîtîkayeke weşanê ya bi vî şiklî bipêş ket. Loma ez herdu nêrînan jî rast nabînim.**

Rexneyek din jî ew bû ku medyaya kurd di prosesa çareseriyê de nebû platformeke nîqaşê û meseleyê negihand temamê raya giştî. Bi îfadeyên net ên beşdarek "nîqaşên ku hatin kirin têra xwe ji gel re nehatin vegotin, çapemeniya kurd di vê prosesê de weke çapemeniyeke protokole ma, lazim bû ji bo gel bêhtir daxilî prosesê bike hewl bida" (Diyarbekir, Rojnameger). Beşdarek din bal kişand ser wê yekê ku dibû ku proses baştir bihata vegotin, analîzên kûrtir bihatina kirin, perspektîfa jin û zarokan bêhtir bihata xuyakirin (Diyarbekir, Rojnameger). Weke din problema herî mezin ew bû ku medyaya kurd Prosesa Çareseriyê bi şiklê ku wê fêm kiriye pêşkêş kir û neda nîqaşkirin; diviyabû medyaya kurd venêrînê bike ku ka proses çawa tê meşandin, lê vê nekir (Diyarbekir, Rojnameger). Beşdarek got ku medyaya kurd di warê gelemperîkirina Prosesa Çareseriyê de li pey HDPyê ma û vê yekê bi van gotinan îfade kir: "Bi ya min medyaya kurd bi qasî HDPyê bang li raya giştî ya Tirkiyeyê nekir. Di halê normal de HDPyê hewl dida bi rêya medyaya kurd dengê xwe bigihîne lê ne wisa bû, berovajî vê bû" (Stenbol, Rojnameger).

Rexneya dawî jî li ser wê yekê bû ku medyaya kurd Prosesa Çareseriyê "bi hestên serfiraziyê", carna jî "ji xwînsariyê dûr" "bi bi xwe baweriyeke zêde" pêşwazî kir. (Riha, Rojnameger, Aktîvîst). Li gorî beşdarek ji ber ku medyaya kurd prosesê weke serfiraziyeke leşkeri û siyasî dît, bendewariya civakê zêde bû: "Zimanê serfiraziyê yê ku wê bi xwe ji jor ve diyar kir, tenê ji hin saziyên diyar kiriye meşandina bi angajeyî prosesê terzek neqand. Ev jî xetayeke cidî bû, û siyaseta kurd tu carî destûr neda ramanên rexnegir" (Mûş, Nûnerek Saziyeke Sivîl). Beşdarek jî got ku medya karîbû nêzîkahiyeke xwînsartir hilbijêre lê ji dêvla vê ve "gotinên tehdîtwar tim weke manşet hat weşandin" û tansiyon hat rakirin (Diyarbekir, Rojnameger). Ji ber ku medya bi awayeke sakîn nêzîkî bûyeran nebû yan jî ji ber ku "weke prosesek divê hêdî bi hêdî bê borandin nedît" bû sebebê tunebûna empatiye (Riha, Rojnameger).

Ji van daxuyaniyan jî tê fêmkirin ku di nav beşdaran de yên ku bi qasî ya medyaya berbelav a Tirkiyeyê, helwesta medyaya kurd jî di prosesê de biproblem dibînin, hene. Wisa ku ev îfade, di negihana encamê de roleke negatîf dixe stûyê medyaya kurd jî. Di vê xalê de divê em dîsa bibîr bixin ku xebata me berî prosesa çareseriyê, di dema prosesa çareseriyê de yan jî piştî wê van nahundirîne; kêşeya kurd di medyayê de çawa tê temsîlkirin, derdorên nûçeyan ên derheqê prosesê de çi ne û lêkolîna gotinên di medyayê de derheqê prosesa çareseriyê de. Ji ber vê yekê ne mimkun e ku meriv van îfadeyan di çarçoveya vê lêkolînê de weke rast yan jî baş nayê guhê me binirxîne. Van nirxandinan, ew nirxandin in ku hafizeya derheqê prosesê de û têgihana derheqê medyayê de ya beşdaran îfade dike. Ji ber vê yekê ne weke rast yan jî xelet, ji ber ku hissiyatekê, têgihanekê îfade dikin ji bo vê xebatê girîng in.

2.4.
Ji Prosesa Çareseriyê Ber Bi Roja Îroyîn

Me vê beşa rapora xwe û forma xwe ya pirsan, ji bo nêrînên beşdaran ên li ser helwest û sekna medyaya li Tirkiyeyê ya piştî prosesa çareseriyê veqetandiye. Pirsa ewil jî li ser wê yekê bû ku ka bidawîbûn û destpêka pevçûnan tesîreke çawa li nêzîkahiya medyayê ya li hemberî meseleyê kir. Hema hema temamê beşdaran bal kişandin ser vegera ji nişkê ve û neyînî ya medyayê ya piştî Prosesa Çareseriyê: “Medya bi maneyeke neyînî 180 pîle vegeriya, ewilî bû dijberê PKKyê, paşê bi ya min bû dijberê kurdan” (Diyarbekir, Rojnameger). Beşdarek ku diyar dike helwesta medyayê “ji nişkê ve guherî” (Riha, Hiqûqnas) sebebê vê bi “bidawîbûna prosesa xizmetguzariya medyayê” ve girêda. Bi bidawîbûna prosesa çareseriyê medya “dest pê kir û weke medyaya şer xebitî” (Stenbol, Rojnameger), “sebebe bikaranîna zimanekî ku pevçûnan berdewam kir” jî “ne xema medyayê bû ku heqîqetê peyde bike, ji ber ku her kes rajêrî grûbeke polîtîk, îdeolojîk bû nekarî bifikire” Ji ber ku medya ew qas rajêrî îqtîdarê bû, bû sedem ku di mijara Prosesa Çareseriyê de helwesta medyayê û îqtîdarê wekhev be.

> **Ya medyayê, gotinên wê yên li ser aştiyê ji ber hewcedariya dewletê bû. Yanê ji prosesa aştiyê ber bi derbasbûna prosea pevçûnan me proseseke navbir nedît. Demildest, zimanekî ku angajeyî prosesa nû ye rasterast ava kir (Mûş, Nûnerek Saziyeke Sivîl)**

Kirpandineke din a hevpar ew bû ku medya bi awayeke demildest li hînbûniyên xwe yên berê vegeriya. Gava Prosesa Çareseriyê bidawî bû medyayê jî “berdewam rojnamegeriya salên 1990î kir” (Diyarbekir, Rojnameger). Rexneyek din a beşdaran jî ew bû ku piştî ku proses bidawî bû kesî lê nepirsî ku kaç ima bidawî bû, bi ser mijarê ne neçû kes û mesele nehat lêpirsînkirin (Diyarbekir, Siyasetmedar). Ev vegera ji nişkê ve tim bi tunebûna serxwebûnê û prensîban hat ravekirin. Beşdarek rojnameger î ji Diyarbekirê weke çavkaniyên kêşeyê got ku “medya ne durust e, rojnamegeriya aştiyê tuneye û bîreweriya demokrasiye kêm e”: “Ji ber ku medya li gorî dîrektîfên siyasî yên bi kêliyan tê birêvebirin, dibe zehmet ku zemîna aştiyê pêk were.”

Derheqê veguherîna di medyayê de ya piştî Prosesa Çareseriyê, tespîteke girîng jî ew bû ku girîngiya medyaya sosyal zêde bûye. Beşdarek diyar kir ku tesîra çapemeniya nivîskî kêm bûye, meriv kare di medyaya sosyal de zû bigihê nûçeyan. Vê jî kir ku nûçeyên venêrîna wan zor, rastiya wê ne misoger belav bibin. (Batman, Hiqûqnas)

Me derheqê rêze-gotinên medyayê yên li ser meseleya kurd û Prosesa Çareseriyê de, nêrînên beşdaran hilda û me xwest ku not bidin van gotinan; weke 1 "gelek neyînî", 10 "gelek erênî".

Gotina Girêdayî Pêşketinê– "Bipêşketina aborî ya herêmê daxwazên kurdan dê qeld bibin. Kêşeya Kurd çareser bibe dê herêm bipêş bikeve, Tirkiye mezin bibe" –pûanê nîveng 3,5

Weke ji pûanê kêm jî tê fêmkirin, beşdar vê gotinê weke nêzîkahiyek ku ji fêmkirina esasê kêşeya kurd û hêlên wê yên bingehîn dûr, dibînin. Bi gotinên beşdarek "Tekane koda ku hûn nikarin hukm lê bikin kultur e û problema bingehîn a kurdan kulturî ye" (Riha, Hiqûqnas). Hatiye diyarkirin ku ev gotin ji komarê heya niha tê gotin û tesîra wê tuneye (Diyarbekir, Siyasetmedar). Beşdarek din jî diyar dike ku hêla aborî ya kêşeyê heye lê divê di eslê xwe de weke kêşeyeke ziman û aîdiyetê were fêmkirin (Diyarbekir, Rojnameger). Nêzîkahiyeke bêhtir rexnegir jî vê gotinê ne tenê weke xelet, weke xeyrî ehlaqî jî binav dike: "Qet ne ehlaqî ye. Gava tu bibêjî ev birçî ne, em tiştek bidin wan, dê pirsgirêk biqede, ev dê ne ehlaqî be" (Riha, Rojnameger). Rexneyeke din jî heye ku dibêje heman gotinên bipêşketinê her tim bi kesên li derdora dewletê ve, bi axayan ve, bi patronaja siyasî ve bisînor dimîne (Diyarbekir, Rojnameger).

Gotina Biratiya Dînî – "Kurd jî perçeyeke ummetê ne, em hemû bira ne." Pûanê nîveng 2,6

"Îslama ku li Tirkiyeyê tê jiyîn, ji hilberandina doktrîna biratiyê dûr e" (Riha, Hiqûqnas). Gotina biratiya dînî ya ku beşdaran pûanê herî kêm dayiyê, hatiye diyarkirin ku di çareserkirina kêşeya kurd de nikare roleke erênî bîne cî. Beşdarek ku dibêje ev gotin ji hilberandina çareseriyê buhuriyê û lê zêde dike "bû argumanek ku daxwazên rastîn taloq dike". (Batman, Hiqûqnas). Ji xeynî vê gava meriv dêhna xwe bide hebûna "diyardeya dewletê di gotina tirk-îslamparêziyê de" ya li Tirkiyeyê, "di gotina birayê ummetê de rola birayê biçûk didin kurdan û birayê biçûk divê dîsa bi tirkî bipeyive, loma ev gotineke seqet e." (Stenbol, Hiqûqnas)

Gotina bila dayik negirîn, bila xwîna diherike raweste-pûanê nîveng 7,8

Weke ji pûanê hatî dayîn jî diyar e, gotina ku beşdaran bi awayê herî erênî nirxandine ev bûye. Ji ber ku "gotineke insanî ye, bal dikêşe ser ferdan û êşa hevpar" hêza wê ya qanihkirina hemberan zêde bûye (Riha, Hiqûqnas). Beşdar vê gotinê rast nebînin, bibêjin romantik û naîf e jî ji ber ku insanî ye erênî dibînin:

> **Vê gotina polîtîk, gotina wê ya di qada gelemperî de fêdedar e. Gotineke ne wisa ye ku di vir de asê bibe. Li gelek ciyan vê gotinê bikêr jî tê. Gava em li herêma Behra Reş xebitîn, ev gotin gelek bikêr hat. Heta dayika gerillayek û şehîdek gihabûn hev. Mehmet Ali Şahin jî vê îfade kir. Ji bo ku di civakê de insan êşên hev fêm bikin rêbazeke bibandor a qanihkirinê ye. (Stenbol, Hiqûqnas)**

Gotina dewleta mezin-"Heke Tirkiye kêşeya kurd çareser bike dê li Rojhilatanavîn bibe dewleta lîder"-pûanê nîveng 4,8

Gotina dewleta mezin, li gorî gotinên din ên ku di medyayê de li ser meseleya kurd û Prosesa Çareseriyê hatin hilberandin, qet nebe ji hêla hin beşdaran ve êrênîtir tê nirxandin. Li gorî vê tê diyarkirin ku heke Tirkiye kêşeyên xwe çareser bike "dê encama siyasî û aborî bi dest bixe" û "dê bibe welateke bihêztir" (Diyarbekir, Rojnameger). Li gorî beşdarek din jî "Tirkiyeya ku kêşeya kurd çareser bike, "dê di warê têkiliyên xwe yên li gel kurdên li herêma Sûriyeyê, kurdên li Iraqê, kurdên li Îranê li dereke girîng" be.

Li hemberî van nirxandinên erênî, hin beşdaran jî gotina dewleta bihêz weke "gotineke tûranî û boş" (Riha, Hiqûqnas), "gotineke têkelî bipêşketinê" (Riha, Rojnameger), "nêzîkahiyek ku ji bo tirkan derbasdar e lê ji bo kurdan derbasdar nîn e" (Diyarbekir, Rêvebirek Medyayê), "gotineke naveroka wê vala" (Riha, Hiqûqnas) û "nêzîkahiyeke nexweş" binav kirine.

Gotina siyaseta li beriyê: Bila kurd mafên xwe bi rêya HDPyê, bi rêbazên sivîl bidest bixin-pûanê nîveng 6,6

Gotina dawî ya ku beşdaran nirxandiye ew bû ye ku meriv kare weke gotina siyaseta li beriyê binav bike, ya ku weke bangek e ji bo kurd mafên xwe bi rêbazên siyasî û aştiyane bidest bixin. Di hindava beşdarên ku nirxandinê kirine de di rêza duyem de gotina ku herî zêde pûan wergirtiye û bi awayê herî erênî hatiye nirxandin ev bûye. Li gel ku piraniya beşdaran gotine gotin pir ne durist e, xwe naspêre ewlayiyeke çê jî, ji ber ku "ji siyasetê re qad vedike" vê gotinê destek kirine (Diyarbekir, Siyasetmedar).

Ya rast divê mesele di vê xalê de be. Proses her ku nêzîkî vê xalê bibe dê biser bikeve. Ev xal dê Tirkiyeyê demokratîktir bike. Dê kêşeya kurd çareser neke lê derbasî qada demokratîk bike û nêzîkî çareseriyê bike. (Stenbol, Hiqûqnas)

Beşdarek ku dibêje "Divê aştî ne li ber bayê çekan, li ber bayê demokrasiye, qada siyasî bê kirin", diyar dike ku vê gotinê ne samîmî ye, peywirdakirinên qeyûman bi xwe qada siyasî teng kirine: "Ji aliyekî ve rêya demokrasiye nîşa bidî û ji aliyê din ve van qadan bigirî, weke helwest ne rast e" (Riha, Rojnameger). Weke vê beşdarek din jî dibêje "yên li beriyê siyasete dikin, em dibînin çi dikin" û diyar dike ku gotina siyaseta li beriyê ne samîmî ye (Stenbol, Rojnameger). Weke di şîroveyan de jî tê dîtin, banga bo siyasetê erênî tê dîtin lê pê re pêneewletiyeke cidî jî heye.

2.5. Dahatû: Bendewarî û Pêşniyar

Me beşa dawî ya beşa çawanî ya rapora xwe û forma pirsan "Ji bo çareseriya meseleyê, bidawîbûna pevçûnan û avakirina aştiya civakî, ji bo proseseke nû ya muzakere û lihevhatinê" ji wê yekê re veqetand ku ka medya kare çi bike û divê çi bike. Di vê beşa ku pêşniyarên cuda hatin bilêvkirin de em ê hewl bidin ku nêrînên beşdaran bi hûrgilî parve bikin.

Pêşniyarên beşdaran ên li ser divê medya çi bike hevdu temam kirin. Peyvên kilît ên weke bêalîbûn, serxwebûn, nirxên etîkê, mesafe, azadî timî hatin bilêvkirin. Meseleya ku herî zêde hat rojevê, weke bersivên pirsên berê serxwebûn û objektîfî bûn. Pêşniyara ewil ew bû ku divê medya "xwe ji îdeolojiyên polîtîk cihê bike û weke murîdê îdeolojiyên polîtîk tevnegere" (Diyarbekir, Rêvebirek Medyayê). Hat diyarkirin ku divê medya karê nûçegihaniyê baş bike, ev jî bi wê yekê mimkun e ku nebe dengê hin beşan, ***"bibe dengê her kesî"*** (Stenbol, Nûnerek Saziyeke Sivîl). Di prosesa ku dê bibe dengê her kesî de jî "divê ne tenê aliyan, saziyên sivîl ên resen, insanên serbixwe bide axavtin û xaçerêyek diyar bike" (Riha, Rojnameger, Aktîvîst). Weke din hat diyarkirin ku divê medya "ji daneyên teknolojîk ên îroyîn sûdê wergire û lêkolînan bike, lêpirsînan bike û dengê gel ragihîne" (Diyarbekir, Rojnameger). Hat diyarkirin ku divê medya di standardên navneteweyî de "derbasî ferasetek ku her kes qebûl bike, bibe", li gorî patronan tevnegere û ji rêvebiriya hêzên aborî dûr bisekine (Riha, Nivîskar).

Hêlekî bêalîbûnê jî ew e ku karibe ji hêzên îqtîdarê yên weke dewlet, siyaset, artêş û sermayeye dûr bisekine û ji van hêzan serbixwe be. Beşdarek vê prensîbê bi van gotinan îfade dike:

> **Heke medya serbixwe ba, dê gelek tiştan pêk bianiya. Divê îradeya siyasî daxuyaniyeke pozîtîf bide ku medya karibe zimanekî erênî û aştiyane bikar bîne. Medyaya ku ew û îradeya siyasî li hev nekin, ji ber ku dê zext li ser hebe nikare helwesteke net nîşan bide. Ji bo ku muzakereyek nû bi awayê baş bipêş bikeve îqtîdar medyayê serbest bihêle dê têrê bike. (Diyarbekir, Rojnameger)**

Pênaseyeke din a rojnamegeriyê ji beşdarek din:

> **Li ser nêzîkahiya rojnamegeriyê ya li hemberî dewletan û hêzê gotineke xweş heye. Rojnamegerî karê temas û mesafeyê ye. Ji bo em ji kesekî nûçeyek wergirin em temasî wê/wî kesî dikin, lê heke em mesafeya xwe ya bo wê/wî kesî yan jî saziyê neparêzin, em bikevin bin rêvebiriya wê, em li mesafeyek nêzîkî wê bin, em ê nikaribin bi rastî jî karê xwe bikin. (Riha, Rojnameger)**

Peywireke din a li ser milê medyayê di çareserkirina kêşeya kurd bi awayê aştiyane de ew e ku zimanê aştiyê berbelav bike. Beşdar diyar dikin ku divê di medyayê de "zimanê lihevhatin û aştiyê berbelav bibe", "helwesta wetan-milet û Sakaryayê bê terikandin" (Diyarbekir, Rojnameger). Weke vê beşdarek din diyar dike ku divê medya "bi hemû hêza xwe bixebite û bibe perçeyeke çareseriyê û vî dengî heta jê tê zêde derîne" (Wan, Rojnameger). Divê medya xwedî zimanekî berfireh be û qebûl bike ku kurd hêmanên eslî yên vî welatî ne (Diyarbekir, Rojnameger). Beşdarek jî diyar dike ku medya "kare nîşan bide ku çima divê em bi hev re bijîn, medya kare zimanekî nû biafirîne" û pêşniyar

dike ku rojname ji bo rojekê bi temamî bi kurdî bên çapkirin (Diyarbekir, Hiqûqnas). Ev hemû pêşniyar di pêşniyara beşdarek de xuya dikin “divê medya cesaretê bide û hêviyê geş bike, rola wê wisa be û pê re bi rêze-prensîban nûçeyan hilberîne” (Diyarbekir, Siyasetmedar).

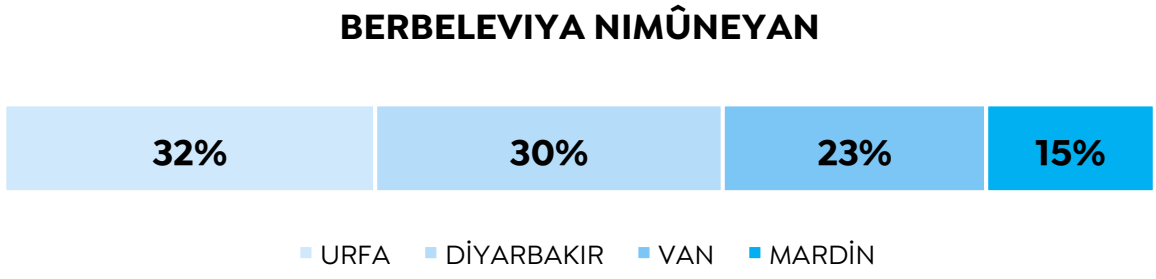
Pêşniyareke berceste ew e ku ajanseke nûçeyan bê avakirin ji bo hemû rewşên têkelî meseleya kurd bi hemû rastiyan ve vebêje. Beşdar (Riha, Hiqûqnas) ji bo vê ajansê navê Ajansa Aştiyê pêşniyar dike.

Herî dawî tê diyarkirin ku divê medya him ji bûyerên li Tirkiyeyê, him ji yên dinyayê dersan derîne û wan baş analiz bike. Beşdarek ku dibêje li temamê dinyayê mînakên prosesa aştiyê bi çûnehat in (Diyarbekir, Rojnameger), diyar dike ku li Tirkiyeyê jî rewş ev e, prosesa 2013-2015an bi insana nîşan da ku “maseya aştiyê dibe bê avakirin”. Weke vê beşdarek din jî (Diyarbekir, Rojnameger) diyar dike ku “divê medya bi ihtîmala pêkhatina ji nû ve ya proseseke wisa mînakên dinyayê baş lêkolîn bike”. Li gorî beşdar “divê her sazî û dezgeheke medyayê ji bo proseseke wisa nûçegihana bigihîne”.

3.

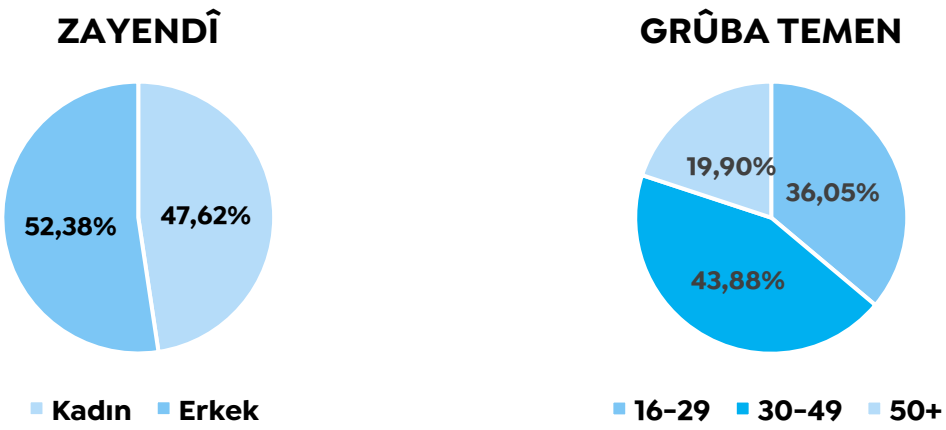
LI GORÎ WELATIYÊN KURD MEDYAYA TIRKIYEYÊ

Qonaxa çendanî ya lêkolîna me, xwe dispêre encamên anketa me ya ku me li bajarên Diyarbekir, Mêrdîn, Riha û Wanê li gel 600 kesan kir. Di çarçoveya lêkolînê de navçeyên navendî jî tê de li 20 navçeyan û 70 taxan anket hatiye kirin. Lêkolîn li gel kesên bi ser 16 salî ve hatiye kirin, di dabeşiya grûbên temen de statîstîkên TÜİKê referans hatiye girtin, di lêkolînê de, di asta grûba temen, zayendî û taxan de kotayên lokasyonê hatine danîn. Navbera pêbaweriya lêkolînê weke %95, para xeletiyê jî weke %5 hatiye hesibandin. Berbelaviya nimûneyan ya li gorî bajaran di grafîka jêr de hatiye pêşkêşkirin:

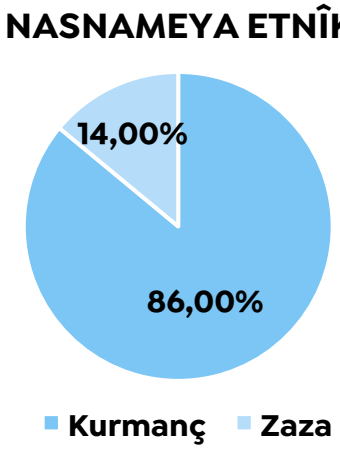
Şiklê 1. Berbelaviya nimûneyên lêkolînê

Berbelaviya li gorî bajaran a kesên ku beşdarî lêkolînê bûne, di şiklê bi nimreya 1ê de hatiye diyarkirin. Li gorî mezinahiya nufûsên van bajaran, Riha û Diyarbekir hema hema ji sisêyan duduyê nimûneyan tînin pê.

Şiklê 2. Berbelaviya nimûneyên zayendî û grûba temen

%47,62yê beşdaran ji jinan, %52,38ê wan jî ji mêran tên pê. Ji her 100 beşdaran 36,05 jê di navbera temenê 16-29an de, 43,88 jê di navbera 30-49an de, 19,90 jî bi ser 50 salî re ne. Tehsîla ji sisêyan yekê beşdaran dibistaya seretayî û ji binê wê ve ye, rêjeya yên ji lîse û mektebên weke wê mezûn in %46 e. %19ê beşdaran jî ji zankoyê mezûn in. %30ê beşdaran xebatkarê biheqdest, %18ê wan jinên malan, %18ê wan bêkar û %13ê wan jî xwendekar in.

Şiklê 3. Berbelaviya nasnameya etnîk a beşdaran

Gava meriv dêhna xwe dide berbelaviya nasnameya etnîk a beşdaran, meriv dibîne ku %86 jê kurdên kurmanc, %14 jê jî kurdên zaza ne.

3.1.
Nimûneyên Mezaxtina Medyayê

Aktîvîteyên ku ez ê bihejmêrim hûn bi çi guraniyê dikin?

	Tu carî	Kêm caran	Tim tim
Guhdariya radyoyê	49%	44%	7%
Xwendina Rojnameyên Çapkirî	58%	39%	3%
Xwendina Rojnameyên Online	45%	41%	14%
Temaşekirina li Televîzyonê	20%	46%	35%
Temaşêkirina li Televîzyona Online	41%	42%	17%
Bikaranîna Înternetê Bi Riya Kompîtor/Laptopê	32%	34%	33%
Bikaranîna Înternetê Bi Rêya Telefonên Smart/Tabletê	13%	23%	64%

Tabloya 1. Guraniya mezaxtina medyayê

Gava meriv dêhna xwe dide tercîh û guraniya mezaxtina bingehîn a medyayê, bikaranîna zêde ya teknolojiyên ragihandinê yên nû bala meriv dikêşe. Ji her sê beşdaran didu jê diyar kirine ku tim tim bi rêya telefonên smart û tabletan înternetê bikar tînin. Di aktîvîteyên ku herî zêde tê kirin de di rêza duyem de temaşekirina televîzyonê bi %35 heye, piştî wê jî bi %33 bikaranîna înternetê bi rêya kompîtorê hene. Bi %3 tê dîtin ku êdî hema hema qismeke gelek hindik rojnameyên çapkirî dixwînin û xwendina rojnameyên online bi %14 hê berbelav e. Di nav aktîvîteyên ku kêm caran tên kirin de xwendina rojnameyên çapkirî, guhdariya radyoyê di herdu rêzên ewil de cî digirin. Mimkun e ku meriv halê îroyîn ê nimûneyên mezaxtina civakê, di tabloyê de bibîne. Ev tablo nîşan dide ku bi qasî serdemên berê girîng nebe jî temaşekirina li televîzyonê hê jî perçeyeke girîng ê nimûneyên mezaxtina medyayê ye. %90ê beşdaran bi rêya kompîtor, tablet an jî telefonê, bi gotineke din bi rêya ekranek xwe, bi awayê dîjîtal xwe digihîne nûçeyan.

Taybetiyên ku ez ê li jêr bihejmêrim di tercîhkirina we ya mecrayeke medyayê de (TV, radyo, rojname, înternet û yên din) di çi astê de rol dileyze?

	Herî kêm	Orte	Zêde
Bi kurdî be	49%	26%	25%
Nêzîkî nêrîna min a siyasî be	44%	27%	29%
Bêalî be	17%	20%	63%
Ji aliyê partiyeke siyasî ve neyê destekkirin	34%	23%	43%
Xwecihî be	38%	26%	36%
Di asta neteweyî de weşanê bike	31%	27%	42%
Di asta navneteweyî de be	28%	27%	45%
Xwedî polîtîkaya weşanek biqelîte be	20%	24%	55%
Kêşan, fotograf û d3itbariya wê ji meriv re xweş xuya bikin	32%	27%	41%

Tabloya 2. Sedema tercîhkirina mecraya medyayê

Bi rêzê re gava beşdar mecrayeke medyayê tercîh bikin, ev etmen rol dileyzin; %63 bêalî be, %55 xwedî polîtîkaya weşanek biqelîte be û %45 navneteweyî be, %42 neteweyî be, % 41 kêşan,

fotograf û dîtbariyên wê ji meriv re xweş xuya bikin, %36 xwecihî be, %29 nêzîkî nêrîna siyasî ya beşdaran be û herî dawî %25 bi kurdî be.

Ji ber vê meriv kare bibêje ku ji bo beşdaran mecrayên medyayê yên bêalî, biqelîte û navneteweyî sedemên tercîhê ne.

Gava hûn li mecrayên medyayê yên herî zêde dişopînin difikirin, bi ya we kîjan nêrîna li dinyayê/nêrîna siyasî nêzîkî we ye?	
Serbixwe-Bêalî	38,78%
HDP	25,85%
AK Parti	27,21%
CHP	4,59%
MHP	2,55%
İYİ Parti	1,02%

Tabloya 3. Nêrîna li dinyayê ya medyaya tê şopandin

Hema hema li gorî %39ê beşdaran mecraya medyayê ya ku dişopînin serbixwe û bêalî ye, hema hema li gorî %27ê wan nêzîkî AK Partiyê û li gorî %26ê wan nêzîkî HDPyê ye. Meriv kare bibêje du nêrînên siyasî ku mecrayên medyayê yên beşdar herî zêde dişopînin, nêzîkî wê ne AK Parti û HDP ne.

Hûn herî zêde li kîjan cureyên rêze-fîlman temaşe dikin?	
Bernameyên parodiyê	36,4%
Rêze-fîlmên komediyê	35,4%
Rêze-fîlmên aksiyonê	28,5%
Rêze-fîlmên parodiyê	25,8%
Rêze-fîlmên serdemî	20,9%
Rêze-fîlmên tarîxî	18,2%
Rêze-fîlmên komediya romantîk	14.8%
Rêze-fîlmên tore, axa, eşîretê	17%
Rêze-fîlmên rojane	17,3%
Dramên romantîk	17%
Rêze-fîlmên malbatî	14.0%
Rêze-fîlmên wetanperweriyê	12,1%

Tabloya 4. Rêzefîlmên ku herî zêde tên şopandin

Bernameyên ku beşdar herî zêde lê temaşe dikin bi %36,4 bernameyên parodiye, paşê bi %35,4 rêze-fîlmên komediyê ne û piştî van bi %28,5 rêze-fîlmên aksiyonê tên. Cureyê rêze-fîlman ên herî kêm tên temaşekirin bi %12,1 rêze-fîlmên ku me di tabloyê de weke “rêze-fîlmên wetanperweriyê” cî daye wan û gotinên wetanperweriyeke hamasî dihundirînin û bi %14 rêze-fîlmên malbatî ne. Li gel vê yekê grûbeke din a rêze-fîlmên ku li gorî yên din kêm tên temaşekirin jî, ew rêze-fîlmên ku weke çîrokên Rojhilat û Başûrê Rojhilat tên dîtin û îddîa dikin ku sazûmaniya axatiyê, eşîretan û toreyan vedibêjin.

Temazşekirina li van rêze-fîlman dadikeve rêjeya %17. Ya rast meriv şaş nabe ku çima welatiyên kurd eleqeyeke zêde nîşanî van rêze-fîlman didin. Çimkî bi piranî neyê telafûzkirin jî di van rêze-fîlmên ku tê texmînkirin li erdnîgariya kurdan derbas dibin yan jî bi awayê aşkere tê îfadekirin ku li Sêrt, Riha yan jî Mêrdînê derbas dibin, ji dêvla kurdî timî tirkiyeke gelek çêker tê bikaranîn, karakter weke "tîp"ên karîkaturîze tên pêşkêşkirin û pirsgirêkên wan jî dîsa bi zimanekî têra xwe hamasî û bi awayê biyanîkirî tên nîşandan. Înkar û asimilasyona li dijî kêşeya kurd a di dinyaya rastîn de, di dinyayên honandî de bi heman awayî derdikevin pêşberî me. Di encamê de bi awayê jêneger hîsek çêdibe ku çîrokên tên vegotin miqabilî çîrokên kurdan bi xwe nîn in. Loma heke çîrokeke wê yî bibandor û entrîkayeke wê yî balkêş hebe ev rêze-fîlm zêde tên temaşekirin, yan an kêm tên temaşekirin. Bi kurtasî ev rêze-fîlmên ku di raya gîştî de weke "rêze-fîlmên Rojhilatê/Başûrê Rojhilatê" tên binavkirin, gelek caran ne ew rêze-fîlm in ku insanên herêmê çîroka xwe tê de bibînin. Heke ev rêze-fîlm xwedî honakeke dramatîk î serkeftî jî nebin, eleqeyeke taybet jî çênabe ji bo wan. Meriv kare temaşekirina wan a kêm, wisa rave bike.

3.2.
Nimûneyên Mezaxtina Nûçeyan

Di vê qisma forma pirsan de, pirsên ku hêlên cuda yên mezaxtina nûçeyan hildidin dest hatin kirin ji beşdaran. Encamên herî bingehîn jî li jêr hatin xulasekirin.

Hûn herî zêde bi rêya kîjan çavkaniyê xwe digihînin nûçeyan?	
Înternet	57,82%
Televîzyon	36,73%
Rojname	2,21%
Radyo	1,87%

Tabloya 5. Çavkaniya Nûçeyan

%58ê beşdaran bi rêya înternetê xwe digihînin nûçeyan, tercîha wan a duyem bi %36,7 televîzyon bûye. Rêjeya bikaranîna radyo û çapemeniya nivîskî weke çavkaniya nûçeyan, tevde di rêjeya %4 de ye. Ne tenê li erdnîgariya kurdan radyo û rojname bi lezeke dramatîk ji çavkanîbûnê derketine. Rapora 2019an a ku ji hêla Enstîtuya Xebatên Rojnamegeriyê ya Reutersê ya Zankoya Oxfordê, -sê sal berê jî- nîşan dida ku li seranserî Tirkiyeyê nûçe her diçe bi rêjeyên zêdetir ji înternet û medyaya sosyal tên şopandin. Li gorî raporê li Tirkiyeyê di rêjeya herî zêde de çavkaniyên nûçeyan ji înterneta ku medyaya sosyal jî dihundirîne, tîne pê. Lê tê zanîn ku li Tirkiyeyê weke çavkaniya nûçeyan hê jî bi rêjeyek zêde televîzyon tê tameşekirin. Çawa ku di raporên 2020 û 2021 ên heman saziyê de, tê diyarkirin ligel ku eleqeya ji bo nûçeyên înternetê zêde dibe jî, li Tirkiyeyê televîzyon hê jî yek ji çavkaniyên nûçeyan ên girîng e. Rapora 2021ê ya Reutersê bi taybetî balê dikêşe ser wê yekê ku pandemiyê eleqeya bo çapemeniya nivîskî bilez û bez kêm kiriye li seranserî dinyayê.[4] Encamên lêkolîna çendanî, derheqê çavkaniyên nûçeyan ên herî zêde tên şopandin de tabloyeke li gorî daneyên Tirkiyeyê û dinyayê pêşkêş dike.

Grûba Temen

[4] Binêrin. *Reuters Institute Digital News Repor*t 2019 (https://www.digitalnewsreport.org/survey/2019/turkey-2019/); 2020 (https://www.digitalnewsreport.org/survey/2020/turkey-2020/); 2021 (https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/turkey) analîzên welatan.

Hûn herî zêde bi kîjan amûrê digihên nûçeyan?	**Giştî**	**16-29**	**30-49**	**50+**
Televîzyon	37,60%	21,30%	35,70%	80,70%
Radyo	2,80%	3,20%	3,20%	0,80%
Rojname	3,80%	6,30%	1,30%	3,80%
Înternet	55,80%	69,30%	59,70%	14,70%

Tabloya 6. Li gorî grûba temen çavkaniya nûçeyan

Di nav beşdaran de, bi ser temenê 50 re amûra nûçeyan a herî zêde tê şopandin bi %80,7 televîzyon bûye. Cudahiya beşdarên bi temenê 16-29 û beşdarên bi temenê 30-49, di rêjeya temaşekirina li televîzyonê de tê dîtin. Beşdarên bi temenê 16-29 bi rêjeya %21,3 li televîzyonê temaşe dikin, beşdarên bi temenê 30-49 bi rêjeya %35,7 li televîzyonê temaşe dikin. Her ku temen kêm dibe temaşekirina li televîzyonê kêm dibe, bidestxistina nûçeyan bi rêya înternetê zêde dibe. Tercîha %69,3yê beşdarên bi temenê 16-29 ew e ku bi rêya înternetê xwe bigihînin nûçeyan, tercîha %59,7ê beşdarên bi temenê 30-49 ew e ku bi rêya înternetê xwe bigihînin nûçeyan. Mezaxtina radyo û rojnameyan, di her navbira temen de kêm e, di navbera %1-6 de diguhere.

Hûn herî zêde bi kîjan amûrê digihên nûçeyan?	TV	Radyo	Rojname	Înternet
Jin	28,2%	2,4%	6,1%	63,3%
Mêr	48,5%	3,2%	1,3%	47,0%

Tabloya 7. Çavkaniya nûçeyan li gorî zayendiyê

Jinên beşdar, bi %48,5 hema hema du qatê mêran bêhtir televîzyonê weke amûra nûçeyan bikar tînin. Mezaxtina înternetê li ba beşdarên mêr bi rêjeya %63,3, ji %47ê rêjeya jinan zêdetir e. Rêjeyên mezaxtinê yên jin û mêran di warê TV û înternetê de ji hev gelek cuda ne, di mezaxtina radyo û rojnameyê de ne mimkun e meriv guherîneke zêde bibîne. Ev rewş encama wê yekê ye ku ji xwe rêjeya siûd wergirtina ji radyo û rojnameyan weke çavkaniya nûçeyan gelek kêm e.

Hûn herî zêde bi kîjan amûrê digihên nûçeyan? (li gorî partiya siyasî ya herî dawî ray dayiyê)	Giştî	AK Parti	HDP	Yên ray nedane	Dengdêrên Nû
Înternet	55,80%	29,20%	68,80%	70,80%	55,00%
Televîzyon	37,60%	61,70%	28,30%	29,20%	39,20%
Radyo	2,80%	3,60%	1,40%	0,00%	2,60%
Rojname	3,80%	5,50%	1,50%	0,00%	3,20%

Tabloya 8. Çavkaniya nûçeyan li gorî partiya siyasî ya herî dawî ray dayiyê

Gava meriv li gorî nêrînên siyasî lê dinêre, meriv dibîne ku giştiya beşdaran herî zêde bi %55,8 bi înternetê digihên nûçeyan. Beşdarên dengdêrên AK Partiyê herî zêde bi %61,7 bi televîzyonê digihên nûçeyan, beşdarên dengdêrên HDPyê herî zêde bi %68,8 bi înternetê digihên nûçeyan. Rêjeya wergirtina nûçeyan ji televîzyonê ya beşdarên dengdêrên AK Partiyê, hema hema du qatê rêjeya wergirtina nûçeyan ji înternetê ye. Ji ber ku dengdêrên AK Partiyê xwe di televîzyon û medyaya serdest de dibînin, loma dibe ku ev rewş derketibe holê. Meriv kare berovajî vê yekê ji bo dengdêrên HDPyê îddîa bike. %68,8ê dengdêrên HDPyê bi rêya înternetê, %28,3ê dengdêran jî bi rêya televîzyonê digihên nûçeyan. Ji ber ku dengdêrên HDPyê nûçeyên li ser jiyana xwe û kêşeyên xwe di televîzyon û medyaya serdest de nabînin, weke hewcedariya bi amûreke medyayê alternetîf berê xwe didin wir, meriv kare wisa bibîne. Ji hêlekî ve jî ji ber ku dengdêrên HDPyê eleqeya dengdêrên HDPyê bo siyasetê û dinyaya derve zêde ye, girseyeke polîtîk e ev dibe dibin sedem ku înternetê bêhtir tercîh bikin. Kurdên raya dane bi %70,8, dengdêrên kurd ên ku dê cara ewil ray bidin jî bi %55 bi înternetê digihên nûçeyan. Weke amûreke xwegihandina nûçeyan radyo û rojname li gorî nêrîna siyasî pir naguhere, di rêjeyên %1-6 de diguhere.

Hûn nûçeyan herî zêde li kîjan qanala TVyê dişopînin?	
Fox TV	23,64%
A Haber/ATV	15,65%
Stêrk TV, Ronahî TV, Medya Haber	10,88%
CNN Türk	6,97%
Habertürk	5,27%
TRT Kanalları	3,23%
Artı TV	2,04%
Kanal D	2,38%
Halk TV	1,70%
NTV	1,53%
Ruhaw/ K24	0,85%
SHOW TV	0,85%
Tele 1	0,51%
Rehber TV	0.34%
Star TV	0,34%

Tabloya 9. Qanala TVyê ya ku herî zêde nûçe lê lê tên temaşekirin

Qanala ku beşdar herî zêde weke çavkaniya nûçeyan dişopînin bi %23,6 ***FOX TV*** ye. Yên din bi dorê re bi %15,6 ***ATV/A Haber***, bi %10,8 ***Stêrk TV, Ronahî TV, Medya Haber*** û bi %6,9 ***CNN Türk*** in. Di navbera qanalên din de cudahiyeke cidî nîn e û di rêjeya kêm de ne. Di civînên me de ku me di çarçoveya projeyê li bajarên Diyarbekir û Wanê li dar xist, ev dane bi awayeke hûrgilî hatiye nirxandin. Ev dane li gel bersiva bi rêjeya %75,68 "na" (%24,32 "erê") ya pirsa "Hûn qanalên ku weşanên wan bi kurdî ne, temaşe dikin?" hatiye nirxandin û bûye çavkaniya nîqaşên berhemdar.

Yek ji xalên hevpar ku beşdaran bal kişandiye ser ew bû ku kurd ne weke vebijêrkek, bêhtir weke neçariyek medyaya bi kurdî temaşe nakin.

Ev mijar di komxebata 'Di Konteksta Kêşeya Kurd De Medyaya Tirkiyeyê' de, kul i wan hat lidarxistin, bi berfirehî hat nîqaşkirin. Yek ji beşdarên komxebatê, bi diyardeyên têkelî mijarê daxuyaniyeke gelek berfireh pêşkêş kir. Bi referansa raporeke lêkolînê ya Navenda Lêkolînên Qadî ya Sosyo Polîtîk, diyar kir ku li Tirkiyeyê ji 3 kurdan kurdek bi kurdî nizane, beşa ku medyaya bi kurdî naşopîne jî bi piranî ev in. Di heman demê de diyar kiriye ku li gorî daneyên TÜİKê di nav 4746

weşanên(kovar û rojname) li Tirkiyeyê tên çapkirin de weşaneke rojane ya bi kurdî tune ye; ji ber qedexekirina perwerdeya bi kurdî beşa ku bi kurdî fêm dike û pê hilberînê dike kêm e; di TRT Kurdî ya televîzyona dewletê de bi diksiyona tirkî, bi kurdî tê axavtin; li gel ku 15 milyon kes li malê bi zimanê xwe, bi kurdî diaxive ancax ji hezarî 3 kes bi zimanê xwe kare bixwîne û binivîse. Gava meriv bi van daneyan bifikire, bersiva bi rêja %24,32 ya pirsa "Hûn qanalên ku bi kurdî weşanê dikin, temaşe dikin?" dibe rêjeyeke gelek mezin. Beşdarek cuda diyar kir ku %24,32 divê biçûk neyê dîtin û li Tirkiyeyê êdî rewşa medyayê bi du alî na, tevî medyaya kurdan bi sê alî ye. Beşdarek din jî diyar kiriye divê ji dêvla "Hûn qanalên bi kurdî temaşe dikin?", pirsa esil divê "Eger qanaleke bi kurdî ku tu bi rehetî bigihiyê hebe tu yê lê temaşe bikî?" ba. Bi gotineke din ev beşdar îfade dike ku em ji tercîhek bêhtir, bi neçariyek re rû bi rû ne. Li gorî beşdarek din encamên ku di giştiya lêkolînê de derketine holê, li gorî encamên dinyayê ne.

Beşdarek rojnameger î din jî bi heman awayî digot ku gava meriv dide ber rêjeyên temaşekirinê yên qanalên televîzyonê yên bi kurdî; ***Fox TV*** ji ber dewlemendî û curbecuriya naverokê ev qasî tê temaşekirin. Beşdar got "Belkî jî hewcedarî bi medyayeke kurdan heye ku li gorî jiyana normal, jiyana rojane ya normal naverokan hilberîne" û îşaret bi wê yekê ki ku ne tenê ji ber sedemên îdeolojîk polîtîk ***Fox TV*** tê temaşekirin, meriv kare vê yek bi qelîteya produksîyonê, bi curbecuriya weke rêze-fîlm, bernameyên rojane û pêşbaziyên muzîkê rave bike.

Di hin şîroveyên din de hatiye gotin ji ber ku piçekî dûrî hukûmetê ye û carcarna be jî rastiyan tîne ziman ***Fox TV*** ev qas tê temaşekirin, yanê nayê wê maneyê ku yên Fox TVyê temaşe dikin îlla bi temamî bi qanalê bawer in û aîdî xwe hîs dikin. Temaşevan gava vebijêrkên wan ji dest wan diçin di nav ên heyî de neçar dimînin ku yekê hilbijêrin. Televîzyon û radyoyên ku kurdan zêde lê temaşe dikirin hatin girtin, loma temaşevan bi rêya televîzyonê nikarin van qanalan temaşe bikin, ev vebijêrk ji dest wan hat stendin. Hin jin van qanalan paşê li ser platformên înternetê dest bi weşanê kirin lê bi taybetî welatiyên kurd ên navsere û jê wê de li pey van qanalan derbasî van platforman nebûn, şert û mercên wan dest nedan. Loma yek ji mijarên nîqaşê ev bû; li gel ku weke qanaleke nûçeyan li herêmê herî zêde Fox TV –di gel peyamên wê yên neteweperest- tê temaşekirin, ev yek divê di çarçoveya vê zanyariyê de were nirxandin.

Di nîqaşên komxebatan de hat kirpandin ku hemû meseleyên kurdan helbet têkelî kurdayetiyê nîn e, bi kêşeyên jiyanî yên akût ên weke bêkarî û xizanî re sereder dikin û ji hêla din ve bi meseleyên polîtîkaya derveyî re û bi bûyerên dinyayê re gelek eleqedar in. Ji ber van hemû sedeman hewcedariya kurdan bi medyaya serdest heye. Lê helwesta medyaya serdest a nêzîkî îqtîdarê, bi gotineke din ji ber ku "medyaya hewizê" ya rast dawî li nûçegihaniya medyaya serdest anî, welatiyên kurd berê xwe didin saziyên televîzyonê yên weke ***Fox TV***yê. Bi kurtasî tê diyarkirin; ji ber ku vebijêrk kêm in û ev qanal muxalîf e li hemberî îqtîdara siyasî kurd herî zêde ***Fox TV*** temaşe dikin.

3.3.
Baweriya Bi Medyayê û Nûçeyan

BAWERÎ	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeniçağ	Halk Tv	Evrensel	Rudaw TV	Kurdistan 24 TV	Med Nuçe(Medya Haber)	ATV, A Haber	Akit	Sözcü	Oda Tv	Cumhuriyet	Birgün	Medyascope	T24	Gazete Duvar
	3,2	3,2	3,3	4,0	4,3	4,0	4,2	5,1	3,7	3,0	3,3	2,9	3,7	3,7	3,6	3,6	7,9

Tabloya 10. Baweriya bi rojnameyan

Di vê çarçoveyê de ji beşdaran hatiye xwestin ku not bidin rojnameyan weke 1 herî kêm, 10 herî zêde li gorî baweriya xwe. Encamên lêkolînê nîşan didin ku beşdar bi pûanê nîvenga baweriyê ya 7,9 herî zêde bawerî bi ***Gazete Duvar***ê dikin (divê bê gotin ku xebata anketê berî prosesa belavbûnê ya ***Gazete Duvar***ê hatiye temamkirin). ***Gazete Duvar***ê, bi 5,1ê ***Med Nûçe(Medya Haber)*** û bi 4,3ê ***Evrensel*** dişopînin. Li gorî raporê qanalên medyayê û nûçeyan ên ku beşdar herî kêm pê bawer dikin jî bi 3 ***Akit***, bi 3,2 ***Yeni Şafak***, bi 3,2 ***Hürriyet*** û bi 2,9 ***Oda TV*** ne. Ev rewş, gava bi nirxandinên têkelî tercîhên medyayê yên li jor bê xwendin ("mecrayên medyayê yên bêalî, biqelîte û nevneteweyî sebebê tercîhê ne", Tabloya 2.) bêhtir tê famkirin.

Din av çavkaniyên nûçeyan de, di nav amûrên medyayê yên ez ê bihejmêrim de, hûn bi kîjanê, çi qas bawer in?

	Televîzyon	Radyo	Înternet	Rojname (Çapkirî)	Rojnameyên Înternetê, çavkaniyên nûçeyan	Medyaya Sosyal
Kêm (1,2,3,4)	60,7%	66,6%	49,9%	63,6%	58,2%	48,5%
Orte (5,6,7)	31,0%	25,8%	37,3%	30,9%	33,2%	40,2%
Zêde (8,9,10)	8,3%	7,6%	12,8%	5,5%	8,6%	11,2%

Tabloya 11. Baweriya bi çavkaniyên nûçeyan

Beşdar di nav çavkaniyên nûçeyan de bi dorê re bi %12,8 herî zêde bi înternetê, bi %11,2 bi medyaya sosyal û bi %8,6 bi rojnameyên înternetê bawer dikin. Çavkaniyên ku herî kêm pê bawer in jî bi %66,6 radyo, bi %63,6 rojnameyên çapkirî û bi %60,7 televîzyon in. Piştî ku pey 15ê Temûzê televîzyonên kurdan û qanalên muxalîf hatin girtin, hatiye dîtin ku baweriya kurdan bi çavkaniyên nûçeyan kêm bûye.

Tabloya 12. Baweriya bi saziyên nûçeyan

Saziyên nûçeyan ên ez ê li jêr bihejmêrim, hûn bi kîjanê, çi qas bawer in?

	Hürriyet	*Yeni Şafak*	*Yeniçağ*	*Halk Tv*	*Evrensel*	*Rudaw TV*	*Kurdistan24 TV*	*Med Nuçe*	*ATV, A Haber, Sabah*	*Akit*	*Sözcü*	*Oda Tv*	*Cumhuriyet*	*Birgün*	*T24*	*Gazete Duvar*
Kêm	69%	66%	70%	58%	53%	59%	58%	44%	62%	74%	68%	75%	64%	62%	65%	51%
Orte	27%	28%	20%	31%	31%	27%	25%	33%	24%	18%	24%	20%	25%	28%	25%	32%
Zêde	4%	5%	10%	12%	17%	13%	17%	23%	14%	8%	8%	5%	11%	10%	10%	17%

Çavkaniya nûçeyan a ku beşdar herî zêde pê bawer in bi %23 ***Med Nûçe*** ye. Piştî wê bi dorê re bi %17 ***Kurdistan 24 TV*** û bi %17 ***Evrensel*** tên. Çavkaniyên ku beşdar herî kêm pê bawer in jî bi dorê re bi %75 ***Oda TV***, bi %74 ***Akit*** û bi %70 ***Yeni Çağ*** in. Ji ber ku kurdan di prosesa çareseriyê de û di nêzîkahiya li hemberî kêşeya kurd de ji çavkaniyên nûçeyan ên bêhtir çepgir û muxalîf destek nedîtine, mimkun e ku meriv bibêje baweriya wan a bi van çavkaniyan şikiyaye. Cudahiya di navbera qanalên tên temaşekirin û pê tên bawerkirin, îşaret bi cudahiya bawerî û ecibandina nimûneyên mezaxtina TV û nûçeyan dike. Weke li jor di nîqaşên bi referansa ***Fox TV***yê hatin kirin de hatî gotin, mezaxtina medyayê tenê bi nirx û nasnameyên îdeolojîk û polîtîk nayên ravekirin. Binyadeke tevlihevtir ya ecibandinê û gelek diyarker û guhêrên wê yên dînamîk hene.

GIŞTÎ	AK PARTİ	HDP
Med Nuçe	ATV, A Haber, Sabah	Med Nuçe
Evrensel	Akit	Evrensel
Gazete Duvar	Yeniçağ	Gazete Duvar
Halk TV	Yeni Şafak	Halk TV
Cumhuriyet	Evrensel	Birgün

Tabloya 14. Partiya ku ray dayiyê û saziya medyayê ya herî zêde-kêm pê bawer e

Gava meriv dêhna xwe dide têkiliyên partiya ray dayiyê û saziyên medyayê yên pê bawer, meriv dibîne ku saziya medyayê ya dengdêrên AK Partiyê herî zêde pê bawer in ATV ye, saziya medyayê ya dengdêrên HDPyê herî zêde pê bawer in Med Nûçe (Medya Haber) e. Qanala medyayê ya ku dengdêrên AK Partiyê herî kêm pê bawer in Evrensel e. Di rêzkirina pênc saziyên medyayê yên dengdêrên HDPyê herî zêde pê bawer in de Birgün di rêza pêncan de ye. Bi gotineke din, HDPyî li gorî yên din kêmtir bi Birgünê bawer in lê dîsa jî di nav pênc mecrayên herî zêde pê bawer in de ye. Saziyên weke Yeni Şafak yan jî Akit navên wan hatin dayîn û wisa pirsa wan hatiye kirin, van di “lîsteya pêbaweriyê” ya kurdan de qet cî negirtine.

	GIŞTÎ	AK Parti	HDP
Med Nuçe	5,06	3,34	6,82
Evrensel	4,33	3,94	4,70
Gazete Duvar	4,10	3,83	4,41
Halk TV	3,96	3,73	4,21
Birgün	3,69	3,65	3,85
Medyascope	3,66	3,92	3,63
Cumhuriyet	3,72	3,47	3,60
T24	3,65	3,72	3,50
Sözcü	3,32	3,88	2,75
Yeniçağ	3,27	4,28	2,68
Hürriyet	3,17	3,87	2,63
Yeni Şafak	3,23	4,20	2,62
ATV, A Haber, Sabah	3,69	5,47	2,59
Akit	3,02	4,35	2,23

Tabloya 15. Nîvenga pêbaweriyê ya li gorî tercîha dengdanê (1-qet pê bawer nîn im, 10-bi temamî pê bawer im)

Li gorî tercîhên dengdanê yên hilbijartina 2018an, saziyên medyayê yên dengdêrên AK Partiyê herî zêde pê bawer in bi dorê re bi 5,5 ***ATV***, bi 4,4 ***Akit***, bi 4,3 ***Yeniçağ*** in. Hatiye dîtin ku beşdarên ku deng dane HDPyê herî zêde bi 6,8 bi ***Med Nûçeyê***, bi 4,7 ***Evrenselê*** û bi 4,4 bi ***Gazete Duvarê*** bawer in. Di giştiya beşdaran de qanalên medyayê yên herî zêde pê bawer in bi 5,06 ***Med Nûçe***, bi 4,3 ***Evrensel*** û bi 4,1 ***Gazete Duvar*** in.

Bi ya we, îro li Tirkiyeyê du kêşeyên sereke yên medyayê kîjan ên li jêr in?	%
Zexta hukûmetê	61,2
Sansur û otosansur	26,9
Berteka muxalefetê	24,8
Binyada xweyîtiyê	17,3
Mercên xebatê yên bêyî garantî	17,0
Magazînîkirin	16,3
Mevzûata qanûnî ya astengker	13,4
Xembariya firotanê û reytîngê	9,4
Nebûna rojnamegerên baş	8,3
Kêmasiyên teknîkî	4,3

Tabloya 17. Kêşeyên medyayê

Du kêşeyên herî sereke ku beşdar di medyaya Tirkiyeyê de dibînin bi %61,2 zexta hukûmetê û bi %26,9 sansur/otosansur in, du kêşeyên herî talî yên di medyayê de dibînin jî bi %8,3 nebûna rojnamegerên baş û bi %4,3 kêmasiyên teknîkî ne.

3.4.
Kêşeyên Medyayê

Bi ya we medyaya îroyîn a Tirkiyeyê serbixwe ye?	
Erê	28,8%
Na	71,18%

Tablo 19. Medya bağımsızlığı

Li gorî %71ê beşdaran li Tirkiyeyê medyaya serbixwe tune ye, rêjeya yên ku dibêjin medya serbixwe ye nêzîkî %29 e. Ev rewş nîşan dide ku piraniya beşdaran medyayê weke alîgir dibînin.

Gelek hêman hene ku vê fikrê bipêş dixin. Berî her tiştî, divê bê gotin ku tecrubeya li gel medyaya Tirkiyeyê ya li erdnîgariya kurdan –weke di destpêka raporê de û di analîza çawanî de jî hat gotin- rê nade têkiliyeke pêbaweriyê. Zext û binpêkirinên mafan, înkar û asîmîlasyon ku kurd di tarîxê de jiyane di medyayê de bi awayeke zêde bi vederkirin û tune hesibandinê meşiyaye. Loma hestê baweriya bi medyaya Tirkiyeyê tu carî pir bihêz nebûye. Beşdar bal dikêşin ser rola erênî ya medyayê ya di prosesa çareseriyê de, lê axir li gel wê dibêjin ku medya partîzan e û nemaze di serdema AK Partiyê de di warê kêşeya kurd de tercîhên serbixwe pêk neaniye.

	Ne li ser vê gotinê me (1,2)	Notr (3)	Ez bi temamî li ser vê gotinê me (4,5)
Medya di çareserkirina pevçûnên civakî de kare roleke erênî bileyze	27%	30%	43%
Medya kare helwestên siyasî yên insanan diyar bike	24%	35%	40%
Medya kare berberiya siyasî geş bike	23%	32%	45%
Li Tirkiyeyê medya bi qasî hev nêzî hemû beşên civakê ye	50,68%	28,40%	20,92%
Li Tirkiyeyê xwedî sekneke plûralîst e ku nêrînên li dinyayê yên cuda nîşan dide	54,20%	27,14%	18,36%
Li Tirkiyeyê saziyên medyayê xwedî binyadeke berfireh e ku kêşeyên beşên civakê yên cuda tîne ziman	54,20%	27,14%	18,36%
Li Tirkiyeyê medyaya nûçeyan, bi giştî nûçeyan bi awayeke alîgir pêşkêş dike	31%	31%	38%
Li Tirkiyeyê li ser azadiya medya û xweîfadekirinê zext heye	25%	30%	45%
Rojnameger ji ber xebatên xwe yên rojnamegeriyê girtî ne	31%	27%	42%
Wergirtina fonên ji derveyî welat, zirar dide serxwebûna medyayê	37%	35%	27%

Tabloya 20. Qinyatên derheqê medyayê de

Li gorî %54,20ê beşdaran li Tirkiyeyê medya ne xwedî wê plûralîstiyê ye ku nêrînên li dinyayê ên cuda nîşan bide û li gorî %54,2ê beşdaran li Tirkiyeyê saziyên medyayê ne xwedî binyadeke

berfireh e ku kêşeyên beşên civakê yên cuda bîne ziman. Li gorî %43ê beşdaran di warê çareserkirina pevçûnên civakî de medya kare roleke erênî bileyze, di heman demê de li gorî %40ê wan medya kare helwestên siyasî yên insanan diyar bikin. Rêjeya yên ku dibêjin tesîreke cidî ya medyayê li ser civakê heye, nîvenîv e. Li gorî %50,7ê beşdaran li Tirkiyeyê medya bi qasî hev nêzî hemû beşên civakê nîn e û rêjeya yên ku dibêjin azadiya medya û xweîfadekirinê %45 e. Rêjeya yên ku dibêjin rojnamegerên girtî ji ber xebatên xwe yên rojnamegeriyê girtî ne %42 e, rêjeya beşdarên ku dibêjin wergirtina fonan ji weqfên derveyî welat zirarê nade serxwebûna medyayê %37 e.

3.5.
Salên Nodî û Prosesa Çareseriyê

Bi ya we li Tirkiyeyê DU ASTENGIYÊN herî girîng ên li ber serxwebûna medyayê kîjan ên li jêr in?

	Salên 90î	Salên 2000î	Îro
Hukûmet	54,3%	31%	42%
Artêş	47,9%	11%	4%
Dewlet	33,8%	22%	26%
Partiyên siyasî	32,4%	19%	24%
Yên reklam didin	3,2%	4%	4%
Xwediyên medyayê	8,7%	7%	13%
Dewleta Veşartî	15,5%	7%	6%
Saziyên sivîl	0%	1%	1%
Şîrket	1,4%	1%	3%
Nizanim/Nayê bîra min	2,7%	4%	0%

Tabloya 21. Astengiyên li ber serxwebûna medyayê

Li gorî beşdaran li Tirkiyeyê du astengiyên herî girîng ên li ber serxwebûna medyayê di salên 1990î de bi %54,3 dewlet û bi %47,9 artêş e, di salên 2000î de bi %31 hukûmet û bi %22 dewlet e. Îro jî bi %42 hukûmet û bi %26 dewlet xuya dikin. Ji salên 1990î heya îro qinyata dewleta veşartî qels bûye. Tê dîtin ku rêjeya dewletê ya weke astengiyek li ber serxwebûna medyayê kêm bûye, rêjeya hukûmetê dîsa zêde bûye. Lê ji bo meriv di vî warî de bigihê qinyatekê, hewcedarî bi lêpirsînên berfirehtir hene. Tesîra artêşê ya li ser serxwebûna medyayê di salên 1990î de %47,9 bûye, lê îro weke %4 xuya dike. Cudahiya mezin a di navberê de, divê di çarçoveya guherîna jiyana siyasî de bê nirxandin. Îro gelek kêm îşaret bi tesîra artêşê ya li ser serxwebûna medyayê tê kirin, heta hema hema êdî behsa tesîreke wiha nayê kirin, ev yek ji ber wê yekê ye ku êdî ji derveyî hukûmeta AK Partiyê yan jî îqtîdara siyasî artêş tesîr li medyayê nake.

Li ser nêzîkahiya medyaya serdest a Tirkiyeyê ya di salên 1990î de, îfadeyên ku ez ê li jêr rêz bikim bi we çi qasî rast e?	Ne Lı Ser Vê Gotınê Ye	Bêbıryar E	Lı Ser Vê Gotınê Ye
Medya derbarê çareseriya kêşeya kurd de xwedî helwesteke erênî bû	55%	33%	11%
Medyayê nûçeyên derheqê kêşeya kurd de bi awayeke serbixwe, bêyî ku di bin tesîr û beralîkirinê de bimîne diweşand	51%	35%	14%
Medya bi qasî hev nêzîkî hemû beşên civakî bû	50%	35%	15%
Medyayê di nûçeyan de cî dida nêrînên cuda	45%	34%	21%

Tabloya 22. Nêzîkahiya medyayê li hemberî kêşeya kurd ya di salên 1990î de

Li gorî %55ê beşdaran medya di salên 1990î de di warê çareserkirina kêşeya kurd de xwedî helwesteke erênî bû, li gorî %51ê beşdaran medyayê derheqê kêşeyê de nûçeyan bi awayeke serbixwe, bêyî ku di bin tesîr û beralîkirinê de bimîne diweşand, li gorî %50yê beşdaran medya bi qasî hev nêzîkî hemû beşên civakî bû.

Pûan bidin saziyên medyayê yên li jêr ji bo nêzîkahiyên wan ên li hemberî prosesa çareseriyê

	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeni Çağ	Sözcü	Birgün	Cumhuriyet	Akit	Sabah	Özgür Gündem	Zaman Gazetesi	Taraf Gazetesi	Radikal Gazetesi	Halk TV	Akşam
Neyînî (1,2,3,4)	71 %	65 %	67 %	71 %	62 %	64 %	69 %	65 %	48 %	71 %	65 %	61 %	62 %	63 %
Orte (5,6,7)	25 %	29 %	25 %	23 %	31 %	30 %	26 %	26 %	29 %	24 %	27 %	34 %	29 %	29 %
Gelek erênî(8,9,10)	4%	5%	7%	6%	6%	5%	5%	9%	23 %	5%	7%	6%	9%	8%

Tabloya 23. Nêzîkahiyên saziyên medyayê li hemberî prosesa çareseriyê

Li gorî beşdaran sê dezgehên medyayê yên ku bi awayê herî neyînî nêzîkî prosesa çareseriyê bûn bi %71 ***Hürriyet***, bi %71 ***Zaman*** û dîsa bi %71 ***Sözcü*** bûn. Li gorî kurdan sê dezgehên medyayê yên ku bi awayê herî erênî nêzîkî prosesa çareseriyê bûn bi %23 ***Özgür Gündem***, bi %9 ***Sabah*** û bi %9 ***Halk TV*** bûn.

	Li ser vê gotinê ye	Bêbiryar e	Ne li ser vê gotinê ye
Ji salên nodî ber bi 2000î helwesta medyayê ya li hemberî kêşeya kurd bi awayeke erênî guheriye	49%	36%	14%
Medyayê di warê çareserkirina kêşeya kurd de bûye xwedî helwesteke baştir	48%	34%	18%
Di medyayê de zimanê şer bêhtir hatiye pejirandin	37%	32%	31%
Medya di nûçeyên li ser kêşeya kurd de ji nêrîna fermî veneqetiyaye	34%	37%	29%
Wesayeta leşkerî ya li ser medyayê bidawî bûye	48%	34%	18%
Anaakım medya çözüm sürecine olumlu bir katkı sunamamıştır	40%	39%	21%
Anaakım medya çözüm sürecinde tüm tarafların taleplerini adil bir şekilde yansıtmıştır	52%	34%	14%
Anaakım medya çözüm sürecinde Kürtlere yönelik önceki dönemlere göre daha kapsayıcı bir dil kullanmıştır	44%	36%	20%
Medyaya serdest bi awayê erênî alîkariya prosesa çareseriyê nekiriye	40%	36%	24%
Helwesta medyaya serdesr a di prosesa çareseriyê de li gorî xeta hukûmetê teşe girtiye	30%	35%	35%
Medyaya serdest di prosesa çareseriyê de mafên bingehîn û azadiyan esas wergirtiye û wisa weşanê kiriye	50%	35%	15%
Medyaya serdest di prosesa çareseriyê de bal kişandiye ser nirxên weke biratî, mirovahî û wisa weşangeriyeke hestiyar kiriye	48%	35%	16%

Tabloya 24. Piştî 2002an nêzîkahiya medyaya Tirkiyeyê li hemberî kêşeya kurd

Li gorî piraniya beşdaran piştî ku AK Partî di 2002an de bû îqtîdar nêzîkahiya medyaya serdest a Tirkiyeyê li hemberî kêşeya kurd guheriye. %49ê beşdaran gotine ku ji salên 1990î ber bi 2000î ve helwesta medyayê li hemberî kêşeya kurd bi awayeke erênî guheriye, %48ê wan gotine medya ji bo çareseriya kêşeya kurd bûye xwedî helwesteke erênîtir, medyayê nûçeyên derheqê kêşeya kurd bi awayeke serbixwe, bêyî k udi bin tesîr û beralîkirinê de bimîne weşandiye.

Li ser nêzîkahiya medyaya serdest a Tirkiyeyê ya îroyîn, îfadeyên ku ez ê li jêr rêz bikim bi we çi qasî rast e?	Ez ne li ser vê gotinê me	Ne ez li ser vê gotinê me, ne jî nîn im	Ez bi temamî li ser vê gotinê me
Medyaya serdest bi awayeke demokratîk nêzîkî kêşeya kurd dibe	50%	34%	16%
Medyaya serdest di warê kêşeya kurd de kare ji nêrîna fermî cihê helwestek nîşan bide	48%	35%	17%
Medyaya serdest dixwaze kêşeya kurd bi rêyên aştiyane çareser bibe	48%	35%	18%
Medyaya serdest li dijî kurdan zimanekî ciyawaz bikar tîne	30%	33%	36%
Medyaya serdest derheqê kêşeya kurd de polîtîkayek li ser mafên mirovan birêve dibe	51%	34%	15%
Di medyaya serdest de kurd bi awayeke heq tên temsîlkirin	49%	34%	17%

Tabloya 25. Nêrîna îroyîn a medyaya serdest li meseleya kurd

Ramanên derheqê nêzîkahiya li hemberî kêşeya kurd de ya medyaya serdest a îroyîn, di tabloya li jor de hatiye nîşandan. Li gorî %49ê beşdaran kurd bi awayeke heq nayên temsîlkirin, %50ê wan medyaya serdest bi awayeke demokratîk nêzîkî kêşeya kurd dibe, %48ê wan medyayê di warê kêşeya kurd de ji nêrîna fermî cihê helwestek nîşan nedaye, naxwaze kêşe bi rêyên aştiyane bê çareserkirin, derheqê kêşeyê de polîtîkayeke weşanê ya li ser mafên mirovan nemeşandiye.

Li Tirkiyeyê medyaya serdest kêşeya kurd bi kîjan têgehên li jêr hildide dest?(DU TÊGEH)	%
Teror	49,1
Siyaset	33,7
Dabeşkarî	48,3
Demokrasî	13,4
Mafên Mirovan	13,9
Aştî	14,5
Nijadperestî	8,2
Tundî	2,9
Ewlehî	2,6
Nasname	3,2
Bipêşketin	1,5
Li paş mayîn	0,9
Aborî	1,5
Biratî	2,4
Şer	0,5
Muzakere	0,9
Biratiya dînî	0,5
Hemwelatî	0,2
Azadî	7

Tabloya 26. Medyaya serdest û kêşeya kurd: têgeh

Li gorî beşdaran li Tirkiyeyê, di medyaya serdest de kêşeya kurd herî zêde bi peyvên teror û dabeşkariyê tên dîtin. Du têgehên ku medyaya serdest li gel kêşeya kurd herî kêm hildide dest li paş mayîn û aborî ne. Gotinên medyayê yên derheqê kêşeya kurd de, endeksa baweriya kurdan bi dezgehên medyayê li ber çavan radixe. Bi nêrînên beşdaran ve girêdayî,

Katılımcılardan yola çıkarak çözüm sürecinde gösterilen tutumlar ve yapılan davranışların Kürtlerin medya algısında büyük oranda belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

4.

ENCAM

Tecrubeyên kurdan ên li gel medyaya Tirkiyeyê di kontekta kêşeya kurd de û têgihana bo medyaya Tirkiyeyê ya di encama vê tecrubeyê de gava meriv yek bi yek li bûyeran binêre tarîxeke mişt bi êşan nîşan didin. Gava meriv di hindava civaka kurd de, ku gelek êş, kavilî û mirin bûye para wê, lê dinêre helwesta medyaya berbelav a Tirkiyeyê ya di vê kontekstê de tim êşeke duyem, înkareke duyem û gava mesele awayê ciyawaziyê yan jî mirin bûye jî gelek caran “mirineke duyem” pêk hatiye. Temsîlên medyayê ji hêla kurdan ve gelek caran tu caran derfeta hev-hestiyariyê pêşkêş nekirine. Weke mînak ne mimkun e ku meriv bibêje medyaya serdest bûyerên qetlkirina rewşanbîrên kurd ên wele Vedat Aydın û heta bi Musa Anter bi zimanê aştiyê yê berfireh, adil û alîkariya berlêgirtina dubarebûna van bûyerên giran, kiriye mijara nûçeyan.Weke tiştên wextekî bi Ahmet Kaya kirin, îro jî heman tişt bi hunermendên kurd ên weke Aynur Doğan dikin yan jî weke me di nimûneya Amedsporê de dît sporvanên kurd hedef tên nîşandan, derheqê van gotinên nefrete û êrîşan de jî di pergala medyaya berbelav de mafê axavtinê yê heqanî jî tune ye.

Dê pirole nebe heke meriv bibêje piştî van bûyeran welatiyên kurd bi hêviya temsîleke heqanî berê xwe didin medyaya nûçeyan a serdest lê weke sî sal berê îro jî bêyî ku dilê wan bişikê, hêrs bibin yan jî êşeke giran hîs bikin nikarin derheqê van bûyeran de nûçeyeke rojnameyê bixwînin yan jî li nûçeyeke televîzyonê temaşe bikin. Yan qet nûçe tuneye, yan nûçe kêm e yan jî bi îfade û îmayên alîgir ku bûyerên manîple dikin û kiryaran vedişêrin, heta mafdar nîşan didin nûçe tên weşandin. Weke em îro di mînaka Malbata Şenyaşar de jî dibînin binpêkirinên jiyanî yên welatiyên kurd ên ji rêzê jî dijîn tê de ji bo binpêkirinên giran ên mafan jî div ê pergala medyayê de derfeteke “adil” a temsîlê tune ye.

Di hevdîtin, anket û komxebatên ku ji bo têgihana kurdan bo medyaya Tirkiyeyê derxe holê hatî lidarxistin de di vî warî de meriv kare şopên bendewariya “temsîla adil” ya tim vala derketiye bibîne. Li gel vê yekê di hevdîtin û lêkolînên qadî yên li gel welatî û rûspiyên kurd de mimkun e meriv bibîne ku bi awayeke balkêş ev şikestina xeyalan a ku bûyerên tekane dihundirîne yan jî “xatirayên xirab” nabe sebebê têgihaneke giştî û “herheyî” ya derheqê medyayê de.

Civaka kurd ew civak e ku hîn bûye giraniya tarîx û tecrubeyê tam jî bi saya vê tarîxa sed salî û vê tecrubeyê bi gihaştineke polîtîk re hevseng bike. Him lêkolîna qadî, him analîza çawanî nîşan didin ku gava kurd di konteksta kêşeya kurd de medyaya Tirkiyeyê dinirxînin bi nêzîkahiyeke ne tûmî hewl didin serdemên baş ji yên xirab, pratîkên heqanî yên medyayê ji yên ne heqanî ji hev veqetînin. Di heman demê de xwe ji nirxandineke rexneyî ya giran a di konteksta kêşeya kurd de ji bo medyaya ku weke “medyaya kurd” tê binavkirin, dûr nadin.

Encamên bingehîn ên xebata me ya ku bi rêbazên lêkolînê yên çawanî û çendanî me qinyatên kurdan ên derheqê medyaya Tirkiyeyê de û fikrên medyaya Tirkiyeyê yên li ser kêşeya kurd û Prosesa Çareseriyê hilda dest bi vê nirxandina giştî bi vî awayî kare bê xulasekirin:

Raya giştî ya kurdan qebûl dike ku medya di jiyana siyasî, civakî û kulturî de roleke gelek girîng dileyze, di warê tesîrdana girseyan û teşedana qinyatan de ciyekî medyayê bi awayê erênî yan jî

neyînî heye. Gava mesele medyaya Tirkiyeyê be jî ev nirxandin bi hin qinyatên neyînî yên li ser medyaya Tirkiyeyê re zêde dibe. Lê hin nirxandin, diyar dikin ku bi temamî paxav bi zimanê berberiyê yê medyayê nayê dayîn û balê dikêşin ser wê yekê ku di navbera medya û civakê de hevtesîreke tevlihevtir heye. Ji vê jî wêdetir nemaze gava pratîkên medya û rojnamegeriyê yên prosesa çareseriyê tê nirxandin, hejmara beşdarên ku balê dikêşin ser karîgeriya erênî ya di vê serdemê de ya teşwîqkirina paşguhkirina mijarên bipevçûn û pêşdaraziyan jî ne kêm e.

Bi gotineke din beşdar derheqê medyayê de bi awayê kategorik xwedî helwesteke neyînî nîn in. Hema hema li gorî temamê beşdarên lêkolînê serxwebûn û bêalîbûn di warê alîkirina medyayê bo demokrasi, aştiya civakî û çareseriyê de hêmanên herî girîng in. Li gel vê yekê li gorî piraniya beşdaran medyaya Tirkiyeyê ne serbixwe ye, ne jî bêalî ye. Tê fikirîn ku medyaya Tirkiyeyê di hin serdeman de di bin kontrola dewlet û dewleta veşartî de bûye, di hin serdeman de di bin kontrola artêşê, carna di bin kontrola hukûmetê de carna jî di bin kontrola sermayeye de û heta di serdemên tarîxî yên cuda de di bin wesayeta koalîsyoneke van de bûye. Dîsa li gorî beşdaran ev rewş yek ji astengiyên herî mezin e li ber medya û rojnamegeriya aştiyê.

Li gorî beşdaran ji dêvla zimanekî li ser maf û aştiyê, guh bide dengên cuda yên civakî, lêpirsînê bike, rexne bike, tevliheviya bûyeran neql bike gotin û binyadeke ku xwe dispêre siyaseta rojane, burokrasiyê û têkiliyên aborî û li gorî rewşê diguhere, heye. Ev jî li Tirkiyeyê li ber alîkariya medyayê bo aştî û çareseriyê, bi gotineke din li ber pêkhatina potansiyeleke girîng asteng e. Medyayê di prosesa çareseriyê de rolek leyîst ku li gorî qismeke girîng ê beşdaran ev roleke erênî bû, demildest dev ji vê berda û derbasî zimanê berê yê berberiyê û şer bû, ev jî vê yekê nîşan dide.

Li gel vê yekê hevdîtinan nîşan daye ku di warê serxwebûn, bêalîbûn û pejirandina zimanê aştiyê de kêşeyên medyaya kurd jî hene û peywirên ku dikevin ser milê medyaya kurd jî hene. Ji aliyê gelek beşdaran ve hatiye gotin ku divê medya aliyekî berberiyê nebe, bibe qadeke diyalog û muzakereyê ku alî û nêrînên siyasî yên cuda karibin lê xwe îfade bikin.

Bi vê ve girêdayî yek ji encamên bingehîn ên lêkolîna me ew e ku berberî û zimanê şer serdest e; medya di bin zextên siyasî-hiqûqî de, di bin sansur, otosansur û tesîrên weke wê de maye; ji bo berzkirina zimanê aştiyê di rewşeke wisa de divê meriv ji îqtîdarên siyasî û grûbên sermayeyê, ew qas jî ji nêzîkahiyên îdeolojîk ên tund û aîdiyetên polîtîk dûr bisekine. Di heman demê de aşkere ye feraseta ku bala wê li ser fêdeya welatiyan û wê li ser destan digire, dê xizmeta bihêzkirina zimanê aştiyê bike.

Di lêkolîna me de beşdaran vê rewşê bêhtir bi têgehên weke “bêalîbûn” û “serxwebûn” îfade kiribin jî, li gorî nêzîkahiya ku îro di qada xebatên medyaya rexneyî de tê qebûlkirin, nemaze “bêalîbûn” ne mimkun e. Bûyer û diyarde her tim bi awayeke jêneger ji hêla pozîsyona “aliyek” ve tê çarçovekirin. Ji ber vê yekê bêyî ku meriv dev ji hewldana serxwebûna ji derdorên polîtîk û/yan aborî berde, meriv kare alîgirê welatiyan, yên mafên wan hatî binpêkirin yan jî li hemberî bihêzan alîgirê bêhêzan be. Gava meriv îfadeyên serxwebûn û bêalîbûnê yên di hevdîtinan de hatî bilêvkirin ji nêz ve lêbikole, meriv dibîne ku esasen xwestine vê bibêjin.

Li gorî beşdaran gotinên demokratîk û plûralîst ên medyaya Tirkiyeyê di Prosesa Çareseriyê de –her çi qas konjonkturel û rajêr be jî- hêviyê geş dike û weke mînakek ku meriv kare gelek dersan jê derîne, li hemberî me sekinandiye. Berî her tiştî di prosesa çareseriyê de li ser meseleyê hatiye axavtin û di temsîlên li ser kurdan de normalbûnek derketiye holê û ev yek jî destkeftiyek girîng e. Yek ji armancên vê lêkolînê jî ew e ku derheqê van dersan de zanyariyeke gelemperî bê hilberandin û alîkarî bê kirin da ku zimanekî aştiyê û çareseriyê yê li ser mafan bibe serdest di medyayê de.

Di raporê de, ewilî di dawiya beşa destpêkê de, ku çarçoveyeke têgehî tê de hatiye danîn, di navbera beşan de jî ji nirxandinan re cî hatiye veqetandin, loma em liv ir encamên lêkolînê ji nû ve xulase nakin. Lê ber bi bidawîkirinê, divê em bibêjin ku têgihana kurdan bo medyaya Tirkiyeyê berpirsiyariyê ne tenê dixe stûyê medyayê, dixe stûyê giştiya civakê. Yek ji mercên herî girîng ê

avakirina aştiyê jî ew e ku meriv derheqê mijarên bipevçûn de xwedî zanyariyên berfireh be. Loma berpirsiyariya ku me behsê kir, em karin jê re biêjin berpirsiyariya zanîna çîroka hevûdu. Ev lêkolîn bi xwe berpirsiyariyeke wisa dihebîne. Potansiyela medyayê heye ku me derheqê hevûdu de agahdar bike. Di gel rewşa îroyîn a medyayê ya li Tirkiyeyê ku dilê meriv pê dişewite û di gel "tecrubeya xirab" a çil salan, welatî û rûspiyên kurd îşaret bi vê potansiyelê dikin û ev jî hêviyê geş dike.

5.

ÇAVKANÎ

2932 Sayılı Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun, kanundmc06602932.pdf (tbmm.gov.tr)

Adaklı, Gülseren (2015). "Kürt Sorununun 'Çözüm Süreci' Biterken AKP Medyası ve Psikolojik 15 Savaş." Mülkiye Dergisi, 39(4): 1-41. 1128 (dergipark.org.tr)

Aykol, Hüseyin (2010). "Kürt Medyasında Yirmi Yıl." İstanbul: Evrensel Basın Yayın.

Alankuş, Sevda (2016). Barış Gazeteciliği El Kitabı, IPS İletişim Vakfı: İstanbul.

Althusser, Louis (2006). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul: İthaki Yayınları.

Aras, Bülent vd. (2009), Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) ve Piyasa ve Ekonomi Araştırmaları (POLMARK). Ankara. 20130109171358_turkiyenin-kurt-sorunu-algisi.pdf (setav.org)

Arslan, Rengin (2015). "90'larda ne olmuştu? Güneydoğu'da gazeteci olmak" BBC News Türkçe. 6 Eylül 2015.

Ayan, Vahdet Mesut (2019). Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü. Doktora Tezi, Ankara 539514.pdf (ankara.edu.tr)

BBC Türkçe(2016). "RTÜK'ten Gün TV'ye karartma, IMC TV'ye Para Cezası." 11 Mart 2016. RTÜK'ten Gün TV'ye karartma, İmc TV'ye para cezası - BBC News Türkçe

Bianet (2011). "Özgür Gündem 17 Yıl Sonra Yeniden ; Hoş Geldin!". 04 Nisan 2011. Özgür Gündem 17 yıl Sonra Yeniden; Hoş Geldin! - bianet

Bianet (2015). "#DİHAyasansürekarşı Kampanya". 15.09.2015. #DİHAyasansürekarşı Kampanya - bianet

Coşkun, Vahap (2014). Çözüm Süreci: Dün, Bugün, Yarın. Liberal Düşünce. 75(19): 7-18. 790574 (dergipark.org.tr)

Coşkun, Vahap (2015). Çözüm Süreci: Kazanımlar Ve Tehditler. Democratic Progress Institute(DPI). PROOF1_Turkish_Dublin_Roundtable_FINAL-WEB.pdf (democraticprogress.org)

Cumhuriyet (2016). "12 TV, 11 Radyo Kanalı Kapatıldı." 29 Eylül 2016. 12 TV, 11 radyo kanalı kapatıldı (cumhuriyet.com.tr)

Çapan, Fırat(2020). Çatışma Çözümü ve Barış İnşası Dünya Deneyimleri Serisi – 2 Askerî Zafer Barış Getirir mi? Sri Lanka Örneği. Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi(DİSA). Askerî Zafer Barış Getirir mi? SRİ LANKA ÖRNEĞİ – DİSA (disa.org.tr)

ÇGD (2022). "Öldürülen Gazeteciler." 9.01.2022. Çağdaş Gazeteciler Derneği - Öldürülen Gazeteciler (cgd.org.tr)

Çiçek, Cuma (2018). 2013-2015 Çözüm Süreci'nde Sivil Toplum Kuruluşları. İstanbul: Barış Vakfı, 2017_turkce_rapor.pdf (barisvakfi.org)

Çiçek, Cuma ve Vahap Coşkun (2016). Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak Ankara: Barış Vakfı. Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci – Barış Vakfı (barisvakfi.org)

Dakak, Turgay (2015). 90'larda Kürt Sorunu Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Yeniden Üretilmesinde Medyanın Rolü (Milliyet Gazetesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi | Anasayfa (yok.gov.tr)

Deutsche Welle (2021a). "RSF: Türkiye'de Basının Yüzde 90'ı Hükümete Yakın Çevrelerin Kontrolünde." 29 Ocak 2021. RSF: Türkiye'de basının yüzde 90'ı hükümete yakın çevrelerin kontrolünde | Türkiye | DW | 29.01.2021

Deutsche Welle (2021b). "Freedom House: Türkiye İnternette Özgür Değil." 21 Eylül 2021 Freedom House: Türkiye internette özgür değil | Türkiye | DW | 21.09.2021

Disk Basın İş (2015). Savaşın 40 günlük Bilançosu. 2 Eylül 2015. www.diskbasinis.org. Savaşın 40 günlük basın bilançosu (diskbasinis.org)

DPI (2012). Çatışmaların Çözümünde Yerel ve Bölgesel Medyanın Rolü. İstanbul: Democratic Progress Institute(DPI) DPI-Roundtable-The-Role-of-Local-Media-in-Conflict-Resolution-TURKISH.pdf (democraticprogress.org)

DPI (2014). Çatışma Çözümünde Dil, Kimlik ve Medyanın Rolü. İstanbul: Democratic Progress Institute(DPI). Dilin-Kimliğin-ve-Medyanın-Çatışma-Çözümündeki-Rolü-Rapor-1.pdf (secbir.org)

DİTAM (2019). Toplumsal Barışın inşasında Güney Afrika Deneyimi. http://ditam.org/wp-content/uploads/2019/10/Güney-Afrika-Deneyimi-Konferansı-Kitap-Güncel.pdf

Elmas, Esra ve Dilek Kurban (2011). İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye'de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–1. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) rapor_Iletisimsel_Demokrasi_Demokratik_Iletisim_Turkiyede_Medya_Mevzuat_Politikalar_Aktorler.pdf (tesev.org.tr)

Eres Benan, Hakan Yüksel (2017). "AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi" HalaGazeteciyiz.net AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi - HalaGazeteciyiz

Euronews (2021a). "AİHM'nin 2020 bilançosu: İfade özgürlüğünün en çok ihlal edildiği ülke Türkiye." 25 Ekim 2021. AİHM'nin 2020 bilançosu: İfade özgürlüğünün en çok ihlal edildiği ülke Türkiye | Euronews

Euronews (2021b). "Rapor: Türkiye son 10 Yılda En Çok Otoriterleşme Gösteren İlk 10 Ülke Arasında." 10 Mart 2021. Rapor | Türkiye son 10 yılda en çok otoriterleşme gösteren ilk 10 ülke arasında | Euronews

Euronews (2021c). "Freedom House Raporu: Türkiye, 195 Ülkenin Bulunduğu Özgürlük Sıralamasında 146. Sırada." 04 Mart 2021. Freedom House raporu: Türkiye, 195 ülkenin bulunduğu özgürlük sıralamasında 146. sırada | Euronews

Euronews (2021d). "Uluslararası Gazeteciler Federasyonu: Türkiye, Dünyanın En Büyük gazeteci Hapishanesi" 12 Mart 2021. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu 2020 Raporu: 'Türkiye, dünyanın en büyük gazeteci hapishanesi' | Euronews

Evrensel (2020a). “24 Temmuz Basın Bayramı raporu | 18 yılda en az 721 gazeteci tutuklandı” 23 Temmuz 2020. 24 Temmuz Basın Bayramı raporu | 18 yılda en az 721 gazeteci tutuklandı - Evrensel

Evrensel (2020b). “Kürtleri Birleştiren Ses: Erivan Radyosu” 11 Kasım 2021. Kürtleri birleştiren ses: Erivan Radyosu - Evrensel

Free Web Turkey(2021). “Erişim Engelleri Başta Kürt Basınını Etkiliyor” 22 Haziran 2021 Erişim engelleri başta Kürt basınını etkiliyor | FreeWebTurkey

Gazeteduvar (2017). “RTÜK: OHAL Döneminde 70 Televizyon ve Radyo Kapatıldı” 1 Kasım 2017. RTÜK: OHAL döneminde 70 televizyon ve radyo kapatıldı (gazeteduvar.com.tr)

IHOP (2018). “Olağanüstü Hal Tedbir ve Düzenlemeleri: Güncellenmiş Durum Raporu- Türkiye 21 Aralık 2016-31 Aralık 2017.” İnsan Hakları Ortak Platformu(IHOP). 11 Ocak 2017 olağanüstü Hal tedbir ve düzenlemeleri (ihop.org.tr)

Köse, Talha (2017). “Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü” Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 1(4): 13-40. 328509 (dergipark.org.tr)

Kösedağ, Mehmet Sena (2009) “Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını.” Selçuk İletişim, 1(12):475-501. Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını (acarindex.com)

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri (2012). İktidarın Çarkında Medya: Türkiye’de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–3. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV). rapor_Iktidarin_Carkinda_Medya.pdf (tesev.org.tr)

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri (2013). Türkiye’de Özgür ve Bağımsız Bir Basın İçin Siyasa Önerileri. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–4. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV). rapor_Turkiyede_Ozgur_Ve_Bagimsiz_Bir_Basin_Icin_Siyasa_Onerileri.pdf (tesev.org.tr)

Mezopotamya(2021). “Patates İzdihamı Haberimiz ‘Kamu Düzenin Korunmasına Aykırı’ sayıldı.” 1.06.2021. Patates izdihamı haberimiz 'kamu düzenin korunmasına aykırı' sayıldı - Mezopotamya Ajansı (mezopotamyaajansi35.com)

Özçetin, Burak (2021). Kitle İletişim Kuramları, İletişim Yayınları: İstanbul (5. Baskı).

RSF (2021). “Otoriterlik Medyayı Ele Geçirdi”. Erişim Tarihi: 10.01.2022. Türkiye mi| RSF

RTÜK (2010a). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlara İlişkin Usul ve Esaslar, Erişim Tarihi: 10.01.2022. RTÜK | Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2010b). Yayına izin Verilen Kuruluşlar. Erişim Tarihi: 10.01.2022. RTÜK | Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2016). RTÜK’ün 28.01.2016 Tarih ve 103 Sayılı Kararı, RTÜK | Kararlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2018). RTÜK’ün 25.07.2018 Tarih ve 58 Sayılı Kararı, RTÜK | Kararlar (rtuk.gov.tr)

Rudaw(2017). “Rûdaw Türksat’tan Çıkarıldı.”27 Eylül 2017. Rûdaw Türksat’tan çıkarıldı | Rudaw.net

Sert, Osman (2020). “Türkiye ve Kürt Sorunu Jeopolitik ve Yeni Bir Girişim İmkânı” DPI Democratic Progress Institute, Turkey-and-the-Kurdish-Issue-Osman-Sert.pdf (democraticprogress.org)

Sözeri Ceren (2018). “Anaakım Medyanın Bitişi Demek.” 21 Mart 2018. Ceren Sözeri : Anaakım medyanın bitişi demek (cumhuriyet.com.tr)

Sözeri, Ceren ve Zeynep Güney(2011). Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği: Sektör Analizi. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–2. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) rapor_Turkiyede_Medyanin_Ekonomi_Politigi_Sektor_Analizi.pdf (tesev.org.tr)

Uçar, Fuat ve Osman Akandere (2017), "Turgut Özal'ın Kürt Sorununa Yaklaşımı." Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 61:365-392. Microsoft Word - 12-UÇAR Fuat-Osman Akandere-metnin son hali (dergipark.org.tr)

World Justice Project (2021). "Rule of Law Index: 2021." WJP-INDEX-2021.pdf (worldjusticeproject.org)

Yezdani, İpek, "Pandeminin Gölgesinde Gazetecilik: Türkiye – Covid 19'un Türkiye'deki Bağımsız Medya Üzerindeki Etkisi." IPI Raporu, tur-turkey-report-covid19-impact-on-B9ZH.pdf (gazeteduvar.com.tr)

PÊVEKA 1.

Lîsteya beşdaran

Noya Beşdar:	Cî, Pîşe
1	Riha, ROJNAMEGER, AKTÎVÎST
2	Diyarbekir, RÊVEBIREK MEDYAYÊ
3	Riha, HIQÛQNAS
4	Diyarbekir, ROJNAMEGER
5	Diyarbekir, SIYASETMEDAR
6	Diyarbekir, ROJNAMEGER
7	Riha, ROJNAMEGER
8	Riha, HIQÛQNAS
9	Stenbol, SAZIYA SIVÎL
10	Diyarbekir, ROJNAMEGER
11	Riha, ROJNAMEGER
12	Diyarbekir, ROJNAMEGER
13	Diyarbekir, ROJNAMEGER
14	Wan, ROJNAMEGER
15	Riha, NIVÎSKAR
16	Riha, HIQÛQNAS
17	Diyarbekir, ROJNAMEGER
18	Diyarbekir, ROJNAMEGER

19	Batman, HIQÛQNAS
20	Stenbol, HIQÛQNAS
21	Diyarbekir, ROJNAMEGER
22	Diyarbekir, ROJNAMEGER
23	Diyarbekir, ROJNAMEGER
24	Diyarbekir, ROJNAMEGER
25	Stenbol, ROJNAMEGER
26	Diyarbekir, HIQÛQNAS
27	Mûş, SAZIYA SIVÎL
28	Stenbol, ROJNAMEGER
29	Diyarbekir, ROJNAMEGER
30	Enqere, ROJNAMEGER
31	Diyarbekir, SAZIYA SIVÎL
32	Wan, ROJNAMEGER
33	Enqere, ROJNAMEGER
34	Enqere, SAZIYA SIVÎL
35	Wan, SAZIYA SIVÎL
36	Diyarbakir, ROJNAMEGER
37	Wan, HIQÛQNAS
38	Enqere, ROJNAMEGER
39	Diyarbekir, HIQÛQNAS
40	Wan, SAZIYA SIVÎL

KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA
KÜRTLERİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI

Bu rapor ABD Büyükelçiliği'nin desteği ile hazırlanmıştır. İçerik sorumluluğu DİTAM'a aittir ve herhangi bir şekilde ABD Büyükelçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

©Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi'nin izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA
KÜRTLERİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI
2022

DİTAM YÖNETİM KURULU
Mehmet VURAL
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
M. Beşir YILMAZ
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Barış YAVUZ
Mehmet KAYA
Şeyhmus DİKEN

Proje Danışmanı
Doç. Dr. Sevilay ÇELENK

Proje Ekibi
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Araştırma Şirketi
Rawest Araştırma

Kürtçe Çeviri
Serkan DELİDERE

İngilizce Çeviri
www.bordotercume.com

Tasarım
Archetype CREATIVE
www.archetypecreative.co

Baskı
A Grafik Creative Solutions

İçindekiler

1. Giriş 5
1.1. Kurumsal ve Akademik Araştırmalar Kapsamında Kürt Sorunu ve Medya 7
1.2. Kürt Sorunu Bağlamında Medya ve İfade Özgürlüğü 11
1.3. İktidar Medyasının Yaratılma Süreci ve Artan Baskılar 13
1.4. Kürtçe Yayınlar ve Kürt Medyası, Kapatılan Radyo ve Televizyonlar 15
1.5. Türkiye'nin Basın ve İfade Özgürlüğü Tablosu 17
1.6. Değerlendirme 18
2. KÜRT GAZETECİ, HUKUKÇU VE SİVİL TOPLUM TEMSİLCİLERİNİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI 20
2.1. Medyanın Önemi 21
2.1.1. Çatışma/Kutuplaşma ve Barış/Uzlaşma Eksenlerinde Türkiye'de Medya 21
2.2. 1990'lı Yıllarda Medya ve Kürt Meselesi 29
2.3. Çözüm Süreci'nde Medyanın Yaklaşımı 30
2.4. Çözüm Süreci'nden Bugüne 35
2.5. Gelecek: Beklenti ve Öneriler 38
3. KÜRT YURTTAŞLARA GÖRE TÜRKİYE MEDYASI 40
3.1. Medya Tüketim Örüntüleri 42
3.2. Haber Tüketim Örüntüleri 44
3.3. Medyaya ve Habere Duyulan Güven 48
3.4. Medyanın Sorunları 51
3.5. Doksanlı Yıllar ve Çözüm Süreci 52
4. SONUÇ 57
5. KAYNAKLAR 60
EK 1. Katılımcı listesi 64

DİTAM'dan

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM) 2010 yılında aydın ve yazarların bir araya gelmesiyle oluşturulmuş bir düşünce kuruluşudur. DİTAM, başta Diyarbakır'da olmak üzere, ekonomik, sosyal ve siyasal konular hakkında uzmanlar vasıtasıyla araştırmalar yaparak konu hakkında açık ve ayrıntılı bilgiye erişmeyi ve bu bilgi ışığında sorunların çözümüne katkı sunmayı hedefler.

Kürt Sorunu Bağlamında Kürtlerin Türkiye Medyası Algısı araştırması da DİTAM'ın bu hedefler doğrultusunda yürüttüğü bir çalışmadır. Çalışmamızın çerçevesi, Türkiye medyasının Kürt sorununa tarihsel yaklaşımının Kürtler tarafından nasıl algılandığını anlamaya çalışmak, bu yaklaşımın Kürt sorunu ve toplumsal barış çerçevesindeki sonuçlarını değerlendirmek ve bu değerlendirmeyi kamuoyuyla paylaşmakla sınırlıdır.

Araştırmamız yurttaş yararını, hakikate yaklaşmayı ve gazetecilik ilkelerine uymayı gözetmekten uzak iktidar yanlısı medya politikalarının, Kürt sorunu örneğinde olduğu gibi, sorunların çözümsüzlüğe mahkum edilmesindeki rolünü de tartışıyor. Kürt yurttaşlar, Türkiye medyasının yayın politikalarına ve haberlerine yılların tecrübesi neticesinde maalesef güven duymuyor, bu medyaya ve yapılan haberciliğe oldukça temkinli ve mesafeli yaklaşıyor.

Saha araştırmamız Kürtlerin Türkiye medyasına yönelik algısı, Türkiye medyasına yönelik güvensizliğin somut nedenleri ve Türkiye medyasının çözüm sürecindeki rolü gibi, üzerinde yeniden düşünülmesi ve dönüştürülmesi için çaba harcanması gereken konulara ışık tutuyor.

Araştırmamızın ortaya koyduğu en somut bilgi; kutuplaşmış, ekonomik, siyasi ve hukuki baskı, sansür ve otosansür altında sıkışıp kalmış bir medya ortamında, barış dilinin güçlenmesinin mümkün olmadığıdır. Araştırma bulguları savaş ve çatışma dilinin terk edilmesinin yolunun siyasi iktidarlar ve sermaye gruplarına olduğu kadar katı ideolojik yaklaşımlara ve politik aidiyetlere mesafeli olmaktan geçtiğini de yeniden teyit ediyor.

Bitirirken, Kürtlerin Kürt sorununa ilişkin Türkiye medyası algısının sadece medyaya değil toplumun geneline bir sorumluluk yüklediğini belirtmek gerekir. Çünkü barışın inşa edilebilmesinin en önemli koşullarından biri de çatışmalı konular hakkında etraflı bilgi sahibi olmaktan geçiyor. Araştırmamızın bu bilgiyi oluşturmaya ve barışa bir nebze katkıda bulunacağını umuyoruz.

YÖNETİM KURULU BAŞKANI

MEHMET VURAL

1.
Giriş

Toplumsal alanda çatışmalı konuların çözümünde olduğu kadar, bizzat çatışmalı durumun gelişmesinde ve derinleşmesinde medyanın rolü, geçtiğimiz yüzyılın tamamında olduğu gibi bugün de önemli bir tartışma konusudur. Medyanın ulusal ya da uluslararası ölçekte belirli coğrafyada yaşanan çatışma konusunda, özellikle hükümetlerle, siyasi iktidarlarla veya diğer otoritelerle çatışan aktörlere ve bağımlı ya da ezilen toplum kesimlerine, yer açıp açmadığı bu tartışmaların önemli bir içeriğini oluşturur. Bu kesimlere medyada nasıl yer açıldığı, ilgili aktörlerin eşit ve hakkaniyetli biçimde temsil edilip edilmediği ya da çatışma konusunun siyasetin konjonktürel gereklerinden ayrı ele alınıp alınmadığı dikkatle izlenir ve incelenir.

Örneğin; Güney Afrika'da ırkçı rejimle mücadele süreçlerinde de Kuzey İrlanda'da uzun yıllar sürmüş çatışma sürecinde de Kolombiya'da devlet ile Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) arasında 52 yıl süren iç çatışmada da yaşananların, medyayla ilişkisi ve medyada yer bulma biçimi birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Sadece çatışmalı dönemlerde değil, İrlandalıların, siyahların, yerlilerin diğer bir deyişle belirli bir coğrafyada siyasi erk tarafından tarihsel olarak baskılanan kesimlerin medyada genel olarak yer bulup bulmadığı, kendi medyalarının olup olmadığı, ya da medyada istihdam imkânları her zaman üzerinde durulan ve değerlendirme ihtiyacı hissedilen konulardır. Çünkü bu konular, baskılanan ya da varlıkları ret veya inkar edilen kesimlerin ikincilleştirme ya da bağımlı olma konumunu kavramak bakımından anlamlı veriler sunar.

Medya; demokratik, çoğulcu ve barışçıl bir toplumsal düzenin ve kamusallığın inşa edilmesinde ve muhafazasında hayati bir rol oynar. Özellikle etnik, dini ve kültürel çatışma ve şiddet geçmişi olan toplumlarda şiddetsizlik, barış ve uzlaşı dilinin norm haline gelmesinde gazeteciliğin ve barış gazeteciliğinin üzerine önemli görevler düşmektedir. 1978 tarihli "Irkçılık ve Ayrımcılık Karşıtı Temel İlkeler Bildirgesi"nde UNESCO "Kitle İletişim araçları (medya) barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesinde ve ırkçılığa, ırk ayrımcılığına ve savaş kışkırtıcılığına karşı konulmasına katkı koymak zorundadır" (Aktaran Alankuş, 2016: 17) diyerek bu sorumluluğun altını net bir şekilde çizer. Lynch ve McGoldrick barış gazeteciliğini "editörlerin ve muhabirlerin, hangi hikâyeleri başlığa çekip, onları nasıl işleyeceklerine dair seçimlerinde toplum için fırsatlar doğuracak şekilde düşünmeleri ve çatışmalara şiddet dışı yaklaşımları değerlendirmeleri" (Alankuş, 2016: 20) olarak tanımlar.

Türkiye'de de barış çalışmalarına ve çatışma çözümüne önem veren sivil toplum kurumları ya da akademisyenler dünyanın farklı çatışmaların hüküm sürdüğü bölgelerinde bilhassa devlet ile çatışan etnik, dinsel vs. topluluklar arasındaki çatışma ve barış inşa süreçlerini/deneyimlerini anlamaya önem atfeder. Bu çalışmalarda medyanın çatışmalara nasıl yer verdiğine yönelik özel bir ilgi de vardır. Örneğin Dicle Toplumsal Araştırma Merkezi (DİTAM), çözüm süreci Türkiye'de akamete uğradığı halde bu konudaki çalışmalardan hiç vazgeçmemiş ve diğer birçok önemli girişim yanında, "Toplumsal Barış'ın İnşasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Güney Afrika Deneyimi" başlığı altında 25 Mayıs 2019'da, geniş katılımlı bir toplantı organize etmiştir. Güney Afrika'da barış sürecinin önde gelen siyasetçileri ve sivil toplum alanından isimler davet edilerek deneyim paylaşımı sağlanmıştır. Bu çalışma daha sonra kitap olarak da yayınlanmıştır (DİTAM, 2019).

Bunun gibi, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (DİSA) yaptığı ***Çatışma Çözümü ve Barış İnşası: Dünya Deneyimleri Serisi*** kapsamında Nepal ve Sri Lanka deneyimleri incelenmiştir. Sri Lanka'da devlet ile Tamiller arasında süregiden çatışmayla ilgili ikinci çalışmada hükümetin savaşın bir parçası olarak medyayı nasıl kontrol altına aldığına da yer verilir. Bu amaçla "Ulusal Güvenlik İçin Medya Merkezi" kurulduğu belirtilir (Çapan, 2020: 40). Raporda yer alan, "çatışma süresince savaş alanının ulusal ve uluslararası medyaya kapatılması, gazetecilerin baskıya uğraması ve öldürülmesi ile hükümetin savaş süresince çatışma bölgesinde haber akışını kontrol etmek için bir kurum tesis etmesi, çatışmaya dair bilgilerin gözlerden kaçırılmak istendiğini göstermektedir" (2020: 53) cümleleri, bu tür çatışmaların sürdüğü birçok coğrafyada medya üzerindeki baskı ve kontrolleri de genel hatlarıyla anlatma yeteneğine sahip cümlelerdir.

Türkiye'de de çok uzun bir döneme yayılan ve on binlerce insanın kaybına yola açan bir çatışma hali olarak yaşanan "Kürt sorunu" hangi boyutuyla ele alınırsa alınsın, medyanın bu sorundaki rolü güncel politik tartışmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bununla birlikte Kürt sorununun ret, inkar ve asimilasyon politikalarının baskısı altında, süregiden bir eşit yurttaşlık mücadelesi ya da haklar ve özgürlükler mücadelesi boyutunun olduğunu göz ardı ederek, sorunu tümüyle devletin bütünlüğünü ve bekasını tehdit eden bir terör ve güvenlik konsepti etrafında ele alma eğilimleri, medya çalışmalarında da Kürt sorununa açılan yeri daraltan bir etki yaratmıştır.

Bu çalışma söz konusu daralmayı aşmaya çalışan incelemelerden biridir ve medya içerikleri ya da metinlerine değil, Kürt sorunu bağlamında Türkiye medyasına ilişkin Kürt yurttaşların algısını ve düşüncelerini anlamaya odaklanır.

1.1.
Kurumsal ve Akademik Araştırmalar Kapsamında Kürt Sorunu ve Medya

Türkiye medyasında Kürt sorununu inceleyen çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların medyanın sorunun derinleşmesine etki eden yönlerine etraflıca eğilmediği görülebilir. Bundan da öte bu konuda Kürtleri bir "özne" pozisyonunda görerek onların Türkiye medyasının Kürt sorununu ele alışını nasıl değerlendirdiğini, medya algısını ya da medyaya ilişkin duygu ya da düşüncelerinin ne olduğunu sorunsallaştıran kapsamlı bir kurumsal araştırma ya da akademik bir inceleme de mevcut değildir.

Kürt sorunu bağlamında medyanın rolünü etraflıca irdeleyen çalışmalar da oldukça sınırlıdır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı Barış Vakfı, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Diyarbakır Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA) ve Demokratik Gelişim Enstitüsü (DPI) gibi sivil toplum örgütleri tarafından sınırlı imkânlarla yapılmıştır. Özellikle de Kürt sorununun barışçı perspektiflerle ele alınması ve Kürt sorununa ilişkin toplumsal duyarlılığın ya da çözüm arzusunun toplumsallaşmasında medyanın olası katkılarının araştırılmasına ve tartışılmasına ihtiyaç vardır.

Türkiye medyası Kürt sorunu ekseninde düşünüldüğünde, medya pratiklerinin genel olarak siyasi iktidarların soruna ilişkin inkar ve asimilasyon politikalarıyla uyumlu olduğu görülür. Bu uyum çerçevesinde esasen başta anaakım televizyon kuruluşları olmak üzere, geleneksel medyanın gerek kurmaca gerek kurmaca olmayan haber, tartışma gibi içeriklerinde, Kürtleri kimlikleriyle temsil etmeyen, Kürt sorununa bir yer açmayan ve kırk yıllık çatışma ortamı hiç yokmuş gibi davranan bir tutumun, çok uzun yıllar hakim olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Medya, Kürt sorununa yer açtığında da tek yönlü bir propaganda faaliyeti dairesinde kalınmış, konuyu terör ve güvenlik ekseninde ele alarak bu doğrultuda kamuoyunu "bilgilendirmeyi" görev edinen bir anlayış medyaya hakim olmuştur. Bu konudaki medya politikalarında elbette dönemsel değişimler vardır. Özellikle de çözüm süreci döneminde bu güvenlik ve terör konseptinin de sorgulandığı televizyon yayınları yapılmış ya da gazetelerde köşe yazıları ve haberlerle daha özgürlükçü bir söyleme yer açıldığı da olmuştur. Ancak bu değişimlerin, bağımsız bir medya politikası sonucu değil, ancak ve ancak siyasi iktidarın açtığı alan çerçevesinde genişlediğini veya daraldığını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda Cuma Çiçek, çözüm sürecinde medya üzerindeki devlet denetimi ve kontrolünün olumlu bir etkide bulunduğunu gösteren yaklaşımlardan söz eder. Çiçek, Barış Vakfı bünyesinde yapılan ***2013-2015 Çözüm Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Raporu***[1] adlı saha çalışması raporunda; medya, ekonomi ve siyaset ilişkilerini de inceler. Büyük sermaye gruplarının sahipliğindeki medya kuruluşlarının kendi çıkarlarının gereği doğrultusunda, siyasi iktidarla uyumlu olduğunu ve dolayısıyla araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların da ifade ettiği gibi çözüm sürecinde, medya devlet hükümet ilişkilerindeki uyuma paralel olarak süreçle ilişkili anaakım medya tavrının da olumlu olduğunu belirtir (Çiçek, 2018: 74). Bununla birlikte bu olumlu perspektifin de yine siyasi iktidarın çözümde sebat ettiği sürece devam ettiği de açıktır. Nitekim bu durum, araştırma kapsamında görüşülen bir STK temsilcisinin ifadesine referansla şu sözlerle ifade edilir: "Genel bir şey olarak medyanın dili evet, görece olarak çok daha iyiydi. Ama çok çabuk savaş diline döndü. Mesela bir günde değişti yani o dil. Hiç eskisinden iz kalmadı." (2018: 74).

[1] Bu araştırma, Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) Kürt meselesinde çatışmaların sonlanması ve toplumsal barışın inşasına dönük pozisyonlarını ve kapasitelerini analiz etmeyi, olası bir müzakere ve uzlaşı süreci için hem sivil topluma hem de siyasi aktörlere dönük politika önerilerini belirlemeyi amaçlamıştır.

Çiçek, saha araştırması analizinde çözüm sürecindeki görece olumlu tutuma işaret etmekle birlikte, medyanın Kürt sorunu bağlamında genel olarak toplumdaki olumsuz normatif değerleri yeniden üreten ve yayan bir aktör olarak görüldüğünü de açıklar. Bu çerçevede katılımcıların görüşlerini şöyle özetler:

> **Bazı katılımcılar ana-akım medyanın Kürt sorunu ve toplumsal barış konusundaki olumsuz tutumunu tek başına medya-ekonomi-siyaset arasındaki ilişkiye indirgeyemeyeceğimizi belirtiyorlar. Buna göre, ana-akım medyanın normatif çerçevesi de bu konuda oldukça sorunlu. Türkiye siyasetine hâkim olan "Kürt anasını görmesin" fikrinin ve ufkunun, ana-akım medyada yaygın olarak benimsendiğini belirtiyorlar. Bu anlamda medya tek başına siyasetin ve sermayenin dediklerini "yapmak zorunda olan" bir aktör olarak görülemez. Kürt meselesi konusunda medya, Türkiye toplumunda yaygın olan milliyetçilik, militarizm, dışlama, yok sayma, küçük görme gibi normatif çerçeveyle ilgili sorunlardan azade değil, çoğu durumda bu normatif çerçeveyi yeniden üreten ve topluma yayan bir aktör. Örneğin, kayıplar alanında çalışan bir STK temsilcisi ana-akım medyanın sadece Çözüm Süreci'nde değil, neredeyse her zaman "resmî ideolojinin yayıcısı" olduğunu ileri sürüyor. (Çiçek, 2018: 77).**

Kürt sorununa çözüm süreci öncesinde de olduğu gibi sadece sivil toplum alanında faaliyet gösteren Barış Vakfı gibi kurumlar değil, SETA gibi hükümete yakın düşünce kuruluşları da ilgi göstermiştir. SETA bünyesinde bilhassa açılım sürecinde yapılan kapsamlı bir araştırma çelişkilerine rağmen üzerinde düşünebileceğimiz bazı bulguları da ortaya çıkarır. SETA'nın Pollmark'la birlikte yürüttüğü, ***Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı*** başlıklı araştırma bu bakımdan oldukça ilginçtir. Araştırmanın temel amacının "demokratikleşme açılımı" tartışmalarının başladığı ve yoğun bir şekilde sürdüğü 2009 Ağustos ayı içinde gerek açılımın gerekse Kürt meselesinin toplum tarafından nasıl algılandığını ortaya çıkarmak olduğu belirtilir. (Aras vd. 2009: 9) Sorunu medyada temsili bakımından değil, toplumdaki "algı" bakımından ele alan bu araştırma, toplam 10.577 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu araştırmanın daha sonra kitap olarak yayınlanan raporunda, toplumsal sorunların çözülememesinde medyanın sorumluluğunun olduğuna, Kürtlere dair her türlü hak talebini vatana ihanetle yargılayan çevrelerin, bu tutumlarının toplumun adalet arayışının önünü kestiğine ve toplumsal hayata zarar verdiğine de vurgu vardır. Bu tür tutumların adaletin tecelli edeceğine dair umutların yitirilmesine yol açtığı tartışılır (2009: 17). Raporda bu noktada açıkça telaffuz edilmese de sözü edilen çevrelerin medyayı da kapsadığı açıktır. Nitekim araştırma sonucunda hazırlanan raporda, toplumda medyaya bu yönde bir sorumluluk atfedildiğinin de ortaya çıktığı ve geçmiş 25 yıllık süreçte, medyanın bu rolünü yerine getiren sorumlu bir yayıncılığı maalesef yapmadığı da belirtilir. (2009: 59).

Bu kurumsal araştırmalar ve raporlar yanında medya ve Kürt sorununda çözüm süreci konusu, elbette sivil toplum alanında yapılan birçok toplantının ya da çözüm arzusunu ve barış çabalarını toplumsallaştırmada, medyanın rolünün değerlendirildiği gazete yazılarının da konusu olmuştur.

Akademik alanda da milliyetçiliğin ya da militarizmin yeniden üretilmesinde, medyanın rolünü Kürt sorunu bağlamında düşünen çalışmalara -az sayıda da olsa- 2000'lerin başından itibaren rastlamak mümkündür. Bazı yüksek lisans ve doktora tezleri ile bilimsel dergilerde yayınlanan çeşitli makalelerde bu konu farklı boyutlarıyla çalışılmıştır. Örneğin Turgay Dakak, ***90'larda Kürt Sorunu Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Yeniden Üretilmesinde Medyanın Rolü (Milliyet Gazetesi Örneği)*** adlı yüksek lisans tez çalışmasında, '90'larda yaşanan çatışma ortamının hangi dil pratikleriyle

topluma aktarıldığının üzerinde durmuştur. Çalışmada, 1990'larda bölgede yaşanan çatışmalı ortamın, medyada aktarılma biçiminin günümüzdeki yaygın milliyetçi pratik ve algıların şekillenmesinde rolü olduğu değerlendirilmektedir. Medyanın bu süreçte kullandığı ajitatif dilin, geniş kitlelerin milliyetçiliğe angaje olmasını hızlandırdığı gibi toplumsal çatışmaları yoğunlaştıran psikolojik bir atmosferi beslediği de çalışmanın tespitleri arasındadır (Dakak, 2015).

Kürt sorununu odağa almasa da AK Parti'nin medyayla ilişkisi üzerine yapılan diğer akademik çalışmaların bulguları da aslında Kürt sorununa ilişkin, devlet-hükümet-medya üçgeninde kurulan ve toplumsal alana yaygınlaştırılan dil ve söylemi anlamaya da katkı sunar. Örneğin görece yakın tarihte tamamlanmış, ***Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü*** başlıklı doktora tezinde, Mesut Ayan, AK Parti hükümeti döneminde görülen siyasal gelişmelerle paralel olarak medyaya ilişkin yaklaşımın da değiştiğini, 15 Temmuz sonrası süreçte bu durumun daha belirgin bir nitelik kazandığını belirtir. "AKP'nin 16 yıllık iktidarı süresince tek ve değişmez bir medya politikasından bahsetmek neredeyse imkânsızdır. İktidarın medya ile kurduğu ilişkiler, sürekli bir devinim halinde ve siyaset, ekonomi, eğitim, sağlık gibi diğer toplumsal parçalarla etkileşim halinde ilerlemiştir." (2019: 290). Bu cümleden hareketle aslında zaten açık olan bir durumu da yeniden ifade etmekte yarar olabilir. AK Parti'nin çözüm süreci öncesinde, süreç boyunca ve sonrasında, Kürt sorununa ilişkin tek ve değişmez bir politikasından ya da politik tutumundan da söz edilemez. AK Parti medyası da bu değişen politikaların izlendiği mecra olmakla kalmayıp, aynı zamanda değişen tutumun toplumsallaşmasına da önemli düzeyde etki etmiştir.

Yine Barış Vakfı bünyesinde üretilen, ***Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak*** başlıklı rapor da değinilmesi gereken önemli bir çalışmadır. Sunuş yazısında belirtildiği üzere bu rapor, Vakfın 7 Haziran 2015'e kadar olan çözüm dönemini analiz eden ilk raporunun devamı niteliğindedir. Cuma Çiçek ve Vahap Coşkun tarafından kaleme alınan bu rapor çözüm süreçlerinde medyanın aktif rol almasının ve çözüme odaklı uzlaşı diline sahip olmasının önemine değinir ve bu konuda yapılması gerekenlere dair önerileri dile getirir. Yurttaşlar arasında dayanışma ağlarının örülmesi için medya kuruluşlarının toplumsal inşa seferberliğine katılması, başkanlık sistemi, parlamenter sistem gibi siyasi hedeflerin tartışılması işinin sadece siyasi partilere bırakılmaması, bu konularda akademi ve medya başta olmak üzere diğer toplumsal aktörlerin de etkin rol alması, dilin şiddetten arındırılması, hükümet, siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri gibi ilgili tüm tarafların bir uzlaşı ve çözüm dili oluşturması da yapılan öneriler arasındadır (2016: 25-6). Raporun genelinde barış dilinin ve çözüm arzusunun toplumsallaşması konusunda medyanın bilgilendirme, tartışma ve birbirinin dilini anlamaya yapabileceği potansiyel katkıya güven söz konusudur. Bu konu en net biçimde ifade edilir:

> **Medya yeni çözüm sürecinde aktif rol almalı, bir Uzlaşı ve Çözüm ya da Barış Medyası oluşturmalıdır. Bu bağlamda, anaakım medyada sürekli ve düzenli barış programları, barış gazetesi/bülteni, kadınların sorunlarına odaklı Mor Bülten ya da ekolojiye odaklı Yeşil Bülten gibi, uzlaşı ve çözüme odaklı Beyaz Bülten ya da Barış/Çözüm Bülteni gibi çalışmalar hem yazılı hem de görsel medyada yapılabilir. Dilin silahsızlandırılmasında, kamuoyunun inşasında oynadığı başat rol dikkate alındığında medya aktif bir rol oynamalıdır. (2016: 27).**

Vahap Coşkun'un ayrıca ***Çözüm Süreci: Kazanımlar ve Tehditler*** başlıklı çalışmasında, önceden medyada olumsuz yönleriyle öne çıkarılan çözüm sürecinin yürütücülerinin/taraflarının medyada yer bulabilmesinin önünün açılmasının neden olduğu etkiye dair zihin açıcı bir değerlendirmesi vardır:

> **Medya, çözüm süreci, Demirtaş'ın adaylığında belirleyici bir faktör oldu. Süreç sayesinde silahlar devreden çıktığı, çatışma ve ölüm haberleri gelmediği için Demirtaş rahat bir çalışma yürüttü. Türkiye'nin her tarafına ve her kesimine seslendi. Merkez medyada daha fazla yer aldı, ilgi çekti, destek buldu. Önceleri Demirtaş ve partisini daima "hain", "bölücü" gibi olumsuz kavramlarla anan medya, ilk defa bu hareketi olumlu kavramlarla tanıttı, Demirtaş'ın sempatik yönlerini ön plana çıkardı. Eğer geçmişteki gibi çatışmalı bir hâl olsaydı, bunların hiçbiri olmazdı. Çözüm sürecinin sağladığı müsait ortam ve medya desteği, Demirtaş'ın oyun sahasını ve desteğini genişletti. (2015:29)**

Coşkun'un ***Çözüm Süreci: Dün, Bugün ve Yarın*** başlıklı diğer bir çalışması da medyanın toplumsal sorunlardaki ağırlıklı rolünü teslim eder ve barış inşası gibi güç bir işte, medyanın sorumluluk almasının önemine dikkat çeker. Coşkun, barış ve çözüm sürecinin her tür provokasyona açık ve kırılgan süreçler olduğunu çok iyi ifade eder. Bu konudaki yorumu barışın her şeyden evvel mevcut "kurulu düzeni" tehdit etiği ve iktidar ilişkilerini değiştirdiği için güç olduğudur. Kürt sorununun çözümü sürecinde de olan budur. Barış imkânına güven duyulması aşamasında bile sorunlar vardır. Nitekim birçok provokatif şiddet olayı, bu süreçlerde bu nedenlerle de yaşanmış ve medya kuruluşları da yaşanan olumsuzlukları büyüterek bu provokatif şiddet ortamının yerleşmesine hizmet etmiştir. Coşkun'a göre medya kuruluşları, "...güvensizlik yaratmaya ve süreçten bir şey çıkmayacağı düşüncesini toplumun geneline yaymaya çalıştılar. Zira taraflar arasında karşılıklı güvensizliğin büyümesi ve sürece dair toplumda inançsızlığın yerleşmesi durumunda, sürecin durması kaçınılmaz olacaktı." (2014: 11).

Kısacası, Kürt sorunu bağlamında toplumda bir çözüm duygusunun ve barış ihtimaline olan güvenin oluşmasından başlayarak, bu doğrultuda çaba sarf etmeye kadar her aşamada medyanın belirli bir rolü ve ağırlığı olduğu açıktır. Kuşkusuz medya hiçbir sürecin yükünü tek başına yüklenemez, üstelik böyle bir görevinin olup olmadığı konusunda da tartışmalar söz konusudur. Fakat bu konuya kafa yoran hemen herkesin, gazeteci, akademisyen ya da sivil toplum kuruluşlarının üyeleri ve gönüllüleri olsun, medyaya bu konuda atfettikleri önem konusunda haklılık payları yüksektir. Medya, toplumun birbirini fiziki olarak görmeleri mümkün olmayan üyelerinin birbiriyle konuşmasını, birbirlerine fikirlerini ya da ön yargılarını iletmelerini sağlayan bir mecradır. Medyanın, uygun koşullarda, belirli bir duygunun toplum hayatında hakim olmasını sağlama yeteneği vardır. Bu duygu, nefret ve öfke olabildiği gibi karşılıklı anlayış ve yakınlık ya da dostluk duyguları da olabilir.

Denilebilir ki neredeyse son 30 yıldır, 1990'lı yıllardan bu yana, toplumdaki Kürt algısı kadar, Kürt sorununa ilişkin yaklaşımlarda da medyanın payı oldukça büyüktür. Siyasi iktidar bu soruna yönelik farklı yaklaşımları kendi tercihleri doğrultusunda yönetmek üzere medyayı kullanır. Louis Althusser'in (2006) devletin ideolojik aygıtı olarak değerlendirdiği medyanın, siyasi iktidarın önceliklerini topluma benimsetme, toplumu bu öncelikler doğrultusunda harekete geçirme ya da belirli konularda pasifize etme konusunda ayrıcalıklı bir yeteneği olduğu gerçekten de yadsınamaz. Medya, toplumsal rızanın üretilmesinde de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Gramsci'nin "hegemonya" kavramı ile açıkladığı gibi hakim sınıf iktidarını sadece zor kullanarak değil, modern dünyada 'zorla birlikte' rıza da üreterek sürdürür. Medya ve iletişim araçları rızanın üretiminde ve yaygınlaşmasında tartışmasız bir önemi vardır. Sadece Kürt sorunu etrafında değil, Gezi sürecinden bu yana hemen her konuda yoğun bir toplumsal gerilim üreten fırtınalı politik hayat içinde, bu rızanın medya aracılığıyla nasıl maniple edildiğini gördüğümüz çok örnek söz konusudur. Toplumda özellikle de medya aracılığıyla mütemadiyen 'ötekiler' yaratılmakta, iktidarların siyasi ömrünün uzaması için de 'ötekiler' üzerinde algı politikaları yürütülmektedir.

Kürt sorununun medya bağlamında düşünülmesi çabası bu bilgiler ışığında da görüldüğü üzere oldukça önemlidir ve bu belirli ölçülerde eksik kalmış bir çabadır. DİTAM olarak bu konunun görece az çalışılmış bir boyutunu ele alarak araştırmayı bu nedenle önemli bulduk. ***Kürt Sorunu***

Bağlamında Türkiye Medyası konusuna, bu görece az incelenmiş noktadan eğilmeyi ve başta Kürt yurttaşların olmak üzere, bölgedeki gazetecilerin, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin, hukukçuların ve aktivistlerin Türkiye medyasına ilişkin algısını görünür kılacak bir çalışma yapmayı tasarladık. Kürtler bugüne kadar kendilerine ama az ama çok yer veren, öyle ya da böyle bakan, bölücü, hain ya da "etle tırnak" gibi, "kardeş" gibi temsil eden ama her durumda Kürtleri bu bakışın nesnesi yapan bu mecraya nasıl bakıyorlar? Çözüm sürecinde, çok daha öncesinde, 1990'lı yıllarda medyaya bir "özne" pozisyonundan bakmayı ve oradaki Kürt sorununa ya da Kürtlere ilişkin algıyı nasıl değerlendiriyorlar? Algı ne kadar yönetilirse yönetilsin belirli ölçüde de "öznel" bir boyuta sahiptir ve bir öznellikte kurulur. Kürt sorunu bağlamında Türkiye medyası algısı çalışması işte bu öznelliği içinde Kürtlerin medya algısına bakmayı deneyen bir araştırmanın ürünüdür.

Araştırma bulgularını mümkün olduğunca doğru yorumlayabilmek tarihsel olarak hem Kürt medyası ve medya çalışanları üzerindeki baskı ve tahakkümü kısaca hatırlamayı, hem de AK Parti politikaları sonucunda bugün bulunulan noktayı değerlendirmeyi de gerektirir.

1.2.
Kürt Sorunu Bağlamında Medya ve İfade Özgürlüğü

Kürt sorunu bağlamında medyayı tartışır ve barışa dönük sorumluluğunu yerine getirmediğini söylerken, aslında bu ülkede, "başka bir medya" ideali peşindeki bir mücadele hattı olarak anabileceğimiz çok ciddi bir çabanın da hemen her zaman bulunduğunu hatırlamak önemlidir. Kürt sorunu medyada siyasi iktidarların ihtiyaçları ekseninde değişen biçimlerde yönetilir ve her aşamasında rıza üretimi bağlamında topluma sunulurken, bir taraftan da bu sorunu tüm boyutlarıyla açığa çıkarmaya, hakikatin üstündeki perdeyi aralamaya çalışan bir gelenek ya da başka bir gazetecilik hattı da medyada her zaman vardı. Bu geleneğe bağlı olanlar kimi zaman gazetecilikten çok aktivizme soyundukları gerekçesiyle eleştirildi. Bu medya içindeki ***Gündem, Ülkede Gündem, Özgür Gündem, Yeni Gündem*** gibi adlarla Kürt sorununu "gündemleştirme" derdinde olan ve Kürt coğrafyasında yetişmiş Kürt gazetecilerin çoğunluğunu oluşturduğu geleneği yakından biliyoruz. İstanbul ya da Ankara merkezli Türkiye medyasında da bu mücadeleye büyük katkı veren gazeteciler ve diğer medya çalışanları hep oldu. "Alternatif medya" "bağımsız medya" gibi adlarla anılan bu medya içinde bir yandan ***Bianet*** ve neredeyse yüz kez kapatıldığı halde yeniden başlamış ***sendika.org*** gibi artık epeyce eski sayılabilecek mecralar yer alırken, birçok yeni örnek de yıllar içinde buraya eklendi. Alternatif medya üzerindeki baskı Kürtler üzerindeki ve Kürt sorununun çözüm çabaları üzerindeki baskıdan ayrılmayan bir "kader" sergiledi.

Kürt Sorunu bağlamında Türkiye Medyasına bakan bir araştırmada kısaca da olsa yukarıda belirtilen hakikat mücadelesi peşindeki çabalara, medya ve ifade özgürlüğünün durumuna, çatışmalı süreç ve güvenlikçi politikaların özgür basın bakımından ortaya çıkardığı zorluklara da değinmek gerekir.

Türkiye'de geçmişten beri sorunlu olan basın ve ifade özgürlüğü, konu Kürt meselesi olunca daha da sorunlu hale gelir. Bu durum Türkiye'deki basın ve ifade özgürlüğü sorunu ve gazetecilere yönelik baskılar konusunda Kürt coğrafyasını ve Kürt medyasını ayrı bir başlıkta ele almayı anlamlı kılıyor.

Kürt illeri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yüz yıla yaklaşan tarihinde, askeri darbeler, Kürt isyanları ve iç karışıklıklar gibi gerekçelerle "süper" yetkilerle donatılan umumi müfettişlerce 25 yıl, sıkıyönetimle 15 yıl ve OHAL ile de 17 yıl yönetildi. Normal hukukun askıya alındığı bu olağanüstü

dönemlerde en çok etkilenen hakların başında da basın ve ifade özgürlüğü gelmektedir. Mehmet Sena Kösedağ sıkıyönetim dönemlerinde Türk Basınını incelediği çalışmasında, demokrasinin askıya alındığı dönemlerde, basın özgürlüğünün yok sayıldığını, ağır sansür uygulamalarının devreye girerek, basının birçok yaygın faaliyetinin sonlandırıldığını ve çok sayıda gazetecinin de cezalarla karşı karşıya kaldığını belirtmiştir (2009: 477-87).

Türkiye'de ekonomik, sosyal ve siyasal bir mesele olan Kürt sorunu; bazı istisnai dönemler dışında devletin resmi söyleminde "ekonomik geri kalmışlık", "terör", "bölücülük" ve "asayiş" sorunu olarak tanımlandı. Örneğin devletin Kürt sorununa yönelik yaklaşımını ele alan Fuat Uçar ve Osman Akandere, Türkiye'de Kürt sorunu ile ilgili olarak böyle bir sorunun olmadığı, ekonomik bir sorunun olduğu, terör ve bölücülük sorunu ile etnik ve kimlik sorunu olduğu yönünde, farklı kesimlerin politik görüşlerine göre kategorik olarak farklılıklar sergileyen tezler bulunduğunu söyler. (2017: 367-8) Bu nedenle, Kürt meselesi ve onunla bağlantılı siyasal, askeri ve toplumsal, kültürel gelişmeler resmi ideoloji ve devletin çizdiği sınırlar dışında medyada yer alamadı. Basına ağır sansür uygulandı.

Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) 1984 yılında Eruh ve Şemdinli baskınıyla başlayan ve günümüzde hem zaman zaman Türkiye'de hem de Türkiye sınırları dışında devam eden çatışma ortamı ve bu konuda siyasi iktidarın yeniden sert güvenlikçi politikalara yönelmesi, basın özgürlüğü sorununu her geçen yıl daha da ağırlaştıran gelişmeler oldu.

Kürt illerinde, 90'lı yıllarda geniş yetkilerle donatılan OHAL Valileri, Kürt meselesi konusunda devletin çizdiği sınırların dışında, muhalif ve eleştirel haber ve yayınlar yapan gazete ve yayınların Kürt illerine girmesini yasakladı. Birçok gazete, dergi kapatıldı. 1991 yılında çıkarılan, gazeteciler üzerindeki etkileri günümüzde de yakıcı bir şekilde hissedilen Terörle Mücadele Kanunu (TMK) kapsamında, Kürt sorunu konusunda farklı düşünen ve bu düşüncelerini açıklayan, yazan birçok gazeteci, yazar, aydın tutuklandı ve yargılandı.

Normal hukukun askıya alındığı 90'lı yıllarda Kürt illerinde yaşanan köy yakma ve boşaltmalar, zorla kaybetme, işkence, yargısız infaz ve faili meçhul cinayetler gibi ağır insan hakları ihlalleri tablosuna gazeteci cinayetleri, gazete bürolarının bombalanması da eklendi. Türkiye'de 1905 yılından günümüze kadar öldürülen ya da zorla kaybettirilen 79 gazetecinin 21'i sadece 1989-1995 yılları arasında Kürt illerinde öldürülen gazetecilerdi. (cgd.org.tr, 2022)

Kürt basın tarihinde Türkçe basılan ilk günlük gazete olan Özgür Gündem gazetesi, kurulduğu 30 Mayıs 1992'den kapatıldığı 1994 yılına kadar ki iki yıllık sürede onlarca muhabiri, yazarı ve çalışanı faali meçhul cinayetlere kurban gitti. Gazeteye ağır sansür uygulandı, çok sayıda çalışanı hakkında dava açıldı. Kürt medyası için simge haline gelen ***Özgür Gündem*** gazetesinin öncülü ve ardılı olan gazetelerde çalışan 76 muhabir, yazar ve gazete dağıtımcısı öldürüldü. (Bianet, 2011). Rengin Arslan bu konudaki haberinde, 1990'lı yıllarda kesin olmayan verilere göre 40'ın üzerinde gazetecinin öldürüldüğünü belirtiyor. Sadece 1992 yılında 14 gazeteci öldürülmüştür ve bu gazetecilerin 13'ü Güneydoğu'da çalışan gazetecilerdir. Arslan'ın da hatırlattığı gibi öldürülenler arasında "o dönem Özgür Gündem gazetesinde yazan Musa Anter, aynı yıl Mart ayında Cizre'de öldürülen Sabah gazetesi muhabiri İzzet Kezer de vardı." (Arslan, 2015). Gazeteci Mahmut Bozarslan o yıllarda bölgede gazetecilik yapmanın güçlüklerini şu sözlerle ifade etmişti:

> **90'larda orada yaşamak başlı başına zordu. Gazeteci olmak daha da zor. Bir kere istediğiniz yere gidemiyorsunuz, OHAL olduğu için istediğiniz haberi yapamıyorsunuz, istediğiniz kişiye ulaşamıyorsunuz. O dönem bölgede yaşanan olaylarla ilgili sadece OHAL'in yaptığı resmi açıklamalara bağlı kalıyorduk. (aktaran Arslan, 2015).**

Bütün bu süreç boyunca siyasi iktidarlar ve askeri otorite, Kürt meselesi konusunda "milli bir duruş" sergileyip devletin yanında olması için anaakım veya yaygın medyaya açık ve örtülü birçok baskı yaptı. Medyanın sahiplik yapısının dayattıklarına, ceza tehdidine, sansür ve baskılara direnemeyen anaakım veya yaygın medyanın önemli kısmı Kürtlerin gündeminden ve bölgenin gerçeklerinden önemli ölçüde koptu. Bunun sonucunda Türkiye kamuoyunun Kürt sorununa dair gelişmeler konusunda haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkı ciddi bir şekilde sınırlandı.

OHAL'in 2002 yılından itibaren kalkmasıyla birlikte Kürt illerinde basın ve ifade özgürlüğü üzerindeki baskı ve sansürün boyutları görece hafiflese de Kürt meselesi konusunda muhalif olan gazeteciler ve basın kurumlarının üzerindeki baskılar devam etti. '90'lı yıllarda gazeteci cinayetleri ve ağır sansür ile gündemde olan basın özgürlüğü sorunu bu kez yerini, mesleklerini özgürce sürdürmesi gereken gazeteciler hakkında açılan davalar, tutuklamalar, kapatılan el konulan medya kurumları, iktidarın medyayı kontrol etme ve yaptığı baskıların ortaya çıkardığı sorunlara bıraktı.

1.3. İktidar Medyasının Yaratılma Süreci ve Artan Baskılar

AK Parti iktidarının eleştiri ve farklı görüşlere giderek artan tahammülsüzlüğü ve medyayı kontrol etme konusunda kendisinden önceki siyasi iktidarlara oranla daha sert uygulamalara yönelmesi, basın özgürlüğü konusunda ciddi sorunları beraberinde getirdi. Bu dönemde medya sahipliği ve basın özgürlüğü alanlarında yaşanan gelişmeler için kendisinden önceki hiçbir döneme benzemediği konusunda haklı değerlendirmeler yapıldı. Doğan Medya grubunun 2018 yılında Demirören Grubuna satılması Türkiye'de "anaakım medyanın bitişi" veya "tek sesli bir döneme" girilmesi olarak tanımlandı (Sözeri, 2018). Bugün anaakım olarak tanımlanan medyanın yüzde 90'ı hükümete yakın olan medya organlarıdır (Yezdani, 2021). Benan Eres ve Hakan Yüksel'in (2007), 2001'de patlak veren ekonomik kriz ve çok sayıda bankanın batmasını takiben, 2002'de AK Parti'nin iktidara gelişi ve medyanın adım adım AK Parti'ye yakın sermaye gruplarına geçerek, medya sermayesinin el değiştirmesine ilişkin çalışmaları bu anlamda son derece çarpıcı bulgular içerir. "AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi" başlıklı çalışma AK Parti hükümetlerinin ve esas olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın medya sermayesine el değiştirtmeyi neredeyse bir "dava" olarak önüne koymuş olduğunu da gösterir.

Medya sermayesinin el değiştirmesiyle de yetinilmedi. Devlet kuruluşu olarak radyo ve televizyon yayınlarını yürüten ***TRT*** üzerinde sağlanan tam hakimiyet, resmi haber ajansı Anadolu Ajansı'nın benzer biçimde AK Parti kontrolüne geçmesi, medyayı düzenleyen ve denetleyen Basın İlan Kurumu (BİK) ve RTÜK gibi kurumların da tümüyle kontrol altına alınarak, yönetici kadrolarının AK Parti'ye yakın isimlerden oluşturulmasıyla medyanın partizanlaşma süreçleri devam ettirildi. Eleştirel/alternatif medyaya orantısız reklam ve ilan cezaları, televizyonlarına ise ekran karartma cezaları verildi. Gazetecilere yönelik akreditasyon uygulaması, gazetecilerin basın kartlarının iptal edilmesi ve kart verme koşullarında getirilen sıkı uygulamalar gazetecilerin habere ulaşmasını zorlaştırdı.

Mesleklerini özgürce sürdüren yüzlerce gazeteci, ciddi sorun ve baskılarla karşı karşıya kaldı. Başta Kürt meselesi olmak üzere iktidarın politikalarını eleştiren alternatif haber mecraları ve gazetecilerin gazetecilik faaliyetleri, TMK'nin geniş ve keyfi yorumlanması sonucunda "terörizm" ile ilişkilendirildi. Birçok gazeteci yazdıkları haberler nedeniyle tutuklandı, haklarında dava açıldı. Gazetecilerin toplu olarak yargılandığı davalar çoğaldı. Halkın haber alma ve doğru bilgiye ulaşma hakkı için yapılan gazetecilik mesleği, Türkiye'de tehlikeli ve sakıncalı bir meslek haline geldi. Türkiye

en çok gazeteci hapseden, yargılayan ülkelerinden biri oldu. Türkiye'de 2003-2018 arasında 12 bine yakın gazeteci yargılandı. AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından 2019 yılı sonuna kadar en az 721 gazeteci tutuklandı (Evrensel, 2020a).

Birçok Kürt gazeteci ise haklarında açılan davalar ya da hapis cezaları nedeniyle cezaevine girmemek için başka ülkelere iltica etmek zorunda kaldı. Gazetecilere yönelik fiziksel şiddet, iş güvencesizliği, editoryal bağımsızlığa müdahale, yargı bağımsızlığı, ceza ve yargılanma tehdidi gibi sorunlar medyada sansür ve oto sansürü neredeyse tümüyle normalleştirdi.

Kürt sorununun demokratik barışçıl çözümü konusunda toplumda büyük bir beklentiye neden olan çözüm sürecinin başarısız olması ve akabinde yaşanan 15 Temmuz darbe girişimiyle farklı bir döneme giren Türkiye'de hak ve özgürlükler ile güvenlik dengesi, güvenlikçi politikaların lehine değişti. Bu değişim ve ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar, Kürt meselesi ve insan haklarıyla ilgilenen herkes tarafından da yoğun bir şekilde hissedildi. Medya, Kürt meselesi ile ilişkilenmesi ölçüsünde kriminalize edildi. Gazetecilerin özgürce haber yapma koşulları zorlaştı, medya üzerindeki baskılar daha da arttı. Devletin basına yönelik müdahalesi ve ağır sansür, halkın haber alma özgürlüğünü sınırlandırdığı gibi dezenformasyona kapı araladı.

Anaakım medyanın görmezden geldiği toplumsal kesimlerin sesini duyurabildiği sosyal medya da devletin sürekli gözetimi ve sansürü altında tutuldu. Muhalif haber sitelerinin yayınladıkları içeriklere sık sık erişim engelleri getirildi. Türkiye'de ve Avrupa'da yayın yapan birçok haber mecrasının içerikleri veya alan adları üzerinde 24 Temmuz 2015'ten beri sistematik bir şekilde internet sansürü uygulanıyor.

Yukarıda da belirtildiği üzere, gelinen aşamada, Türkiye'de medyanın yüzde 90'ı hükümete yakın iş çevreleri ve hükümetin kontrolü ve etkisi altında (Deutsche Welle, 2021a). Geriye kalan alternatif/bağımsız medyanın yüzde 10'u ise medyayı düzenlemek ve denetlemek, basın kartı vermekle yetkili olan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Basın İlan Kurumu (BİK) ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun (BTK) sansür ve baskısı altında çalışıyor.

Ayrıca tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını nedeniyle olağanüstü tedbir alan devletler, sadece seyahat özgürlüğünü değil, basın özgürlüğünü de sınırlandırdı.

Kürt meselesiyle ilgili düşüncelerini ifade eden, bunları yazan gazetecilerin, aydınların, yazarların, siyasetçilerin, sivil toplum örgütlerinin maruz kaldığı bu tablo basın ve ifade özgürlüğünü aynı zamanda siyasal, kültürel ve ekonomik bir mesele olan Kürt meselesinin bir parçası haline getirmiş olduğunu da açığa vuruyor.

Basın özgürlüğü açısından bir enkazı andıran bu tablo karşısında bütün baskı ve zorluklara rağmen gazeteciler halkın haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkı için mücadele etmeye devam ediyor.

"Kürt sorunu benim sorunumdur" diyen AK Parti iktidarı, çözüm sürecinin sona erdiği 2015 yılından beri sürdürdüğü uygulamalar ve söylemleriyle "Kürt sorunu yoktur" diyerek kendisinden önceki hükümetlerle aynı çizgiye geldi. Kürt sorununun bugün önceki yıllara göre çok daha ağır yaşanan boyutları da söz konusu. Örneğin Kürt sorununa ve bu konudaki hak ihlallerine işaret eden tüm toplum kesimlerini kriminalize ederek seslerini bastırmaya çalışmak yaygın bir uygulama halini aldı. Nefret dili ve söylemi yaygınlaştı.

Çözüm süreci sonrasında Kürt sorununda yeni yaklaşımları ele alan Osman Sert, güvenlikçi politikaların kendisini ağır hissettirdiği bu koşullarda Kürt siyasetinin ve anaakım medyanın bastırıldığını, iktidarın oluşturduğu milliyetçi söylemle medyanın daha çok askeri başarılara odaklandığını, askeri operasyonlar dışında Kürt meselesinin gündemde ciddi bir ağırlık taşımadığını söyler (2021: 17-35). Anaakım medyanın bölgede yaşanan çatışma ve insan hakları ihlallerine kayıtsız

kalması, bu ihlallerin haberlerini yapan gazetecilerin hedef gösterilmesi ya da tutuklanması, sansürlenmesi başta olmak üzere yaşanan olumsuzluklar ve baskı yoğunlaştı.

1.4.
Kürtçe Yayınlar ve Kürt Medyası, Kapatılan Radyo ve Televizyonlar

Türkiye'de geçmişte uygulanan katı asimilasyoncu politikalar sonucunda milyonlarca kişinin konuştuğu Kürt dilinin kamusal alanda yasaklı olması, Türkiye'deki özel televizyon ve radyoların Kürt dilinde yayıncılık yapmasını da uzun yıllar boyunca engelledi. Türkiye'de yaşayan Kürtler, 1955 yılında Ermenistan'ın başkenti Erivan'da kurulan Erivan Radyosunun yaptığı Kürtçe yayınlarla yasaklı dillerindeki türküleri, dengbejleri dinledi (evrensel.net, 2020b). Bunun yanında Avrupa'ya göç etmiş Kürtlerin 1995 yılında kurduğu Kürtçe televizyon kanalları ve radyoların uydu üzerinden yaptığı Kürtçe yayınlar, bu yasakları aşarak Türkiye'de yaşayan Kürtlere ulaştı (Akyol, 2010:131-44).

Türkçe dışındaki dilleri yasaklayan 2932 sayılı "Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun"un 25 Ocak 1991 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla kaldırılmasıyla Kürtçe yayın yapan gazete ve dergilere izin verildi. Ancak Kürtlerin, televizyon ve radyolarda Kürtçe yayınları izleyebilmesi için 2002 yılına kadar beklemek gerekti. Türkiye, Avrupa Birliği reformları ve Avrupa'da Kürtçe yayın yapan televizyonların izlemesinin önüne geçebilmek amacıyla 18 Aralık 2002'de çıkarılan RTÜK yönetmeliğiyle Kürt dilindeki yayınların devlet kanalı olan ***TRT***'de üzerinden yapılmasına izin verildi. RTÜK Yönetmeliğinde 2004 ve 2009 yıllarında yapılan değişikliklerle birlikte özel televizyon ve radyoların Kürtçe yayın yapmasına da RTÜK iznine bağlandı, Kürtçe yayınlarda süre sınırlaması kaldırıldı (RTÜK, 2010a). Türkiye'de 2021 itibarıyla 17 radyo ve 11 televizyon Kürt dilinde yayın yapıyor (RTÜK, 2010b).

Kısacası Kürt dili üzerindeki kimi yasakların ve fiili engellemelerin kaldırılmasıyla Kürtler kendi anadillerinde yayın yapan gazete, dergi ve televizyonlara da ulaşmıştı. Ancak devletin Kürtçe konusunda 90'lı yıllarda gösterdiği baskı ve yasaklamalar çözüm sürecinin sona ermesiyle tekrar ortaya çıktı. Özellikle 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından ilan edilen 2 yıllık OHAL süresince Kürt illerinde, Kürtçe yayın yapan gazeteler, TV ve radyo kanalları ve haber ajanslarının neredeyse tamamına yakını kapatıldı. Bu durum Kürtlerin kendi ana dillerinde habere ulaşmasını da zorlaştırdı.

Kürtçe kitap basan Kürt yayın evlerinin birçok kitabı hakkında toplatma kararı verildi. Bu durum Kürtçe yayınlara olan talebi düşürdü. Kürtçe yayıncılık ciddi bir şekilde geriledi.

Valiliklerin "kamu düzeni" gerekçesiyle Kürt kentlerinde 15'er gün arayla ilan ettiği eylem ve etkinlik yasakları Van, Hakkâri gibi kentlerde 5 yıldan uzun süredir uygulanıyor. Uzun yıllardır süren bu yasaklamalar, siyasi parti ve sivil toplum örgütlerinin kendini ifade etme ve gösteri hakkını ciddi bir şeklide sınırlandırdı.

RTÜK, Kürtçe yayın yapan özel radyo ve televizyonlar için katı kurallar getirerek, sıkı bir şekilde denetledi. Üst Kurul, Kürtçe yayınlarda haber dili ve müziklerde geçen Kürdistan ifadesi, Kürt sorunu konusundaki eleştiri ve yorumlar nedeniyle Kürtçe yayın yapan televizyon ve radyolara ağır sansür uyguladı.

Çözüm sürecinin sona ermesinin ardından Kürtçe yayın yapan yayın kuruluşlarına yönelik uygulamalarını sertleştiren RTÜK, Kürt illerinde ilan edilen sokağa çıkma yasakları sırasında yaptıkları yayınlar ve haberler nedeniyle ***İMC TV, Özgür Gün TV, Hayat TV ve Jiyan TV*** başta olmak üzere birçok kanala yaptırım uygulamıştı (BBC Türkçe, 2016). RTÜK, Ayşe Çelik'in canlı bağlandığı özel bir

televizyon programında sarf ettiği "Türkiye'nin Doğu'sunda, Güneydoğu'sunda neler olup bittiğinin farkında mısınız? Burada doğmamış çocuklar, anneler insanlar öldürülüyor..." sözleri nedeniyle ***Kanal D*** televizyonuna yaklaşık 850 bin TL ceza verdi (RTÜK, 2016).

RTÜK'ün sansür ve yaptırım tehdidi altında yayını sürdüren Kürt/muhalif basındaki televizyon ve radyoların önemli bir kısmı, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ardından ilan edilen OHAL kapsamında çıkarılan KHK'lerle tamamen kapatılarak, bütün mallarına el konuldu (Cumhuriyet, 2016). Kapatılma gerekçesi olarak da "milli güvenliği tehdit eden yapı, oluşum ve gruplar ile terör örgütlerine aidiyet" iddiası gösterildi. 2016 ve 2017 yılları arasında 54 medya hizmet sağlayıcı kuruluşa ait 37 radyo ve 33 televizyon olmak üzere 70 radyo ve televizyonun kapatıldı (Gazeteduvar, 2017). Kapatılan kanallar arasında bölgede en çok izlenen haber kanallarından biri olan ***İMC TV*** ile Aleviler'in izlediği ***TV10***, Diyarbakır'da Zazaca yayın yapan ilk kanal olan ***Jiyan TV***, Kürtçe ve Türkçe iki dilde yayın yapan ***Azadi TV, Özgür Gün TV***, Van'da yayın yapan ***Van Genç TV***, Batman'da yayın yapan ***Denge TV*** oldu. Çocuklar için Kürtçe içerik ve yayınlar yapan tek özel televizyon ***Zarok TV*** yapılan itiraz üzerine tekrar açıldı. ***Zarok TV***'de yayınlanan Kürtçe şarkıda geçen "Kürdistan" kelimesi nedeniyle kanala para ve program durdurma cezası verildi (RTÜK, 2018). Kapatılan radyolar ise Mardin'de Kürtçe ve Türkçe yayın yapan ***Rengin Radyo***, Urfa'da ***Radyo Karacadağ***, Ağrı'da ***Patnos FM***, Diyarbakır'da ***Gün Radyo***, Malatya'da Özgür ***Güneş Radyosu***, Van'da ***Doğu Radyo***, Mersin'de ***Ses Radyo***, Adana'da ***Radyo Dünya*** oldu. Kapatılan bazı kurumlar, itiraz üzerine tekrar açıldı (İHOP, 2017:38-9).

RTÜK'ün web sitesindeki "Üst Kurul Kararları" bölümünde Türkiye'de Kürtçe yayın için 23 Mart 2004 tarihinde RTÜK'e başvuran ilk yayın kuruluşu olan "***Gün Radyo ve Televizyon Yay. A.Ş.***" ismiyle yapılan aramada, 2013 ile kapatıldığı 2016 yılları arasında 3 yıllık sürede toplam 12 yaptırım uygulandığı görülmektedir. Ancak arama kayıtlarında 2013 yılı öncesi dönemde alınan kararların sonuçları gösterilmediği için yapılan yaptırımın sayısının daha fazla olduğu söylenebilir.

Üst Kurul, 2017 yılında ise Irak Kürt Bölgesel Yönetiminde (IKBY) Kürtçe, Türkçe, Arapça dillerinde yayın yapan ***K24 TV, WAAR TV ve Rudaw TV*** kanallarını "Kürdistan" ifadesini kullandıkları gerekçesiyle TÜRKSAT uydu platformundan çıkardı. Bu kanallar, başka bir uydu platformu üzerinden yayın yapmak zorunda kaldı (Rudaw, 2017).

Özetlenecek olursa, Bölge halkının önemli kesimi tarafından izlenen Kürt/muhalif basın ve yayın kurumlarının önemli bir kısmının OHAL KHK'leriyle kapatılması, mevcut olduğu kadarıyla çoğulcu, çok renkli, sesli medyayı büyük ölçüde sınırlandırdı. İktidarın politikalarını eleştiren, muhalif ve farklı kesimlerin kendilerini ifade edecek, bu yayınlara ulaşabilecek yayın mecralarının sınırlanmasına neden oldu. Kapatılan medya kuruluşları ve medya sahipliğinde yaşanan diğer değişimler sonucunda anaakım medyanın neredeyse tek sesli hale gelmesi bölge halkının alternatif haberlere ulaşmasını da zorlaştırdı.

Kapatılan basın kurumlarının arşivlerine el konulması, web sitelerine erişimin engellenmesi bölgedeki yazılı ve görsel basın hafızasını yok olmakla yüz yüze bıraktı. Bölgedeki Kürt/muhalif basının sosyal medya hesapları engellendi ve internet sayfaları kapatıldı.

1.5.
Türkiye'nin Basın ve İfade Özgürlüğü Tablosu

Basın özgürlüğü, demokrasi, insan hakları, hak ve özgürlük konularını ölçen uluslararası basın özgürlüğü indeksleri ve raporlarında Türkiye, gazeteciler için "dünyanın en büyük hapishanesi," demokrasi, özgürlük ve insan hakları konularında ise "özgür olmayan ülkeler" kategorisinde gösteriliyor. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütünün 2021 yılı Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'ne göre Türkiye son 20 yılda 180 ülke arasında 54 sıra gerileyerek 153'üncü sırada yer aldı.(RSF, 2021) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 2020 yılı raporunda düşünce ve ifade özgürlüğü davalarında Türkiye, 47 Avrupa Konseyi üyesi ülke arasında en çok ihlal kararı verilen ülke (Euronews, 2021a). Liberal Demokrasi Endeks listesinde 149. sırada olan Türkiye son 10 yılda en çok otoriterleşen ilk 10 ülke içerisinde gösteriliyor (Euronews, 2021b).

İnsan haklarının uygulanış ve ihlallerini takip eden Freedom House'ın hazırladığı 2020 raporunda Türkiye "özgür olmayan ülkeler" kategorisinde yer aldı (Euronews, 2021c). The World Justice Project'in (WJP) 2021'de yayınladığı Hukukun Üstünlüğü Endeksi raporunda Türkiye 139 ülke arasında 117. Sırada yer aldı (WJP-Index, 2021). Freedom House'un "2021 İnternette Özgürlük" raporunda Türkiye internet kullanımında özgür olmayan ülkeler kategorisinde yer aldı (Deutsche Welle, 2021b).

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun (IFJ) raporuna göre, Mart 2021 itibarıyla dünya genelinde en az 229 basın emekçisi gazetecilik faaliyetleri nedeniyle cezaevlerinde bulunuyor. Türkiye'de de 67 gazeteci cezaevindedir (Euronews, 2021d).

Türkiye'de Kürt sorunu başta olmak üzere insan hakları ihlalleri, toplumsal sorunlar konusunda izlediği muhalif ve eleştirel yayın çizgisiyle '90'lı yıllardan bu yana baskıların hedefinde olan Kürt basınının, çözüm sürecinin sona erdiği 24 Temmuz 2015'ten bu yana sistematik internet sansürü altında olduğu da yukarıdaki verilerden anlaşılıyor. Dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, ***Evrensel ve Özgür Gündem*** gazeteleri için "Bunlar suç makinesi. Terör örgütünü övüyorlar..." demişti (diskbasinis.org, 2015).

Hükümet politikalarına karşı çıkan ve sorgulayan, Kürt sorununa ilişkin alternatif görüş sunan veya çatışma dönemlerinde anaakım medyada yer almayan haberler yapan, içerikler paylaşan, Kürt/muhalif basının internet adreslerine bilgi teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ve mahkemeler tarafından sistematik bir şekilde internet sansürü uygulandı. Bunun yanında ulusal medyada yer almayan ve hayati önem taşıyan haberleri yayan ve binlerce takipçisi olan Kürt gazeteci, aktivist ve yurttaş gazetecilere ait sosyal medya hesapları ve içerikleri erişime engellendi. Erişim engelleri kararları, haberin URL adresine değil daha çok internet sitesinin tümüne uygulanıyor (freewebturkey.com, 2021).

KHK ile kapatılan ***Dicle Haber Ajansı***'nın web sitesi (***DİHA***) 24 Temmuz 2015'ten 30 Ekim 2016'ya kadar 50 kez, ***Jin Haber Ajansı (JINHA)*** en az 10 kez olmak üzere, ***Azadiya Welat, Özgür Gündem, Özgürlükçü Demokrasi gazeteleri ile Dihaber, Gazete Şûjin, Fırat Haber Ajansı (ANF)*** web siteleri ve sosyal medya hesapları defalarca erişime engellendi (Bianet.org, 2015).

2017 yılından beri yayında olan ***Mezopotamya Ajansı'na (MA)*** ait web sitesinin alan adları ve uzantıları bugüne kadar 35, ***Jinnews***'in 39 ve ***Yeni Yaşam Gazetesi***'nin ise iki defa erişim engellendi. ***Mezopotamya Ajansı***'nın internet adresine getirilen erişim engellerinin gerekçeleri arasında ise Diyarbakır Valiliği'nin patates dağıtması, Diyarbakır Barosu'nun köylülerin askerin kötü muamelesine ilişkin hazırladığı rapor ile cinsel istismar hakkındaki haberler vardı. (mezopotamyaajansi35.com, 2021).

1.6. Değerlendirme

Kürt sorunu bağlamında medya kuruluşları ve gazetecilerin yaşadığı sorunlar, baskılar ve nedenlerini konu alan kaynakların sınırlılığı veya sadece belli bir alana odaklı olması, Türkiye'nin basın özgürlüğü raporlarında Kürt illerinde yaşananların ayrı bir başlıkta ele alınmaması bu konudaki verileri derli toplu raporlaştırmayı da güçleştiriyor. İnternetteki ağır sansür, KHK ile kapatılan basın kurumlarına el konulması, Kürt medyasına dair bilgi ve belgelere ulaşmayı ayrıca zorlaştırıyor.

Kürt illerindeki basın özgürlüğü açısından ortaya çıkan bu tablo, Türkiye'nin demokratikleşme sorunu olan ve yıllardır bir türlü çözülemeyen Kürt meselesi sonucunda ortaya çıkan çatışmalı ortam, hak ve özgürlükleri kısıtlayan politikalardan bağımsız değil.

Kürt meselesine dair fikirlerini ifade eden siyasetçi, insan hakları savunucuları, gazeteciler, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve toplumun diğer kesimlerinin düşüncelerinden dolayı yargılanması, Kürt meselesinin aynı zamanda bir düşünce ve ifade özgürlüğü meselesi de olduğunu ortaya koyuyor. Yaratılan bu baskı ve korku ikliminden en çok etkilenenlerin başında gazeteciler ve medya kuruluşları geliyor.

Çatışma dilinin terkedilmesi konusunda siyasilerden çok medyaya görev düşüyor. Çatışma çözümlerinde medyanın dili ve bu dilin toplumu barışa hazırlaması çok önemli. Ancak bunun gerçekleşmesi için medyanın dilini değiştirmesi ve barış gazeteciliği konseptine yakın olması gerekiyor. Maalesef anaakım medya bu konuda parlak bir geçmişe sahip değil. Anaakım medya, kısa bir süreliğine de olsa, barış süreci veya çözüm süreci dönemlerinde Kürt sorunu konusunda üstlendiği görece pozitif dili çözüm sürecinin sona ermesiyle tümden terk etti. Kürt meselesi ve bölge halkı konusunda yapılan tek taraflı yayınlarla Kürt meselesinin çözümünün önündeki psikolojik bariyer daha da yükseldi. Çatışmalar daha da derinleşti ve barış ikliminden iyiden iyiye uzaklaşıldı.

Anaakım medyanın çoğulcu yayınları terk edip tek taraflı ve tek sesli bir yayın yaptığı bu dönemde halkın doğru ve güvenilir habere ulaşmasında, gazetecilerin mesleki faaliyetlerini özgürce yerine getirmesi hayati bir önemde. Anaakım medyanın görmediği toplumsal konularda gerçekleri yazma ve anlatma sorumluluğu hakikate ve barışa inanan gazetecilere kalıyor.

Raporun devamında yer alan asıl çalışmamız olan ***Kürt Sorunu Bağlamında Kürtlerin Türkiye Medyası Algısı*** üzerine düşünür ve verileri yorumlarken gerek genel olarak medya ve ifade özgürlüğü üzerindeki geniş çaplı kontrol, denetim ve baskı, gerekse Kürt medyasının karşı karşıya kaldığı sansür, engelleme ve zulüm pratiklerinin akılda tutulmasında yarar vardır. Zira ifade ve haber alma özgürlüklerinin korunduğu ve kendi dillerinde yayın yapan, kendi sorunlarına yakın medyalarının olduğu normal bir dünyada, bir Kürt yurttaşın örneğin en çok ***FOX haberi*** izliyor olması başka bir şeydir, bu özgürlüklerin olmadığı, AK Parti ve tabanıyla toplumun diğer kesimleri, bilhassa Kürt yurttaşlar arasında derin bir kutuplaşmanın ve yarılmanın olduğu bir dünyada bambaşka bir şey. Dolayısıyla, çalışmanın devamı için buraya kadar olan kısımdaki verilere yer vermenin yorumlama çabasını zenginleştirmek bir yana daha doğru bir zemine oturtacağını da düşündük.

Son olarak araştırmanın kapsamına da değinmek gerekir. ***Kürt Sorunu Bağlamında Kürtlerin Türkiye Medya Algısı*** başlıklı araştırma kapsamında, niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemleri kullanılarak, Kürtlerin ve Kürt kanaat önderlerinin Türkiye'de medyaya, medyanın temel sorunlarına, medyanın Kürt meselesine genel olarak yaklaşımına ve bilhassa Çözüm Süreci'nde Türkiye'de medyanın genel tutumuna dair fikirleri ve algıları incelenmiştir. Medyanın barış ve çözüme katkı verme potansiyeli, bu potansiyelin gerçekleşmesinin önündeki engeller, olumlu ve olumsuz örnekler hak odaklı bir barış perspektifinin mevcudiyeti, kadın ve çocuk haklarının habercilikteki yeri, medyanın siyasi ve ekonomik iktidar odakları ile ilişkileri, medyaya ve medya figürlerine duyulan güven, barış perspektifinin yaygınlaşması için yapılabilecekler gibi çok sayıda önemli başlık da

raporda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Rapor niteliksel ve niceliksel araştırma bulguları olmak üzere iki ana bölümden oluşuyor. İlk bölümde niteliksel, ikinci bölümde de niceliksel safha bulguları sunuluyor.

Nicel araştırma kapsamında bir yandan üç büyük şehirde Kürt yurttaşlarla (600 kişi) geniş ölçekli bir saha çalışması yürütüldü. Saha çalışmamızın, özellikle çözüm sürecinin sona ermesinde Türkiye medyasının rolüne ilişkin, Kürtlerin düşüncelerini ve medyaya ilişkin güvensizliklerinin nedenlerini daha derinlemesine kavramak bakımından çok yararlı olacağını umduk. Öte yandan nitel çalışma kapsamında da bölgede bu konuyla hak temelli mesleki ya da politik çalışmaları çerçevesinde ilgilenmiş önde gelen isimlerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdik. Bu kapsamda ayrıca Diyarbakır ve Van'da çalıştay düzenledik. Bu çalıştaylarda gerek bölgeden gerekse ulusal medyadan temsilciler, hak savunucuları ve ilgili diğer kesimlerle bir araya gelerek çalışmalarımızın bulgularını değerlendirdik ve konuyla ilişkili deneyimlerin paylaşıldığı bir ortam sağladık.

Elinizdeki rapor bu çalışmalar sonucunda hazırlanmış bir rapordur. Medyanın Kürt sorunuyla ilişkili rolüne ışık tutmak kadar, bu konuda özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak tarihsel hafızayı canlandırma çabalarına katkı sunmayı da hedefledik. Tekrar etme pahasına altını çizersek, en önemli hedefimiz de Kürtlerin ve Kürt sorununun bu medyada nasıl temsil edildiği gibi görece fazla incelenmiş bir konu yerine, sözü doğrudan kendilerine vermek ve Kürtlerin Türkiye medyası tahayyülünü ya da algısını mümkün olduğunca anlamak oldu.

2.

KÜRT GAZETECİ, HUKUKÇU VE SİVİL TOPLUM TEMSİLCİLERİNİN TÜRKİYE MEDYASI ALGISI

Araştırmamızın niteliksel safhasında Kürt sorunu ve Çözüm Süreci ile temasları olmuş, aralarında gazetecilerin, hukukçuların, medya çalışanlarının ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin olduğu 40 kişiyle ayrıntılı bir soru formu eşliğinde yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşme formu katılımcılara dair bilgilendirici sorular ile başlamıştır. Formun ikinci bölümünde medya ve medyanın önemine dair sorular sorulmuştur. Bu bölümde katılımcıların hem genel olarak medya hem de medyanın Türkiye'deki muhtelif görünümleri hakkındaki fikirleri derlenmeye çalışılmıştır. Formun üçüncü bölümü 1990'lı yıllarda medya ve Kürt meselesine dair katılımcıların görüşlerine ayrılmıştır. Dördüncü bölümde ise Çözüm Süreci'nde medyanın yaklaşımı ve tavrı hem genel olarak hem de belirli medya gruplarına istinaden sorulmuştur. Beşinci bölümde çözüm sürecinden bugüne gelinen noktada medyanın durumu ele alınmıştır. Soru formunun son bölümünde ise geleceğe dair beklenti ve önerilere yer verilmiştir.

Okumakta olduğunuz raporda da soru formu akışı esas alınmış, katılımcıların isimleri numaralandırılmak suretiyle anonimleştirilmiş, lakin katılımcılardan yapılan alıntılarda yer ve meslek bilgisi verilmiştir.[2]

[2] Katılımcı numarası, yer ve meslek bilgilerini içeren tabloyu EK1'de bulabilirsiniz.

2.1.
Medyanın Önemi

Derinlemesine görüşme formunun ilk bölümü medya ve medyanın önemine dair sorulardan oluşmaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde Türkiye'de medyanın genel görünümü, günümüz toplumlarında medyanın önemi, kutuplaşma-savaş-barış eksenlerinde medyanın oynadığı ve oynayabileceği roller gibi konular irdelenmiştir. Bu alt bölümde 40 katılımcıdan alınan cevap örüntüleri özet bir şekilde ele alınacaktır.

2.1.1.
Çatışma/Kutuplaşma ve Barış/Uzlaşma Eksenlerinde Türkiye'de Medya

Katılımcıların kahir ekseriyetinin üzerinde uzlaştığı konulardan biri, medyanın günümüz toplumlarında kanaatleri ve hatta toplumları şekillendirmedeki rolüdür. Yine ekseriyetle bu önem ve güç, çok da olumlu olmayan bir çerçevede ele alınmaktadır. Katılımcılara göre medyanın toplumsal kutuplaştırmaları yaratma ve derinleştirme ya da tam tersine yatıştırma gücü vardır. Buna rağmen Türkiye'de medya çoğunlukla inisiyatifini kutuplaştırmayı derinleştirmede kullanmaktadır. Katılımcıların medyaya ilişkin olumsuz görüşlerinin güçlü olmasına ve medyanın toplumsal kutuplaşmadaki rolünü kuvvetle vurgulamalarına rağmen, medyanın başka bir potansiyelinin olduğuna duydukları güven de dikkat çekicidir. Medya doğası gereği kutuplaştırıcı değildir, ancak siyasi iktidarların çıkarlarıyla uyumlu biçimde, kutuplaştırmada gördüğü menfaat daha yüksektir. Bu noktayı ilerleyen satırlarda çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Derinlemesine görüşme formunun ilk sorusu, medyanın çatışmaları ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirip derinleştiremeyeceği üzerineydi. Katılımcıların büyük bir çoğunluğuna göre medya toplumsal çatışmaları ve kutuplaştırmayı derinleştirebilir de yatıştırabilir de. Bir katılımcının sözleri ile "medya iki ucu keskin bir bıçak"tır ve "doğru kullanılmadığı zaman her iki tarafı da inciten bir konuma gelir" (Van, Gazeteci). Yine bir başka katılımcının sözleri ile "medya iyi kullanıldığında toplumun demokratikleşmesine katkı sağlayacağı gibi olumsuz tutumlarıyla da savaş çığırtkanlığını ve toplumsal çatışmayı tırmandıran bir hal alabilir." (Şanlıurfa, Yazar). Bu teorik ve soyut saptamalar bir kenara bırakılıp Türkiye'deki durum ele alındığında ise katılımcılar son derece olumsuz bir tablo resmederler. Türkiye'de "siyasi bir kaostan kaynaklanan bir kutuplaşma"nın olduğu (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist), medyanın ***bağımsız*** olmadığı ve partilerin yayın organı olarak yayın yaptığı, ***tarafsızlıktan*** uzak olduğu gibi temalar sıklıkla karşımıza çıkar. Bununla birlikte katılımcıların verdiği cevaplar ele alındığında belirli gruplaşmaların ve örüntülerin ortaya çıktığını görmek mümkündür. Bir yanda medyanın neredeyse kendinden menkul gücüne ve toplumsal kutuplaşma ve çatışma üzerindeki aşırı olumsuz etkisine vurgu yapan yoğun kötümser bir yaklaşım yer alır. Bu görüşe göre medya bizim toplumumuzda "genel olarak bir kanaat oluşturucu görevi görür ve insanların neyi düşünmesi, nasıl düşünmesi gerektiğini biraz belirler" (Muş, STK Temsilcisi) ve "günümüz modern insanın gündemini medya belirler" (Şanlıurfa, Gazeteci). Medyanın kutuplaşmayı kesinlikle derinleştirdiğini vurgulayan bir başka katılımcı ise medyanın gücünü açıklarken ilginç ve açıklayıcı bir benzetme yapar. Medyanın insanlar üzerindeki etkisini Afrika'daki Voodoo bebeklerine benzeten katılımcının sözleri ile,

> **Voodoo bebek ilişkisi var orada bebeğe iğneyi batırdığında orada insana büyü yapılmış ise kişi orada hopluyor. Aynı şekilde de medya da aynı durum vardır, medya bir kişiye iğne batırınca o adamın bütün takipçileri, sevenleri ve kamuoyu gözü önündeyse onun karşıtları da o ifadeden etkilenir. Bu yüzden medya kutuplaştırmayı derinleştirir. Medyanın böyle bir işlevi bulunmaktadır ve olmaya da devam edecektir. (Diyarbakır, Gazeteci)**

Bu ve benzeri yorumlara diğer görüşmelerde de sıkça rastlanır. Medya "büyük bir güçtür, toplumun bir kesiminde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verir" (Diyarbakır, Siyasetçi). Medya kutuplaşmada rol oynar, "çünkü sokaktaki insanla konuştuğunuz zaman haberlerde yazılan her şeyin doğru olduğunu düşünerek size karşı yorum yapar" (Diyarbakır, Gazeteci). Bir başka katılımcı ise (Diyarbakır, Gazeteci) "Batıda Kürtlere karşı bir antipati yaratılıyorsa" bunun kimi durumlarda ilk sebebinin medya olduğunu iddia eder. Yine bir başka katılımcı (Şanlıurfa, Hukukçu) medyanın Türkiye'de darbe yaptıracak ve sonrası da darbeyi meşrulaştıracak kadar güçlü bir aktör olduğunu vurgular. Bir başka yoruma göre de Türkiye'de medya yapısal olarak devletin medyasıdır ve 6-7 Eylül olaylarında da görüldüğü üzere kolaylıkla ve sistematik olarak devlet adına provokasyona alet olabilir (İstanbul, Gazeteci).

Bu yorumlarda göze çarpan ortak özellik, medyanın mutlak gücü kendinden menkul bir unsur olarak ele alınması ve medyanın içinde bulunduğu toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkiler ağından yalıtılarak değerlendirilmesidir. Bununla birlikte kimi yorumlarda medya-siyaset-sermaye ilişkilerine referanslar (Diyarbakır, Gazeteci), partilerle medya organları arasındaki paralellik (Şanlıurfa, Hukukçu; İstanbul, Hukukçu) gibi yapısal belirleyenlere de değinildi.

Medyanın kutuplaşma ve çatışmadaki güçlü ve olumsuz rolüne dair yorumların yanı sıra, az da olsa görece daha sakin ve çok boyutlu yorumlara da rastlamak mümkündür. Diyarbakır'da gazetecilik yapan katılımcılardan, "medyanın toplumsal kutuplaştırmayı tek başına derinleştirmeyeceğini, yeni bir kutup yaratmadığını, daha ziyade var olan kutuplar üzerinden bir derinleşme yarattığını" vurgular. Bir başka katılımcı da medyanın kutuplaştırabileceği kadar uzlaştırabileceğini, her zaman makul bir kesimin de olduğunu ve ortak bir paydada buluşturmaya çalıştığını belirterek medyanın homojen bir görünüm arz etmediğini ima eder (Diyarbakır, Medya Yöneticisi). Batman'dan hukukçu katılımcı da "medya genel atmosferden hem etkileniyor hem de etkiliyor" sözleri ile medyanın genel siyasi atmosferin bir parçası olduğunun altını çizer. Bir başka katılımcı ise medyanın kutuplaştırıcı bir tavrının olduğunu kabul etmekle birlikte, bu tavrın toplumdaki karşılığının sanıldığı kadar güçlü olmadığını olumlu bir olgu olarak vurguluyor:

> **Yani Allahtan çok ciddi toplumsal bir şey olmuyor, karşılık bulmuyor. Bence insanlar medyanın, siyasi partilerin kullandığı kutuplaştırıcı dilden pek etkilenmiyor. Tamam, etkilenen o algıya kapılan kitleler, insanlar oluyor. Ama derinlemesine ben bir şey görmüyorum. Bu önemli bir ayrıntı. (Gazeteci, Diyarbakır)**

Bu son nokta özellikle medyanın yoğun ve tek taraflı etkisine dair, çoğunlukla da kanıtlanmamış varsayımlara dayanan, genel kabullere alternatif bir perspektif sunması açısından önemlidir. Medyanın modern toplumlarda siyasal, toplumsal ve kültürel hayat üzerinde önemli etkileri olduğunu söylemek mümkün olsa da bu etkinin doğası, mekanizmaları, sınırları ve işleyiş biçimleri medya araştırmacıları arasında önemli bir tartışma konusudur. Medyanın etkisini yoğun, tek yönlü bir etki olarak ele alan yaklaşımların karşısında, bu etkiyi daha karmaşık toplumsal, siyasal,

kültürel, kurumsal ve ekonomik bağlamlarla ilişkilendiren yorumlar yer alır.[3] Yukarıda okuduğumuz yorum medyanın kullandığı kutuplaştırıcı dilin toplumsal etkisini sorunsallaştırması bakımından değerlidir.

Medyanın barış ve uzlaşma üzerindeki etkisini sorduğumuzda, neredeyse bir düşünsel mutabakatla karşılaşırız. En baştan kısaca özetleyecek olursak, katılımcılar dünyada ve Türkiye'de medyanın barış ve uzlaşmaya olumlu etkisi olabileceğini, lakin bunun ancak ve ancak bağımsız bir medya yapılanması içerisinde olabileceğini vurgulamaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Çözüm Süreci boyunca medyanın barış ve uzlaşmaya yaptığı katkıyı, bu duruma örnek olarak göstermiştir. Bu görüşü özetleyen ifadelerden birini aktaralım:

> **Potansiyeli vardır. Örneğin çözüm sürecinde medyaya baktığımız zaman kullandığı dil, takındığı tavır, bölgede yaşanan olayları veya Kürtlerle ilgili haberleri daha sempatik anlatılar, bazı dergilerde insanların buraya gelip turistik amaçla gelip gezmeleri, Kürtleri tanımaya çalışmaları bunun basına yansıma şekli olumlu bir hava yarattı. Olumlu hava oluşmasında medyanın katkısı vardır. (Diyarbakır, Gazeteci)**

Katılımcılara göre medya "çözüm sürecinde kullandığı dille insanları birbirine yakınlaştırmıştır" (Şanlıurfa, Gazeteci); "sağcılara yönelik çözüm sürecini uygun bulabilecekleri bir dille yaklaştı ve ülkücü, sağcı, muhafazakâr kesimin %70'inin çözüm sürecine destek olmasını sağladı" (Diyarbakır, Gazeteci); "medya eskiden attığı manşetleri, her şeyleri unutup ülkeye barış gelmesi rolünü üslendi" (Diyarbakır, Gazeteci), "aşırılıkları törpüleme ve toplumu hazırlama açısından önemli bir rol oynadı" (Batman, Hukukçu). Katılımcılardan birinin (Van, Gazeteci) medyanın barış diline katkısını aktarırken göç sorununa ve cansız bedeni kıyıya vuran mülteci bebek Alan Kurdi'nin basında yer alışına göndermede bulunması dikkat çekiciydi. Katılımcıya göre medyada yer alan bu görüntü ile "Avrupa kamuoyu, mülteciler ile ilgili bir takım tutum değişikliğini yapmak zorunda kaldı." Bu katılımcının, çözüm sürecinde medyada Kürt sorununa ve Kürt coğrafyasında yaşananlara yer açılmasının da benzer türden bir tutum değişikliğini teşvik ettiğine ilişkin bir kanaati dile getirdiğini düşünmek mümkündür.

Belirtildiği üzere, katılımcılara göre Türkiye'de medyanın yapısı, iktidar ve devletten bağımsız olamaması sebebiyle medyanın barış ve uzlaşmaya yapabileceği katkı son derece sınırlıdır. Şanlıurfa'dan hukukçu katılımcımızın sözleri ile "Medya dünyanın her yerinde bağımsız ve özgür bir biçimde hareket ettiğinde, toplumsal barışın ve adaletin tesis edilişinde önemli bir katkı sağlamış olur. Türkiye'de ise iktidar ve derin güçlerle birlikte hareket ettiği için şiddet ve savaşı tırmandıran bir rol ve görev üstlenmiştir." Barış sürecine dair yapılan olumlu değerlendirmeler de sürekli olarak dönemselliğe yapılan vurgu ile sınırlanmaktadır. Katılımcılara göre medya, devlete ve iktidara bağımlı olması sebebiyle, çözüm süreci biter bitmez eski kutuplaştırıcı savaş diline hızlıca geri dönmüştür. Çözüm sürecinde barışın sesi olan kalemler "çözüm süreci bittiğinde zıt söylemlerde bulundu." Bunun da sebebi medyanın "siyasi atmosfere bağlı edilgen bir noktada olmasıdır" (Batman, Hukukçu). Türkiye'de "iktidara ya da güç dengelerine bağlı bir medya yapılanması olduğu için" (Diyarbakır, Gazeteci) barışa ancak sınırlı ve kısa süreli bir katkısı olmuştur medyanın. Bir başka deyişle medyanın barışa olan katkısı koşullu, bağımlı ve dönemseldir:

> **Devlet barış sürecine evet dediğinde ona bağlı olan medya grubu da katkıda bulundu. Tam tersi bir durum olduğunda ise çatışmaya doğru gidildiğinde, bu defa o medyanın çatışmaya yol açan tutum takındığını görüyoruz. Türkiye'de medya tek başına karar verici**

[3] Konu hakkında daha detaylı tartışmalar için bkz. Burak Özçetin (2021).

> **bir organ değildir. Bu nitelikte ve vasıfta değildir. Hali hazırda var olan güçlerin kendi politikalarını yayması için bir araçtır. (Diyarbakır, Gazeteci)**

2.1.2. Kürt Sorunu, Medyanın Tutumu, Çatışma ve Toplumsal Barış

Katılımcılara Kürt sorunun son 20 yılı düşünüldüğünde Türkiye'de çatışmanın durması ve toplumsal barışın tesis edilmesi noktasında medyanın rolünü nasıl değerlendirdikleri soruldu. Katılımcıların verdiği cevapların birkaç noktada yoğunlaştığı görüldü: 20 yıldaki süreci medyanın devlete bağımlılığı üzerinden okuyanlar; medyanın sahiplik yapısına ve farklı iktidar yumakları ile ilişkisine odaklananlar; medyanın dönemsel ve konjonktürel duruşunun farklı dinamiklerine odaklananlar; son yirmi yılda medyanın Kürt sorununa yaklaşımındaki olumlu yönlere ve medyanın içindeki alternatif seslere dikkat çekenler gibi.

Katılımcıların önemli bir bölümü, medyanın son 20 yıl içinde Kürt sorununa yaklaşımındaki esas belirleyenin, medyanın devlete ve iktidara bağımlı yapısı olduğunu vurguladılar. Buradan hareketle, Çözüm Süreci gibi istisna dönemlerinde daha demokratik, barışçıl ve çözümcü bir dil kullansa da bu yönelim medyanın inisiyatifinde olmamıştır. Devletin ve iktidarın tavrındaki değişim medyanın tavrında da değişimi beraberinde getirmiştir. Örneğin, Çözüm Süreci'nde "öfke pompalayan ve Kürtlerin bireysel olarak sorun yaşamasına neden olan" Hürriyet gibi gazeteler Çözüm Süreci'nde tam tersi bir tavır benimsemiş, "birdenbire iktidarla barışsever olmuşlardır." Bu gazeteler,

> **İktidarın propagandası gereği örgüt aleyhine, Kürtler aleyhine haber yapmamaya hatta Kürt kültürünü, yemeklerinden şarkılarına anlatmaya başladılar. Bir anda böyle bir moda başladı. Tabii bu da tamamen medyanın patronaj etkisi ve iktidar ya da devlet tarafından güdümlenmesiyle ilgili. Türkiye'de bu anlamda bağımsız bir medya yok. Yani medyanın kendi kendine nefret üretme diye bir şeyi yok, her şey devlete, iktidara göre şekilleniyor. (Diyarbakır, Gazeteci).**

Bir başka katılımcı da (Şanlıurfa, Gazeteci) "siyasetin kullandığı dil dışlayıcı bir dilse medya ona göre tavır takınıyor" diyerek medyanın 20 yılda siyasetten bağımsız bir tavır alamadığını vurgular. Medyanın devlete ne denli bağımlı olduğunu şu alıntı son derece güçlü bir şekilde ortaya koyar: "Dünyada gazetecilik devletlere rağmen yapılmaya çalışılmıştır. Türkiye'ye bakıldığında gazeteciliği devletin kendisi yapıyor" (Şanlıurfa, Gazeteci). Bir başka katılımcı da bu medya yapısının bir renkten ve karakterden yoksun olduğunu şu sözlerle vurgular: "Medyanın da kendi rengi yok. Ülkede bir baskı ortamı var, mahalle baskısı var, buna göre medya şu anda renksiz davranıyor" (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist). Kısacası bu görüşe göre, son 20 yılda, önce anaakım medya, daha sonra da katılımcıların "havuz medyası" olarak adlandırdığı iktidar yanlısı medya "iktidarın çözüme ilişkin inişli ve çıkışlı yapısı ile aynı" hatta yol almıştır (Diyarbakır, Gazeteci) ve "son yirmi yılda çatışma-barış ile ilgili medyada çıkan her unsurda iktidarlar belirleyici olmuştur": "Medyanın önemli bir rolü olmadı. O gün uzlaşmacı davranan medya bugün küfrediyor, bu değişim medyanın iradesiyle meydana gelen bir durum değildir" (Diyarbakır, Gazeteci).

Medyanın Kürt sorununa yaklaşımının gelgitlerini sadece devlete ve iktidara yakınlık açısından değil, daha karmaşık belirleyenler ve "güç dengeleri" (Diyarbakır, Gazeteci) eşliğinde

okuyan yorumlar da mevcuttu. Örneğin; İstanbul'dan hukukçu katılımcının yorumunu buraya aktarmak yerinde olacaktır:

> **1999-2004 yıllarını negatif bir barış dönemi, silahların susması olarak tanımlayalım. Medyadaki genel söylem, Kürt meselesinin silahların susmasıyla bittiğini iddia eder. AB'nin yarattığı bir rüzgâr vardı. Bu dönemde gerçek anlamda Kürt meselesi gündem olmadı. Kürt meselesinin kendini gösterdiği olaylardan biri, 2001'de Silopi'deki HADEP yöneticisi kaçırılmıştı. Mehmet Altan, Celal Başlangıç, bu olayın üstüne gittiler. Ali Bayramoğlu, Silopi'de incelemeler yapmıştı. 2005'te Erdoğan'ın "Kürt sorunu benim sorunumdur," çıkışı vardı. Siyasi iktidarın Kürt meselesini kabul etmesi önemliydi. Burada da çatışma yeniden başlamış olsa da 90'lardaki gibi sert bir söylem söz konusu değildi. Bu 20 yıldan öncesine baktığımızda, medya askerin ve güvenlik güçlerinin bir aygıtı olarak görev yapıyordu. Bu bağlamda medyanın tarz olarak geçirmiş olduğu değişim oldukça önemlidir. 2005'ten sonraki süreçte Diyarbakır Olayları söz konusuydu. Bu olaylara dönüp bakıldığında medya dili korkunçtu. Propagandaya yatkın dil ve tutum, oldukça belirgindi. O dönemde Mersin'de bayrak krizi vardı. Kürt meselesinin gündemde kendine yer bulması, 2010 sonralarına denk gelir. 2013'ten sonra iktidar bu soruna karşı yol almak istediğini belirtti. Bu beyan sonrasında medya, barışçıl bir rol oynamaya başladı. 2015 sonrasında ise tekrar 1990'lardaki gibi sorunu görmezden gelen bir tavra geri dönülmüştür. Konya'daki ırkçı katliam, medya ve iktidarın Kürt meselesinde nerede olduklarını açıkça gösteren bir örnektir. 2013-2014'te Kürt meselesiyle ilgili haber çıkabiliyorken bugün bir gazetenin o günkü gibi bir tavır göstermesi hainlik olarak gösterilir. Bu da Kürt meselesine yaklaşımların dönemsel değişkenlik gösteren bir akıl olduğunu gösteriyor.**

Bunlarla birlikte son 20 yıl içerisinde medyanın Kürt sorununu ele alışında olumlu değişim ve dönüşümlerin olduğunu vurgulayan görüşlere de rastlarız. Bir katılımcı (Diyarbakır, Medya Yöneticisi) 20 yıl öncesinde medyada "Kemalist hegemonya bakış açısı ve milliyetçilik" hakimken, son yirmi yılda devletin dışladığı iki kesim olan Kürtler ve İslamcıların daha fazla temsil şansı bulduğunu vurgular. Ona göre bu kesimlerin medyaya "yansımaları da daha demokrat olmuştur." Bir başka katılımcı da (Diyarbakır, Gazeteci) Türkiye'de son 20 yılda anaakım medyanın Kürtlere bakış açısının değiştiğini, "başlangıçta Kürtleri yok sayan bir tutum içindeyken" şimdi Kürtleri tanıdığını dile getirir. İstanbul'dan STK temsilcisi özellikle Barış Süreci'nde medyanın çok iyi "yönetildiğini" ve "kullanıldığını", 2000'den beri de Kürtler ile ilgili ılımlı bir sürecin olduğunu vurgular. Yine olumlu bir yaklaşım (Diyarbakır, Gazeteci) merkez medyanın son 20 yılda iktidar çizgisinde yayın yaptığını belirtmekle birlikte, yine de "vicdanıyla, gördükleriyle hareket eden kurumların da olduğunu" ekler:

> **Yine de çok önemli mesafeler de kat edildi. Medya, çok güzel işler de yaptı özellikle çözüm sürecinde, mesela keşke herhangi bir iktidarın, partinin söylemiyle değil de kendi öz düşüncesiyle vicdanıyla hareket etmiş olsaydı... ama buna rağmen . . . Ülkemizde çok güzel bir atmosfer yakalandı. Bu her şeye rağmen işte yukarıda söylemek istediğim. Bu nokta vurgulanmalı. Hem bölgede hem ülke genelinde haberler, çok titiz çok itinalı yazılıyordu. Olması gereken de oydu. Ama işte biz onu, iki üç yıl gördük... Ona rağmen ilkeli, duruşlu namuslu gazeteciler de var. Hem toplumsal meselelere, hem ekonomiye hem Kürt meselesine doğru yaklaşan bu ülke için içi yanan çok arkadaşımız, dostlarımız, meslek büyüklerimiz var ama bu yeterli olmuyor.**

Toparlanacak olursa, son yorum bize, katılımcıların yaşanan tüm olumsuzluklara, gelgitlere rağmen son 20 yılda medyanın Kürt sorununa yaklaşımında ve Kürtlerle ilgili temsillerinde önemli mesafeler kat edildiğini düşündüklerini göstermektedir.

2.1.3. Türkiye Medyasını Adlandırmak, Dönemleştirmek, Sınıflandırmak

Katılımcılara, Türkiye'de anaakım medyayı tanımlamaları, adlandırmaları ve sınırlandırmaları için bir dizi soru yöneltilmiştir. "Türkiye'deki anaakım medyanın Kürt meselesine yaklaşımını 3 kelime ile söyleyecek olsanız bunlar hangileri olurdu?" sorusu yöneltilen katılımcıların çoğu neredeyse tümüyle olumsuz ve birbirinden oldukça farklılaşan etiketler ve sıfatlara başvurmuştur: "baskı", "kaypak", "kurulu düzen yanlısı", "inkar", "ayrıştırıcı", "ötekileştirici", "angaje", "pragmatik", "devlet yanlısı", "duymadım-görmedim-bilmiyorum", "milliyetçi", "devletçi", "manipülatif", "tanımama", "yalan", "propaganda", "terör", "bölücülük", "devletin bekası", "ayrımcı", "çatışmacı", "taraflı", "samimiyetsiz", "ikiyüzlü", "resmi hizmete mahsus", "kutsala dokunmama", "sınırları belli", "dezenformasyon", "liyakatsizlik", "biat", "resmi dil", "kışla basını", "hain", "aldatılmış", "milli", "tekçil" ve "dışlayıcı".

Bununla birlikte anaakım medyanın Kürt meselesine bakışını üç kelime ile açıklamanın mümkün olmadığını, çünkü medyanın konuyla ilgili berrak bir tutumunun olmadığını vurgulayan bir katılımcı da olmuştur (Şanlıurfa, Yazar). Bir başka katılımcı (Diyarbakır, Gazeteci), anaakım medyanın Kürt meselesine bir bakış açısının olmadığını, zira söz konusu olanın sadece iktidarın bakış açısı olduğunu, iktidar nereye evrilirse medyanın da oraya yöneleceğini belirtir. İstanbul'da gazeteci olarak çalışan bir başka katılımcı ise durumu şöyle özetler: "Aydın Doğan, ***Hürriyet***'e ne olur ne diye sorduklarında 'ben değil devlet karar verir' diye cevap verir. Dolayısıyla 3 kelimeyle 'devlet-karar-verir."

Medyanın Kürt meselesine yaklaşımını dönemlere ayırmamız istediğinde, genel eğilim dönemselleştirmeyi çözüm süreci öncesi, çözüm süreci ve çözüm sürecinin sona ermesinden sonraki dönem olarak ele almak yönünde olmuştur. Bununla birlikte, dönemselleştirmeyi 1920'lere kadar götüren ve daha uzun bir tarihsel dönemdeki kırılmalara odaklanan cevaplar da gelmiştir. Bir başka katılımcı ise medyanın yaklaşımını Çözüm Süreci dönemi ve gerisi şeklinde iki ana başlıkta değerlendirir (Diyarbakır, Siyasetçi). Farklı bir dönemleştirme 1990 öncesi ve sonrası olarak yapılmıştır: Kürt meselesinin yok sayıldığı 1990 öncesi dönem ile görünür olmaya başladığı 1990 sonrası dönem arasında (Şanlıurfa, Yazar).

Dönemleştirmeyi yaklaşık 100 yıl önceden yapmaya başlayan katılımcılar 1920'lerden 1960'a kadar medyanın Kürtleri görmediğini, gördüğünde de eşkiyalık ve benzeri terimlerle ele aldığını; 1960-1980 arasında sol ideolojilerin tesiri altında Kürt sorununun bir geri bırakılmışlık meselesi olarak ele alındığını; 1980-1990 arasında suskunluk dönemi olduğunu; 1990'lardan itibaren Kürtlerin farkına varılmaya başlandığını ve bunun 2000'lerle birlikte ivme kazandığını; 2013-2015 arasında çözümün konuşulduğunu; 2015'ten sonra tekrar güvenlikçi bir dile dönüldüğünü vurgular (Diyarbakır Gazeteci; İstanbul, Hukukçu). Medya ile ilgili dönemleştirmenin yönetenlerin Kürt meselesine yaklaşımında değişimler eşliğinde, okunması gerektiğini vurgulayan aşağıdaki satırları aktarmak aydınlatıcı olacaktır:

> **Yönetenlerin Kürtlere, sorunlarına bakışı neyse, medya da ona göre konumlanıyor. 90'lı yıllar Kürt mücadelesi açısından da, devletin şiddet aygıtının dozunu arttırması açısından da tepe noktasıydı. Kürt hareketi, 92 yılında bir yol ayrımına girdi ve bağımsızlıkçı çizgiden devletle uzlaşma çizgisine kaydı... 90'lı yılların ardından 2000'e doğru yönetenler de eskisi gibi yönetmeyeceklerini anladıklarında medyanın dili de buna eşlik etti. AK Parti'nin kuruluşuyla bu değişim daha açık bir şekilde kendini gösterdi. AK Parti'nin liberal reformist çizgisi ile yönetenler, Kürtlere karşı asimilasyon yerine entegrasyonu devreye koydular. . . Hâlihazırda süreç, çatışma dilinin egemen olduğu tehlikeli atmosfere kan taşımaktan öteye gitmiyor. İktidarın toplumsal desteğini yitirmesinden kaynaklı içine düştüğü sıkışıklık, toplumsal kutuplaşmayı daha da derinleştirirken, medya da kendisine biçilen role uygun bir dili sürdürüyor. (Diyarbakır, Gazeteci)**

Katılımcılardan Türkiye medyasını sınıflandırmalarını istediğimizde hâkim sınıflandırmanın -başka terimler kullanılmakla birlikte- iktidar medyası ve geri kalanı arasında yapıldığı görülmektedir. "Yönetim destekçileri ve yönetim muhalifleri" (Diyarbakır, Gazeteci), "Cumhur İttifakı ve geri kalanı" (Şanlıurfa, Hukukçu), "İktidar yanlısı ve iktidar karşıtı" (Diyarbakır, Siyasetçi), "İktidar medyası ve laikçi medya" (Diyarbakır, Gazeteci), "Resmi söylemin tarafı olan medya ve onun karşısında hakikati yaymaya çabası içerisinde olan medya" (Diyarbakır, Gazeteci), "Milliyetçi, ulusalcı ve muhalif medya" (Batman, Hukukçu). Türkiye'de medyayı iktidar ve muhalefet ikiliği dışında ele alan görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre iktidar karşısında ya da muhalif olarak adlandırılan medya dahi konu Kürt meselesi olduğunda iktidar çizgisinin dışına çıkamamaktadır: "milliyetçi ve ulusalcı çizgide yayın yapan medya grupları, ki bunlar zaman zaman iktidar ortağı olabildiği gibi uzunca bir süredir muhalefette sistemin gönüllü bekçiliğini yapmakta" (Diyarbakır, Gazeteci); "muhafazakâr medya, ulusalcı medya ve milliyetçi medya. Bu üç medya da birbirlerine çok benziyor ortak ideolojik yanları, anti Kürt olmalarıdır." (Diyarbakır, Gazeteci). Dikkat çekici başka bir nokta ise katılımcıların devlet ile siyasi iktidarı çok nadiren birbirinden ayırmasıdır. Bir katılımcı (İstanbul, Gazeteci) Türkiye medyasını üç gruba bölerken bunları "Gerçek manada devletin medyası", iktidar değişikliğine göre pozisyon alan ve değişen "Hükümet medyası" ve "Sol medya" olarak ayırır.

Katılımcılardan Kürt medyası ve Türk medyası arasında bir ayrım yapmaları ve ***Duvar***, ***Artı TV*** gibi yayın organlarını bu ayrım dahilinde değerlendirmeleri istenmiştir. Kürt medyası diye bir şeyin olmadığını ve söz konusu olanın sol medya olduğunu iddia eden de (Şanlıurfa, Hukukçu) olmakla birlikte katılımcılar bazı medya organları üzerinde uzlaşmışlardır: ***Mezopotamya Ajansı, Özgür Gündem, Yeni Ülke, Özgür Politika ve Yeni Yaşam, Artı TV,*** Avrupa merkezli yayın yapan televizyonlar, Irak Kürdistanı merkezli ***K24, Rudaw, Waar*** ile Türkiye'de yayın yapan ***Azadiye Welat***. Katılımcılar; ***Bianet, T24, Duvar*** gibi medya kuruluşlarını ise "***Türkiye medyası***" "Türkiye'deki tüm etnik grupların sorunlarını dile getirebilen bir yayın çizgisine sahip medya" (Diyarbakır, Gazeteci), "Kürt Meselesine hassasiyeti olan Türk medyası" (Şanlıurfa, Hukukçu), "Liberal medya" (İstanbul, STK Temsilcisi), "Kürt medyasına yakın, toplumsal duyarlılığı olan medya" (Diyarbakır, Gazeteci) gibi ifadelerle tanımlamışlardır. Kürt medyası ve Türk medyası arasında bir sınıflandırma yapan gazeteci katılımcımızın (İstanbul) açıklaması şöyledir:

> **Kürt medyası ve Türk medyası diye bir ayrımı şundan yapamam, eğer Türk medyası diyorsam devlet medyasını kastediyorum yani Türkçe yayın yapan her medya Türk medyası diyemeyiz o zaman Özgür Gündem'e de Türk medyası deriz ya da Express dergisi Türk medyası da değil Kürt medyası da değil ama ikisi de var. Sosyalist bir dergi. Mazlumların sesini duyurmak adına var olan bir dergidir. Kürt medyası, Kürt hareketinin ekseninde olan Mezopotamya Haber ajansı, Fırat Haber Ajansı ondan sonra Özgür Politika Avrupa'da yayın yapan Özgür Gündem Gazetesi, Yeni Yaşam Gazetesi. Bunlar, Kürt**

> **hareketinin sesini daha çok duyan ve nakleden yayınlar. Ekonomik olarak büyük zorluklar ve bedeller ödeyerek gazetecilik yapıyorlar. Duvar, Artı TV patronları ne bir sol adamı ne bir parti üyesi değil bunlar bir şekilde gazetecilik yapan medya kuruluşlarıdır.**

Soru formunun bu bölümünün son soruları, Kürt meselesine en olumlu ve olumsuz yaklaşan medya organlarının hangileri olduğuna dairdi. En olumsuz yaklaşıma sahip medya kuruluşları ve grupları arasında sıkça dillendirilenler, "***İktidara yakın medya kuruluşları***" başlığı altında değerlendirilen ***A Haber, Yeni Akit, Yeni Şafak, Hürriyet, Star TV, Albayraklar, Demirören Grubu ve Çalık Grubu olmuştur***. Örneğin ***A Haber***'in işaret edilmesinin sebebi, "farklı görüşlere karşı tutumunun çok olumsuz olması ve iktidarı doğrudan desteklemesi" olarak belirtilmiştir (Diyarbakır, Gazeteci). Bununla birlikte, Kürt meselesine dair en olumsuz yayın yapan medya kuruluşlarına iktidara yakın olmayan medya kuruluşları da dahil edilmiştir. Diyarbakır'dan gazeteci katılımcının sözleri ile "İçselleştirilmiş bir ayrımcılığa sahip olan ve eski Hürriyet'in devamı gibi olan*"* ***Sözcü Gazetesi***, sıkça dillendirilen gazetelerden biri olmuştur. ***Sözcü***'nün yanı sıra ***Ulusal TV*** ve "Tarafsızmış gibi görünen ama Kürt meselesine karşı kullandığı tutum iktidarınkiyle aynı" (Diyarbakır, Gazeteci) olan ***CNN*** ve ***NTV*** gibi medya kuruluşları da Kürt meselesine olumsuz yaklaşıma sahip medya organları arasındaki yerlerini alır. Bu konuda ilgi çekici bir değerlendirmeye ayrıca yakından bakmak gereklidir. Diyarbakır'dan gazeteci katılımcı, ***Diken***, ***Sol Gazetesi*** ve ***Birgün*** gibi sol-sosyalist yayın organlarını da Kürt meselesine olumsuz yaklaşan yayınlar arasına şu sözlerle almaktadır:

> **Sol gazetesi, Birgün gazetesi kendini muhalif olarak sunuyor ama hakikate yaklaşma biçimiyle özellikle Kürt meselesine yaklaşımı açısından kimi egemen devlet kurumlarının dışında bir yayıncılık izlediklerine şahit olmuyorum. Dolayısıyla toplumu aydınlatma, bilgilendirme, haberi sunma boyutuyla belki mevcut resmi kurumların yapamadığı, amaçladığı bir niyeti onlar kendi cephesinde sağlayabiliyorlar. Dolayısıyla kimi zaman ben bu yayınları daha tehlikeli bulabiliyorum. Mesele Kürt meselesiyse, bu yayınları çok resmi yayınların dışında bir yerde göremiyorum.**

Kürt meselesine en olumlu ve barışçıl yaklaşan medya organları sorulduğunda ***Birgün, Bianet, Duvar, T24, Taraf, İMC, Artı TV, Ahval, BBC, Evrensel, Medyascope*** en çok dillendirilen medya organları oldu. Bu noktada ***Birgün*** gazetesinin katılımcılar tarafından Kürt meselesine hem olumlu hem de olumsuz yaklaşan yayın organları arasında yer aldığı, gazete ile ilgili farklı yaklaşımların olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. 1990'lı Yıllarda Medya ve Kürt Meselesi

Soru formunun ikinci bölümü, katılımcıların 1990'lı yıllarda Kürt meselesi ve medya arasındaki ilişkiye dair görüşlerine ve yine katılımcıların bu dönemdeki haber kaynaklarına dair sorulara ayrıldı. Katılımcılara 1990'lı yıllarda toplumsal olaylardan ne şekilde haberdar oldukları sorulduğunda, televizyon ve gazeteler ilk sırada yer alan cevaplar oldu: ***Özgür Gündem, Yeni Yüzyıl, Radikal, Hürriyet, Sabah, Milliyet*** gibi gazeteler, ***ATV, Show TV, Kanal 7*** gibi anaakım TV kanalları dillendirilen medya kuruluşları arasındaydı. Cevaplar arasında yine, çanak antenler yoluyla ulaşılan ***Med TV*** *ve* ***Roj TV*** kanalları da yer alıyordu. Diyarbakır'dan gazeteci katılımcı bu durumu şu sözlerle aktardı: "Kürtlerin 1995'ten sonra kendilerini Türk medyasına bağlı hissetmediklerini gördüm. Kürtler, çift çanakla Avrupa üzerinden yayın yapan Kürt medyası ile tanıştıktan sonra Kürtlerle ilgili doğru haberi oradan almaya başladılar." Birkaç katılımcı ise haberleri medyadan ziyade, ya medya içerisinde tanıdıkları ve güvendikleri kişileri arayarak (Şanlıurfa, Gazeteci), kimi zaman partiler, sivil toplum örgütleri, muhtarlardan ya da diğer insanlardan (Diyarbakır, Gazeteci), kimi zaman da yerel halktan aldıklarını (Diyarbakır, Gazeteci) belirtmişlerdir. Yukarıda dillendirilen kaynaklar, aynı zamanda katılımcıların haberleri takip ettikleri temel mecralar olmuştur.

Katılımcılara 1990'lı yıllarda medyanın Kürt meselesine bakışının nasıl olduğu da soruldu. Katılımcıların önemli bir kısmı, 1990'lı yıllarda medyanın Kürt meselesinden bihaber olduğunu (Diyarbakır, Medya Yöneticisi), Kürt meselesini ele alırken de "Kürt'ten değil, teröristten" bahsettiğini vurguladı (Diyarbakır, Gazeteci). Dönemin medyasının "düşmanlaştırıcı, ırkçı, ayrımcı" (İstanbul, STK temsilcisi), "inkarcı, retçi, çok askeri, şiddetli" (Diyarbakır, Gazeteci) ve "kutuplaştırıcı ve tek taraflı" (Diyarbakır, Gazeteci) bir dili benimsediği vurgulandı. Katılımcılara göre bunun temel sebebi medyanın devlet ve asker merkezli bir bakışının olmasıydı. Dönemin medyası "devlet eksenli bakış açısına sahipti ve Kürt meselesinin çözümü yönünde veya toplumsal barışı sağlama yönünde vaatleri yoktu" (Diyarbakır, Siyasetçi). Medya, "TSK'nin yayın organı" olarak "asimilasyon kafasıyla çalışıyordu" (Diyarbakır, Gazeteci). Bir katılımcının ifadesi ile,

> **Tansu Çiller'in önemli bir sözü var, "asker şak diye söyler, ben şak diye yaparım" aynı şey asker şak diye söyler, Türk medyası şak diye yazar. Özgür Ülke gazetesinin bombalanması, Kürt gazetecilerin katledilmesi, bunların hepsi tek tip gazeteciliğin inşa edilmesi amacının bir parçasıydı. Fakat o dönemde de namuslu gazeteciler vardı, öyle veya böyle 90'lardan buraya aktarıldı. (İstanbul, Gazeteci)**

Bununla birlikte, bugünle karşılaştırıldığında medyanın 1990'lı yıllarda Kürt meselesine bakışının "***birkaç tık daha iyi***" olduğunu, o dönemde bölge ile ilgili haberlere yer verilebildiğini ve köşe yazısı yazılabildiğini (Diyarbakır, Gazeteci), "***sansür kullanılmayan ve olanı bize direkt veren bir bakış açısı olduğundan dolayı***" daha objektif bir yaklaşımın olduğunu belirtenler de vardır (Şanlıurfa, Gazeteci). Bu yaklaşıma göre, 1990'larda "daha özgür bir tartışma ortamı vardı," örneğin "Birand Beyrut'a gidip Öcalan ile röportaj yaptı. Orhan Doğan ile Alparslan Türkeş'in karşılıklı Kürt meselesini konuştuğu bir zaman. Ahmet Altan'ın, Ahmet Kaya'nın yaptığı programlar var" (İstanbul, Gazeteci). Bir katılımcı, inkarcı, baskıcı ve ayrımcı medya dilinin hakim olduğu bir ortamda, Mehmet Ali Birand, Cengiz Çandar gibi isimlerin konuya dair daha demokratik bir perspektif sunabildiklerini belirtmektedir (Diyarbakır, Gazeteci; Van, Gazeteci).

Katılımcılara Kürt meselesi bağlamında 1990'lı yıllardan unutamadıkları bir haber olup olmadığı sorulmuş ve ekseriyetle cinayet, işkence, köy boşaltma ve benzeri olumsuz ve çarpıcı haberler hatırlanmış ve dillendirilmiştir: "Hizbullahçıların cinayetlerini, infaz haberlerini hatırlıyorum" (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist); "Beyaz Toroslar meselesi var. Ben o zaman çocuktum ama sonra ben onu dergilerde okudum" (, Şanlıurfa, Hukukçu); "Ahmet Kaya'ya yapılanlara ilişkin haberleri hatırlıyorum" (Diyarbakır, Gazeteci); "97-98 yıllında köye dönüşle ilgili bir haber vardı. Beni çok derinden etkilemişti" (Diyarbakır, Gazeteci); "öldürülmüş bir kişinin cesedini tankın arkasına takıp çektikleri bir görüntü vardı" (Şanlıurfa, Gazeteci); "Halepçe Katliamını diyebilirim. Bu sorundan kaçıp gelen 30.000 insanın Diyarbakır ve Muş'a gelmesiydi" (Şanlıurfa, Yazar); "Musa Anter'in öldürülmesi. Namık Tarancı cinayeti" (Diyarbakır, Gazeteci).

2.3. Çözüm Süreci'nde Medyanın Yaklaşımı

Niteliksel analizimizin bu bölümünde, katılımcılara Türkiye medyasının Çözüm Süreci'ne yaklaşımının nasıl olduğunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koyabilmek adına bir dizi soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan ilki, Çözüm Süreci boyunca medyanın sürece yaklaşımını nasıl gördükleri üzerinedir. Verilen cevapların üç grupta toplandığı görülür -ki çoğunluk birinci grupta yer alır:

1) Çözüm Süreci'nde medyanın tavrının olumlu olduğunu ama bunun medyadan değil, iktidarın Çözüm Süreci'ne yaklaşımı ile ilgili olduğunu iddia edenler. Bu görüşte olanlara göre medyanın, Çözüm Süreci biter bitmez eski çatışmacı diline dönmesinin arkasındaki sebep budur.

> **Çok pozitifti. Pozitif olmasının nedeni iktidarın çözüm sürecine olumlu yaklaşımıydı. (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist)**

> **Önceki yıllara kıyasla daha yapıcı bir tavır içindeydi. Yıllardan beri bildikleri Kürtleri Amerika'yı keşfeder gibi yeniden keşfediyormuş gibi davranıyorlardı. Resmi olarak devlet tanımaya başladığı için medya da tanıyordu. (Diyarbakır, Gazeteci).**

> **Kahir ekseriyeti daha sağduyulu, demokratik bir dil kullanmaya dikkat eden, özen gösteren bir durumdaydı. Fakat bu durumun konjonktürel olduğu da sonradan ortaya çıktı. Ama tabii o dönem kesinlikle daha iyi bir medya vardı. (Diyarbakır, Gazeteci).**
>
> **Medya, önce çözüm sürecini destekler gibi rol aldı, sonra rüzgâra doğru yön aldı, zaten bana sorarsan çözüm süreci çok samimi bir süreç değildi. (Diyarbakır, Gazeteci).**

2) Medyanın tutumunu olumlu ve yapıcı olarak gören yaklaşım: "Eskiyle kıyaslayınca %80 ile medyanın dili değişti. Barış süreci, tüm Türkiye'de bir fırsattı, medya da nasibini almıştı. İnsanlar silahın dilini değil de barışın dilini konuşmaya başlamıştı" (Şanlıurfa, Gazeteci); "Çözüm sürecinin yarattığı olumlu atmosfer medyayı da etkiledi" (Diyarbakır, Gazeteci).

3) Medyanın tutumunu, olumlu görmekle birlikte aslında niyetler ve bağlantılar açısından olumsuz değerlendirmeler de vardı.

Katılımcıların yine büyük bir çoğunluğu, meydanın bir aktör olarak Çözüm Süreci'nde olumlu bir rol oynayamadığını belirtti. Verdikleri diğer yanıtlara paralel olarak, medyanın devlete ve siyasal iktidara bağımlı yapısı, bunun arkasındaki temel nedendi. Katılımcılara göre medya, her ne kadar Çözüm Süreci'nde, önceki dönemlere göre daha olumlu ve barışçıl bir performans gösterse de, bu, devletin onlara biçtiği bir rol olduğu için kısıtlı kaldı. Çünkü Diyarbakır'dan gazeteci katılımcının sözleri ile "Medyanın rolü yönetenlerin onlara biçtiği rol kadardı." Aynı yargı, bir başka katılımcı tarafından şu sözlerle dillendirildi: "Medyaya devlet tarafından bir rol verilmişti, o bu role uygun davrandı demek, daha doğru olur" (Şanlıurfa, Hukukçu). Bahsi geçen dönemde medyanın desteğinin "iktidarın politikasını destekleme gibi bir yönü vardı" (Diyarbakır, Gazeteci) ve "medya gerekli desteği vermiş olsaydı, çözüm süreci bu kadar çabuk sona ermezdi, ya da bu kadar nedensiz şekilde son verilmesine izin verilmezdi. Medya bu anlamda çözüm sürecinin bir parçası olmadı" (Diyarbakır, Siyasetçi).

Katılımcılar içerisinde küçük bir azınlık olarak tanımlanabilecek olan birkaç kişi ise medyanın süreçteki olumlu rolünün altını çizdi. Örneğin bir katılımcı medyanın Çözüm Süreci'nde bir aktör olarak olumlu rol oynadığını ve böylelikle "toplumun %80'ini çözüm sürecini destekler duruma geldiğini" (Diyarbakır, Gazeteci) belirtti. Başka bir katılımcı (İstanbul, Gazeteci) az da olsa medyanın olumlu bir rol oynadığını, "onlar da bir çaba içerisindeydiler, insanlara da bu sorun çözülecek, Kürt meselesi çözülecek şeklinde umutlandıran haberler veriyorlardı" diyerek belirtti.

Çözüm Süreci'ne yaklaşım açısından medyada nasıl kamplaşmalar ve gruplaşmalar olduğu sorulduğunda birbirinden farklılaşan yanıtlar verildi. Katılımcılardan bazıları, süreci destekleyenler ve daha temkinli destekleyenler arasında ayrıma gittiler. Bazı katılımcılarsa temel ayrımın süreci destekleyenlerle sürecin işletilme şekline itiraz edenler arasında olduğunun altını çizdi. Bunun dışında ilgili medya bloğunun belirleyici nitelikleri üzerinden de ayrımlara gidildi: Kürt medyası ve devlete yakın medya (liberal medya ve milliyetçi medya;)sürece karşı olan cemaat medyası ve süreci destekleyen medya ayrımı yapıldı.

Bu grupların meseleye bakışları bakımından ayrıksı bir yerde tarif edilen iktidara yakın medya kuruluşlarının konjonktürel yaklaşımı oldu. Katılımcıların neredeyse tümüne göre, iktidara yakın medya için esas olan şey meselenin kendisinden ziyade siyasi konjonktürün ta kendisi idi. "Kürt medyasını ayrı koyalım. Devletin kullandığı medya araçları epey konjonktüreldi" (İstanbul, STK temsilcisi).

Medyanın Çözüm Süreci'nin bütün yönleri ile tartışılmasına bir zemin oluşturup oluşturmadığı sorulduğunda katılımcılar tarafından önceki cevaplara oranla çok daha olumlu bir çerçeve sunulduğundan bahsetmek mümkündür. İlk olarak olumsuz yorumlardan başlayacak olursak medya Çözüm Süreci'nde "olan biteni seyredip yazmak" (Diyarbakır, Gazeteci), "araştıran ve sorgulayan bir konumda olmamak ve kendi başına bir aktör olmamak" (Diyarbakır, Gazeteci), "konuyu içselleştirmemek" (Diyarbakır, Siyasetçi) ile eleştirildi. Bir başka eleştiri ise medyanın partizan yapısı üzerineydi:

> **Medya, her iki aktöre eşit yaklaşarak durumun tartışılmasına imkân sağlamadı. Tam tersine her iki tarafın medyası kendi politik algısına göre bir yol izledi. AKP medyası, sürece ne kadar pozitif ve ahlaklı yaklaştığını anlattı. HDP medyası, aynı şekilde ne kadar doğru ve etik yaklaştığını anlattı. (Diyarbakır, Gazeteci)**

Bu olumsuz tablonun karşısında ise medyanın Çözüm Süreci'nde önemli bir tartışma zemini sunduğunu iddia edenler yer aldı. Medya, çözüm sürecinde daha önceden üzerinde konuşulamayan, tartışılamayan konuları ve duyulmayan sesleri kamuoyunun gündemine getirdi. Bu katılımcılara göre medya, Çözüm Süreci'nde "köşe yazılarıyla, düşünce yazılarıyla epey bir katkı sundu; çözüm sürecinde akademisyenler, sivil toplum örgütleri katkı sunmak ve konuşmak istiyorlardı" (Şanlıurfa,

Gazeteci). Medyanın "ciddi katkısı" olduğunu belirten bir diğer katılımcı, Çözüm Süreci boyunca Kürt siyasetçilerinin Türk kamuoyunda meşruiyet kazanmasında ve sonrasındaki seçim başarısında medyanın rolü olduğunu vurguladı: "Kürt siyasetçilerinin özellikle Selahattin Demirtaş'ın anaakımda görülmesi, açık oturum Programlarına katılıyor olması, göz önünde olması, 7 Haziran başarısını da beraberinde getirdi" (Van, Gazeteci). Akil İnsanlar heyetinde yer alan bir katılımcı, medyanın çözümcü ve barışçıl dilinin sahadaki yansımalarının altını çizmiştir:

> **Her yönüyle medyada tartışmalar yapılıyordu. Bir bölgedeki Akil insanlar heyetindeydim. İlk kez bir kamusal bir yerde tartışmalar yapılıyordu. Günün sonunda kimse kimseyi dövmüyordu. Her gittiğimiz ilde mutlaka bir şehit ailesine gidiyorduk ve gittiğimiz her evdeki tutum olumluydu. Gittiğimiz bir aile ile yaptığımız sohbette medyada konuşulanlardan onların da bahsettiğini gördük ve bu konuşulanların fikirlerinde değişikliğe neden olduğunu gördük. Medyanın olumlu dilinin sahadaki karşılığıyla karşılaştık. (İstanbul, Hukukçu)**

Olumlu görüşlerin yanı sıra medyanın Çözüm Süreci'nin her yönüyle tartışılmasını sağlamakta tam olarak başarılı olamasa ve "zemin yaratamasa da bir kapı aralayabildiğini" (Şanlıurfa, Gazeteci) vurgulayanlar da oldu. Bir başka katılımcı (Diyarbakır, Gazeteci) medyanın bu rolünü "ön açıcı" olarak adlandırdı. Çözüm Süreci öncesi ile kıyaslandığında, son derece cesur ve geniş tartışmalar yürütülse de "***ayrılıkçılık***" gibi esaslı konular tartışılamadı (Batman, Hukukçu).

Medyanın Çözüm Süreci aktörlerinin perspektiflerini medyaya yeterince taşıyıp taşımadıkları soruldu ve neredeyse tüm katılımcılar, medyanın bu konuda yetersiz olduğunu belirtti. Buna medyanın bağımsız olmaması, medyanın her daim bir siyasi oluşumun uzantısı olarak davranması sebep gösterildi: "Herkesin medyası kendi perspektifini verdi. Ortaklaşan bir anlayış yoktu. HDP, kendi istediği çözümü medyasına yansıtıyordu. AKP ise kendi perspektifiyle çözümünü medyaya sunuyordu" (Diyarbakır, Gazeteci); "Ak Parti medyası, kendi bakış açısını verirken HDP medyası da buna göre medyada bir perspektif verdi. Bağımsız medyanın olmadığı yerde, herkes kendi tarafının sözcülüğünde bir yayın akışı gerçekleştirdi" (Diyarbakır, Gazeteci). Buradan hareketle, katılımcılara göre, farklı ve çeşitlenen perspektiflerin yansıtıldığı değil, herkesin kendi mahallesinde, kendi mahallesine seslendiği bir durumla karşı karşıya kalındı. Bununla birlikte, medyanın her iki partiye de "eşit alanlar açtığını" (Van, Gazeteci) vurgulayan katılımcılar da oldu.

Medyanın çözüm sürecine kadınların gözünden bakıp, kadınların katkı vermelerini teşvik edip etmediği, görüşmede değinilen başka bir konu oldu. İstanbul'dan gazeteci katılımcının değerlendirmesi şöyle: "Türkiye medyası, erkektir. Gücün yanında, güçsüzün karşısındadır."

Bu soruya verilen cevapları üçe ayırmak mümkündür. Birinci gruptakiler annelere yapılan vurgu ile kadın bakış açısının medyaya taşındığını iddia etmektedir. Buna göre "İki tarafın da annelerinin çözüm sürecinin içerisinde olması gerektiğini söylemesi" (Diyarbakır, Medya Yöneticisi) ile medya iyi bir tavır göstermiştir. "Özel olarak kadın merkezli bir çözüm olmasa da kadınların yoğunlukta olduğu bir çoğulculuk vardı" diyen katılımcı da (Diyarbakır, Gazeteci) anneler üzerine yapılan haberlere göndermede bulundu. İkinci grup ise annelere yapılan bu vurgunun kadın perspektifi sunmaktan uzak olduğunu vurguladı. Örneğin bir katılımcı (Şanlıurfa, Hukukçu) kadınların ancak "analar ağlamasın benzeri ajitatif söylemler" eşliğinde ele alındığını belirtti. Anne söylemi ile kadın bakış açısı arasındaki ilişki, başka bir katılımcı tarafından şu sözlerle özetlendi:

> **Bazı haberler hatırlıyorum ama bir kadın bakış açısı mı bir anne bakış açısı mı mesela. Bana göre daha çok bir anne bakış açısı, hani merhamet uyandırıcısı olarak. Bir siyasal söylem olarak kullandığı bir haber dili vardı. Kayıtlara acıları en çok çekenlerin annelerin olduğu baskısı vardı. Ama bunun dışında bana sanki kadın bakış açısı deyince, hani anaakımda feminist bir bakış açısı hatırlamıyorum. Ama anneci bir bakış açısı vardı. (Muş, STK temsilcisi)**

Bir başka katılımcı (İstanbul, Gazeteci) ise, "maalesef, olay sadece 'analar ağlamasın' boyutunda kaldı diyerek, eleştirisini dillendirdi." Üçüncü gruptakiler ise hepten kadın perspektifinin ve kadının yokluğundan dem vurdular: "Medya çözüm sürecinde kadın bakış açısını eksik verdi. Türkiye, kadın hareketini çözüm sürecinde göremedik" (Diyarbakır, Gazeteci); "Medya, kadın gözüyle hiçbir zaman bakmadı. Sadece Çözüm sürecinde değil, Çözüm Süreci'nin öncesinde de sonrasında da hiçbir zaman kadın gözüyle bakmadı. Kadına obje gözüyle baktı" (Diyarbakır, Gazeteci).

Bir başka soru da katılımcıların medyanın Çözüm Süreci'nde çocukların yararına bir yaklaşımını hatırlayıp hatırlamadıkları üzerineydi. Çok sayıda katılımcının bu konuya "hatırlamıyorum" cevabını vermesi bile katılımcılara göre konunun ne kadar az önemsendiğini gösterdi. Konuyla ilgili yorumda bulunan birkaç katılımcı ise medyanın tutumumun kötü olduğunu, "taş atan çocuklar" benzeri kötü ve suçlayıcı etiketlerin kullanıldığının altını çizdi (İstanbul, Hukukçu). Bununla birlikte "Zarok TV'nin o dönemde en parlak dönemini yaşadığını ve Mor Yayınları'nın o zaman kurulduğunu" belirten katılımcılar da oldu (Diyarbakır, Gazeteci).

Katılımcılardan medyanın Dolmabahçe görüşmesine yaklaşımını değerlendirmeleri ve yaklaşımı 1 ile 10 arasında (1 çok kötü, 10 çok iyi) notlandırmaları istendiğinde katılımcıların şu şekilde dağıldıkları görülmüştür: Notlandırma yapanların yaklaşık dörtte biri 0-2 puan, yaklaşık yarısı 4-6 puan ve geri kalan yaklaşık dörtte biri de 8 ile 9 arasında notlandırma yapmış ve böylelikle not ortalaması 10 üzerinden 5 olmuştur. En düşük notu veren katılımcı (Diyarbakır, Medya Yöneticisi) şu değerlendirmede bulunmuştur: "İlkin umutlu bir dil kullanıldı ama sonradan Recep Tayyip Bey'in tavrından sonra medyanın da dili değişti." Bir başka katılımcı da (Şanlıurfa, Yazar) sürecin şeffaf bir şekilde sunulmamasını, olumsuz değerlendirmesinin temel sebebi olarak belirtti: "Tam bir gizdi. Arka plan yoktu. Bilgi sahibi olamadık." Bununla birlikte medyanın yaklaşımını olumlu görenler, medyanın büyük bir bölümünün Dolmabahçe görüşmelerini desteklediğini ve olması gereken bir dille ele aldığını belirtti (Diyarbakır, Gazeteci).

Medyanın Çözüm Süreci boyunca en çok takdir ettiği isimlerin kimler olduğu ve bunun nedeni sorulduğunda çok farklı isimlerin dillendirildiği görüldü. Medyanın en çok takdir ettiği siyasetçiler arasında en çok dillendirilen Recep Tayyip Erdoğan oldu. Erdoğan'dan sonra en çok dillendirilen iki isim ise Efkan Ala ve Beşir Atalay oldu. Sırrı Süreyya Önder, Selahattin Demirtaş ve Abdullah Öcalan, Kürt cephesinden en çok dillendirilen isimler oldu. Bir katılımcı (İstanbul, Gazeteci) bu süreçteki en ilginç noktanın o güne kadar şeytanlaştırılmış olan Abdullah Öcalan'ın "nihayet Türkiye medyasına derdini anlatabilmesi" olduğunu belirtti.

Katılımcılardan farklı medya gruplarının çözüm sürecindeki performansları 0 "çok kötü", 10 "çok iyi" olmak üzere notlandırmaları istenmiştir. ***Kanal-D, Sabah*** gibi medya kuruluşlarını içine alan anaakım medyaya verilen notların ortalaması 5,6; İslami-muhafazakâr medya olarak adlandırılabilecek, aralarında ***Yeni Şafak*** gibi gazetelerin olduğu medya grubunun ortalaması 5,25; ***Cumhuriyet, T24*** gibi sol-seküler medya grubunda yer alanların ortalaması 4,16'dır. Burada dikkat çekici olan nokta, ana-akım medyanın en yüksek notları toplamış olmasıdır. Bu durum, büyük oranda anaakım medya ve muhafazakar medyanın hükümetten bağımsız bir inisiyatif almaması ve hükümetle çelişen ifadelere o dönem kaçmamasıyla alakalı olarak okunabilir. Son olarak, ***Aydınlık, Oda TV, Sözcü*** gibi medya kuruluşlarını içine alan milliyetçi-ulusalcı medyaya verilen notların ortalaması ise 0,9'dur.

Çözüm Süreci boyunca konuya yaklaşımı takdir edilen medya kuruluşları sorulduğunda "İslamcı medya, liberal yazarlar ve sol yazarlar"ın konuya iyi yaklaştıkları, milliyetçilerin de "olayı sekteye uğratmamak için ellerinden geleni yaptığı vurgulandı" (Şanlıurfa, Hukukçu). Olumlu anlamda en çok dillendirilen yayın organı ***Radikal*** olurken, bunu ***Taraf, Bianet, İMC*** ve ***Yeni Şafak*** izledi. Yaklaşımları hiç beğenilmeyen medya kuruluşları arasında da milliyetçi ve ulusalcı olarak adlandırılan medya kuruluşları dillendirildi: ***Aydınlık, Ortadoğu, Yeniçağ, Oda TV*** ve ***Sözcü*** *gibi*.

Çözüm sürecinde medyanın yaklaşımı üzerine bu bölümün son sorusu bir özeleştiri sorusuydu bir açıdan da. Kürt medyasında çalışmış veya halen çalışan katılımcılara "Bugünden dönüp baktığınızda Kürt basınının Çözüm Süreci'ne genel yaklaşımı üzerine bir değerlendirme yapacak olsanız kısaca ne söylerdiniz? (Bir eleştiri/özeleştiri ihtiyacı görüyor musunuz?)" sorusu yöneltilmiş ve farklı değerlendirmeler sunulmuştur. Kürt medyasının Çözüm Süreci'ndeki performansına dair eleştirileri birkaç grupta toplamak mümkündür. İlk grup eleştiri Kürt basının Kürt siyasal hareketinin sözcüsü konumunda olmasını, bu sebeple de sahip olması gereken bağımsızlıktan yoksun olduğunu dile getiren eleştirilerdir. Bir katılımcının (Diyarbakır, Gazeteci) sözleri ile "Kürt basını da diğer basın gibi bir siyasetin sözcülüğünü yapmaktadır." Aynı katılımcı "biraz daha objektif yaklaşmanın" faydalı olacağını "medyanın bir siyasete fazlaca taraf olmasının gerçeklerin gözden kaçmasına neden olabildiğini" de vurgulamıştır. Benzer bir şekilde diğer katılımcı da şu sözlerle yaygın medya ile Kürt medyası arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir: "Türk medyası için yaptığım birçok eleştiri aslında Kürt medyası için de geçerlidir. Kürt medyası, Kürt siyasetinden bağımsız davranamadığı için gerçek işlevini gösteremiyor. Nasıl ki Kürt belediyeleri, gerçekte belediyecilikle birlikte siyaset yapıyorsa, Kürt medyası da habercilikle birlikte Kürt siyaseti yapıyor" (Batman, Hukukçu). Medya bağımsızlığına yapılan bu vurgu, başka bir alıntıda da karşımıza çıkmaktadır: "Kürt basının özellikle Türkiye'de yayın yapan organları, tıpkı iktidara bağlı yayın yapan organlar gibi onlar da örgüte bağlı bir ajandaya sahipler. Buna yönelik bir yayın yapıyor ve etkileri sınırlı kalıyor. Şiddete, çatışmaya mesafeli değiller. Dolayısıyla hem gerçeği ıskalayan hem de çok fazla taraf oldukları için daha büyük kitleye ulaşmayı engelleyen tarafları var" (İstanbul, Gazeteci).

İkinci grup eleştiri Kürt medyasının Çözüm Süreci'ndeki ideolojik tutumuna yönelikti. Kürt medyasının "ideoloji ile var olan süreç arasında kararsız kaldığı" (Diyarbakır, Medya yöneticisi), meseleyi "HDP ve örgütün meşruiyet kazanımı olarak algılayıp yansıtması... Milli bir refleks ve politika geliştirememesi" (Şanlıurfa, Hukukçu), "diğer sol fraksiyonlardan çok etkilenmesi" (İstanbul, Hukukçu) dillendirilen eleştiriler arasındaydı. Diyarbakır'dan gazeteci katılımcının sözleri ile ***ANF*** gibi "Kürt kamuoyunun en çok takip ettiği" kuruluşların "savaş devam ediyormuş gibi davranması" özellikle gençlerin öfkesini ve tepkisini artırdı. (Diyarbakır, Gazeteci). Kürt medyasının yayıncılığı Diyarbakır'dan gazeteci katılımcının sözleri ile şu şekilde özetlendi:

> **Kürt medyası, ne yazık ki bir bütünlük halinde hareket etmedi. Tek taraflı bir yayın politikası, bakış açısı vardı. Duygusal yaklaşımlar da görüyorduk meselelerde, daha kapsayıcı dil de kullanabilirdi. Mesela az önce dedik ya Türk medyası bir dönem destek verdi, bir dönem desteği geri çekti. Kürt medyasında da bu şekilde yayın politikası gelişti. Dolayısıyla her iki bakış açısını doğru bulmuyorum.**

Kürt medyasının çözüm sürecinde bir tartışma platformu işlevi görememesi ve meseleyi kamusallaştırmada yetersiz kalması, yöneltilen bir başka eleştiriydi. Bir katılımcının net ifadeleri ile "yürütülen tartışmalar halka yeterince iyi anlatılmadı, Kürt basını, bu süreçte protokol basını olarak kaldı, halkın sürece daha fazla dahil etmek için çabalaması lazımdı" (Diyarbakır, Gazeteci). Bir başka katılımcı, sürecin çok daha doğru anlatılabileceğine, daha derin analiz edilebileceğine, kadın ve çocuk perspektifinin daha fazla yansıtılabileceğine vurgu yaptı (Diyarbakır, Gazeteci). Ayrıca Kürt medyasının Çözüm Süreci'ni kendi anladığı şekliyle sunması ve tartışmaya açmaması en büyük

problemdi; Kürt medyası sürecin nasıl yürütüldüğünü de denetlemeliydi, ama bunu yapmadı (Diyarbakır, Gazeteci). Bir katılımcı, Kürt medyasının, Çözüm Süreci'ni kamusallaştırma konusunda HDP'nin gerisinde kaldığını şu sözlerle ifade etti: "Kürt medyasının HDP kadar Türkiye kamuoyuna seslenemediğini düşünüyorum. Normalde HDP, Kürt medyası üzerinde sesini duyurmaya çalışır ama öyle değildi tam tersi oldu" (İstanbul, Gazeteci).

Son eleştiri ise Kürt medyasının Çözüm Süreci'ni bir "zafer edası ile" kimi zaman da "soğukkanlılıktan uzak" "aşırı bir özgüvenle" karşıladığına dairdi. (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist). Bir başka katılımcıya göre Kürt medyasının süreci askeri ve siyasi bir zafer olarak görmesi toplumda büyük bir beklentinin oluşmasına sebep olmuştur: "Kendisi yukarıdan belirlediği bir zafer dilinin, sadece belirlediği bazı kurumlara sürecin angaje yürütülmesini sağlayan bir tarz tutturdu. Bu da ciddi bir hataydı, ve Kürt siyaseti üzerine eleştirel düşünceye de hiçbir şekilde izin vermedi" (Muş, STK temsilcisi). Bir katılımcı da medyanın daha soğukkanlı bir yaklaşım benimseyebileceğini ama bunun yerine örgütün "tehditvari söylemlerinin sürekli olarak manşet yapılarak" tansiyonun yükseltildiğini söyledi (Diyarbakır, Gazeteci). Medyanın olaylara sakin yaklaşmaması ya da "yavaş yavaş eritilmesi gereken bir durum olarak yaklaşmaması" empati yoksunluğuna yol açtı (Şanlıurfa, Gazeteci).

Bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki katılımcılar arasında Türkiye yaygın medyası kadar Kürt medyasının süreçteki tutumunu problemli bulanlar da var. Öyle ki bu ifadeler, sürecin tamama ermemesinde Kürt medyasına da negatif bir rol biçiyorlar. Çalışmamızın çözüm süreci öncesinde, çözüm süreci esnasında ya da sonrasında Kürt sorununun medyada nasıl temsil edildiğini, sürece ilişkin haber çerçevelerinin ne olduğunu ve çözüm sürecinde medyada dolaşıma giren söylemlerin incelenmesini kapsamadığını bu noktada bir daha hatırlamakta yarar var. Bu nedenle bu ifadeleri bu araştırma kapsamında doğru ya da kulağa doğru gelmiyor şeklinde değerlendirmek mümkün değil. Bu değerlendirmeler sadece katılımcıların sürece ilişkin hafızasını ve medyaya ilişkin algısını ifade eden değerlendirmelerdir. Bu nedenle doğru ya da yanlış olmaları bakımından değil, bir hissiyatı, algıyı ifade etmeleri bakımından bu çalışma için önemlidir.

2.4.
Çözüm Süreci'nden Bugüne

Raporumuzun ve soru formumuzun bu bölümünü, katılımcıların, Türkiye'de medyanın çözüm sürecinin bitişinden sonraki tavır ve tutumu hakkındaki görüşlerine ayırdık. İlk soru da Çözüm Süreci'nin bitip de çatışmaların başlamasının medyanın meseleye yaklaşımını ne şekilde etkilediği oldu. Katılımcıların neredeyse tamamı medyanın Çözüm Süreci sonrasındaki ani ve olumsuz dönüşünün altını çizdiler: "Medya, olumsuz anlamda 180 derece döndü, önce PKK'nin aleyhine döndü sonra bana göre Kürtlerin aleyhine döndü" (Diyarbakır, Gazeteci). Medyanın tavrının "bir anda değiştiğini" belirten katılımcı (Şanlıurfa, Hukukçu) bunun sebebini "medyanın hizmet etme sürecinin bitmesine" bağladı. Çözüm sürecinin bitmesiyle medya, "savaş medyası gibi çalışmaya başladı" (İstanbul, Gazeteci), "çatışmaları devam ettirecek bir dil" kullanmasının sebebi de "medyanın hakikati bulma derdinin olmaması, herkesin politik, ideolojik bir gruba bağımlı olduğu için düşünememesiydi" (Diyarbakır, Medya yöneticisi). Medyanın iktidara bu denli bağımlı olması, Çözüm Süreci konusunda medyanın ve iktidarın tutumunun aynı olmasını beraberinde getirdi.

> **Medyanınki, devletin ihtiyacına denk düşen bir barış söylemiydi. Yani barış sürecinden çatışma sürecine geçişte bir ara süreç görmedik. Çok hızlı, bir yeni sürece angaje olan bir dili doğrudan kurdu. (Muş, STK temsilcisi)**

Bir başka ortak vurgu ise medyanın çok hızlı bir şekilde eski alışkanlıklarına geri döndüğüne dairdi. Çözüm Süreci bitince medya da "1990'ların gazeteciliğini yapmaya devam etti" (Diyarbakır, Gazeteci). Katılımcılardan gelen bir başka eleştiri ise sürecin bitmesinin ardından neden bittiğinin sorgulanmaması, konunun üzerine gidilmemesi ve meselenin sorgulanmaması oldu (Diyarbakır, Siyasetçi). Medyanın bu keskin dönüşü bağımsızlıktan ve ilkelerden yoksunlukla açıklandı sıklıkla. Diyarbakır'dan gazeteci katılımcı "medyanın bir omurgasının olmamasını, barış gazeteciliğinin olmamasını ve demokrasi bilincinin yetersizliğini" sorunun kaynakları olarak gösterdi: "Medyanın anlık siyasi direktiflere göre yönetilmesi, barış zemininin oluşmasını güçleştiriyor."

Çözüm Süreci sonrasında medyada yaşanan dönüşümle ilgili önemli bir saptama ise sosyal medyanın artan önemine dairdi. Katılımcılardan biri, yazılı basının etkisinin azaldığını, sosyal medyadan haberlere hızla ulaşılabildiğini belirtti. Bu da beraberinde denetlenmesi zor, doğruluğu tartışmaya açık haberlerin yayılmasını beraberinde getirdi (Batman, Hukukçu).

Katılımcıların medyanın Kürt meselesi ve Çözüm Süreci'ne dair ürettiği bir dizi söylem hakkındaki görüşlerini aldık ve bu söylemleri 1 "çok olumsuz" 10 "çok olumlu" olmak üzere notlandırmalarını istedik.

- Kalkınmacı Söylem – "Bölgenin ekonomik olarak gelişmesi Kürtlerin taleplerini zayıflatır. Kürt Sorunu çözülürse bölge gelişir, Türkiye büyür" – ortalama puan, 3,5

Verilen düşük puandan da anlaşılacağı üzere, katılımcılar bu söylemi Kürt sorununun esasını ve temel boyutlarını kavramaktan uzak bir yaklaşım olarak görmektedir. Bir katılımcının sözleri ile "Tahakküm edemeyeceğiniz tek kod kültürdür ve Kürtlerin temel problemi kültüreldir" (Şanlıurfa, Hukukçu). Bu söylemin cumhuriyetten bu yana söylenen ve etkili olmayan bir söylem olduğu vurgulanmıştır (Diyarbakır, Siyasetçi). Başka bir katılımcı ise sorunun ekonomik bir boyutu olmakla birlikte, aslen bir dil ve aidiyet sorunu olarak anlaşılması gerektiğini belirtir (Diyarbakır, Gazeteci). Daha eleştirel bir yaklaşım ise bu söylemi sadece yanlış değil, gayrı-ahlaki olarak da adlandırır: "Hiç ahlaki değildir. Bunlar açtır, önlerine bir şey atalım, sorun biter demek ahlaki değildir" (Şanlıurfa, Gazeteci). Ayrıca kalkınmacı söylemin her zaman devletin yanında ve yöresinde olan kişilerle, ağalarla, siyasal patronajla sınırlı kaldığını vurgulayan bir eleştiri de mevcuttur (Diyarbakır, Gazeteci).

- Din Kardeşliği Söylemi – "Kürtler de ümmetin bir parçasıdır, hepimiz kardeşiz." – ortalama puan 2,6

"Türkiye'de yaşanan İslam, kardeşlik doktrini üretmekten uzaktır" (Şanlıurfa, Hukukçu) Katılımcıların en düşük puan verdiği din kardeşliği söyleminin de Kürt sorununun çözümünde olumlu bir rol oynayamayacağı vurgulanmıştır. Çözüm üreten bir söylem olmanın ötesine geçtiğini söyleyen bir katılımcı "gerçek talepleri ertelemek için kullanılan bir argümana dönüştü" ifadesine yer verdi. (Batman, Hukukçu). Bunun dışında Türkiye'de "Türk-İslamcılık söyleminde bir devlet olgusunun" varlığı düşünüldüğünde "ümmet kardeş söylemi içerisinde Kürde küçük kardeş rolü verilir ve küçük kardeş yine Türkçe konuşmalıdır diyen, sakat bir söylemdir" (İstanbul, Hukukçu).

- Analar ağlamasın, Akan kan dursun söylemi – ortalama puan 7,8

Verilen puandan görüleceği üzere katılımcıların en olumlu değerlendirdikleri söylem bu olmuştur. "İnsancıl, bireye ve yaşanan ortak acıya dokunan bir söylem" olduğu için karşı tarafı ikna etme gücü yüksek olmuştur (Şanlıurfa, Hukukçu). Katılımcılar, bu söylemi gerçekçi bulmasalar, söylemin romantik ve naif olduğuna vurgu yapsalar da insani olması bakımından olumlamaktadırlar:

> **Bu politik söylem, kamusal alanda bunu söylemek faydalıdır. Sadece buna sıkıştıracak bir söylem değildir. Birçok yerde iş de gören bir söylemdir. Karadeniz'de çalıştığımız zaman bu söylem çok işe yaradı. Hatta bir gerilla annesi ile bir şehit ailesi buluşmuştular. Mehmet Ali Şahin de bunu ifade etti. Toplumda insanların birbirlerinin acılarını anlaması için etkili bir ikna yöntemidir. (İstanbul, Hukukçu)**

- Büyük devlet söylemi – "Türkiye Kürt sorununu çözerse Ortadoğu'da lider devlet olur" – ortalama puan 4,8

Büyük devlet söylemi, medyada Kürt meselesine ve Çözüm Süreci'ne dair üretilen diğer söylemlere göre en azından bazı katılımcılar tarafından daha olumlu değerlendirilmektedir. Buna göre, Türkiye'nin, sorunlarını çözerse "siyasi ve ekonomik karşılığını alacağı" ve "daha güçlü bir ülke olacağı" vurgulanmaktadır (Diyarbakır, Gazeteci). Bir başka katılımcıya göre de "Kürt sorununu çözen bir Türkiye, Suriye bölgesindeki Kürtler, Irak'taki Kürtler, İran'daki Kürtler ilişkileri anlamında kilit bir konumda" olacaktır.

Bu olumlu değerlendirmelerin karşısında güçlü devlet söylemini "Turancı ve boş bir söylem" (Şanlıurfa, Hukukçu), "kalkınma ile ilgili bir söylem" (Şanlıurfa, Gazeteci), "Türkler için geçerli ama Kürtler için geçerli olmayan çıkarcı bir yaklaşım" (Diyarbakır, Medya yöneticisi), "içi boş bir söylem" (Şanlıurfa, Hukukçu) ve "hastalıklı bir yaklaşım" olarak adlandıran katılımcılar da mevcuttur.

- Düz ovada siyaset söylemi: Kürtler haklarını HDP üzerinden, sivil yöntemlerle alsınlar – ortalama puan 6,6

Katılımcılardan değerlendirmeleri istenen son söylem öbeği, düz ovada siyaset söylemi olarak adlandırılabilecek, Kürtlerin haklarını siyasi ve barışçıl yöntemlerle aramalarına yönelik çağrı olmuştur. Değerlendirme yapan katılımcıların nezdinde en yüksek puan ortalamasına sahip ve en olumlu şekilde değerlendirilen ikinci söylem de bu olmuştur. Katılımcıların çoğu, söylemin çok sağlıklı olmadığını, sağlam bir güvenceye dayanmadığını söylemekle birlikte "siyasete alan açması bakımından" bu söylemi desteklemektedir (Diyarbakır, Siyasetçi).

> **Esas meselenin olması gereken nokta budur. Süreç, bu noktaya yaklaştıkça başarılı olunur. Bu nokta, Türkiye'yi daha demokratik yapar. Kürt meselesini çözmez ama demokratik alana taşır ve çözüme yaklaştırır. (İstanbul, Hukukçu)**

"Barış silahların değil, demokrasinin, siyasi alanın gölgesinde yapılmalı" diyen katılımcı, bu söylemi samimiyetsiz bulduğunu, bizzat kayyum uygulamalarının siyasi alanı daralttığını belirtmektedir: "Bir yandan demokrasi yolunu gösterip diğer yandan bu alanları kapatma, tavır olarak doğru görünmüyor" (Şanlıurfa, Gazeteci). Benzer bir şekilde diğer bir katılımcı ise "düz ovada siyaset

yapanları ne yaptıklarını görüyoruz" diyerek düz ovada siyaset söyleminin samimiyetsiz olduğunu vurgular (İstanbul, Gazeteci). Yorumlardan da görüldüğü üzere siyasete çağrı olumlu bulunmakla birlikte ciddi bir güvensizlik de mevcuttur.

2.5.
Gelecek: Beklenti ve Öneriler

Raporumuzun niteliksel kısmının ve soru formunun son bölümünü "Kürt meselesinin çözümü, çatışmaların sonlanması ve toplumsal barış inşası yönünde yeni bir müzakere ve uzlaşı süreci için" medyanın neler yapabileceği ve yapması gerektiği meselesine ayırdık. Farklı önerilerin dillendirildiği bu bölümde katılımcıların görüşlerini ayrıntılı bir şekilde paylaşmaya gayret edeceğiz.

Katılımcıların medyanın neler yapması gerektiği ile ilgili önerileri birbirini tamamlar nitelikte oldu. Tarafsızlık, bağımsızlık, etik değerler, mesafe, özgürlük gibi anahtar kelimeler sıkça dillendirildi. En sık gündeme getirilen mesele, daha önceki sorulara verilen cevaplarla paralel bir şekilde bağımsızlık ve objektiflik oldu. Medyanın kendini "politik ideolojilerden sıyırması ve politik ideolojilerin müridi gibi davranmaması gerektiği" ilk önerilerden biri oldu (Diyarbakır, Medya yöneticisi). Medyanın düzgün habercilik yapması gerektiği, bunun yolunun da belirli kesimlerin değil "***herkesin sesi olması***" olduğu vurgulandı (İstanbul, STK temsilcisi). Herkesin sesi olma sürecinde de "sadece tarafları değil, özgün sivil toplum kuruluşlarını, bağımsız insanları konuşturarak bir yol haritası belirlemesi gerekir" (Şanlıurfa, Gazeteci, Aktivist). Ayrıca medyanın "günümüz teknolojik verilerden faydalanarak araştıran sorgulayan ve halkın sesini yansıtan bir konumda" olması gerektiği vurgulandı (Diyarbakır, Gazeteci). Meydanın uluslararası standartlarda "herkesin kabul ettiği bir anlayışa geçmesi gerektiği", patrona göre davranmaması ve ekonomik bağlantıların güdümünden de kurtulması gerektiği belirtildi (Şanlıurfa, Yazar).

Tarafsızlığın bir başka boyutu da devlet, siyaset, ordu ve sermaye gibi çeşitli iktidar odaklarına mesafeli olabilme ve bu odaklardan bağımsız olabilmeyi içerir. Bir katılımcı bu ilkeyi şu sözlerle ifade eder:

> **Medya bağımsız olmuş olsaydı, çok şey başaracaktı. Siyasi iradenin pozitif bir beyanda bulunması gerekir ki medya olumlu ve barışçıl bir dil kullanabilsin. Siyasi irade ile örtüşmeyen medya, yaptırımlara maruz kalacağı için net tavır gösteremez. Yeni bir müzakerenin iyi bir ilerleme sağlayabilmesi için iktidarın medyayı özgür bırakması yeterli olacaktır. (Diyarbakır, Gazeteci).**

Bir başka gazetecilik tanımı diğer bir katılımcıdan gelir:

> **Gazeteciliğin devletlere ve güce olana yaklaşımı ile ilgili güzel bir söz vardır. Gazetecilik temas ve mesafe mesleğidir. Birinden haber almak için onunla temasa geçeriz, fakat o kişiye ya da kuruma karşı mesafeyi koruyamazsak, güdümüne girersek, onunla yakın mesafede durursak, gerçek işimizi yapamayız. (Şanlıurfa, Gazeteci)**

Kürt sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesinde medyaya düşen bir başka görevse, barış dilini yaygınlaştırmaktır. Katılımcılar medyada "uzlaşı ve barış dilinin yaygınlaşması gerektiğini", "vatan-

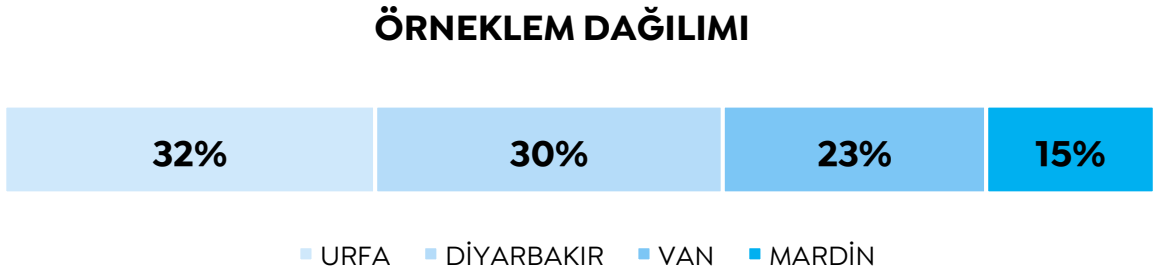
millet-Sakarya tavrının terk edilmesi gerektiğini" vurgularlar (Diyarbakır, Gazeteci). Benzer bir şekilde diğer bir katılımcı, medyanın "var gücüyle çalışarak çözümün bir parçası olması ve bu sesi olabildiğince yüksek çıkarması" gerektiğini belirtir (Van, Gazeteci). Medyanın kapsayıcı bir dile sahip olması ve Kürtlerin bu ülkenin asli unsurları olduğunu kabul etmeleri gerekmektedir (Diyarbakır, Gazeteci). Bir katılımcı ise medyanın "bir arada yaşamanın neden gerekli olduğunu gösterebileceğini, medyanın yeni bir dil oluşturabileceğini" belirtir ve gazetelerin bir günlüğüne tümüyle Kürtçe basılmasını önerir (Diyarbakır, Hukukçu). Bütün bu öneriler bir katılımcının "medya cesaretlendirici ve umut verici bir role evrilmeli ve bunun üzerinden ilkeler dizesiyle bir haber üretmelidir" önerisinde ifade bulur (Diyarbakır, Siyasetçi).

Bir başka somut öneri ise Kürt meselesi ile ilgili bütün durumları tüm gerçekliği ile anlatan bir haber ajansının kurulmasıdır. Katılımcı, (Şanlıurfa, Hukukçu) bu haber ajansı için Barış Ajansı adını önerir.

Son olarak, medyanın hem Türkiye'de hem de dünyada yaşananlardan ders çıkarması gerektiği ve yaşananları iyi analiz etmesi gerektiği belirtilir. Tüm dünyadaki barış süreci örneklerinin inişli çıkışlı olduğunu belirten katılımcı (Diyarbakır, Gazeteci), Türkiye'de de durumun böyle olduğunu, 2013-2015 sürecinin, bozulmuş da olsa "insanlara barış masasının kurulabileceğini gösterdiğini" belirtir. Benzer bir şekilde bir diğer katılımcı da (Diyarbakır, Gazeteci) "medyanın böylesi bir sürecin yeniden yaşanmasına karşın dünya örneklerini iyi incelemesi gerektiğini" belirtir. Katılımcıya göre "her bir medya kurum ve kuruluşunun böylesi bir süreç için muhabir yetiştirmesi gerekir."

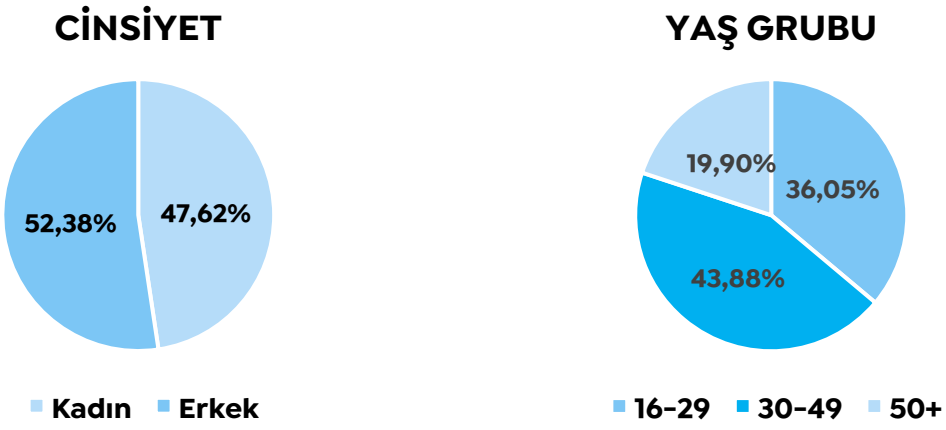
3. KÜRT YURTTAŞLARA GÖRE TÜRKİYE MEDYASI

Araştırmanın niceliksel safhası Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Van şehirlerinde 600 kişiyle yüz yüze yapılan anket uygulamasının bulgularına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında merkez ilçeler dâhil olmak üzere 20 ilçede ve 70 mahallede anket uygulanmıştır. Araştırma 16 yaş üzerindeki kişilerle yürütülmüş, yaş gruplarının dağılımında TÜİK istatistikleri referans alınmış, araştırmada yaş grubu, cinsiyet ve mahalle düzeyinde lokasyon kotaları uygulanmıştır. Araştırmanın güven aralığı %95, hata payı ise %5 olarak hesaplanmıştır. İllere göre örneklem dağılımı aşağıdaki grafikte sunulmaktadır:

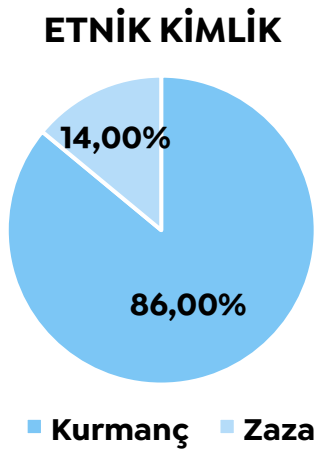
Şekil 1. Araştırmanın örneklem dağılımı

Araştırmaya katılan kişilerin illere göre dağılımı 1 numaralı şekilde belirtilmiştir. Bu illerin nüfus büyüklüğü ile orantılı bir şekilde Urfa ve Diyarbakır örneklemin yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır.

Şekil 2. Örneklem cinsiyet ve yaş grubu dağılımı

Katılımcıların %47,62'si kadınlardan, %52,38'i de erkeklerden oluşmaktadır. Her 100 katılımcıdan 36,05'i 16-29 yaş aralığında, 43,88'i 30-49 aralığında, %19,90'ı ise 50 yaş üzerindedir. Katılımcıların üçte biri ilkokul ve altı tahsile sahipken, ortaokul, lise ve dengi okullardan mezun olanların oranı %46'dır. Katılımcıların %19'u da üniversite mezunudur. Katılımcıların %30'u ücretli çalışan, %18'i ev kadını, %18'i işsiz ve %13'ü de öğrencidir.

Şekil 3. Katılımcıların etnik kimlik dağılımı

Katılımcıların etnik kimlik dağılımlarına bakıldığında %86'sının Kurmanç, %14'ünün de Zaza Kürtlerinden oluştuğu görülmektedir.

3.1.
Medya Tüketim Örüntüleri

Sayacağım aktiviteleri ne sıklıkla yaparsınız?

	Hiçbir zaman	Nadiren	Sık sık
Radyo Dinlemek	49%	44%	7%
Basılı Gazete Okumak	58%	39%	3%
Online Gazete okumak	45%	41%	14%
Televizyon izlemek	20%	46%	35%
Online TV izlemek	41%	42%	17%
Bilgisayar/Laptoptan internete girmek	32%	34%	33%
Akıllı telefondan/Tabletten internete girmek	13%	23%	64%

Tablo 1. Medya tüketim sıklığı

Katılımcıların temel medya tüketim tercihleri ve sıklığı yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının sıklığı göze çarpar. Her üç katılımcıdan ikisi, sık sık akıllı telefon ve tablet yoluyla internete girdiklerini belirtirler. Sık sık gerçekleştirilen aktivitelerde ikinci sırada 35% ile televizyon izlemek ve %33 ile bilgisayar ile internete girmek takip eder. Artık neredeyse çok küçük bir kısmın basılı gazete okuduğu %3 ile görünürken, online gazete okurluğunun %14 ile daha yaygın olduğu gözlemleniyor. Basılı gazete okumak, radyo dinlemek nadiren yapılan aktiviteler arasında ilk iki sırada yer alıyor. Toplumun tüketim örüntülerinin günümüzdeki halini, tablodan okumak mümkündür. Bu tablo, televizyon izlemenin, daha önceki dönemlerdeki kadar önemli olmasa da, hâlâ medya tüketim örüntüsünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Katılımcıların %90'ı, bilgisayar, tablet veya telefon ile başka bir anlatımla bir ekran aracılığıyla dijital olarak habere ulaşmaktadır.

Aşağıda sayacağım özellikler bir medya mecrasını (TV, radyo, gazete, internet vd.) tercih etmenizde ne derece rol oynar?

	En az	Orta	Yüksek
Kürtçe olması	49%	26%	25%
Siyasi görüşüme yakın olması	44%	27%	29%
Tarafsız olması	17%	20%	63%
Bir siyasi parti tarafından desteklenmiyor olması	34%	23%	43%
Yerel olması	38%	26%	36%
Ulusal olması	31%	27%	42%
Uluslararası olması	28%	27%	45%
Nitelikli yayın politikasına sahip olması]	20%	24%	55%
Çekimlerin, fotoğrafların ve görsellerin göze hoş görünmesi	32%	27%	41%

Tablo 2. Medya mecrası tercih sebebi

Katılımcıların bir medya mecrasını tercih etmesinde rol oynayan etmenler sırasıyla %63 ile tarafsızlığı, %55 ile nitelikli yayın politikasına sahip olması ve %45 ile uluslararası olması, %42 ile ulusal olması, %41 ile çekimlerin fotoğrafların ve görsellerin göze hoş gelmesi, %36 ile yerel olması, %29 ile katılımcının siyasi görüşüne yakın olması ve son olarak %25 ile Kürtçe olmasıdır.

Buradan yola çıkarak katılımcılar için tarafsız, nitelikli ve uluslararası yayınlar yapan medya mecraları tercih sebebidir.

En çok takip ettiğiniz medya mecrasını düşündüğünüzde, bu mecranın hangi dünya görüşü/siyasi görüşe yakın olduğunu düşünüyorsunuz?	
Bağımsız-tarafsız	38,78%
HDP	25,85%
AK Parti	27,21%
CHP	4,59%
MHP	2,55%
İYİ Parti	1,02%

Tablo 3. Takip edilen medyanın dünya görüşü

Katılımcıların yaklaşık % 39'u en çok takip ettikleri medya mecrasının bağımsız ve tarafsız olduğunu düşünürken yaklaşık % 27'si AK Parti'ye ve %26'sı HDP'ye yakın olduğu kanaatinde. Katılımcılar arasında en çok takip edilen medya mecralarının en yakın olduğu iki siyasi görüş AK Parti ve HDP olarak okunabilir.

En çok hangi tür dizileri izliyorsunuz?	
Parodi programları	36,4%
Komedi dizileri	35,4%
Aksiyon dizileri	28,5%
Parodi dizileri	25,8%
Dönem dizileri	20,9%
Tarihi diziler	18,2%
Romantik komedi dizileri	14.8%
Töre, ağa, aşiret dizileri	17%
Gündelik diziler	17,3%
Romantik dramlar	17%
Aile Dizileri	14.0%
Vatanseverlik dizileri	12,1%

Tablo 4. En çok takip edilen diziler

Katılımcıların en çok izlediği program türü %36,4 ile parodi programları, sonrasında %35,4 ile komedi dizileridir ve bunların ardından %28,5 ile aksiyon dizileri geliyor. En az izlenen dizi türü ise %12,1 ile hamasi bir vatanseverlik söyleminin yer aldığı ve tabloda kısaca "vatanseverlik dizileri" olarak yer verilen diziler ile %14 oranında aile dizileridir. Bunun yanında görece az izlenen bir diğer grup dizi de Doğu ya da Güneydoğu hikayeleri olarak görülen ve ağalık kurumunu, aşiretleri ya da töreleri anlatma iddiasındaki dizilerdir.

Bu dizilerin izlenmesi %17'lik bir orana denk düşer. Aslında bu dizilere Kürt yurttaşların daha yoğun bir ilgi göstermiyor olmasında şaşırtıcı bir yön yoktur. Zira çoğunlukla hiç telaffuz edilmiyor olsa da Kürt coğrafyasında geçtiği düşünülen ya da örneğin Siirt, Şanlıurfa veya Mardin'de yaşandığı açıkça ifade edilen bu dizilerde, Kürtçe yerine sıklıkla son derece yapay bir şiveyle Türkçe konuşulmakta, karakterler genellikle karikatürize "tiplemeler" olarak sunulmakta ve sorunları da yine ağır hamaset içeren bir dil içinden ve çok yabancılaştırıcı bir biçimde ele alınmaktadır. Kürt sorununa ilişkin gerçek dünyadaki inkar ve asimilasyon kurmaca dünyalarda da aynı biçimiyle karşımıza çıkar. Neticede de kaçınılmaz olarak anlatılan hikayelerin Kürtlerin kendi hikayelerine tekabül etmediği yönünde bir hissiyata yol açar. Dolayısıyla etkileyici bir hikayesi ve ilgi çekici bir entrikası varsa bu diziler daha yoğun, yoksa daha az izlenmektedir. Kısacası, kamuoyunda "Doğu/Güneydoğu dizileri" olarak anılan bu diziler, çoğu kez bölge insanının kendi hikayesini bulduğu diziler değildir. Bu diziler eğer başarılı bir dramatik kurguya da sahip değilse özel bir ilgiye de konu olmamaktadır. Görece az izleniyor olmak böyle açıklanabilir.

3.2.
Haber Tüketim Örüntüleri

Soru formunun bu kısmında katılımcıların haber tüketiminin farklı boyutlarını ele alan sorular yöneltildi. En temel bulgular ise aşağıdaki şekilde özetlendi.

Haberleri en çok hangi kaynaktan alıyorsunuz?	
İnternet	57,82%
Televizyon	36,73%
Gazete	2,21%
Radyo	1,87%

Tablo 5. Haber kaynağı

Katılımcıların %58'i haberleri internetten alırken, ikincil tercihleri %36,7 ile televizyon olmuştur. Radyo ve yazılı basını haber kaynağı olarak kullanım oranları toplamda %4 oranlarında seyrediyor. Radyo ve gazetenin haber kaynağı olmaktan dramatik bir hızla uzaklaşmış olması esasen Kürt coğrafyasına özgü değildir. Oxford Üniversitesi'nin Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü tarafından yayınlanan 2019 raporu -üç yıl önce bile- Türkiye genelinde haberin giderek yüksek oranlarda internetten ve sosyal medyadan izlendiğini gösteriyordu. Rapora göre Türkiye'de haber kaynağını en yüksek oranda sosyal medyanın da dahil olduğu internet oluşturuyordu. Ancak Türkiye'de izleyicinin haber kaynağı olarak televizyona da hâlâ yüksek oranda ilgi gösterdiği de biliniyor. Nitekim aynı kurumun 2020 ve 2021 raporlarında, internet haberlerine olan ilginin hızla artıyor olmasına rağmen, Türkiye'de televizyonun hâlâ en önemli haber kaynaklarından olduğu da belirtiliyor. Reuters'ın 2021 raporu ise pandeminin yazılı basına olan ilgiyi dünya çapında hızla düşürdüğüne özel olarak dikkat çekiyor.[4] Nicel araştırmanın bulguları en çok yararlanılan haber kaynaklarına ilişkin olarak Türkiye ve dünya verileriyle uyumlu bir tablo sunuyor.

[4] Bkz. *Reuters Institute Digital News Repor*t 2019 (https://www.digitalnewsreport.org/survey/2019/turkey-2019/); 2020 (https://www.digitalnewsreport.org/survey/2020/turkey-2020/); 2021 (https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/turkey) ülke analizleri.

Haberi en sık hangi araçtan alıyorsunuz?		Yaş Grubu		
	Genel	**16-29**	**30-49**	**50+**
Televizyon	37,60%	21,30%	35,70%	80,70%
Radyo	2,80%	3,20%	3,20%	0,80%
Gazete	3,80%	6,30%	1,30%	3,80%
İnternet	55,80%	69,30%	59,70%	14,70%

Tablo 6. Yaş grubuna göre haber kaynağı

Katılımcılar arasından 50 yaş ve üzerinde en çok takip edilen haber aracı %80,7 ile televizyon olmuştur. 16-29 yaş aralığındaki katılımcılar ile 30-49 yaş aralığındaki katılımcıların farkı ise televizyon izleme oranlarında görülebilir. 16-29 yaş aralığındaki katılımcılar, %21,3 oranında televizyon izlerken 30-49 yaş aralığındaki katılımıcıların %35,7'si televizyon izliyor. Yaş azaldıkça televizyon izleme azalırken, internetten haber almanın arttığı gözlemlenebilir. 16-29 yaş aralığındaki katılımcıların %69,3 ile ve 30-49 yaş aralığındaki katılımcıların %59,7'sinin tercihi internetten haber almak. Radyo ve gazete tüketimi her yaş aralığında oldukça düşük, %1-6 arasında değişim gösteriyor.

Haberleri en sık hangi araçtan alıyorsunuz?	TV	Radyo	Gazete	Internet
Erkek	28,2%	2,4%	6,1%	63,3%
Kadın	48,5%	3,2%	1,3%	47,0%

Tablo 7. Cinsiyete göre haber kaynağı

Katılımcı kadınlar, televizyonu %48,5 ile erkeklerden neredeyse iki kat daha çok haber aracı olarak kullanıyor. Katılımcı erkekler arasında internet tüketimi %63,3 ile kadınların %47 oranına göre daha fazla. Kadın ve erkeklerin tüketim oranları TV ve internet konusunda ciddi farklar gözlemlenirken radyo ve gazete tüketiminde çok bir değişim okumak mümkün değil. Bu durum radyo ve gazeteden haber kaynağı olarak yararlanma oranının zaten çok düşük olmasının da sonucu.

Haberi en sık hangi araçtan alıyorsunuz? (son oy verilen siyasi partiye göre)	Genel	AK Parti	HDP	Oy Kullanmayan	Yeni Seçmen
İnternet	55,80%	29,20%	68,80%	70,80%	55,00%
Televizyon	37,60%	61,70%	28,30%	29,20%	39,20%
Radyo	2,80%	3,60%	1,40%	0,00%	2,60%
Gazete	3,80%	5,50%	1,50%	0,00%	3,20%

Tablo 8. Son oy verilen siyasi partiye göre haber kaynağı

Siyasi görüşlere göre bakıldığında katılımcıların genelinde en sık haber alma aracı %55,8 ile internet. AK Parti seçmeni katılımcıların en sık haber alma aracı %61,7 ile televizyon iken HDP seçmeni katılımcılar %68,8 ile en çok internetten haber almaktadır. AK Parti seçmeni katılımcıların televizyondan haber alma yüzdesi internetten haber alma yüzdesinin yaklaşık iki katıdır. Bu durum AK Parti seçmenleri kendilerini televizyon ve anaakım medyada daha çok bulmalarından dolayı olabilir. Bu durumun tam aksini de HDP seçmeni katılımcılar için iddia etmek mümkün. HDP seçmeni, %68,8'i haberleri internetten alırken %28,3'i televizyondan alıyor. Bu durum HDP seçmeninin kendi dünyası ve sorunlarıyla ilgili haberleri televizyonda ve anaakım medyada bulamıyor olmasından dolayı alternatif medya aracı kullanma ihtiyacı olarak görülebilir. Bir yandan da HDP seçmeninin siyasete ve dış dünyaya ilgisi yüksek, politik bir kitle olması da bu seçmeni interneti daha fazla tercih etmeye yöneltiyor olabilir. Oy kullanmamış Kürtler, %70,8 ile ve ilk defa oy kullanacak Kürt seçmenler %55 ile internetten haber alıyor. Radyo ve gazete haber alma aracı olarak siyasi görüşe bağlı olarak pek değişmemekle beraber düşük, %1-6 oranlarında seyrediyor.

Haberleri en çok hangi televizyon kanallarından takip ediyorsunuz?	
Fox TV	23,64%
A Haber/ATV	15,65%
Stêrk TV, Ronahî TV, Medya Haber	10,88%
CNN Türk	6,97%
Habertürk	5,27%
TRT Kanalları	3,23%
Artı TV	2,04%
Kanal D	2,38%
Halk TV	1,70%
NTV	1,53%
Ruhaw/ K24	0,85%
SHOW TV	0,85%
Tele 1	0,51%
Rehber TV	0.34%
Star TV	0,34%

Tablo 9. Haberlerin en çok izlendiği TV kanalı

Katılımcıların haber kaynağı olarak en çok takip ettiği kanal %23,6 ile ***Fox TV**'dir*. Diğerleri sırasıyla %15,6 ile ***ATV/A Haber***, %10,8 ile ***Stêrk TV, Ronahî TV, Medya Haber*** ve %6,9 ile ***CNN Türk*** olarak gözüküyor. Diğer kanallar arasında ciddi bir farklılık gözükmemekle beraber düşük oranlarda seyrediliyor. Diyarbakır ve Van illerinde proje kapsamında yapılan toplantılarda bu veri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu veri, "Kürtçe yayın yapan televizyon kanallarını izliyor musunuz?" sorusuna verilen yüzde %75,68 oranındaki "hayır" (%24,32, "evet") cevabı ile ele alınarak verimli tartışmalara kaynaklık etmiştir.

Katılımcıların vurguladığı ortak noktalardan biri Kürtlerin Kürtçe medyayı tüketmemelerinin bir seçenek olmaktan ziyade zorunluluk olduğuydu.

Bu konu, Van'ta gerçekleştirilen 'Kürt Sorunu Bağlamında Türkiye Medyası' çalıştayında etraflıca tartışıldı. Çalıştay katılımcılarından biri konuyla ilgili olgulardan hareketle son derece detaylı bir açıklama sundu. Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi'nin bir araştırma raporuna referansla, Türkiye'de 3 Kürt'ten birinin Kürtçe bilmediğini, Kürtçe medya takip etmeyen kesimin de ekseriyetle

bunlardan oluştuğunu vurguladı. Aynı zamanda TÜİK verilerine göre Türkiye'de basılan 4746 yayının (dergi ve gazete) içinde Kürtçe günlük yayın olmadığını; Kürtçe eğitimin yasaklanmasından kaynaklı olarak Kürtçeyi anlayan ve üreten bir kesimin az olduğunu; devlet televizyonu ***TRT Kurdî***'de ise Türkçe diksiyonla Kürtçe konuşulduğunu; 15 milyon kişinin evde anadilinde, Kürtçe konuşmasına rağmen bu kitlenin ancak binde 3'ünün kendi dilinde okuryazar olduğunu belirtmiştir. Bu veriler ışığında düşünüldüğünde "Kürtçe yayın yapan televizyon kanallarını izliyor musunuz?" sorusuna verilen %24,32 cevabın son derece büyük bir orana karşılık gelmektedir. Farklı bir katılımcı %24,32'nin azımsanmaması gerektiğini ve Türkiye'de artık iki kutuplu değil, arasına Kürt medyasını da alan üç kutuplu bir medya ortamının ortaya çıktığını belirtir. Diğer bir katılımcı gazeteci ise "Kürtçe kanal izliyor musunuz?" sorusu yerine asıl sorunun "eğer rahatça erişebileceğim bir Kürtçe kanal olursa izler misin?" olması gerektiğini vurgular. Diğer bir deyişle bu katılımcı bir tercihten ziyade bir zorunlulukla karşı karşıya olduğumuzu ifade eder. Katılımcılardan bir diğerine göre ise araştırma genelinde ortaya çıkan bulgular dünya eğilimleri ile paraleldir.

Başka bir gazeteci katılımcı da benzer bir şekilde Kürtçe televizyon kanallarının izlenme oranları ile karşılaştırıldığında örneğin; ***Fox TV***'nin bu denli çok izlenmesini içerik zenginliği ve çeşitliliği ile açıklıyordu. "Belki de normalleşen bir hayatın, normal günlük hayatın içeriğine uygun bir yayın akışı yapacak bir Kürt medyasına ihtiyaç var," diyen katılımcı, ***Fox TV*** izlenmesinin sadece ideolojik politik nedenlerle değil, bu kanalın prodüksiyon kalitesiyle, dizi, gündüz kuşağı programları ve müzik yarışmaları gibi başlıklar altındaki program çeşitliliğiyle açıklanabileceğine işaret etmekteydi.

Başka yorumlarda da ***Fox TV***'in bu denli izlenmesinin görece hükümete uzak durması ve ara ara da olsa doğruları dillendirmesiyle ilgili olduğu, yani ***Fox TV*** izlemenin illaki kanala tam bir güven ve aidiyet hissetmekle açıklanamayacağı vurgulanmıştır. İzleyici elinden diğer seçenekler gittiği zaman mevcutlar arasında bir seçim yapmak durumunda kalıyordu. Kürtlerin yoğun olarak izledikleri televizyon ve radyoların kapanması, izleyicilerin televizyon aygıtından bu kanalları izleme seçeneklerini de ellerinden almıştı. Bu kanalların bazıları sonradan internet platformlarından yayına geçse de özellikle orta yaş ve üzeri Kürt yurttaşların eskiden izledikleri bu kanalların peşinde bu platformlara göç etmeye koşulları elvermiyordu. Dolayısıyla bölgede haber kanalı olarak en çok ***Fox TV***'nin -ulusalcı mesajlarına rağmen- izleniyor olmasını bu bilgi çerçevesinde değerlendirmek gerektiği de tartışılan konular arasındaydı.

Çalıştaylarda yapılan tartışmalarda Kürtlerin bütün meselelerinin elbette Kürtlük ile ilgili olmadığının, işsizlik veya yoksulluk gibi akut yaşamsal sorunlarla boğuştuklarının ve ayrıca dış politikadaki meselelerle ve dünya olaylarıyla son derece ilgili olduklarının da altı çizildi. Kürtler bütün bu nedenlerle anaakım haber kanallarına ihtiyaç duyuyordu. Fakat anaakım medyanın iktidar yanlısı tutumu, diğer bir deyişle "havuz medyasının" aslında anaakım haberciliğin sonunu getirmiş olması gerçeği karşısında, Kürt yurttaşlar ***Fox TV*** gibi televizyon kuruluşlarına yöneliyordu. Kısacası Kürtlerin en çok ***FOX TV*** izliyor olmasında seçenek azlığının ve bu kanalın siyasi iktidara muhalif olmasının etkili olduğu belirtiliyordu.

3.3.
Medyaya ve Habere Duyulan Güven

GÜVEN	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeniçağ	Halk Tv	Evrensel	Rudaw TV	Kurdistan 24 TV	Med Nuçe(Medya Haber)	ATV, A Haber	Akit	Sözcü	Oda Tv	Cumhuriyet	Birgün	Medyascope	T24	Gazete Duvar
	3,2	3,2	3,3	4,0	4,3	4,0	4,2	5,1	3,7	3,0	3,3	2,9	3,7	3,7	3,6	3,6	7,9

Tablo 10. Gazetelere duyulan güven

Bu kapsamda katılımcılardan gazeteleri 1- en az 10 en çok olarak duydukları güven açısından notlandırmaları istenmiştir. Araştırma bulguları katılımcıların 7,9 güven ortalama puanı ile en çok ***Gazete Duvar***'a güvendiğini göstermektedir (anket çalışmasının ***Gazete Duvar***'da yaşanan dağılma süreci öncesinde tamamlandığını vurgulamak gerekir). ***Gazete Duvar***'ı, 5,1 ile ***Med Nuçe(Medya Haber)*** ve 4,3 ile ***Evrensel*** takip ediyor. Katılımcıların en az güven duydukları medya ve haber kanalı ise 3 ile ***Akit***, 3,2 ile ***Yeni Şafak*** ve 3,2 ile ***Hürriyet*** ve 2,9 ile ***Oda TV*** olarak rapora yansıdı. Bu durum, yukarıda medya tercihleri ile ilgili yapılan değerlendirmeler ışığında okunduğunda ("tarafsız, nitelikli ve uluslararası yayınlar yapan medya mecraları tercih sebebi", Tablo 2) daha da bir anlaşılır olmaktadır.

Haber alma kaynakları arasında, sayacağım medya araçlarından hangisine ne kadar güvenirsiniz?

	Televizyon	Radyo	İnternet	Gazete (Basılı)	İnternet Gazeteleri, haber kaynakları	Sosyal Medya
Düşük (1,2,3,4)	60,7%	66,6%	49,9%	63,6%	58,2%	48,5%
Orta (5,6,7)	31,0%	25,8%	37,3%	30,9%	33,2%	40,2%
Yüksek (8,9,10)	8,3%	7,6%	12,8%	5,5%	8,6%	11,2%

Tablo 11. Haber kaynaklarına duyulan güven

Katılımcılar haber alma kaynakları arasında sırasıyla %12,8 ile en çok internete, %11,2 ile sosyal medyaya ve %8,6 ile internet gazetelerine güveniyor. En az güvendikleri haber kaynakları ise %66,6 ile radyo, %63,6 ile basılı gazeteler ve %60,7 ile televizyon. 15 Temmuz sonrası kapatılan Kürt televizyonları ve muhalif kanallarda kendilerini bulamayan Kürtlerin haber alma kaynaklarına olan güveninin düşük olduğu görülüyor.

Aşağıda sayacağım haber kuruluşlarının hangisine ne kadar güvenirsiniz?

	Hürriyet	*Yeni Şafak*	*Yeniçağ*	*Halk Tv*	*Evrensel*	*Rudaw TV*	*Kurdistan24 TV*	*Med Nuçe*	*ATV, A Haber, Sabah*	*Akit*	*Sözcü*	*Oda Tv*	*Cumhuriyet*	*Birgün*	*T24*	*Gazete Duvar*
Düşük	69%	66%	70%	58%	53%	59%	58%	44%	62%	74%	68%	75%	64%	62%	65%	51%
Orta	27%	28%	20%	31%	31%	27%	25%	33%	24%	18%	24%	20%	25%	28%	25%	32%
Yüksek	4%	5%	10%	12%	17%	13%	17%	23%	14%	8%	8%	5%	11%	10%	10%	17%

Tablo 12. Haber kuruluşlarına güven

Katılımcıların en çok güvendiği haber kaynağı %23 ile ***Med Nuçe***'dir. Onu sırasıyla %17 ile ***Kurdistan 24 TV*** ve %17 ile ***Evrensel*** takip etmektedir. Katılımcıların en az güvendiği haber kaynakları ise sırasıyla %75 ile ***Oda TV***, %74 ile ***Akit*** ve %70 ile ***Yeni Çağ***'dır. Kürtlerin çözüm sürecinde ve Kürt sorununa yaklaşımında daha solda ve muhalif çizgide bulunan haber kaynaklarından destek görmemiş olmalarının bu kaynaklara duydukları güveni zedelediğini söylemek mümkündür. İzlenen kanallarla güven duyulan kanallar arasındaki ayrım TV ve haber tüketimi örüntülerinde güven ve beğeni arasındaki farklılığa işaret etmektedir. Yukarıda ***Fox TV***'ye referansla yapılan tartışmada olduğu gibi, medya tüketimi sadece ideolojik ve politik değerler ve kimlikle açıklanamamaktadır. Beğeninin daha karmaşık bir yapısı ve çok sayıda, dinamik belirleyenleri ve değişkenleri mevcuttur.

GENEL	AK PARTİ	HDP
Med Nuçe	ATV, A Haber, Sabah	Med Nuçe
Evrensel	Akit	Evrensel
Gazete Duvar	Yeniçağ	Gazete Duvar
Halk TV	Yeni Şafak	Halk TV
Cumhuriyet	Evrensel	Birgün

Tablo 14. Oy verilen siyasi parti ve en çok-az güven duyulan medya kuruluşu

Oy verilen siyasi parti ile güven duyulan medya kuruluşları arasındaki ilişkiye bakıldığında AK Parti seçmenin en çok güvendiği medya kuruluşunun *ATV* iken, HDP seçmeninin en çok güvendiği medya kuruluşunun ***Med Nuçe*** (Medya Haber) olduğu görülür. AK Parti seçmeninin en az güvendiği medya kanalı ***Evrensel'***dir. HDP seçmeninin ise en çok güvendiği beş medya kuruluşu sıralamasında ***Birgün*** beşinci sırada yer alıyor. Diğer bir deyişle, HDP'liler bakımından ***Birgün*** diğerlerine kıyasla daha az güvenilen bir yayın organı olmakla birlikte yine de en çok güvenilen beş mecra arasındadır. ***Yeni Şafak*** ya da ***Akit*** gibi kendilerine isimleri verilerek sorulan diğer kuruluşlara ise Kürtlerin "güven listelerine" hiç girmeyen kuruluşlardır.

	GENEL	AK Parti	HDP
Med Nuçe	5,06	3,34	6,82
Evrensel	4,33	3,94	4,70
Gazete Duvar	4,10	3,83	4,41
Halk TV	3,96	3,73	4,21
Birgün	3,69	3,65	3,85
Medyascope	3,66	3,92	3,63
Cumhuriyet	3,72	3,47	3,60
T24	3,65	3,72	3,50
Sözcü	3,32	3,88	2,75
Yeniçağ	3,27	4,28	2,68
Hürriyet	3,17	3,87	2,63
Yeni Şafak	3,23	4,20	2,62
ATV, A Haber, Sabah	3,69	5,47	2,59
Akit	3,02	4,35	2,23

Tablo 15. Oy tercihine göre güven ortalaması (1-hiç güvenmiyorum, 10-tümüyle güveniyorum)

2018 seçimlerindeki oy tercihlerine göre AK Parti seçmenlerinin en çok güvendiği medya kuruluşları sırasıyla 5,5 ile ***ATV***, 4,4 ile ***Akit***, 4,3 ile ***Yeniçağ*** olmuştur. HDP'ye oy vermiş katılımcıların ise 6,8 ile ***Med Nuçe***, 4,7 ile ***Evrensel*** ve 4,4 ile ***Gazete Duvar***'a en çok güven duydukları görülmüştür. Katılımcıların genelinde en çok güvenilen medya kanalları 5,06 ile ***Med Nuçe***, 4,3 ile ***Evrensel*** ve 4,1 ile ***Gazete Duvar***'dır.

Sizce günümüzde Türkiye'de medyanın en önde gelen iki sorunu aşağıdakilerden hangileridir?	%
Hükümet baskısı	61,2
Sansür ve otosansür	26,9
Muhalefet tepkisi	24,8
Sahiplik yapısı	17,3
Güvencesiz çalışma koşulları	17,0
Magazinleşme	16,3
Kısıtlayıcı yasal mevzuat	13,4
Satış ve reyting kaygısı	9,4
Nitelikli gazeteci yokluğu	8,3
Teknik yetersizlikler	4,3

Tablo 17. Medyanın sorunları

Katılımcıların Türkiye'de medyada gördüğü en önde gelen iki sorun %61,2 ile hükümet baskısı ve %26,9 ile sansür/otosansür iken medyada en az görülen iki sorun ise %8,3 ile nitelikli gazeteci yoksunluğu ve %4,3 ile teknik yetersizlikler olarak ortaya çıkıyor.

3.4.
Medyanın Sorunları

Günümüz Türkiye'sinde medyanın bağımsız olduğunu düşünüyor musunuz?	
Evet	28,8%
Hayır	71,18%

Tablo 19. Medya bağımsızlığı

Katılımcıların %71'i Türkiye'de medyanın bağımsız olduğunu düşünmezken, medyanın bağımsız olduğunu düşünenlerin oranı %29 civarında. Araştırmada ortaya çıkan bu durum medyanın katılımcıların kahir ekseriyeti tarafından yanlı olduğunu düşündüklerini ortaya koyuyor.

Bu düşünceyi besleyen birçok unsur vardır. Her şeyden evvel, Kürt coğrafyasında Türkiye medyası ile olan tecrübenin -bu raporun giriş kısmında ve nitel analizde de belirtildiği gibi- bir güven ilişkisine pek imkan vermediği söylenmelidir. Kürtlerin tarihsel olarak yaşadıkları baskı ve hak ihlalleri, inkar ve asimilasyon önemli ölçüde de medyada bir dışlama ve yok sayma ile birlikte ilerlemiştir. Dolayısıyla Türkiye medyasına ilişkin güven duygusu hiçbir zaman çok güçlü olmamıştır. Çözüm sürecinde medyanın olumlu rolüne dikkat çekiliyor olmasına rağmen en nihayetinde medyanın partizanlığı ve bilhassa AK Parti döneminde Kürt sorunu söz konusu olduğunda medyanın bağımsız tercihler oluşturmadığı da altı çizilen konular arasındadır.

	Katılmıyorum (1,2)	Nötr (3)	Tamamen katılıyorum (4,5)
Medya toplumsal çatışmaların çözümünde olumlu bir rol oynayabilir	27%	30%	43%
Medyanın insanların siyasal tutumlarını belirleme gücü vardır	24%	35%	40%
Medya siyasal kutuplaşmaları derinleştirebilir	23%	32%	45%
Türkiye'de medya tüm toplumsal kesimlere eşit mesafededir	50,68%	28,40%	20,92%
Türkiye'de medya farklı dünya görüşlerini yansıtan bir çoğulculuğa sahiptir	54,20%	27,14%	18,36%
Türkiye'de medya kuruluşları farklı toplumsal kesimlerin sorunlarını dile getiren kapsayıcı bir yapıya sahiptir.	54,20%	27,14%	18,36%
Türkiye'de haber medyası haberleri genellikle taraflı bir şekilde sunmaktadır	31%	31%	38%
Türkiye'de medya ve ifade özgürlüğü baskı altındadır	25%	30%	45%
Tutuklu gazeteciler gazetecilik faaliyetlerinden dolayı içeridedirler	31%	27%	42%
Yurtdışındaki vakıflardan fon almak medyanın bağımsızlığını zedeler	37%	35%	27%

Tablo 20. Medya hakkındaki kanaatler

Katılımcıların %54,20'si Türkiye'de medyanın farklı dünya görüşlerini yansıtan bir çoğulculuğa sahip olmadığını ve %54,2'si Türkiye'de medya kuruluşlarının farklı toplumsal kesimlerin sorunlarını dile getiren kapsayıcı bir yapıya sahip olmadığını düşünüyor. Katılımcıların %43'ü medyanın toplumsal çatışmaların çözümünde olumlu bir rol oynayacağına inanırken aynı zamanda %40'ı medyanın insanların siyasal tutumlarını belirleme gücünün var olduğunu düşünüyor. Medyanın toplum üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu düşünenlerin oranı, yarı yarıya gözüküyor. Katılımcıların %50,7'si Türkiye'de medyanın toplumun tüm kesimlerine eşit mesafede olmadığını düşünüyor ve medya ve ifade özgürlüğünün baskı altında olduğunu düşünenlerin oranı %45. Tutuklu gazetecilerin gazetecilik faaliyetlerinden dolayı içeride olduğunu düşünenler, %42 iken yurtdışındaki vakıflardan fon almanın medyanın bağımsızlığını zedelemeyeceğini düşünen katılımcıların oranı %37.

3.5.
Doksanlı Yıllar ve Çözüm Süreci

Size göre Türkiye'de medya bağımsızlığının önündeki en önemli İKİ ENGEL aşağıdakilerden hangisidir?

	90'lar	2000'ler	Bugün
Hükümet	54,3%	31%	42%
Ordu	47,9%	11%	4%
Devlet	33,8%	22%	26%
Siyasi partiler	32,4%	19%	24%
Reklam verenler	3,2%	4%	4%
Medya sahipleri	8,7%	7%	13%
Derin Devlet	15,5%	7%	6%
Sivil toplum kuruluşları	0%	1%	1%
Şirketler	1,4%	1%	3%
Bilmiyorum/hatırlamıyorum	2,7%	4%	0%

Tablo 21. Medya bağımsızlığı önündeki engeller

Katılımcılara göre Türkiye'de medya bağımsızlığının önündeki en önemli iki engel 1990'larda %54,3 ile hükümet ve %47,9 ile ordu olarak görülürken 2000'lerde %31 ile hükümet ve %22 ile devlet gözüküyor. Günümüzde ise %42 ile hükümet ve %26 ile devlet olarak görülüyor. 1990'lardan günümüze derin devlet kanaatinin zayıfladığı görülebilir. Medyanın bağımsızlığının önündeki engel olarak devletin oranı azalırken hükümetin oranının tekrar yükseldiği görülmektedir. Ancak bu konuda kesin bir kanaate varmak için daha detaylı sorgulamalara ihtiyaç vardır. Ordunun medya bağımsızlığındaki etkisi ise 1990'larda %47,9 iken bugün %4 olarak görülüyor. Aradaki büyük fark Türkiye'de değişen siyasi hayat çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ordunun medya bağımsızlığındaki etkisine bugün çok daha düşük oranda işaret edilmesi, hatta neredeyse artık böyle bir etkiden söz edilmiyor olması, AK Parti Hükümetinden ya da siyasi iktidardan bağımsız bir şekilde medya üzerinde etkide bulunan bir ordu tasavvurunun artık epeyce zayıflamış olmasıyla ilişkili olabilir.

1990'lı yıllarda anaakım Türkiye medyasının Kürt sorununa yaklaşımına dair sayacağım ifadelere ne kadar katılıyorsunuz?	KATILMIYOR	ORTADA	KATILIYOR
Medya Kürt sorununun çözümüne yönelik yapıcı bir tutum benimsiyordu	55%	33%	11%
Medya Kürt sorununa dair haberleri bağımsız bir şekilde, bir etki ve yönlendirme altında kalmadan veriyordu	51%	35%	14%
Medya tüm toplumsal kesimlere eşit mesafede yaklaşıyordu	50%	35%	15%
Medya haberlerde farklı görüşleri yansıtıyordu	45%	34%	21%

Tablo 22. 1990'lı yıllarda medyanın Kürt sorununa yaklaşımı

Katılımcıların %55'i 1990'lı yıllarda medyanın Kürt sorununun çözümüne yönelik yapıcı bir tutum benimsemediğini, %51'i medyanın soruna dair haberleri bağımsız bir şekilde, bir etki ve yönlendirme altında kalmadan vermediğini, %50'si medyanın tüm toplumsal kesimlere eşit mesafede yaklaşmadığını düşünüyor.

Aşağıdaki medya kuruluşlarının çözüm sürecine yaklaşımlarını puanlayınız

	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeni Çağ	Sözcü	Birgün	Cumhuriyet	Akit	Sabah	Özgür Gündem	Zaman Gazetesi	Taraf Gazetesi	Radikal Gazetesi	Halk TV	Akşam
Olumsuz (1,2,3,4)	71 %	65 %	67 %	71 %	62 %	64 %	69 %	65 %	48 %	71 %	65 %	61 %	62 %	63 %
Orta (5,6,7)	25 %	29 %	25 %	23 %	31 %	30 %	26 %	26 %	29 %	24 %	27 %	34 %	29 %	29 %
Çok olumlu (8,9,10)	4%	5%	7%	6%	6%	5%	5%	9%	23 %	5%	7%	6%	9%	8%

Tablo 23. Medya kuruluşlarının çözüm sürecine yaklaşımı

Katılımcılar, medya organlarından çözüm sürecine en olumsuz yaklaşan üç organın %71 ile ***Hürriyet***, %71 ile ***Zaman*** ve yine %71 ile ***Sözcü*** olduğunu düşünüyor. Kürtler, medya organlarından çözüm sürecine en olumlu yaklaşan üç medya organının ise %23 ile ***Özgür Gündem***, %9 ile ***Sabah*** ve %9 ile ***Halk TV*** olduğunu düşünüyor.

	Katılıyor	Ortada	Katılmıyor
Doksanlardan 2000'lere medyanın Kürt sorununa yönelik tutumunda olumlu değişiklikler olmuştur	49%	36%	14%
Medya Kürt sorununun çözümüne yönelik daha yapıcı bir tutum benimsemiştir	48%	34%	18%
Medyada savaş dili daha fazla benimsenmiştir	37%	32%	31%
Medya Kürt sorununa dair haberlerde resmi görüşün dışına çıkmamıştır	34%	37%	29%
Medya üzerindeki askeri vesayet son bulmuştur	48%	34%	18%
Anaakım medya çözüm sürecine olumlu bir katkı sunamamıştır	40%	39%	21%
Anaakım medya çözüm sürecinde tüm tarafların taleplerini adil bir şekilde yansıtmıştır	52%	34%	14%
Anaakım medya çözüm sürecinde Kürtlere yönelik önceki dönemlere göre daha kapsayıcı bir dil kullanmıştır	44%	36%	20%
Anaakım medya çözüm sürecinde kadınların bakışını ve görüşlerini yansıtmamıştır	40%	36%	24%
Anaakım medyanın çözüm sürecindeki tavrı hükümetin çizgisine bağlı olarak şekillenmiştir	30%	35%	35%
Anaakım medya çözüm sürecinde temel haklar ve özgürlükleri temel alarak yayın yapmıştır	50%	35%	15%
Anaakım medya çözüm sürecinde kardeşlik, insanlık vb. değerlere vurgu yapan duygusal bir yayıncılık yapmıştır	48%	35%	16%

Tablo 24. 2002'den sonra Türkiye medyasının Kürt sorununa yaklaşımı

Katılımcıların çoğunluğuna göre AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesinin ardından anaakım Türkiye medyasının Kürt sorununa yaklaşımı değişmiştir. Katılımcıların %49'u 1990'lardan 2000'lere medyanın Kürt sorununa yönelik tutumunda olumlu değişiklikler gerçekleştiğini, %48'i medyanın Kürt sorununun çözümüne yönelik daha yapıcı bir tutum benimsediğini, medyanın Kürt sorununa dair haberleri bağımsız bir şekilde, bir etki ve yönlendirme altında kalmadan verdiğini söylemiştir.

Anaakım medyanın günümüzde Kürt sorununa yaklaşımına dair sayacağım ifadelere ne kadar katılıyorsunuz?	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne de katılmıyorum	Tamamen katılıyorum
Anaakım medya Kürt sorununa demokratik bir açıdan yaklaşmaktadır	50%	34%	16%
Anaakım medya Kürt sorunu konusunda resmi görüşten bağımsız tavır alabilmektedir	48%	35%	17%
Anaakım medya Kürt sorununun barışçıl yollardan çözülmesini istemektedir	48%	35%	18%
Anaakım medya Kürtlere yönelik ayrımcı bir dil kullanmaktadır	30%	33%	36%
Anaakım medya Kürt sorununa dair insan hakları odaklı bir yayıncılık politikası benimsemektedir	51%	34%	15%
Anaakım medyada Kürtler adil bir şekilde temsil edilmektedir	49%	34%	17%

Tablo 25. Anaakım medyanın bugün Kürt meselesine bakışı

Anaakım medyanın günümüzde Kürt sorununa yaklaşımına dair düşünceleri ise yukarıdaki tabloda ortaya koyulmuştur. Katılımcıların %49'u Kürtlerin adil bir şekilde temsil edilmediğini, %50'si anaakım medyanın Kürt sorununa demokratik bir açıdan yaklaşmadığını, %48'i Kürt sorunu konusunda resmi görüşten bağımsız tavır alamadığını, sorununun barışçıl yollardan çözülmesini istemediğini, soruna dair insan hakları odaklı bir yayıncılık politikası benimsemediğini düşünüyor.

Türkiye'de anaakım medya Kürt sorununu aşağıdaki terimlerden hangileriyle birlikte ele almaktadır? (İKİ TERİM)	%
Terör	49,1
Siyaset	33,7
Bölücülük	48,3
Demokrasi	13,4
İnsan Hakları	13,9
Barış	14,5
Irkçılık	8,2
Şiddet	2,9
Güvenlik	2,6
Kimlik	3,2
Kalkınma	1,5
Geri kalmışlık	0,9
Ekonomi	1,5
Kardeşlik	2,4
Savaş	0,5
Müzakere	0,9
Din kardeşliği	0,5
Vatandaşlık	0,2
Özgürlük	7

Tablo 26. Anaakım medya ve Kürt sorunu: terimler

Katılımcılar, Kürt sorununun anaakım medyada Türkiye'de en çok terör ve bölücülük kelimeleriyle birlikte ele alındığını düşünüyor. Kürt sorununun anaakım medya tarafından en az ele alındığı iki terim ise geri kalmışlık ve ekonomi. Medyanın Kürt sorununa yönelik söylemleri Kürtlerin medya organlarına yönelik güven endeksini ortaya koyuyor. Katılımcılardan yola çıkarak çözüm sürecinde gösterilen tutumlar ve yapılan davranışların Kürtlerin medya algısında büyük oranda belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

4.

SONUÇ

Kürtlerin Türkiye medyası ile Kürt sorunu bağlamındaki tecrübeleri ve bu tecrübe neticesinde oluşan Türkiye medyası algısı tek tek olaylar bazında bakıldığında acılarla yaşanmış bir tarihin yansımalarıyla doludur. Payına çokça acı, yıkım ve ölüm düşmüş Kürt toplumu bakımından Türkiye yaygın medyasının bu bağlamdaki tutumu hep ikinci bir acı, ikinci bir inkar ve ayrımcılık biçimi ya da ölüm söz konusu olduğunda da çoğu kez adeta "ikinci bir ölüm" gibi yaşanmıştır. Medya temsilleri Kürtler bakımından çoğu kez hiçbir duygudaşlık imkânı sunmamıştır. Örneğin, Vedat Aydın'dan Musa Anter'e Kürt aydınların katledilmesi olaylarını anaakım haber medyasının etraflı, adil ve bu vahim olayların bir daha tekerrür etmemesine katkıda bulunan bir barış dili içinden haberciliğe konu ettiğini söylemek mümkün değildir. Bir zamanlar Ahmet Kaya'ya yapılanlara benzer biçimde bugün Aynur Doğan gibi Kürt sanatçıları ya da daha evvel Amedspor örneğinde rastladığımız gibi Kürt sporcuları hedefe koyan nefret söylemi ve saldırılar hakkında da yaygın medya düzeninde adil bir söz imkanı yoktur.

Bu olaylar sonrasında adil bir temsil beklentisiyle anaakım haber medyasına yönelen Kürt yurttaşların otuz yıl evvel de bugün de kırgınlık, öfke ya da katlanmış bir acı hissetmeden bu olaylarla ilgili bir gazete haberi okuyamadığını ya da bir televizyon haberi izleyemediğini söylemek abartı olmaz. Ya hiçbir haber yoktur, ya haber eksiktir ya da olayı maniple eden ve failleri belirsizleştiren, hatta haklı çıkaran yanlı ifadeler ve imalar eşliğinde verilmiştir. Bugün Şenyaşar Ailesi örneğinde gördüğümüz gibi sıradan Kürt yurttaşların maruz kaldığı, yaşam hakkı ihlalleri de dahil olmak üzere ağır hak ihlallerine de bu yaygın medya düzeninde "adil" bir temsil imkânı yoktur.

Kürtlerin Türkiye medyası algısını ortaya çıkarmaya yönelik olarak yapılan görüşmelerde, anketlerde ve çalıştaylarda bu anlamda hep boşa çıkmış bir "adil temsil" beklentisinin izlerini görmek mümkündür. Bununla birlikte Kürt yurttaşlar ve kanaat önderleriyle yapılan görüşmelerde ve saha araştırmasında, tekil olayları kuşatan bu ağır hayal kırıklığının ya da "kötü hatıraların" medyaya ilişkin genel ve "donmuş" bir algıya yol açmadığını da şaşırtıcı bir biçimde görmek mümkündür.

Kürt toplumu tarihin ve tecrübenin ağırlığını tam da bu yüz yıllık tarih ve bu tecrübe sayesinde politik bir olgunlukla dengelemeyi öğrenmiş bir toplumdur. Medyaya bakışlarında da bu olgunluk gözleniyor. Gerek saha araştırması gerek nitel analiz, Kürtlerin Kürt sorunu bağlamında Türkiye medyasını değerlendirirken toptancı olmayan bir yaklaşımla iyi dönemleri kötü olandan, adil medya pratiklerini adil olmayan pratiklerden ayırt etme çabası içinde olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda "Kürt medyası" olarak anılan medyayı da aynı sorun bağlamında ağır bir eleştirel değerlendirmeden geçirmekten de imtina etmiyorlar.

Türkiye'de Kürtlerin Türkiye medyasına dair kanaatlerini ve Türkiye medyasının Kürt sorununa ve Çözüm Süreci'ne dair fikirlerini niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemleri eşliğinde ele aldığımız çalışmamızın temel bulguları ve ulaştığımız sonuçlar bu genel değerlendirme ışığında şu şekilde özetlenebilir:

Kürt kamuoyu, medyanın siyasal, toplumsal ve kültürel hayatta son derece önemli bir rol oynadığını kabul etmekte, medyanın kitleleri etkileme ve kanaatleri şekillendirme noktasında olumlu ya da olumsuz bir yerinin olduğunu vurgulamaktadır. Konu Türkiye medyası olduğunda ise bu değerlendirme, Türkiye medyasına dair bir dizi olumsuz kanaatle birlikte yoğrulmaktadır. Lakin kimi değerlendirmeler, medyanın kutuplaştırıcı dilinin toplumda tam olarak karşılığını bulmadığını belirterek, medya ve toplum arasında daha karmaşık bir etkileşimin varlığına da dikkat çekmektedir. Bundan da öte özellikle çözüm süreci medya ve gazetecilik pratiklerini değerlendirirken, bu dönemde medyanın zaman zaman çatışmalı konuları ve önyargıları askıya almayı ya da arkada bırakmayı teşvik eden olumlu işlevine vurgu yapan katılımcı sayısı da az değildir.

Bir başka deyişle, katılımcılar medyaya dair kategorik olarak olumsuz bir tavır takınmamaktadır. Araştırmanın neredeyse tüm katılımcılarına göre bağımsızlık ve tarafsızlık medyanın demokrasiye, toplumsal barışa ve çözüme katkı yapması noktasında en önemli etkenlerdir. Bununla birlikte katılımcıların kahir ekseriyeti Türkiye medyasının ne bağımsız ne de tarafsız olduğunu düşünmektedir. Türkiye medyasının bazı dönemlerde devlet ve derin devlet, bazı dönemlerde ordu, kimi zaman hükümet, kimi zaman da sermaye ve hatta farklı tarihsel dönemlerde bunların bir koalisyonunun vesayetinde ya da kontrolünde olduğu düşünülmektedir. Yine katılımcılara göre bu durum medyanın ve barış gazeteciliğinin önündeki en büyük engellerden biri olmaktadır.

Katılımcılara göre hak ve barış odaklı, farklı toplumsal seslere kulak veren, sorgulayan, eleştiren, olayların karmaşıklığını aktarmaya çalışan bir medya dilinin yerine, güncel siyasi, bürokratik ve ekonomik ilişkilere dayalı döneme ve duruma göre değişen bir medya söylemi ve yapılanması ile karşı karşıyayızdır. Bu da Türkiye'de medyanın barış ve çözüme yapabileceği katkının, bir başka deyişle, önemli bir potansiyelin gerçekleşmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Medyanın çözüm sürecinde oynadığı ve katılımcıların önemli bir kısmına göre olumlu olan rolden hızla vazgeçilip eski kutuplaştırıcı savaş diline geçilmesi de bunu göstermektedir.

Bununla birlikte, yapılan derinlemesine görüşmeler, bağımsızlık, tarafsızlık ve barış dilini benimseme konusunda Kürt medyasının da sorunları olduğunu ve Kürt medyasının da üzerine düşen görevler olduğunu ortaya koymaktadır. Medyanın bir kutuplaşmanın tarafı değil, farklı siyasi kutuplar ve görüşlerin kendine ifade şansı bulduğu bir diyalog ve müzakere alanı olması gerektiği çok sayıda katılımcı tarafından vurgulanmıştır.

Bu noktalardan hareketle, araştırmamızın en temel bulgularından ve sonuçlarından birinin, kutuplaşmış, savaş dilinin hâkim olduğu; siyasi-ekonomik-hukuki baskılar, sansür, otosansür ve benzeri etkiler altında sıkışıp kalmış bir medya ortamında, barış dilinin yükseltilmesinin yolunun siyasal iktidarlar ve sermaye gruplarına olduğu kadar katı ideolojik yaklaşımlara ve politik aidiyetlere mesafeli olmaktan geçtiğidir. Aynı zamanda yurttaş yararını gözeten ve üstün tutan bir anlayışın da barış dilinin güçlenmesine hizmet edeceği açıktır.

Araştırmamızda katılımcılar bu durumu daha çok "tarafsızlık" ve "bağımsızlık" gibi terimlerle ifade etmeyi tercih etseler de eleştirel medya çalışmaları alanında bugün kabul gören yaklaşım bilhassa "tarafsızlığın" gerçekte mümkün olmadığıdır. Olaylar ve olgular her zaman kaçınılmaz olarak bir "taraf" pozisyonundan çerçevelenir. Bu nedenle politik ve/ya ekonomik çıkar çevrelerinden bağımsız olma çabasından vazgeçmeden, yurttaştan, hak ihlaline maruz kalandan veya güçlünün karşısında güçsüzden yana taraf olmak mümkündür. Görüşmelerde dile getirilen bağımsızlık ve tarafsızlık ifadeleri yakından incelendiğinde esasen bunun anlatılmaya çalışıldığı da görülebilir.

Katılımcılara göre, Çözüm Süreci boyunca Türkiye medyasının demokratik ve çoğulcu söylemi -her ne kadar konjonktürel ve bağımlı da olsa- umut verici ve çok sayıda ders çıkarabileceğimiz bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Her şeyden evvel çözüm sürecinde, meselenin konuşulabilmesi ve Kürtlerle ilgili temsillerde bir normalleşmenin ortaya çıkması bile

önemli bir kazanımdır. Bu araştırmanın amaçlarından biri de bu derslere dair kamusal bilgi üretmek ve hak temelli bir barış ve çözüm dilinin medyaya egemen olması sürecine katkıda bulunmaktır.

Raporda başta kavramsal çerçevenin kurulduğu giriş kısmının sonunda olmak üzere bölümler arasında da değerlendirmelere yer verildiğinden burada araştırma bulgularını yeniden özetlemiyoruz. Ancak bitirirken, Kürtlerin Kürt sorununa ilişkin Türkiye medyası algısının sadece medyaya değil toplumun geneline bir sorumluluk yüklediğini belirtmek gerekir. Barışın inşa edilebilmesinin en önemli koşullarından biri de çatışmalı konular hakkında etraflı bilgi sahibi olmaktır. Bu nedenle sözünü ettiğimiz sorumluluğa, birbirimizin hikayesi hakkında bilgi sahibi olmak sorumluluğu da diyebiliriz. Bu araştırmanın kendisi de böyle bir sorumluluğu paylaşıyor. Medyanın bizleri birbirimiz hakkında bilgilendirme potansiyeli vardır. Türkiye'de medya ortamının bugünkü içler acısı haline ve kırk yıllık "kötü tecrübeye" rağmen Kürt yurttaş ve kanaat önderlerinin bu potansiyele işaret ediyor olması umut vericidir.

5.

KAYNAKLAR

2932 Sayılı Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun, kanundmc06602932.pdf (tbmm.gov.tr)

Adaklı, Gülseren (2015). "Kürt Sorununun 'Çözüm Süreci' Biterken AKP Medyası ve Psikolojik 15 Savaş." Mülkiye Dergisi, 39(4): 1-41. 1128 (dergipark.org.tr)

Akyol, Hüseyin (2010). "Kürt Medyasında Yirmi Yıl." İstanbul: Evrensel Basın Yayın.

Alankuş, Sevda (2016). Barış Gazeteciliği El Kitabı, IPS İletişim Vakfı: İstanbul.

Althusser, Louis (2006). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul: İthaki Yayınları.

Aras, Bülent vd. (2009), Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) ve Piyasa ve Ekonomi Araştırmaları (POLMARK). Ankara. 20130109171358_turkiyenin-kurt-sorunu-algisi.pdf (setav.org)

Arslan, Rengin (2015). "90'larda ne olmuştu? Güneydoğu'da gazeteci olmak" BBC News Türkçe. 6 Eylül 2015.

Ayan, Vahdet Mesut (2019). Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü. Doktora Tezi, Ankara 539514.pdf (ankara.edu.tr)

BBC Türkçe(2016). "RTÜK'ten Gün TV'ye karartma, IMC TV'ye Para Cezası." 11 Mart 2016. RTÜK'ten Gün TV'ye karartma, İmc TV'ye para cezası - BBC News Türkçe

Bianet (2011). "Özgür Gündem 17 Yıl Sonra Yeniden ; Hoş Geldin!". 04 Nisan 2011. Özgür Gündem 17 yıl Sonra Yeniden; Hoş Geldin! - bianet

Bianet (2015). "#DİHAyasansürekarşı Kampanya". 15.09.2015. #DİHAyasansürekarşı Kampanya - bianet

Coşkun, Vahap (2014). Çözüm Süreci: Dün, Bugün, Yarın. Liberal Düşünce. 75(19): 7-18. 790574 (dergipark.org.tr)

Coşkun, Vahap (2015). Çözüm Süreci: Kazanımlar Ve Tehditler. Democratic Progress Institute(DPI). PROOF1_Turkish_Dublin_Roundtable_FINAL-WEB.pdf (democraticprogress.org)

Cumhuriyet (2016). "12 TV, 11 Radyo Kanalı Kapatıldı." 29 Eylül 2016. 12 TV, 11 radyo kanalı kapatıldı (cumhuriyet.com.tr)

Çapan, Fırat(2020). Çatışma Çözümü ve Barış İnşası Dünya Deneyimleri Serisi – 2 Askerî Zafer Barış Getirir mi? Sri Lanka Örneği. Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi(DİSA). Askerî Zafer Barış Getirir mi? SRİ LANKA ÖRNEĞİ – DİSA (disa.org.tr)

ÇGD (2022). "Öldürülen Gazeteciler." 9.01.2022. Çağdaş Gazeteciler Derneği - Öldürülen Gazeteciler (cgd.org.tr)

Çiçek, Cuma (2018). 2013-2015 Çözüm Süreci'nde Sivil Toplum Kuruluşları. İstanbul: Barış Vakfı, 2017_turkce_rapor.pdf (barisvakfi.org)

Çiçek, Cuma ve Vahap Coşkun (2016). Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak Ankara: Barış Vakfı. Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci – Barış Vakfı (barisvakfi.org)

Dakak, Turgay (2015). 90'larda Kürt Sorunu Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Yeniden Üretilmesinde Medyanın Rolü (Milliyet Gazetesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi | Anasayfa (yok.gov.tr)

Deutsche Welle (2021a). "RSF: Türkiye'de Basının Yüzde 90'ı Hükümete Yakın Çevrelerin Kontrolünde." 29 Ocak 2021. RSF: Türkiye'de basının yüzde 90'ı hükümete yakın çevrelerin kontrolünde | Türkiye | DW | 29.01.2021

Deutsche Welle (2021b). "Freedom House: Türkiye İnternette Özgür Değil." 21 Eylül 2021 Freedom House: Türkiye internette özgür değil | Türkiye | DW | 21.09.2021

Disk Basın İş (2015). Savaşın 40 günlük Bilançosu. 2 Eylül 2015. www.diskbasinis.org. Savaşın 40 günlük basın bilançosu (diskbasinis.org)

DPI (2012). Çatışmaların Çözümünde Yerel ve Bölgesel Medyanın Rolü. İstanbul: Democratic Progress Institute(DPI) DPI-Roundtable-The-Role-of-Local-Media-in-Conflict-Resolution-TURKISH.pdf (democraticprogress.org)

DPI (2014). Çatışma Çözümünde Dil, Kimlik ve Medyanın Rolü. İstanbul: Democratic Progress Institute(DPI). Dilin-Kimliğin-ve-Medyanın-Çatışma-Çözümündeki-Rolü-Rapor-1.pdf (secbir.org)

DİTAM (2019). Toplumsal Barışın inşasında Güney Afrika Deneyimi. http://ditam.org/wp-content/uploads/2019/10/Güney-Afrika-Deneyimi-Konferansı-Kitap-Güncel.pdf

Elmas, Esra ve Dilek Kurban (2011). İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye'de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–1. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) rapor_Iletisimsel_Demokrasi_Demokratik_Iletisim_Turkiyede_Medya_Mevzuat_Politikalar_Aktorler.pdf (tesev.org.tr)

Eres Benan, Hakan Yüksel (2017). "AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi" HalaGazeteciyiz.net AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi - HalaGazeteciyiz

Euronews (2021a). "AİHM'nin 2020 bilançosu: İfade özgürlüğünün en çok ihlal edildiği ülke Türkiye." 25 Ekim 2021. AİHM'nin 2020 bilançosu: İfade özgürlüğünün en çok ihlal edildiği ülke Türkiye | Euronews

Euronews (2021b). "Rapor: Türkiye son 10 Yılda En Çok Otoriterleşme Gösteren İlk 10 Ülke Arasında." 10 Mart 2021. Rapor | Türkiye son 10 yılda en çok otoriterleşme gösteren ilk 10 ülke arasında | Euronews

Euronews (2021c). "Freedom House Raporu: Türkiye, 195 Ülkenin Bulunduğu Özgürlük Sıralamasında 146. Sırada." 04 Mart 2021. Freedom House raporu: Türkiye, 195 ülkenin bulunduğu özgürlük sıralamasında 146. sırada | Euronews

Euronews (2021d). "Uluslararası Gazeteciler Federasyonu: Türkiye, Dünyanın En Büyük gazeteci Hapishanesi" 12 Mart 2021. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu 2020 Raporu: 'Türkiye, dünyanın en büyük gazeteci hapishanesi' | Euronews

Evrensel (2020a). "24 Temmuz Basın Bayramı raporu | 18 yılda en az 721 gazeteci tutuklandı" 23 Temmuz 2020. 24 Temmuz Basın Bayramı raporu | 18 yılda en az 721 gazeteci tutuklandı - Evrensel

Evrensel (2020b). "Kürtleri Birleştiren Ses: Erivan Radyosu" 11 Kasım 2021. Kürtleri birleştiren ses: Erivan Radyosu - Evrensel

Free Web Turkey(2021). "Erişim Engelleri Başta Kürt Basınını Etkiliyor" 22 Haziran 2021 Erişim engelleri başta Kürt basınını etkiliyor | FreeWebTurkey

Gazeteduvar (2017). "RTÜK: OHAL Döneminde 70 Televizyon ve Radyo Kapatıldı" 1 Kasım 2017. RTÜK: OHAL döneminde 70 televizyon ve radyo kapatıldı (gazeteduvar.com.tr)

IHOP (2018). "Olağanüstü Hal Tedbir ve Düzenlemeleri: Güncellenmiş Durum Raporu-Türkiye 21 Aralık 2016-31 Aralık 2017." İnsan Hakları Ortak Platformu(IHOP). 11 Ocak 2017 olağanüstü Hal tedbir ve düzenlemeleri (ihop.org.tr)

Köse, Talha (2017). "Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü" Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 1(4): 13-40. 328509 (dergipark.org.tr)

Kösedağ, Mehmet Sena (2009) "Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını." Selçuk İletişim, 1(12):475-501. Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını (acarindex.com)

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri (2012). İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–3. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV). rapor_Iktidarin_Carkinda_Medya.pdf (tesev.org.tr)

Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri (2013). Türkiye'de Özgür ve Bağımsız Bir Basın İçin Siyasa Önerileri. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–4. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV). rapor_Turkiyede_Ozgur_Ve_Bagimsiz_Bir_Basin_Icin_Siyasa_Onerileri.pdf (tesev.org.tr)

Mezopotamya(2021). "Patates İzdihamı Haberimiz 'Kamu Düzenin Korunmasına Aykırı' sayıldı." 1.06.2021. Patates izdihamı haberimiz 'kamu düzenin korunmasına aykırı' sayıldı - Mezopotamya Ajansı (mezopotamyaajansi35.com)

Özçetin, Burak (2021). Kitle İletişim Kuramları, İletişim Yayınları: İstanbul (5. Baskı).

RSF (2021). "Otoriterlik Medyayı Ele Geçirdi". Erişim Tarihi: 10.01.2022. Türkiye mi| RSF

RTÜK (2010a). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlara İlişkin Usul ve Esaslar, Erişim Tarihi: 10.01.2022. RTÜK | Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2010b). Yayına izin Verilen Kuruluşlar. Erişim Tarihi: 10.01.2022. RTÜK | Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2016). RTÜK'ün 28.01.2016 Tarih ve 103 Sayılı Kararı, RTÜK | Kararlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2018). RTÜK'ün 25.07.2018 Tarih ve 58 Sayılı Kararı, RTÜK | Kararlar (rtuk.gov.tr)

Rudaw(2017). "Rûdaw Türksat'tan Çıkarıldı."27 Eylül 2017. Rûdaw Türksat'tan çıkarıldı | Rudaw.net

Sert, Osman (2020). "Türkiye ve Kürt Sorunu Jeopolitik ve Yeni Bir Girişim İmkânı" DPI Democratic Progress Institute, Turkey-and-the-Kurdish-Issue-Osman-Sert.pdf (democraticprogress.org)

Sözeri Ceren (2018). "Anaakım Medyanın Bitişi Demek." 21 Mart 2018. Ceren Sözeri : Anaakım medyanın bitişi demek (cumhuriyet.com.tr)

Sözeri, Ceren ve Zeynep Güney(2011). Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği: Sektör Analizi. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–2. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) rapor_Turkiyede_Medyanin_Ekonomi_Politigi_Sektor_Analizi.pdf (tesev.org.tr)

Uçar, Fuat ve Osman Akandere (2017), "Turgut Özal'ın Kürt Sorununa Yaklaşımı." Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 61:365-392. Microsoft Word - 12-UÇAR Fuat-Osman Akandere-metnin son hali (dergipark.org.tr)

World Justice Project (2021). "Rule of Law Index: 2021." WJP-INDEX-2021.pdf (worldjusticeproject.org)

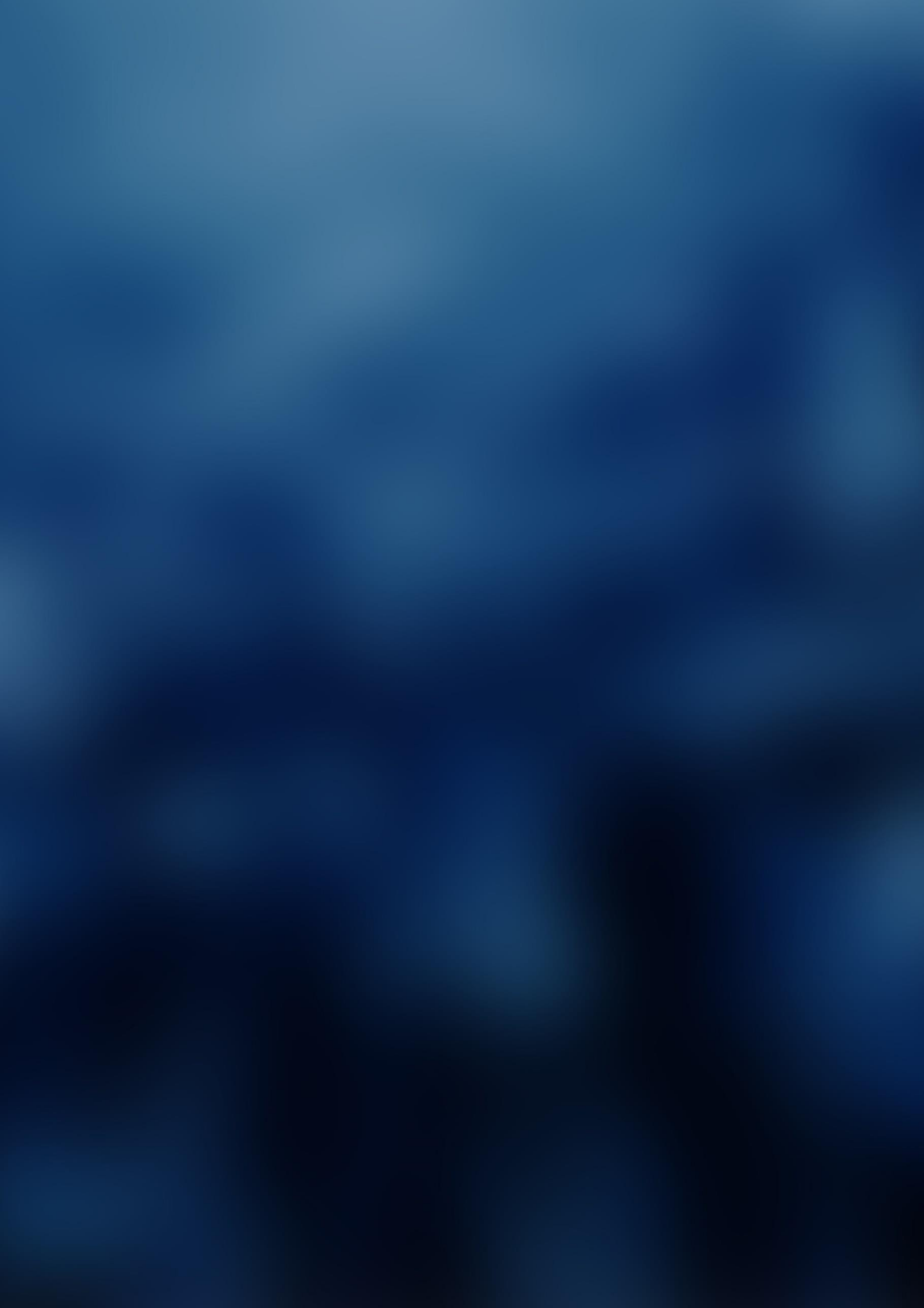
Yezdani, İpek, "Pandeminin Gölgesinde Gazetecilik: Türkiye – Covid 19'un Türkiye'deki Bağımsız Medya Üzerindeki Etkisi." IPI Raporu, tur-turkey-report-covid19-impact-on-B9ZH.pdf (gazeteduvar.com.tr)

EK 1.

Katılımcı listesi

Katılımcı No:	Yer, Meslek
1	Şanlıurfa, GAZETECİ AKTİVİST
2	Diyarbakır, MEDYA YÖNETİCİSİ
3	Şanlıurfa, HUKUKÇU
4	Diyarbakır, GAZETECİ
5	Diyarbakır, SİYASETÇİ
6	Diyarbakır, GAZETECİ
7	Şanlıurfa, GAZETECİ
8	Şanlıurfa, HUKUKÇU
9	İstanbul, STK TEMSİLCİSİ
10	Diyarbakır, GAZETECİ
11	Şanlıurfa, GAZETECİ
12	Diyarbakır, GAZETECİ
13	Diyarbakır, GAZETECİ
14	Van, GAZETECİ
15	Şanlıurfa, YAZAR
16	Şanlıurfa, HUKUKÇU
17	Diyarbakır, GAZETECİ
18	Diyarbakır, GAZETECİ

19	Batman, HUKUKÇU
20	İstanbul, HUKUKÇU
21	Diyarbakır, GAZETECİ
22	Diyarbakır, GAZETECİ
23	Diyarbakır, GAZETECİ
24	Diyarbakır, GAZETECİ
25	İstanbul, GAZETECİ
26	Diyarbakır, HUKUKÇU
27	Muş, STK
28	İstanbul, GAZETECİ
29	Diyarbakır, GAZETECİ
30	Ankara, GAZETECİ
31	Diyarbakır, STK
32	Van, GAZETECİ
33	Ankara, GAZETECİ
34	Ankara, STK
35	Van, STK
36	Diyarbakır, GAZETECİ
37	Van, HUKUKÇU
38	Ankara, GAZETECİ
39	Diyarbakır, HUKUKÇU
40	Van, STK

KURDS' PERCEPTION OF TURKEY'S MEDIA IN THE CONTEXT OF THE KURDISH PROBLEM

This report has been prepared with the support of the US Embassy. Content responsibility belongs to DİTAM and in no way reflects the views of the US Embassy.

©All rights reserved. No part of this publication may be reproduced in any electronic or mechanical format and by any means (recording, data storage, etc.) without the permission of Dicle Social Research Center.

KURDS' PERCEPTION OF TURKEY'S MEDIA
IN THE CONTEXT OF THE KURDISH PROBLEM
2022

DITAM BOARD OF DIRECTORS
Mehmet VURAL
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
M. Beşir YILMAZ
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Barış YAVUZ
Mehmet KAYA
Şeyhmus DİKEN

Project Consultant
Doç. Dr. Sevilay ÇELENK

Project Team
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Research Company
Rawest Araştırma

Kurdish Translation
Serkan DELİDERE

English Translation
www.bordotercume.com

Design
Archetype CREATIVE
www.archetypecreative.com

Printing
A Grafik Creative Solutions

Contents

1. INTRODUCTION 5
1.1. Kurdish Problem and Media within the Scope of Institutional and Academic Research 7
1.2. Media and Freedom of Expression in the Context of the Kurdish Problem 11
1.3. The Creation Process of Ruling Media and Increasing Pressures 14
1.4. Kurdish Broadcasts and Kurdish Media, Closed Down Radios and Televisions 16
1.5. Turkey's Freedom of Press and Expression Table 18
1.6. Evaluation 19

2. PERCEPTION OF KURDISH JOURNALISTS, LAWYERS AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION REPRESENTATIVES ON TURKEY'S MEDIA 21
2.1. Importance of Media 22
2.2. Media and the Kurdish Issue in the 1990s 31
2.3. Approach of the Media in the Solution Process 32
2.4. From Solution Process to Present 38
2.5. Future: Expectations and Suggestions 41

3. TURKEY'S MEDIA ACCORDING TO KURDISH CITIZENS 43
3.1. Media Consumption Patterns 45
3.2. News Consumption Patterns 47
3.3. Trust in the Media and News 51
3.4. Problems of the Media 54
3.5. Nineties and Solution Process 55

4. CONCLUSION 60

5. RESOURCES 63

ANNEX 1. List of participants 67

From DİTAM

Dicle Social Research Center (DİTAM) is a think tank founded in 2010 with the gathering of intellectuals and writers. DİTAM aims to access clear and detailed information about economic, social and political issues especially in Diyarbakır by conducting researches on these issues through experts and to contribute to the solution of the problems in the light of this knowledge.

The research titled Kurds' Perception of Turkey's Media in the Context of the Kurdish Problem is a study conducted by DİTAM in line with these objectives. The framework of our study is limited to trying to understand how the historical approach of Turkey's media to the Kurdish problem is perceived by the Kurds, evaluating the consequences of this approach in the framework of the Kurdish problem and social peace, and sharing this evaluation with the public.

Our research also discusses the role of pro-government media policies, which are far from observing the benefit of citizens, approaching the truth and complying with the principles of journalism, in condemning problems to deadlock, as in the case of the Kurdish problem. Unfortunately, Kurdish citizens do not trust the broadcasting policies and news of Turkey's media as a result of years of experience, and they are very cautious and distant towards this media and journalism.

Our field research sheds light on issues that need to be re-thought and transformed, such as the Kurds' perception of Turkey's media, the concrete reasons for the mistrust towards Turkey's media, and the role of Turkey's media in the solution process.

The most concrete information revealed by our research is that it is not possible to strengthen the language of peace in an environment of polarized media which is stuck under economic, political and legal pressure, censorship and self-censorship. The research findings also reconfirm that the way to abandon the language of war and conflict is to be as distant to strict ideological approaches and political belonging as to political powers and capital groups.

When concluding, it should be noted that the perception of Kurds on Turkey's media regarding the Kurdish problem places a responsibility not only on the media but also on the society as a whole. Because, one of the most important conditions for peace to be built is to have in-depth knowledge about conflictual issues. We hope that our research will somewhat contribute to the creation of this knowledge and to peace.

CHAIRMAN OF THE BOARD

MEHMET VURAL

1.
INTRODUCTION

The role of the media in the progress and deepening of the conflictual situation in the social sphere, in addition to the resolution of conflictual issues, is still an important topic of debate today as in throughout the last century. Whether the media makes space for actors and dependent or oppressed segments of society, especially those who are in conflict with governments, political powers or other authorities, in terms of a conflict experienced in a certain geography on a national or international scale constitutes an important aspect of these debates. It is carefully monitored and examined how these segments are given space in the media, whether the relevant actors are represented equally and fairly, or whether the subject of conflict is handled separately from the cyclical requirements of politics.

For example, in terms of what happened during the fight against the racist regime in South Africa, the period of conflict that lasted for many years in North Ireland, and the internal conflict that lasted for 52 years between the Colombian state and Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC), the relation between the events and media and how these found place in the media have been the subject of various academic studies. Whether the Irish, black or indigenous people, in other words, the segments who are historically oppressed by the political powers in a certain geography find place in the media, not only during periods of conflict, but also in general, or whether they have employment opportunities in the media are the topics which are always discussed and require evaluation. Because these issues provide meaningful data in terms of understanding the secondarization or dependence position of the oppressed, existentially rejected or denied segments.

Media plays a vital role in building and maintaining a democratic, pluralistic and peaceful social order and publicity. Especially in societies with a history of ethnic, religious and cultural conflict and violence, journalism and peace journalism have important roles in the normation of the language of non-violence, peace and reconciliation. In the "Declaration on Fundamental Principles Against Racism and Discrimination" dated 1978, UNESCO clearly underlines this responsibility by stating "Mass Communication tools (media) must contribute to strengthening peace and international understanding and to resisting racism, racial discrimination and propaganda of war" (Cited by Alankuş, 2016: 17). Lynch and McGoldrick define peace journalism as "when editors and reporters make choices - of what to report, and how to report it - that create opportunities for society at large to consider and value non-violent responses to conflict" (Alankuş, 2016: 20).

In Turkey, non-governmental organizations or academicians who attach importance to peace works and conflict resolution find it highly significant to understanding the conflict and peace-building processes/experiences between ethnic, religious, etc. communities that are especially n conflict with the state in the regions of the world where different conflicts prevail. In these studies, there is also a special interest in how the media gives coverage conflicts. For example, Dicle Social Research Center (DİTAM) did not give up on the studies on this subject even though the solution process was stopped in Turkey, and organized a meeting with wide participation on 25 May 2019 under the title of "The Role of Non-Governmental Organizations in the Construction of Social Peace: South Africa Experience". The leading politicians of the peace process and actors from the field of civil society were invited from South Africa to exchange experiences. This study was later published as a book (DİTAM, 2019).

As such, the experiences of Nepal and Sri Lanka were examined within the scope of Conflict Resolution and Peacebuilding: World Experiences Series held by Diyarbakır Institute for Political and Social Research (DİSA). The second study on the ongoing conflict between the state and the Tamils in Sri Lanka also covers how the government controlled the media as a part of the war. It is stated that a "Media Center for National Security" was established for this purpose (Çapan, 2020: 40). Following statements in the report, "The closure of the war zone to the national and international media during the conflict, the pressure and killing of journalists, and the establishment of an institution by the government to control the stream of news in the conflict zone throughout the war indicate that information about the conflict is wanted to be hidden from the people" (2020: 53) are sentences that have the ability to explain the pressures and controls on the media in general in many geographies where such conflicts continue.

Regardless of the dimension of the "Kurdish problem", which is experienced as a conflict that has spread over a very long period of time and has led to the loss of tens of thousands of people in Turkey, the role of the media in this problem is an integral part of the current political debate. However, under the pressure of the policies of rejection, denial and assimilation of the Kurdish problem, the tendency to address the problem around a terror and security concept that completely threatens the integrity and survival of the state, ignoring the fact that there is an ongoing equal struggle for citizenship or a struggle for rights and freedoms, has created an impact that narrows the place opened for the Kurdish problem also in media studies.

This study is one of the reviews trying to overcome narrowing down in question, and focuses on understanding the perception and thoughts of Kurdish citizens about Turkey's media in the context of the Kurdish problem, not the media contents or texts.

1.1.
Kurdish Problem and Media within the Scope of Institutional and Academic Research

When the studies examining the Kurdish problem in Turkey's media are reviewed, it can be seen that these studies do not thoroughly focus on the aspects of the media that affect the deepening of the problem. Besides, there is no comprehensive institutional research or academic review that problematize how Turkey's media evaluates the Kurdish problem by considering the Kurds as a "subject" in these terms, what their media perceptions or feelings or thoughts about the media are.

Studies that thoroughly examine the role of the media in the context of the Kurdish problem are also very limited. A significant part of these studies was carried out by non-governmental organizations such as the Peace Foundation, Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV), Diyarbakır Institute for Social and Political Research (DİSA) and Democratic Progress Institute (DPI) with limited opportunities. In particular, there is a need to investigate and discuss the possible contributions of the media to addressing the Kurdish problem from a peaceful perspective and the socialization of social sensitivity or desire for solutions to the Kurdish problem.

When Turkey's media is considered on the axis of the Kurdish problem, it is seen that media practices are generally compatible with the denial and assimilation policies of political powers regarding the problem. Within the framework of this compatibility, it can be easily said that an attitude that does not represent the Kurds with their identities, does not make room for the Kurdish problem and pretends that there is no conflict environment for forty years has prevailed for many years in the contents of traditional media, mainly mainstream television organizations, such as news and discussion that are not fictional or fictional.

When the media makes room for the Kurdish problem, it remained within a one-way propaganda activity, and an understanding that undertook the task of "informing" the public in this direction by addressing the issue on the axis of terrorism and security dominated the media. There are, of course, periodic changes in media policies in this regard. Especially during the solution process, television broadcasts were made in which this security and terror concept was questioned, or a more libertarian discourse was allowed in newspaper columns and news. However, it is possible to say that these changes are not the result of an independent media policy, but only expanding or narrowing down within the framework of the space opened by political powers.

In this context, Cuma Çiçek mentions approaches that indicates that state supervision and control over the media has a positive effect throughout the solution process. Çiçek also examines media, economic and political relations in his field study report titled Non-Governmental Organizations Report in the 2013-2015 Solution Process1 within the Peace Foundation. He states that the media organizations owned by large capital groups are in harmony with the political power in accordance with their own interests, and therefore, as the participants interviewed within the scope of the research stated, the mainstream media attitude related to the process is positive in parallel with the harmony in the media state government relations in the solution process (Çiçek, 2018: 74). However, it is also clear that this positive perspective continues as long as the political power persists in the solution. As a matter of fact, this situation is expressed with the following words with reference

[1] This research aimed to analyze the positions and capacities of Non-Governmental Organizations (NGOs) towards ending conflicts and building social peace in terms of the Kurdish issue and to determine policy suggestions for both civil society and political actors for a possible negotiation and reconciliation process.

to the statement of an NGO representative interviewed within the scope of the research: "Yes, the language of the media was relatively way better in general. However, it quickly turned into a language of war. That language changed in a day, for instance. There is no trace of the old one." (2018: 74).

While Çiçek points to the relatively positive attitude in the solution process in field research analysis, he also explains that the media is generally considered as an actor which recreates and spreads negative normative values in the society in the context of the Kurdish problem. In this context, he summarizes the opinions of the participants as follows:

> **Some participants stated that we cannot reduce the negative attitude of the mainstream media on the Kurdish problem and social peace to the relationship between media-economy-politics alone. Accordingly, the normative framework of mainstream media is also quite problematic in this regard. They state that the idea and perspective of "a Kurd should not see their mother", which dominates the politics of Turkey, is widely adopted in the mainstream media. In this sense, the media alone cannot be seen as an actor who "has to do" what politics and capital say. In terms of the Kurdish issue, the media is not free from the problems related to the normative framework such as nationalism, militarism, exclusion, ignorance, underestimation that are common in Turkish society, but in most cases, it is an actor that recreates and spreads this normative framework to society. For instance, an NGO representative working in the field of lost people argues that mainstream media is almost always "the spreader of official ideology," not just in the Solution Process. (Çiçek, 2018: 77).**

As before the solution process, not only institutions such as the Peace Foundation, which operates in the field of civil society, but also think tanks close to the government such as SETA have shown interest to the Kurdish problem. A comprehensive research conducted especially during the opening/peace process within SETA also reveals some findings that we can think about despite its contradictions. The research titled ***Perception of Turkey's Kurdish Problem*** conducted by SETA together with Pollmark is quite interesting in this respect. It is stated that the main purpose of the research is to reveal how both the opening/peace and the Kurdish issue are perceived by the society in August 2009, when the "democratization opening" debates started and continued intensively. (Aras et al. 2009: 9) This research, which deals with the problem not in terms of representation in the media, but in terms of "perception" in the society, was carried out on a total of 10.577 people.

In the report of the said research which was published later in book format, it is emphasized that the media has a responsibility for the failure to resolve social problems, the circles that judge all kinds of rights claims against the Kurds as treason, these attitudes prevent the search for justice of the society and cause harm to the social life. It is argued that such attitudes lead to the loss of hopes that justice will manifest (2009: 17). Although it is not explicitly mentioned in the report at this point, it is clear that the mentioned circles also include the media. As a matter of fact, in the report prepared as a result of the research, it is stated that there is also a responsibility attributed to the media in this direction in the society and unfortunately, the media has not performed a responsible broadcasting that fulfills this role in the past 25 years. (2009: 59).

In addition to these institutional researches and reports, the issue of the solution process in the media and the Kurdish problem has of course been the subject of many meetings held in the field of civil society or newspaper articles evaluating the role of the media in socializing the desire for solution and peace efforts.

It is possible to come across studies in the academic field that consider the role of the media in the recreation of nationalism or militarism in the context of the Kurdish problem -albeit in small numbers- since the early 2000s. This subject has been studied from different aspects in various articles published in scientific journals as well as some master's and doctoral theses. For example, Turgay Dakak, in his master's thesis titled ***The Role of the Media in the Recreation of Turkish Nationalism in the Context of the Kurdish Problem in the 90s (Milliyet Newspaper Example)***, emphasized with which language practices the conflict environment experienced in the '90s was conveyed to the society. In the study, it is assessed that the conflictual environment in the region in the 1990s and the way it is conveyed in the media have a role in shaping today's widespread nationalist practices and perceptions. It is among the findings of the study that the agitative language used by the media in this process accelerated the engagement of large masses in nationalism, as well as developing a psychological atmosphere that intensifies social conflicts (Dakak, 2015).

Although it does not focus on the Kurdish problem, the findings of other academic studies conducted on AKP's relationship with the media also contribute to understanding the language and discourse regarding the Kurdish problem, which was established in the state-government-media triangle and disseminated to the social field. For example, in his doctoral thesis titled ***Turkey's Media and Transformation of Historical Block during the Justice and Development Party Period,*** which was completed relatively recently, Mesut Ayan states that the approach towards the media has changed in parallel with the political developments observed during the AKP government period, and this situation has gained a more prominent position after July 15. "It is almost impossible to talk about a single and unchanging media policy during AKP's 16-year rule. The relationships established between the political power and the media have progressed in a continuous movement and in interaction with other social aspects such as politics, economy, education and health." (2019: 290). Based on this sentence, it may be useful to re-express a situation that is already evident. Before, during and after the solution process of AKP, there has not been only one and unchanging policy or political attitude towards the Kurdish problem. AKP media has not only been the medium through which these changing policies are followed, but also had a significant impact on the socialization of the changing attitude.

Again, the report produced within the Peace Foundation, titled ***The Solution Process from Dolmabahçe to the Present: Understanding Failure and Finding a New Path***, is an important worth mentioning. As stated in the presentation letter, this report is the continuation of the Foundation's first report analyzing the solution period until June 7, 2015. This report, written by Cuma Çiçek and Vahap Coşkun, addresses the importance of the media taking an active role in the solution processes and having a solution-oriented language of consensus, and expresses suggestions for what needs to be done in this regard. Participation of media organizations in the social construction mobilization in order to establish solidarity networks among citizens, not leaving the discussion of political objectives such as the presidential system and the parliamentary system only the political parties, undertaking of active roles by other social actors in this regard, especially academia and the media, the elimination of violence from the language, and creation of a language of consensus and solution by all relevant parties such as the government, political parties and non-governmental organizations are among the suggestions asserted (2016: 25-6). Throughout the report, there is confidence in the potential contribution that the media can make to informing, discussing and understanding each other's languages in terms of the socialization of the peace language and the desire for solution. This issue is expressed in the clearest terms:

> **The media should undertake an active role in the new solution process, and create a Reconciliation and Solution or Peace Media. In this context, similar to continuous and regular peace programs in the mainstream media, peace newspaper/newsletter, Purple Newsletter focused on women's issues or Green Newsletter focused on ecology, works like White Newsletter or Peace/Solution Newsletter can be conducted in both written and visual media. The media should play an active role in the disarmament of language, given its dominant role in the construction of public opinion. (2016: 27).**

In Vahap Coşkun's study titled ***Solution Process: Outcomes and Threats***, there is a mind-blowing assessment of the impact of paving the way for the executives/parties of the solution process, which was previously highlighted in the media with its negative aspects, to find a place in the media:

> **The media and the solution process has been a determining factor in Demirtaş's candidacy. Thanks to the process, Demirtaş carried out a comfortable work because the weapons were not used and no news of conflict or death was reported. He addressed all parts and segments of Turkey. He took more coverage, found interest and support in the mainstream media. The media, which always referred to Demirtaş and its party with negative concepts such as "traitor" and "separatist", introduced this movement with positive concepts and highlighted the sympathetic aspects of Demirtaş for the first time. If it had been a conflictual situation like in the past, none of this would have happened. The appropriate environment and media support provided by the solution process expanded Demirtaş's field of work and support. (2015:29)**

Another study of Coşkun titled ***Solution Process: Yesterday, Today and Tomorrow*** also surrenders the predominant role of the media in social problems and draws attention to the importance of the media taking responsibility in a difficult work such as peacebuilding. Coşkun explains very well that the peace and solution process are open and fragile processes against all kinds of provocation. His interpretation of this issue is that peace is, first of all, a force because it threatens the existing "established order" and changes power relations. This is what happened in the process of solving the Kurdish problem. There are problems even at the stage of trusting in the possibility of peace. As a matter of fact, many provocative violence events were experienced for these reasons during these processes, and media organizations also magnified the negativities and served to settle this provocative violence environment. According to Coşkun, media organizations "have tried to create insecurity and spread the idea that nothing will come out of the process. Because if the mutual distrust between the parties grew and the disbelief about the process settled in the society, it would be inevitable that the process would stop." (2014: 11).

In short, it is clear that the media has a certain role and weight at every stage, starting from the formation of a sense of solution and confidence in the possibility of peace in the society in the context of the Kurdish problem, to making an effort in this direction. Undoubtedly, the media cannot carry the burden of any process alone, and there are discussions about whether it has such a task. However, whether they are journalists, academics or members and volunteers of non-governmental organizations, almost everyone who ponders this issue has a high share of rightfulness about the importance they attach to the media in this regard. Media is a medium that enables members of the society who cannot see each other physically to talk to each other and to communicate their ideas or prejudices to each other. Under the right circumstances, the media has the ability to ensure

that a particular emotion dominates social life. This emotion can be hatred and anger, as well as mutual understanding and feelings of intimacy or friendship.

It can be said that since the 1990s, for almost the last 30 years, the media's share in the approaches to the Kurdish problem has been as great as the Kurdish perception in the society. Political power uses the media to manage different approaches to this problem according to its own preferences. It is indeed undeniable that the media, which Louis Althusser (2006) considers as the ideological device of the state, has a privileged ability to make society adopt the priorities of political power, to mobilize society in line with these priorities or to passivize it on certain issues. The media also has a privileged position in the creation of social consent. As Gramsci explains with the concept of "hegemony", the ruling class maintains its power not only by using force, but also by creating consent 'with force' in the modern world. Media and communication tools are indisputably important in the creation and dissemination of consent. There are many examples in which we observe how this consent is manipulated through the media, not only around the Kurdish problem, but also in the turbulent political life that has produced an intense social tension in almost everything since the Gezi period. In the society, especially through the media, 'others' are constantly created and perception policies are carried out on 'others' in order to prolong the political life of the powers.

The effort to consider the Kurdish problem in the context of the media is very important, as can be seen in the light of this information, and this is an effort that is incomplete to a certain extent. As DİTAM, we found the research important for this reason by addressing a relatively less studied aspect of this issue. We planned to discuss the ***Turkey's Media in the Context of Kurdish Problem*** from this relatively less examined point ant to conduct a study that will make the perception of journalists, non-governmental organization representatives, lawyers and activists in the region and especially Kurdish citizens about Turkey's media visible. How do the Kurds consider this medium, which has given them less or more space, looked at them one way or another, represented them as separatists, traitors or "brothers", but in any case, made the Kurds the object of this view? How do they consider to look at the media in the solution process or in 1990s, long before that, from a position of the "subject" or how do they evaluate the perception towards the Kurds? No matter how perception is managed, it has a "subjective" dimension to a certain extent and is established on a subjectivity. The study of perception of Turkey's media in the context of the Kurdish problem is the product of a research that attempts to look at the media perception of the Kurds within this subjectivity.

To be able to interpret the research findings as accurately as possible historically requires both briefly remembering the pressure and domination on the Kurdish media and media employees and evaluating the point reached today as a result of AKP's policies.

1.2.
Media and Freedom of Expression in the Context of the Kurdish Problem

While discussing the media in the context of the Kurdish problem and saying that it has not fulfilled its responsibility towards peace, it is important to remember that in this country, in fact, there is almost always a very serious effort that we can refer to as a struggle line for the ideal of "another media". The Kurdish problem is managed in the media in varying forms in line with the needs of political powers, and while it is presented to the society in the context of consent creation at every stage, there has always been a tradition or another journalistic line in the media attempting to reveal this problem with all its aspects and to open the curtain on the truth. Those who adhered

to this tradition were sometimes criticized on the grounds that they were performing activism rather than journalism. We are familiar with the tradition with a majority of Kurdish journalists who have grown up in the Kurdish geography and who are concerned with "bringing to the agenda" the Kurdish problem with the names of ***Gündem, Ülkede Gündem, Özgür Gündem, Yeni Gündem*** within this media. There have always been journalists and other media employees who have contributed greatly to this struggle in Istanbul or Ankara-based media in Turkey. While this media, which is called as "alternative media" or "independent media", includes media that can be considered quite old, such as ***Bianet*** and ***sendika.org***, which has been closed down almost a hundred times and then restarted, many new examples have been also added over the years. The oppression and persecution of the alternative media exhibited a "destiny" that was indistinguishable from the pressure on the Kurds and their efforts to solve the Kurdish problem.

In a study examining Turkey's Media in the context of the Kurdish Problem, it is necessary to briefly mention the efforts in pursuit of the abovementioned struggle for truth, the state of media and freedom of expression, and the difficulties posed by the conflictual process and security policies in terms of freedom of press.

Freedom of the press and expression, which has been problematic in Turkey since the past, becomes even more problematic when it comes to the Kurdish issue. This makes it meaningful to discuss Kurdish geography and Kurdish media under a separate heading regarding the issue of press and freedom of expression in Turkey and pressures on journalists.

The Kurdish provinces were ruled for 25 years by the public inspectors who were equipped with "super" powers, 15 years under martial law and 17 years under State of Emergency for reasons such as military coups, Kurdish riots and internal disturbances in the history of the Republic of Turkey. Freedom of the press and expression are among the most affected rights in these extraordinary periods when normal law is suspended. In his study examining the Turkish press during the martial law periods, Mehmet Sena Kösedağ stated that freedom of the press was ignored during the periods when democracy was suspended, many widespread activities of the press were terminated by the introduction of heavy censorship practices, and many journalists were also faced with penalties (2009: 477-87).

The Kurdish problem, which is an economic, social and political issue in Turkey, has been defined as an issue of "economic underdevelopment", "terrorism", "separatism" and "public order" in the official discourse of the state except for some exceptional periods. For example, Fuat Uçar and Osman Akandere, who discuss the approach of the state to the Kurdish problem, state that there is no such problem regarding the Kurdish problem in Turkey, there is an economic problem, there is a problem of terrorism and separatism, there are ethnic and identity problems, and there are theses that demonstrate categorical differences according to the political views of different segments. (2017: 367-8) Therefore, the Kurdish issue and the political, military and social and cultural developments related to it could not take place in the media outside the official ideology and borders drawn by the state. The press was heavily censored.

The conflict environment that started with the Kurdistan Workers' Party's (PKK) raid on Eruh and Şemdinli in 1984 and continued from time to time both within and outside the borders of Turkey and the political power's reorientation to strict security policies in this regard have been the developments that have aggravated the issue of freedom of press every passing year.

In Kurdish provinces, the State of Emergency Governors, who were equipped with extensive powers in the 90s, banned newspapers and publications that made opposing and critical news and publications outside the state's borders on the Kurdish issue from entering Kurdish provinces. Many newspapers and magazines were closed down. Within the scope of the Anti-Terror Law (TMK), which was issued in 1991 and whose effects on journalists are felt in a destructive way today, many

journalists, writers, intellectuals who think differently about the Kurdish issue and explain and write these thoughts were arrested and tried.

Serious human rights violations such as village burnings and evacuations, forced losses, tortures, extrajudicial killings and unsolved murders in Kurdish provinces in the 90s, when normal law was suspended, were added to the picture of journalist killings and bombing of newspaper offices. Of the 79 journalists who were killed or forcibly lost from 1905 to the present in Turkey, 21 were journalists who were killed in Kurdish provinces between 1989 and 1995 only (cgd.org.tr, 2022).

Dozens of reporters, writers and employees of Özgür Gündem newspaper, the first daily newspaper published in Turkish language in the history of the Kurdish press, have been the victim of unsolved murders during the two-year period from its establishment on May 30, 1992 to its closure in 1994. The newspaper was heavily censored, and many of its employees were sued. 76 reporters, writers and newspaper distributors working in the newspapers, the predecessor and successor of the *Özgür Gündem* newspaper, which has become a symbol for the Kurdish media, have been killed. (Bianet, 2011). Rengin Aslan reports that more than 40 journalists were killed in the 1990s according to inconclusive data. 14 journalists were killed in 1992 alone, and 13 of these journalists were working in the Southeast. As Arslan recalled, "Musa Anter, who was writing for the Özgür Gündem newspaper at that time, was among those killed, as was İzzet Kezer, the correspondent of Sabah newspaper, who was killed in Cizre in March of the same year." (Arslan, 2015). Journalist Mahmut Bozarslan expressed the difficulties of journalism in the region in those years with the following words:

> **Living there in the '90s was hard on its own. It was even harder to be a journalist. You cannot go where you want, you cannot do the news you want because of the State of Emergency, you cannot reach the person you want. At that time, we were only adhering to the official statements made by the State of Emergency about the events in the region (cited by Arslan, 2015).**

Throughout this process, political powers and military authority took a "national stance" on the Kurdish issue and explicitly and implicitly pressured the mainstream or widespread media to stand by the state. A significant part of the mainstream or widespread media, which could not resist what was imposed by the ownership structure of the media, the threat of punishment, censorship and oppression, detached significantly from the Kurds' agenda and the realities of the region. As a result, the right of the Turkish public to be informed about the developments regarding the Kurdish problem and to learn the truth was severely limited.

With the lifting of the State of Emergency in 2002, the magnitude of pressure and censorship on the freedom of the press and expression in the Kurdish provinces have eased relatively, however, the pressures on journalists and media institutions that opposed the Kurdish issue have continued. This time, the freedom of press problem, which was on the agenda with journalist murders and heavy censorship in the 90s, has been replaced by the problems posed by the lawsuits opened against the journalists who were meant to continue their profession freely, arrests, closed down and seized media institutions, the political power's control and pressure on the media.

1.3.
The Creation Process of Ruling Media and Increasing Pressures

The increasing intolerance of the AKP government against criticism and different views and its tendency towards stricter practices in controlling the media compared to the previous political powers have brought serious problems with regard to freedom of press. Rightful assessments were made for the developments in the fields of media ownership and freedom of press in this period regarding that they were not like the previous periods. The sale of Doğan Media group to Demirören Group in 2018 was described as "the end of mainstream media" or "entering a single-voice period" in Turkey (Sözeri, 2018). Today, 90 percent of the media described as mainstream are media organs close to the government (Yezdani, 2021). Benan Eres and Hakan Yüksel's (2007) studies on the change of ownership of media capital and step by step transfer of the media to capital groups close to AKP upon AKP's coming to the power in 2002 following the economic crisis and bankruptcy of many banks in 2001. The study titled "Changing Media Capital in Turkey during the AKP Period "also indicates that AKP governments and mainly Recep Tayyip Erdoğan embraced the changing of ownership of media capital as a "cause".

They were not satisfied with the change of ownership of media capital. The processes of partizanization of the media were continued by taking full control of ***TRT***, which carries out radio and television broadcasts as a state institution, similarly, switching the control the official news agency Anadolu Agency's to AKP, and taking the institutions such as the Press Announcement Agency (BIK) and RTÜK, which regulate and supervise the media, under complete control, and forming their executive staff from actors close to AKP. Critical/alternative media were given disproportionate advertising and announcement punishments, and their televisions were given screen blackout punishments. The practice of accreditation for journalists, cancellation of journalists' press cards and the strict practices imposed in the conditions of card issuance made it difficult for journalists to access the news.

Hundreds of journalists who were conducting their professions freely have faced serious problems and pressures. Alternative news channels criticizing the policies of the government, especially the Kurdish issue, and the journalistic activities of journalists were associated with "terrorism" as a result of the broad and arbitrary interpretation of the Turkish Civil Code. Many journalists have been arrested and prosecuted for the news they reported. Lawsuits in which journalists were tried collectively have increased. The journalism profession, which is performed for the right of the public to receive news and access to accurate information, has become a dangerous and unfavorable profession in Turkey. Turkey has been one of the countries that imprisoned and prosecuted the most journalists. Nearly 12.000 journalists were tried in Turkey between 2003-2018. At least 721 journalists were arrested from 2002 when the AKP came to power until the end of 2019 (Evrensel, 2020a).

Many Kurdish journalists have been forced to seek asylum in other countries to avoid imprisonment due to lawsuits or prison sentences filed against them. Problems such as physical violence against journalists, job insecurity, interference with editorial independence, judicial independence, and the threat of punishment and trial have almost completely normalized censorship and auto-censorship in the media.

In Turkey, which entered a different era with the failure of the solution process that caused a great expectation in the society about the democratic peaceful solution of the Kurdish problem and the July 15 coup attempt, the balance between rights and freedoms and security has changed in favor of security policies. These changes and restrictions on freedom of expression were also felt

intensely by all those concerned with the Kurdish issue and human rights. The media was criminalized to the extent that it was related to the Kurdish issue. The conditions for journalists to report freely have become more difficult, and the pressures on the media have increased. The state's intervention in the press and heavy censorship have opened the door to disinformation, as well as limiting the public's freedom to receive information.

Social media, where the social segments ignored by the mainstream media can make their voices heard, was also kept under the constant surveillance and censorship of the state. Access to content posted by oppositional news sites have often been blocked. A systematical internet censorship has been applied on the contents or domain names of various news channels broadcasting in Turkey and Europe since July 24, 2015.

As mentioned above, at this stage, 90 percent of the media in Turkey is under the control and influence of business circles close to the government and the government itself (Deutsche Welle, 2021a). 10 percent of the remaining alternative/independent media work under the censorship and pressure of the Republic of Turkey Directorate of Communications, Radio and Television Supreme Council (RTÜK), Press Announcement Authority (BİK) and Information Technologies and Communication Authority (BTK), which are authorized to regulate and supervise the media and issue press cards.

In addition, the states that took extraordinary measures due to the Covid-19 pandemic, which affected the whole world, limited not only the freedom of travel but also the freedom of the press.

This picture, imposed on the journalists, intellectuals, writers, politicians, non-governmental organizations expressing their thoughts on the Kurdish issue, reveals that it has made freedom of the press and expression a part of the Kurdish issue, which is also a political, cultural and economic issue.

In the face of this picture, which resembles a wreck in terms of freedom of press, journalists continue to fight for the public's right to receive news and to know the truth despite all the pressure and difficulties.

AKP government, which said "The Kurdish problem is my problem", came to the same line with the previous governments by saying "There is no Kurdish problem" with its practices and discourses since 2015, when the solution process ended. Today, there are much more severe aspects of the Kurdish problem compared to previous years. For example, it has become a common practice to try to suppress voices by criminalizing all segments of society that point to the Kurdish problem and violations of rights in this regard. Hate speech and discourse have become widespread.

Addressing new approaches to the Kurdish issue after the solution process, Osman Sert states that Kurdish politics and mainstream media are oppressed under these conditions where security policies are felt heavily, that the media focuses more on military achievements with the nationalist discourse created by the government, and that the Kurdish issue does not carry a serious weight on the agenda except for military operations (2021: 17-35). Negativities and pressure have intensified, especially the indifference of the mainstream media to the conflicts and human rights violations in the region, the targeting or arrest of journalists reporting these violations, and censorship.

1.4.
Kurdish Broadcasts and Kurdish Media, Closed Down Radios and Televisions

As a result of the strict assimilationist policies implemented in Turkey in the past, the fact that the Kurdish language spoken by millions of people is banned in the public sphere has prevented private televisions and radios in Turkey from broadcasting in the Kurdish language for long years. The Kurds living in Turkey listened to the songs and dengbêj in their forbidden languages through the Kurdish broadcasts made by the Radio Yerevan, which was established in the capital of Armenia, Yerevan in 1955 (evrensel.net, 2020b). In addition, Kurdish television channels established by Kurds who migrated to Europe in 1995 and Kurdish broadcasts made by radios via satellite overcame these bans and reached Kurds living in Turkey (Akyol, 2010: 131-44).

On January 25, 1991, with the abolition of the "Law on Publications in Languages other than Turkish" no. 2932, which prohibited languages other than Turkish, newspapers and magazines that publish in Kurdish were permitted. However, Kurds had to wait until 2002 to follow Kurdish broadcasts on television and radio. With the European Union reforms and RTÜK regulation issued on December 18, 2002, Turkey was allowed to make Kurdish-language broadcasts on the state channel ***TRT*** the viewing of Kurdish-language television channels in Europe. With the amendments made in the RTÜK Regulation in 2004 and 2009, the broadcasting of private televisions and radios in Kurdish was also subject to the permission of RTÜK, and the time limit was lifted in Kurdish broadcasts (RTÜK, 2010a). As of 2021, 17 radios and 11 televisions broadcast in Kurdish language in Turkey (RTÜK, 2010b).

In short, with the lifting of some bans and de facto obstacles on the Kurdish language, the Kurds also reached newspapers, magazines and televisions that broadcast in their mother tongue. However, the state's pressure and bans on Kurdish language in the 90s emerged again with the end of the solution process. Especially during the two-year state of emergency declared after the coup attempt on July 15, 2016, almost all of the newspapers, TV and radio channels and news agencies broadcasting in Kurdish in Kurdish provinces were closed down. This also made it difficult for the Kurds to reach the news in their mother tongue.

Kurdish publishing houses, which publish books in Kurdish, have been decided to have many of their books recalled. This situation reduced the demand for Kurdish publications. Publication in Kurdish language has declined dramatically.

Protest and event bans declared by governorships in Kurdish cities every 15 days on the grounds of "public order" have been implemented in cities such as Van and Hakkari for more than 5 years. These long-standing bans have severely restricted the right of political parties and non-governmental organizations to express themselves and demonstrate.

RTÜK imposed strict rules for private radios and televisions broadcasting in Kurdish and supervised them strictly. The Supreme Council heavily censored Kurdish television and radio stations for criticism and comments on the Kurdish issue, news language in Kurdish broadcasts and Kurdistan expression in the songs.

RTÜK, which made its practices stricter for organizations broadcasting in Kurdish after the end of the solution process, imposed sanctions on many channels, especially ***İMC TV, Özgür Gün TV, Hayat TV*** and ***Jiyan TV*** due to the broadcasts and news they made during the curfews declared in Kurdish provinces (BBC Turkish, 2016). Due to Ayşe Çelik's comment during a private television program she joined live: "Are you aware of what is going on in the East and Southeast of Turkey?

Unborn children, mothers and people are killed here..." RTÜK imposed ***Kanal D*** with a fine of approximately 850 thousand TRY (RTÜK, 2016).

A significant section of the televisions and radios in the Kurdish/opposing press, which continued to broadcast under the threat of censorship and sanctions of RTÜK, was completely closed down with the Decree Laws issued within the scope of the State of Emergency declared after the coup attempt on July 15, 2016, and all their properties were seized (Cumhuriyet, 2016). The claim of "belonging to the structures, formations and groups and terrorist organizations that threaten national security" was cited as the reason for the closure. Between 2016 and 2017, 70 radios and televisions, including 37 radios and 33 televisions belonging to 54 media service providers, were closed down (Gazeteduvar, 2017). These channels included ***İMC TV***, one of the most watched news channels in the region, ***TV10*** watched by Alawites, ***Jiyan TV***, which is the first channel in Diyarbakır to broadcast in Zaza language, ***Azadi TV, Özgür Gün TV***, ***Van Genç TV*** which broadcasted in Van, and ***Denge TV***, which broadcasted in Batman. ***Zarok TV***, the only private television making Kurdish contents and broadcasts for children, was reopened upon objection. Due to the word "Kurdistan" in the Kurdish song broadcasted on ***Zarok TV***, the channel was fined and the program was suspended (RTÜK, 2018). The closed radios were ***Rengin Radio***, which broadcasted in Kurdish and Turkish in Mardin, ***Radio Karacadağ*** in Urfa, ***Patnos FM*** in Ağrı, ***Gün Radio*** in Diyarbakır, ***Özgür Güneş Radio*** in Malatya, ***Doğu Radio*** in Van, ***Ses Radio*** in Mersin, and ***Radio Dünya*** in Adana. Some closed institutions were reopened upon objection (İHOP, 2017:38-9).

In the "Supreme Council Decisions" section on RTÜK's website, when "***Gün Radyo ve Televizyon Yay. A.Ş.***" is searched as it is the first broadcasting organization applying to RTÜK on March 23, 2004 for Kurdish broadcasting, it can be seen that a total of 12 sanctions were applied in the 3-year period between 2013 and 2016 when it was closed. However, it can be said that the number of sanctions imposed is higher since the results of the decisions taken in the period before 2013 are not shown in the search records.

In 2017, the Supreme Council removed ***K24 TV, WAAR TV*** *and* ***Rudaw TV*** channels broadcasting in Kurdish, Turkish and Arabic languages in the Kurdistan Regional Government (KRG) in Iraq from the satellite platform of TÜRKSAT on the grounds that they used the expression "Kurdistan". These channels had to broadcast over another satellite platform (Rudaw, 2017).

To summarize, the closure of a significant section of the Kurdish/opposition media and broadcasting institutions monitored by a significant segment of the people of the region with State of Emergency Decree Laws greatly limited the pluralistic, multicolored and multi-voice media as far as it existed. It caused the limitation of the broadcast channels that would criticize the policies of the government, allow the opposition and different segments to express themselves and access these broadcasts. As a result of the closed down media organizations and other changes in media ownership, the mainstream media having almost a single voice made it difficult for the people of the region to access alternative news.

The seizure of the archives of the closed down press institutions and banning of access to websites diminished the written and visual press memory in the region. Social media accounts of the Kurdish/opposition media in the region were banned and their websites were shut down.

1.5. Turkey's Freedom of Press and Expression Table

International press freedom indexes and reports measuring the subjects such as freedom of press, democracy, human rights, rights and freedoms show Turkey as "the largest prison in the world" for journalists and "not free countries" in terms of democracy, freedom and human rights. According to the World Press Freedom Index of Reporters Without Borders (RSF), Turkey has fallen back 54 ranks among 180 countries in the last 20 years and ranked 153rd. (RSF, 2021) In the 2020 report of the European Court of Human Rights (ECtHR), Turkey is the country with the highest number of violations among 47 member countries of the Council of Europe in the cases of freedom of thought and expression (Euronews, 2021a). Turkey, which ranks 149th on the Liberal Democracy Index list, is ranked among the top 10 countries that have become the most authoritarian in the last 10 years (Euronews, 2021b).

In the 2020 report prepared by Freedom House, which monitors the implementation and violations of human rights, Turkey was included in the category of "not free countries" (Euronews, 2021c). In The World Justice Project's (WJP) report on the Rule of Law Index published in 2021, Turkey ranked 117th among 139 countries (WJP-Index, 2021). In Freedom House's "Freedom on the Net 2021" report, Turkey was included in the category of countries that are not free in terms of internet use (Deutsche Welle, 2021b).

According to the International Federation of Journalists' (IFJ) report, as of March 2021, at least 229 press employees worldwide are in prisons for their journalism activities. 67 journalists are in prison in Turkey (Euronews, 2021d).

It is also understood from the above data that the Kurdish press, which has been in the focus of pressure since the 1990s with its opposing and critical broadcast approach on human rights violations, social problems, especially the Kurdish problem in Turkey, has been under systematic internet censorship since July 24, 2015, when the solution process ended. Bülent Arınç, the deputy prime minister of the period, said for ***Evrensel*** and ***Özgür Gündem*** newspapers, "These are crime machines. They praise the terrorist organization..." (diskbasinis.org, 2015).

Systematical internet censorship was applied by the Information Technologies and Communication Authority (BTK) and the courts to the internet addresses of the Kurdish/opposition press, which opposed and questioned government policies, offered alternative opinions on the Kurdish problem or published news and shared content that were not included in the mainstream media during conflict periods. In addition, social media accounts and contents of Kurdish journalists, activists and citizen journalists, who were not included in the national media, spread vital news and had thousands of followers, were banned against access. Access blocking decisions are not applied to the URL of the news, but rather to the entire website (freewebturkey.com, 2021).

Website of ***Dicle News Agency (DİHA)*** shut down with Decree Law was blocked 50 times from July 24, 2015 to October 30, 2016, website of ***Jin News Agency (JINHA)*** at least 10 times, as well as websites and social media accounts of ***Azadiya Welat, Özgür Gündem, Özgürlükçü Demokrasi newspapers*** and ***Dihaber, Gazete Şûjin, Fırat News Agency (ANF)*** were blocked countless times (Bianet.org, 2015).

The domain names and extensions of the ***Mesopotamian Agency (MA)*** website, which has been published since 2017, have been blocked 35 times so far while ***Jinnews*** was blocked 39 times and ***Yeni Yaşam Newspaper*** twice. Among the reasons for the access bans imposed to the website of the ***Mesopotamian Agency*** were the distribution of potatoes by the Governorship of Diyarbakır,

the report prepared by the Diyarbakır Bar Association on the mistreatment of the villagers and the reports on sexual abuse (mezopotamyaajansi35.com, 2021).

1.6. Evaluation

In the context of the Kurdish problem, the problems experienced by media outlets and journalists, the constraints of the sources about the pressures and their causes, or the fact that they are focused only on a certain area, and the fact that what happened in Kurdish provinces is not addressed under a separate heading in Turkey's freedom of press reports makes it difficult to report the data in an organized manner. Heavy censorship on the internet, seizure of media institutions closed by the Decree Law also make it difficult to access information and documents about the Kurdish media.

This picture, which emerged in terms of freedom of press in Kurdish provinces, is not independent of policies that restrict rights and freedoms and the conflicting environment that emerged as a result of Turkey's democratization problem, the Kurdish issue which has remained unresolved for years.

Trial of politicians, human rights defenders, journalists, academics, non-governmental organizations and other segments of society who express their opinions of the Kurdish issue reveals that the Kurdish issue is also a matter of freedom of thought and expression at the same time. Journalists and media organizations are among the most affected by this climate of oppression and fear.

It is up to the media rather than politicians to abandon the language of conflict. In conflict solutions, it is very important that the media prepares the language and this language prepares the society for peace. For this to happen, however, the media must change its language and be close to the concept of peace journalism. Unfortunately, the mainstream media does not have a bright background in this regard. The mainstream media abandoned the relatively positive language it had undertaken, albeit briefly, on the Kurdish issue during the peace process or the solution process, with the end of the solution process. With one-sided broadcasts on the Kurdish issue and the people of the region, the psychological barrier to the solution of the Kurdish issue has been further raised. Conflicts have deepened and moved away from the climate of peace.

It is vital that journalists freely carry out their professional activities in order for the public to reach accurate and reliable news during this period when the mainstream media abandoned pluralist publications and broadcasted a one-sided and single-voice broadcast. Journalists who believe in truth and peace are responsible for writing and telling the truth about social issues that the mainstream media do not see.

When considering the ***Perception of Kurds on Turkey's Media in Terms of the Kurdish Problem*** which is our main study in the continuation of the report and interpreting the data, it is useful to keep in mind the widespread control, surveillance and pressure on the media and freedom of expression in general, as well as the censorship, blocking and persecution practices faced by the Kurdish media. Because for instance, it is another thing if a Kurdish citizen watches ***FOX news*** the most in a normal world where freedom of expression and information are protected and where they have their medias broadcasting in their own language on topics related to their own problems, but it is completely another thing in a world where there is no freedom, there is a profound polarization and splitting between AKP and its base and other segments of society, especially Kurdish citizens.

Therefore, we also thought that including the data in the section so far for the continuation of the study would place the interpretation effort on a more accurate basis, rather than enriching it.

Finally, it is necessary to mention the scope of the research. Within the scope of the research titled ***Kurds' Perception of Turkey's Media in the Context of the Kurdish Problem***, the opinions and perceptions of Kurds and Kurdish opinion leaders about the media in Turkey, main problems of the media, general approach of the media to the Kurdish issue and especially the general attitude of the media in Turkey in the Solution Process were examined by using qualitative and quantitative research methods. Various important topics such as the potential of the media to contribute to peace and solution, obstacles to the realization of this potential, positive and negative examples, existence of a rights-oriented peace perspective, place of women's and children's rights in journalism, the relations of the media with political and economic power foci, trust in the media and media figures, and what can be done to spread the peace perspective are also discussed in detail in the report. The report consists of two main sections, qualitative and quantitative research findings. The first part present the qualitative stage findings while the second part reveals quantitative findings.

Within the scope of quantitative research, a large-scale field study was conducted with Kurdish citizens (600 people) in three major cities. We hoped that our field work would be very useful in terms of deepening our understanding of the opinions of the Kurds and the reasons for their mistrust of the media, especially regarding the role of Turkey's media in the end of the solution process. On the other hand, within the scope of the qualitative study, we conducted in-depth interviews with leading names who were interested in this subject within the framework of rights-based professional or political studies in the region. In this context, we also organized workshops in Diyarbakır and Van. In these workshops, we came together with representatives from both the region and the national media, rights defenders and other relevant groups to evaluate the findings of our study and provide an environment where relevant experiences are shared.

This is a report prepared as a result of these studies. In addition to shedding light on the role of the media in relation to the Kurdish problem, we aimed to contribute to the efforts to revive historical memory, especially starting from the 1990s. To underline again, our most important goal was to give the floor directly to them and to understand as much as possible the Kurds' description or perception of Turkey's media, rather than a relatively over-examined issue such as how the Kurds and the Kurdish problem were represented in this media.

2.

PERCEPTION OF KURDISH JOURNALISTS, LAWYERS AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION REPRESENTATIVES ON TURKEY'S MEDIA

In the qualitative stage of our research, semi-structured in-depth interviews were conducted accompanied by a detailed questionnaire with 40 people who included journalists, lawyers, media employees and non-governmental organization representatives who had been involved in the Kurdish problem and the Solution Process. The in-depth interview form started with informative questions about the participants. In the second part of the form, questions were asked about the media and importance of the media. In this section, opinions of the participants about both the media and various views of the media in Turkey in general were attempted to be compiled. The third part of the form was allocated to the opinions of the participants on the media and the Kurdish issue in the 1990s. In the fourth part, the approach and attitude of the media during the Solution Process was asked both in general and with reference to certain media groups. In the fifth part, the situation of the media is discussed at the point reached from the solution process to the present day. Expectations and suggestions for the future are included in the last part of the questionnaire.

In the report you are reading, the questionnaire flow was taken as a basis, the names of the participants were anonymized by numbering, however, the location and profession information were provided in the excerpts from the participants.[2]

2.1. Importance of Media

The first part of the in-depth interview form consists of questions about the importance of the media. In the interviews conducted with the participants, issues such as the general view of the media in Turkey, the importance of the media in today's societies, the roles played and can be played by the media in the polarization-war-peace axes were examined. In this sub-part, response patterns obtained from 40 participants will be discussed in a summary.

2.1.1. Media in Turkey in the Axes of Conflict/Polarization and Peace/Reconciliation

One of the issues that the majority of the participants agree on is the role of the media in shaping opinions and even societies in today's societies. Again, this importance and power are mostly considered in a not very positive framework. According to the participants, the media has the power to create and deepen social polarizations or, on the contrary, to diminish them. Nevertheless, the media in Turkey mostly exercises its initiative to deepen polarization. Despite the strong negative views of the participants about the media and their strong emphasis on the role of the media in social polarization, their trust that the media has another potential is also noteworthy. The media is not polarizing in nature, however, the interest it sees in polarization is higher, in line with the interests of political powers. We will discuss this issue in much more detail in the following pages.

The first question of the in-depth interview form was whether the media could deepen conflicts and social polarization. According to the vast majority of the participants, the media can

[2] You can find the table containing the participant number, location and occupation information in ANNEX 1.

deepen or soothe social conflicts and polarization. With the words of a participant, "the media is a double-edged knife" and "it hurts both sides when not used correctly" (Van, Journalist). With the words of another participant, "the media will contribute to the democratization of the society when it is used well, or it can become an escalator of the call for war and social conflicts with its negative attitudes." (Şanlıurfa, Author). When these theoretical and abstract determinations are put aside and the situation in Turkey is considered, the participants depict an extremely negative picture. Themes such as "a polarization arising from a political chaos" in Turkey (Şanlıurfa, Journalist, Activist), the media is not ***independent*** and broadcast as if it is the organization of political parties, it is away from ***neutrality*** are frequently encountered. However, when the responses given by the participants are considered, it is possible to see that certain groupings and patterns emerge. On the one hand, there is an intense pessimistic approach that emphasizes the almost intrinsic securities power of the media and its extremely negative impact on social polarization and conflict. According to this opinion, the media in our society "generally acts as an opinion maker and determines what and how people should think" (Muş, NGO Representative) and "media determines the agenda of today's modern people" (Şanlıurfa, Journalist). Another participant, who emphasizes that the media definitely deepens polarization, makes an interesting and explanatory analogy when explaining the power of the media. In the words of the participant, who compared the impact of the media on people to the Voodoo dolls in Africa,

> **There is a voodoo baby relationship there. When you stick the needle in the baby, the bewitched person jumps there. There is a similar situation in the media. When the media sticks a needle in a person, all the followers, fans and opponents of that person are affected by that statement. Therefore, the media deepens polarization. The media has and will continue to have such a function. (Diyarbakır, Journalist)**

These and similar comments are frequently encountered in other interviews. The media is "a great power, it causes different opinions to emerge in a segment of the society" (Diyarbakır, Politician). The media plays a role in polarization, "because when you talk to the people on the street, they comment against you by thinking that everything written in the news is true" (Diyarbakır, Journalist). Another participant (Diyarbakır, Journalist) claims that in some cases the media is the first reason for this "if an antipathy is created against the Kurds in the West". Another participant (Şanlıurfa, Lawyer) emphasizes that the media is an actor strong enough to organize and then legitimize a coup in Turkey. According to another comment, the media in Turkey is structurally the media of the state and as seen in the September 6-7 events, it can easily and systematically become a tool for provocation on behalf of the state (Istanbul, Journalist).

The common feature that stands out in these comments is that the absolute power of the media is considered as a self-appointed element and evaluated by isolating it from the social, political, cultural and economic relations network in which the media is located. However, in some comments, structural determinants such as references to media-politics-capital relations (Diyarbakır, Journalist), parallelism between parties and media organs (Şanlıurfa, Lawyer; Istanbul, Lawyer) were also mentioned.

In addition to comments on the strong and negative role of the media in polarization and conflict, it is also possible to come across relatively calmer and multi-dimensional comments. The journalist participant from Diyarbakır emphasizes that "the media alone will not deepen social polarization, it does not create a new pole, but rather creates a deepening over the existing poles". Another participant implies that the media can reconcile as much as they can polarize, there is always a reasonable segment trying to bring together on a common ground and the media does not have a homogeneous structure (Diyarbakır, Media Manager). The lawyer participant from

Batman underlines that the media is a part of the general political atmosphere with the words "the media is both affected by and affects the general atmosphere". Another participant acknowledges that the media has a polarizing attitude, but emphasizes that the response of this attitude in the society is not as strong as it is thought as a positive phenomenon:

> **Fortunately, nothing serious is happening in society, it does not find a response. I think people are not very impressed by the polarizing language used by the media and political parties. Of course, there are audiences and people who are affected by that perception. But I do not see anything deep. This is an important detail. (Journalist, Diyarbakır)**

This last point is especially important in terms of providing an alternative perspective to general acceptance based mostly on unproven assumptions about the intense and one-way impact of the media. Although it is possible to say that the media has significant effects on political, social and cultural life in modern societies, the nature, mechanisms, boundaries and modes of operation of this effect are an important subject of discussion among media researchers. Contrary to the approaches that consider the impact of media as an intense, one-way impact, there are interpretations that associate this impact with more complex social, political, cultural, institutional and economic contexts.[3] The comment we read above is valuable in terms of problematizing the social impact of the polarizing language used by the media.

When we ask about the impact of the media on peace and reconciliation, we find almost a consensus on thoughts. To summarize briefly from the beginning, the participants emphasize that the media in the world and Turkey may have a positive impact on peace and reconciliation, but this can only be within an independent media structure. The majority of the participants cited the contribution of the media to peace and reconciliation during the Solution Process as an example. One of the statements summarizing this view is as below:

> **It has the potential. For example, when we look at the media during the solution process, the language it uses, the approach it has assumed, more sympathetic narratives about the events in the region or news about the Kurds, people coming here for touristic purposes and trying to get to know the Kurds after reading in magazines, and how this was reflected in the media have created a positive atmosphere. Media contributes to the formation of this positive atmosphere. (Diyarbakır, Journalist)**

According to the participants, the media "brought people closer together with the language it used in the solution process" (Şanlıurfa, Journalist); "approached the rightists with a language to ensure that they find the solution process appropriate, and ensured that 70% of the nationalist, right-wing, conservative people supported the solution process" (Diyarbakır, Journalist); "the media has undertaken the role to bring peace to the world by forgetting its headlines and everything in the past" (Diyarbakır, Journalist), "played an important role in terms of preventing extremities and preparing the society" (Batman, Lawyer). It was noteworthy that one of the participants (Van, Journalist) referred to the problem of migration and the coverage of refugee baby Alan Kurdi in the press, whose lifeless body was washed up on the shore, when talking about the contribution of the media to the language of peace. According to the participant, "European public opinion had to

[3] For more detailed discussions on the subject, see Burak Özçetin (2021).

make a number of attitude changes related to refugees," due to this image in the media. It is possible to think that this participant expressed the opinion that making space for the Kurdish problem and what happened in the Kurdish geography in the media during the solution process encouraged a similar type of attitude change.

As stated, according to the participants, the contribution of the media to peace and reconciliation is extremely limited due to the structure of the media in Turkey, its inability to be independent of power and the state. In the words of our lawyer participant from Şanlıurfa, "When the media acts independently and freely all over the world, it makes an important contribution to the establishment of social peace and justice. However, in Turkey, it has assumed a role and duty that escalates violence and war since it acts together with the ruling power and deep forces." Positive evaluations of the peace process are also frequently limited by the emphasis on periodicity. According to the participants, the media quickly returned to the old polarizing language of war as soon as the solution process was over because it was dependent on the state and power. The actors who were the voice of peace in the solution process, "made opposite discourses when the solution process was over." The reason for this is that the media is "at a passive position depending on the political atmosphere" (Batman, Lawyer). Since "there is a media structure in Turkey that depends on the ruling power or balances of power" (Diyarbakır, Journalist), the media had only limited and short-term contribution to peace. In other words, the contribution of the media to peace is conditional, dependent and periodic:

> **When the state said "yes" to the peace process, its affiliated media group also contributed to it. In the opposite situation, we see that the media has an attitude that leads to the conflict. Media in Turkey is not a decision-making body alone. It is not of this nature and quality. It is a tool for the existing powers to disseminate their own policies. (Diyarbakır, Journalist)**

2.1.2. Kurdish Problem, Media Attitude, Conflict and Social Peace

Considering the last 20 years of the Kurdish problem, the participants were asked how they evaluated the role of the media in stopping the conflict and establishing social peace in Turkey. It was observed that the responses of the participants were concentrated on several points: those who read the 20-year process through the media's dependence on the state; those who focused on the ownership structure of the media and its relationship with different groups of power; those who focused on the different dynamics of the periodic and cyclical stance of the media; those who drew attention to the positive aspects of the media's approach to the Kurdish problem and the alternative voices within the media in the last two decades.

A significant number of respondents emphasized that the media's state- and power-dependent structure is the main determinant of the media's approach to the Kurdish problem over the past 20 years. From this point of view, although it used a more democratic, peaceful and analytical language in exceptional periods such as the Solution Process, this approach was not at the initiative of the media. The change in the attitude of the state and the ruling power brought about a change in the attitude of the media. For example, newspapers such as Hürriyet, which "pumped anger and caused Kurds to have problems individually" in the Solution Process, adopted

the opposite attitude during the Solution Process and "they suddenly became on the side of peace along with the ruling power." These newspapers,

> **due to the propaganda of the ruling powers, they started not to report against the organization, against the Kurds, and even to talk about the Kurdish culture in terms of their food or their songs. This kind of a trend started out of the blue. Of course, this is all about the patronizing influence of the media and the motivation of the ruling power or state. There is no independent media in Turkey in this sense. In other words, the media does not create hate by itself, everything is shaped according to the state and power. (Diyarbakır, Journalist).**

Another participant (Şanlıurfa, Journalist) emphasizes that the media has not taken a stand independent of politics in the last 20 years by stating that "if the language used by politics is an exclusionary language, the media takes a stand according to it". The following quote reveals very strongly how dependent the media is on the state: "Journalism in the world has been tried to be performed despite the states." "When we look at Turkey, the state does journalism itself." (Şanlıurfa, Journalist). Another participant emphasizes that this media structure lacks a color and character with the following words: "The media does not have its own color either. There is a pressure environment in the country, there is neighborhood pressure, according to this, the media is currently acting without colors." (Şanlıurfa, Journalist, Activist). In short, according to this opinion, in the last 20 years, first the mainstream media, and then the pro-government media, which the participants called "pool media", have proceeded in the same line "with the ups and downs structure of the power regarding the solution" (Diyarbakır, Journalist) and "the powers have been decisive in every element of the conflict-peace media in the last two decades": "The media has not played an important role. The media acts for reconciliation one day and insults on the other day. This change is not a situation that happens with the own will of the media" (Diyarbakır, Journalist).

There were comments that read the ups and downs of the media's approach to the Kurdish problem not only in terms of affinity to the state and power, but also with more complex determinants and "balances of power" (Diyarbakır, Journalist). For example, it would be appropriate to convey the comment of the lawyer participant from Istanbul:

> **Let us define 1999-2004 as a negative peace period, the silence of weapons. The general discourse in the media claims that the Kurdish issue ended when the weapons were stopped. There was a wind created by the EU. In this period, the Kurdish issue was not really on the agenda. One of the events in which the Kurdish issue manifested itself was the abduction of the HADEP executive in Silopi in 2001. Mehmet Altan and Celal Başlangıç pressed forward on this case. Ali Bayramoğlu had conducted examinations in Silopi. In 2005, Erdogan said "The Kurdish problem is my problem". It was important for the political power to acknowledge the Kurdish issue. Although the conflict started again here, there was no harsh discourse like in the '90s. Looking before this 20-year period, the media was acting as the tool of the military and security forces. In this context, the change that the media has undergone in terms of style is very important. There were events in Diyarbakır during the process after 2005. Looking back at these events, the language of the media was terrifying. The language and attitude prone to propaganda were quite clear. At that time, there was a flag crisis in Mersin. The Kurdish issue was included in the agenda after 2010. After 2013, the political power stated that it wanted to cover a distance in terms of this problem. After this statement, the media began to play**

> **a peaceful role. However, it went back to an attitude that ignores the problem similar to 1990s. The racist massacre in Konya is an example that clearly demonstrates where the media and power are positioned in terms of the Kurdish issue. While news could be published about the Kurdish issue in 2013-2014, it would be interpreted as treachery if a newspaper shows the same attitude today. This shows that approaches to the Kurdish issue are a mind that varies periodically.**

However, we also come across opinions emphasizing that there have been positive changes and transformations in the media's handling of the Kurdish problem in the last 20 years. One participant (Diyarbakır, Media Manager) emphasizes that while "Kemalist hegemony perspective and nationalism" prevailed in the media 20 years ago, Kurds and Islamists, two segments excluded by the state in the last two decades, had more opportunities to be represented. According to them, the "reflections of these segments on the media have also been more democratic." Another participant (Diyarbakır, Journalist) states that the mainstream media's perspective on Kurds has changed in Turkey in the last 20 years, and that it now acknowledges the Kurds while "initially taking an attitude that ignores the Kurds". The NGO representative from Istanbul emphasizes that the media is "managed" and "used" very well, especially during the Peace Process, and that there has been a moderate process regarding the Kurds since 2000. Again, a positive approach (Diyarbakır, Journalist) states that the central media has been broadcasting in line with the political power in the last 20 years, but still adds that "there are institutions that act with their conscience and what they see":

> **Nevertheless, very important distances have been covered. The media has also done very good works especially in the solution process, for example, I wish that it would act in accordance with its own thoughts and conscience rather than the discourse of the party... but despite this . . . A very nice atmosphere has been achieved in our country. This is despite everything, I want to say. This point should be emphasized. The news was written very meticulously and very carefully both in the region and across the country. That was the way it was supposed to be. But it only lasted for two, three years... And yet there are principled and honorable journalists holding their heads high. For this country, which is approaching social issues, economic issues and the Kurdish issue, we have many upset friends and elder colleagues, but this is not enough.**

To sum up, the last comment shows us that the participants think that despite all the negativities and ups and downs experienced, significant distances have been covered in the media's approach to the Kurdish problem and their representations about the Kurds in the last 20 years.

2.1.3.
Naming, Periodizing, Classifying Turkey's Media

Participants were asked a series of questions to identify, name and limit mainstream media in Turkey. "If you were to define the approach of mainstream media in Turkey to the Kurdish issue in three words, which would they be?" Most of the participants who responded to this question used almost completely negative and highly differentiated labels and adjectives: "oppression", "unreliable", "pro-established order", "denial", "discriminating", "marginalizing", "engaged", "pragmatic", "pro-state", "see no evil, hear no evil, speak no evil", "nationalist", "statist", "manipulative", "non-recognition", "lie", "propaganda", "terrorism", "separatism", "survival of the state", "discriminatory", "confrontational", "biased", "hypocritical", "official use", "protecting the sacred", "with defined boundaries", "disinformation", "incompetence", "loyalty", "official language", "military press", "traitor", "deceived", "national", "monist" and "exclusionary".

However, there was also a participant who emphasized that it was not possible to explain the view of the mainstream media on the Kurdish issue in three words, because the media did not have a clear attitude on the subject (Şanlıurfa, Author). Another participant (Diyarbakır, Journalist) stated that the mainstream media does not have a perspective on the Kurdish issue, because there is only the perspective of the political power, and the media will turn to wherever the power evolves. Another participant working as a journalist in Istanbul summarizes the situation as follows: "When Aydın Doğan is asked what will happen to ***Hürriyet***, he answers 'The state decides, not me'. Therefore, these three words are the-state-decides."

When we asked them to divide the approach of the media to the Kurdish issue into periods, the general tendency was to discuss it as pre-solution process, solution process and post-solution process. However, there have also been responses that have taken periodization back to the 1920s and focused on breakdowns within a longer historical period. Another participant evaluates the approach of the media under two main headings as the Solution Process period and the rest (Diyarbakır, Politician). A different periodization was made as before and after 1990: between the pre-1990 period when the Kurdish issue was ignored and the post-1990 period when it became visible (Şanlıurfa, Author).

Participants who started to define periodization about 100 years ago emphasize that the media did not see the Kurds from the 1920s to the 1960s, and when they did, they associated them with banditry and similar terms; the Kurdish problem was discussed as a matter of underdevelopment under the influence of leftist ideologies between 1960-1980; there was a period of silence between 1980-1990; the Kurds started to be noticed starting from the 1990s and this gained momentum with the 2000s; the solution was discussed between 2013-2015; and a return was made to a security-related language after 2015 (Diyarbakır, Journalist; Istanbul, Lawyer). It would be enlightening to convey the following lines, which emphasize the periodization regarding the media should be read in line with the changes in the approach of the rulers to the Kurdish issue:

> **The media is positioned according to the opinion of the rulers to the Kurds and their problems. The 90s were a peak in the Kurdish struggle and in the state increasing the dose of violent tools. The Kurdish movement came to a parting of the ways 1992 and shifted from the independent path to the reconciliation path with the state... After the 90s and towards 2000s, the rulers understood that they would not be able to govern as they used to, and the language of the media accompanied this accordingly. This change manifested itself more clearly with the establishment of AKP. Those ruling with the AKP's liberal reformist views initiated integration instead of assimilation against the Kurds. . . Currently, the process goes no further than carrying blood into the dangerous**

> **atmosphere dominated by the language of conflict. While the political power is stuck due to the loss of the social support and this deepens the social polarization, the media maintains a language suitable for the role assigned to it. (Diyarbakır, Journalist)**

When we ask the participants to classify Turkey's media, it is seen that the dominant classification is made between the ruling power's media and the rest, although other terms are also used. "Government supporters and government opposition" (Diyarbakır, Journalist), "People's Alliance and the rest" (Şanlıurfa, Lawyer), "Pro-government and anti-government" (Diyarbakır, Politician), "Power's media and secular media" (Diyarbakır, Journalist), "Media that is a party to official discourse and media that is trying to spread the truth opposing them" (Diyarbakır, Journalist), "Nationalist, neo-nationalist and opposition media" (Batman, Lawyer). There are also opinions in Turkey that address the media outside the duality of power and opposition. According to this view, even the media, which is called as anti-government or opposition, cannot go beyond the limits of the political power when it comes to the Kurdish issue: "media groups broadcasting on the nationalist and neo-nationalist lines, which may be the partners of the power from time to time, have been the voluntary watchdog of the system in the opposition for a long time" (Diyarbakır, Journalist); "conservative media, neo-nationalist media and nationalist media. . . These three medias are very similar to each other because they have common ideological aspects and they are anti-Kurdish." (Diyarbakır, Journalist). Another remarkable point is that the participants very rarely distinguish between the state and political power. While a participant (Istanbul, Journalist) divides Turkey's media into three groups, they divide them into "the media of the state in real terms", "government media" and "left media", which take positions and change according to the change of the ruling power.

Participants were asked to make a distinction between the Kurdish media and the Turkish media and to evaluate broadcasting organs such as ***Duvar*** and ***Artı TV*** within this distinction. Although there are participants who claim that there is no such thing as Kurdish media and it is just the leftist media (Şanlıurfa, Lawyer), the participants agreed on some media organs: ***Mezopotamya Ajansı, Özgür Gündem, Yeni Ülke, Özgür Politika*** and ***Yeni Yaşam, Artı TV,*** European-based televisions, Iraq Kurdistan-based ***K24, Rudaw, Waar*** and Turkey-based ***Azadiye Welat***. Participants defined media organizations such as ***Bianet, T24, Duvar*** with expressions such as "***Turkish media***", "Media with a broadcasting line that can express the problems of all ethnic groups in Turkey" (Diyarbakır, Journalist), "Turkish media with sensitivity to the Kurdish Issue" (Şanlıurfa, Lawyer), "Liberal media" (Istanbul, NGO Representative), "Media close to the Kurdish media with a social sensitivity" (Diyarbakır, Journalist). The statement of our journalist participant (Istanbul), who made a classification between the Kurdish media and the Turkish media, is as follows:

> **I cannot make a distinction between Kurdish media and Turkish media because if I say Turkish media, I mean state media. So, we cannot say that every media that broadcasts in Turkish is Turkish media, then we would have to say that Özgür Gündem is Turkish media or Express magazine is not Turkish media nor Kurdish media. It is a socialist magazine. It is a magazine that exists to make the voice of the oppressed heard. Kurdish media, Mesopotamia News Agency which is focused on the Kurdish movement, Fırat News Agency, and then Özgür Politika, Özgür Gündem Newspaper which publishes in Europe, Yeni Yaşam Newspaper. These are media organs that hear and convey the voice of the Kurdish movement more. They perform journalism by undertaking great economic hardships and costs. Bosses of Duvar, Artı TV are not a leftists or party members, these are media organizations that do journalism in some way.**

The final questions of this section of the questionnaire were which media organs had the most positive and negative approach to the Kurdish issue. The media organizations and groups with the most negative approach were listed under "***Media outlets close to the political power***" as *A* ***Haber, Yeni Akit, Yeni Şafak, Hürriyet, Star TV, Albayraklar, Demirören Group*** and ***Çalık Group***. For example, the reason for pointing out ***A Haber*** is stated as "its attitude towards different opinions is very negative and directly supports the ruling power" (Diyarbakır, Journalist). However, media outlets that are not close to political power are also included in the media outlets that broadcast the most negatively on the Kurdish issue. In the words of the journalist participant from Diyarbakır, *"****Sözcü Newspaper***, which has an internalized discriminatory stance and is like the continuation of the old ***Hürriyet***" has been one of the frequently mentioned newspapers. In addition to ***Sözcü***, media outlets such as ***Ulusal TV, CNN*** and ***NTV*** "which appear to be impartial but have the same attitude as the power towards the Kurdish issue" (Diyarbakır, Journalist) are among the media outlets which have a negative approach towards the Kurdish issue. It is also necessary to look closely at an interesting evaluation in this regard. Journalist participant from Diyarbakır also includes leftist-socialist media outlets such as ***Diken, Sol Newspaper*** and ***Birgün*** among the publications that approach the Kurdish issue negatively with the following words:

> **Sol newspaper and Birgün newspaper present themselves as opposition, but I do not observe that they embrace a broadcasting style outside certain ruling state institutions, especially in terms of their approach to the Kurdish issue. Therefore, with the dimension of enlightening, informing the society and presenting the news, perhaps they can provide an intention that the existing official institutions cannot do and aim at on their own. Therefore, sometimes I find these broadcasts more dangerous. If this is about the Kurdish issue, I do not see these outlets anywhere far from the official broadcasts.**

When asked about the media outlets that approach the Kurdish issue most positively and peacefully, ***Birgün, Bianet, Duvar, T24, Taraf, İMC, Artı TV, Ahval, BBC, Evrensel, Medyascope*** were the most mentioned media organs. At this point, it is possible to say that *Birgün* newspaper is among the media outlets that approach the Kurdish issue both positively and negatively by the participants and that there are different approaches to the newspaper.

2.2.
Media and the Kurdish Issue in the 1990s

The second part of the questionnaire was allocated to questions about the opinions of the participants about the relationship between the Kurdish issue and the media in the 1990s and again about the news sources of the participants in this period. When the participants were asked how they achieved knowledge of the social events in the 1990s, television and newspapers were the first answers: newspapers such as ***Özgür Gündem, Yeni Yüzyıl, Radikal, Hürriyet, Sabah, Milliyet,*** and mainstream TV channels such as ***ATV, Show TV and Kanal 7*** were among the media outlets mentioned. Answers also included ***Med TV*** and ***Roj TV*** channels, which were accessed via satellite dish. Journalist participant from Diyarbakır said: "I saw that the Kurds did not feel connected to Turkey's media after 1995. After meeting the Kurdish media broadcasting over Europe with double satellite dishes, the Kurds started to get the right news about the Kurds from there." A few participants stated that they received the news from either people they knew and trusted in the media (Şanlıurfa, Journalist), sometimes from political parties, non-governmental organizations, mukhtars or other people (Diyarbakır, Journalist), and sometimes from local people (Diyarbakır, Journalist) rather than from the media. The sources mentioned above were also the main channels through which the participants followed the news.

Participants were also asked how the media viewed the Kurdish issue in the 1990s. A significant part of the participants emphasized that in the 1990s, the media was unaware of the Kurdish issue (Diyarbakır, Media Manager), and when dealing with the Kurdish issue, they mentioned "terrorists, not Kurds" (Diyarbakır, Journalist). It was emphasized that the media of the period adopted a language that was "hostile, racist, discriminatory" (Istanbul, NGO representative), "denialist, rejectionist, very military, violent" (Diyarbakır, Journalist) and "polarizing and one-sided" (Diyarbakır, Journalist). According to the participants, the main reason for this was that the media had a state and military-centered view. The media of the period "had a state-oriented perspective and had no promises towards the solution of the Kurdish issue or towards ensuring social peace" (Diyarbakır, Politician). The media was "working with an aim of assimilation" as the "broadcasting organ of the Turkish Armed Forces" (Diyarbakır, Journalist). With statement of a participant,

> **Tansu Çiller has an important saying, "whatever the military says, I do it instantly." It is like that, the military says, the Turkish media writes it instantly. The bombing of the Özgür Ülke newspaper, the killings of Kurdish journalists, they were all part of the objective of building a uniform journalism. But there were honest journalists at the time, and one way or another, they are still here after the '90s. (Istanbul, Journalist)**

However, there are also those who stated that the media's view of the Kurdish issue in the 1990s was "***somewhat better***", that news about the region could be serviced and columns could be written at that time (Diyarbakır, Journalist), and that there was a more objective approach "***since there was an uncensored point of view that told us what happened directly***" (Şanlıurfa, Journalist). According to this approach, in the 1990s, "there was a freer discussion environment" for example, "Birand went to Beirut and interviewed Öcalan. A time when Orhan Doğan and Alparslan Türkeş reciprocally talked about the Kurdish issue. There were programs made by Ahmet Altan, Ahmet Kaya" (Istanbul, Journalist). One participant states that in an environment dominated by denialist, oppressive and discriminatory media language, names actors as Mehmet Ali Birand and Cengiz Çandar could offer a more democratic perspective on the subject (Diyarbakır, Journalist; Van, Journalist).

Participants were asked whether there was any news they could not forget from the 1990s in the context of the Kurdish issue, and mostly negative and striking news such as murder, torture, village evacuation, etc. were remembered and expressed: "I remember the murders of Hezbollahists and the news of executions" (Şanlıurfa, Journalist, Activist); "There was the issue of White Toros [car]. I was a child back then, but then I read it in magazines" (Şanlıurfa, Lawyer); "I remember the news about what was done to Ahmet Kaya" (Diyarbakır, Journalist); "There was a news article about returning to the villages in 1997-98. I was deeply touched" (Diyarbakır, Journalist); "There was an image where they tied the body of a murdered person on the back of the tank and dragged them" (Şanlıurfa, Journalist); "I can say the Aleppo Massacre. 30.000 people who escaped from this problem came to Diyarbakır and Muş" (Şanlıurfa, Author); "The murder of Musa Anter. Namık Tarancı murder" (Diyarbakır, Journalist).

2.3.
Approach of the Media in the Solution Process

In this part of our qualitative analysis, a number of questions were asked to the participants in order to reveal in detail how Turkey's media approached the Solution Process. The first of these questions was about how they see the media's approach to the process throughout the Solution Process. It is seen that the responses are grouped in three groups - the majority of which are in the first group:

1) Those who claim that the attitude of the media in the Solution Process is positive, however, this is not about the media, but about the approach of the political power to the Solution Process. According to this opinion, this is the reason behind the media returning to the old conflict language as soon as the Solution Process is over.

> **It was very positive. The reason it was positive was the positive approach of the power to the solution process. (Şanlıurfa, Journalist, Activist)**
>
> **It was more constructive compared to previous years. They had been pretending to rediscover the Kurds they had known for years as if they were discovering America. Since the state officially started to recognize them, so did the media. (Diyarbakır, Journalist).**
>
> **The vast majority took care to use a more prudent, democratic and careful language. However, it was later revealed that this situation was cyclical. But, of course, the media was definitely better at that time. (Diyarbakır, Journalist).**
>
> **The media first took a role as if supporting the solution process, then directed towards the wind. Anyway, if you would ask me, the solution process was not a very sincere process. (Diyarbakır, Journalist).**

2) The approach that sees the attitude of the media as positive and constructive: "The language of the media has changed by 80% compared to the past. The peace process was an opportunity all over Turkey, and the media had its share. People started to speak the language of peace, not the language of the weapons" (Şanlıurfa, Journalist); "The positive atmosphere created by the solution process also affected the media" (Diyarbakır, Journalist).

3) There were also negative evaluations in terms of intentions and connections while they considered the attitude of the media as positive.

Again, a large majority of the participants stated that the media as an actor could not play a positive role in the Solution Process. Parallel to their other responses, the media's dependence on the state and political power was the main reason behind this. According to the participants, although the media acted more positively and peacefully during the Solution Process compared to in previous periods, this remained limited because it was a role that the state assigned to them. Because, in the words of the journalist participant from Diyarbakır, "The role of the media was as much as that power assigned to them." The same statement was expressed by another participant with the following words: "The media was given a role by the state, it would be more accurate to say that it acted in accordance with this role" (Şanlıurfa, Lawyer). In the said period, the support of the media "had an aspect like supporting the policy of the political power" (Diyarbakır, Journalist) and "if the media had given the necessary support, the solution process would not have ended so quickly, or it would not have been allowed without any reason. The media has not been a part of the solution process in this sense" (Diyarbakır, Politician).

A few of the participants, who could be defined as a small minority, underlined the positive role of the media in the process. For example, a participant stated that the media played a positive role as an actor in the Solution Process and thus "80% of the society provided support to the solution process" (Diyarbakır, Journalist). Another participant (Istanbul, Journalist) stated that the media played a positive role, "they also made an effort, and they were giving people hopeful news that this problem of the Kurdish issue would be solved."

When asked about how there are polarizations and groupings in the media in terms of the approach to the Solution Process, different responses were provided. Some of the participants distinguished between those who supported the process and those who supported it more cautiously. Some participants underlined that the basic distinction is between those who supported the process and those who objected to the way the process was operated. Apart from this, distinctions were made over the determinant qualities of the relevant media block: the Kurdish media and the media close to the state (liberal media and nationalist media) the [Gulenist] fraternal media opposed to the process and the media supporting the process were distinguished.

It was the cyclical approach of media outlets close to the political power described in a discrete position in terms of the opinions of these groups on the issue. According to almost all of the participants, what was essential for the media close to the political power was the political conjuncture rather than the issue itself. "Let us separate the Kurdish media. The media tools used by the state were quite cyclical" (Istanbul, NGO representative).

When asked whether the media provided a basis for the discussion of all aspects of the Solution Process, it is possible to mention that the participants presented a much more positive framework compared to the previous responses. First of all, if we start with the negative comments, the media was criticized with "only watching and writing what happened" (Diyarbakır, Journalist), "not being in an investigative and questioning position and not being an actor on its own" (Diyarbakır, Journalist), "not internalizing the subject" (Diyarbakır, Politician) during the Solution Process. Another criticism was on the partisan nature of the media:

> **The media did not allow the situation to be discussed by approaching both actors equally. On the contrary, the media of both sides followed a path according to their own political perceptions. The AKP media explained how positive and ethical it approached to the process. HDP media explained how accurate and ethical it was in the same way. (Diyarbakır, Journalist)**

Opposite this negative picture were those who claimed that the media provided an important basis for discussion during the Solution Process. During the solution process, the media brought to the agenda of the public the issues that could not be discussed and the voices that could not be heard before. According to these participants, during the Solution Process, the media "made a great contribution with its columns and thought articles; academicians and non-governmental organizations wanted to contribute and talk during the solution process" (Şanlıurfa, Journalist). Another participant, who stated that the media had a "serious contribution", emphasized that the media had a role in the legitimacy of Kurdish politicians in the Turkish public opinion during the Solution Process and also in the success of the election afterwards: "inclusion of Kurdish politicians, especially Selahattin Demirtaş, in the mainstream, them participating in panel discussion programs, being in the foreground, brought along the success of June 7" (Van, Journalist). A participant in the Wise People committee underlined the reflections of the solution-oriented and peaceful language of the media in the field:

> **Discussions were held in the media in every aspect. I was in the Wise People committee in a region. It was the first time there were discussions in a public place. At the end of the day, no one was attacking anyone. We were definitely visiting a martyr family in every province we went, and the attitude in every house we visited was positive. In a conversation with a family we visited, we saw that they also talked about what was said in the media, and we saw that these conversations caused a change in their opinions. We encountered the response of the positive language of the media in the field. (Istanbul, Lawyer)**

In addition to positive opinions, there were also those who emphasized that the media could not be fully successful in ensuring that the Solution Process was discussed in every aspect but could "open a door, even if it could not create a ground" (Şanlıurfa, Journalist). Another participant (Diyarbakır, Journalist) called this role of the media as "paving the way". Compared to the period before the Solution Process, substantial issues such as "***separatism***" could not be discussed, although extremely bold and broad discussions were conducted (Batman, Lawyer).

The participants were asked whether Solution Process actors of the media had adequately conveyed their perspectives to the media, and almost all participants stated that the media was inadequate in this regard. The reason for this was that the media was not independent and the media always acted as an extension of a political formation: "Everyone's media presented their own perspective. There was no common understanding. HDP reflected its suggested solution in its media. AKP was presenting its solution to the media with its own perspective" (Diyarbakır, Journalist); "While the AKP media gave its own perspective, the HDP media gave another perspective to the media accordingly. Where there is no independent media, everyone has carried out a broadcasting stream from their point of view" (Diyarbakır, Journalist). From this point of view, according to the participants, it was not a situation in which different and diversified perspectives were reflected, but a situation in which everyone called out to their own circles. However, there were also participants who emphasized that the media "opened up equal spaces" (Van, Journalist) to both parties.

Whether the media looked at the solution process from the perspective of women and encouraged women to contribute was another issue discussed in the interview. The comment of the journalist participant from Istanbul is as follows: "Turkey's media is male. It is next to power and against the weak."

It is possible to divide the answers to this question into three groups. Those in the first group claim that the emphasis on mothers and the female perspective have been conveyed to the media.

Accordingly, the media showed a good attitude with the "both sides say that their mothers should be involved in the solution process" (Diyarbakır, Media Manager). The participant (Diyarbakır, Journalist) also referred to the news on mothers, saying that "there was a pluralism in which women were concentrated, although it was not a woman-centered solution in particular". The second group emphasized that this emphasis on mothers was far from offering a female perspective. For example, a participant (Şanlıurfa, Lawyer) stated that women were addressed only in the company of "agitative discourses like 'stop the tears of mothers". The relationship between discourse on mothers and female perspective was summarized by another participant with the following words:

> **I remember some news, but I do not know whether it is from women's perspective or mothers' perspective. It is more of a mothers' point of view to me, you know, as to bring compassion. There was a language of news used as a political discourse. There was the pressure that the mothers suffered the most due to losses. But other than that, when we say women's point of view, I do not remember a feminist point of view in the mainstream. But there was a mothers' point of view. (Muş, NGO representative)**

Another participant (Istanbul, Journalist) expressed criticism by saying "unfortunately it remained at the '***stop mothers***' tears' discourse only." Those in the third group mentioned the absence of a women's perspective and women completely: "The media lacked the women's perspective in the solution process. We could not see Turkey's women's movement in the solution process" (Diyarbakır, Journalist); "The media never looked from a woman's point of views. There was never a women's perspective, not only in the solution process, but before and after the Solution Process. They viewed women as an object" (Diyarbakır, Journalist).

Another question was whether the participants remembered an approach of the media for the benefit of children during the Solution Process. The fact that a large number of participants answered "I do not remember" showed how little the subject matter was cared for according to the participants. Several participants commenting on the subject underlined that the attitude of the media was bad, and accusatory labels such as "children throwing stones" were used (Istanbul, Lawyer). However, there were also participants who stated that "Zarok TV had its brightest period and Mor Yayınları was established at that time" (Diyarbakır, Journalist).

When the participants were asked to evaluate the media's approach to the Dolmabahçe meeting and rate the approach between 1 and 10 (1 very bad, 10 very good), it was seen that the participants were distributed as follows: Approximately one-quarter of the participants gave 0-2 points, nearly the half gave 4-6 points, and the remaining approximately one-quarter gave between 8 and 9, so that the average rate was 5 out of 10. The participant who gave the lowest rating (Diyarbakır, Media Manager) made the following evaluation: "First, a hopeful language was used, but then the language of the media changed after Mr. Recep Tayyip's attitude." Another participant (Şanlıurfa, Yazar) stated that the process was not presented transparently and that the main reason for its negative evaluation was: "It was completely confidential. There was no background. We did not receive any information." However, those who viewed the approach of the media positively stated that most of the media supported the Dolmabahçe meetings and reported them with an appropriate language (Diyarbakır, Journalist).

When the participants were asked the names most appreciated by the media during the Solution Process and the reason for this, it was seen that very different names were mentioned. Recep Tayyip Erdoğan was the most cited among the politicians most appreciated by the media. Efkan Ala and Beşir Atalay were the two most mentioned names after Erdoğan. Sırrı Süreyya Önder, Selahattin Demirtaş and Abdullah Öcalan were the most mentioned names from the Kurdish side.

One participant (Istanbul, Journalist) stated that the most interesting point in this process was that Abdullah Öcalan, who had been demonized until that day, "was finally able to express his concerns to Turkey's media".

Participants were asked to rate the performance of different media groups in the solution process from 0 "very bad" to 10 "very good". Average rating given to the mainstream media including media outlets such as ***Kanal-D, Sabah*** was 5,6; average rating of the media group including newspapers such as ***Yeni Şafak*** which can be called Islamic-conservative media was 5,25; and the average of the ones included in the leftist-secular media group such as ***Cumhuriyet, T24*** was 4,16. What is remarkable here is that the mainstream media has collected the highest ratings. This can be interpreted largely in relation to the fact that the mainstream media and the conservative media did not take an initiative independent from the government and did not appeal to statements that contradicted the government at that time. Finally, the average of the ratings given to the nationalist/neo-nationalist media including media outlets such as ***Aydınlık, Oda TV, Sözcü*** is 09.

When asked about the media outlets whose approach to the issue is appreciated during the Solution Process, it was emphasized that "Islamist media, liberal writers and leftist authors" approached the issue well and that nationalists "did their best not to hinder the process" (Şanlıurfa, Lawyer). ***Radikal*** was the most mentioned media outlet in a positive sense, followed by ***Taraf, Bianet, İMC*** and ***Yeni Şafak***. Among the media outlets whose approaches were not appreciated at all, nationalist and neo-nationalist media outlets were mentioned: ***Aydınlık, Ortadoğu, Yeniçağ, Oda TV*** and ***Sözcü***.

The last question of this chapter on the approach of the media in the solution process was a self-criticism question in a way. Participants who have worked or are still working in the Kurdish media were asked: "What would you say briefly if you were to make an evaluation on the general approach of the Kurdish press to the Solution Process? (Do you see a need for criticism/self-criticism?)" and different evaluations were presented. It is possible to categorize criticisms of the performance of the Kurdish media during the Solution Process in several groups. The first group of criticism was that the Kurdish press was the spokesperson of the Kurdish political movement and therefore lacked the independence it should have. In the words of one participant (Diyarbakır, Journalist), "Kurdish press is the spokesperson of a politics like the other press." The same participant also emphasized that it would be beneficial to "approach a little more objectively" and that "the media being a side to a politics too much can cause the facts to be overlooked". Similarly, another participant drew attention to the similarity between the mainstream media and the Kurdish media with the following words: "Many of my criticisms for Turkey's media are also applicable for the Kurdish media. Since the Kurdish media cannot act independently from Kurdish politics, it cannot function accurately. Just as Kurdish municipalities actually do politics along with municipality, Kurdish media also do Kurdish politics with journalism" (Batman, Lawyer). This emphasis on independence of the media also appears in another quote: "Outlets of the Kurdish press, which broadcast especially in Turkey, like the outlets affiliated with the government, have an agenda affiliated to the organization. They are broadcasting based on this and thus their effects remain limited. They are not distant from violence and conflict. Therefore, there are sides that miss the truth and prevent reaching a larger audience because they are involved too much" (Istanbul, Journalist).

The second group criticized the ideological attitude of the Kurdish media in the Solution Process. The fact that the Kurdish media is "indecisive between ideology and the existing process" (Diyarbakır, Media manager), "perceiving and reflecting the issue as the legitimacy gain of HDP and the organization... Failure to develop a national reflex and policy" (Şanlıurfa, Lawyer), "being very affected by other leftist factions" (Istanbul, Lawyer) were among the criticisms expressed. In the words of the journalist participant from Diyarbakır, the fact that organizations such as ***ANF*** "followed by the Kurdish public most" "acted as if the war was going on" increased the anger and reaction of

especially young people." (Diyarbakır, Journalist). Broadcasting of the Kurdish media was summarized as follows with the words of the journalist participant from Diyarbakır:

> **Unfortunately, the Kurdish media did not act as a whole. It had a one-sided broadcasting policy and perspective. We also observed emotional approaches regarding the issues, it could use more inclusive language. For example, we just said that Turkey's media gave support for a period of time and withdrew its support for another. Broadcasting policy of the Kurdish media was also like this. Therefore, I do not find both perspectives correct.**

Another criticism was that the Kurdish media could not function as a discussion platform in the solution process and was insufficient to publicize the issue. In the clear statements of one participant, "the discussions carried out were not explained to the public well enough, the Kurdish press remained the protocol press in this process, it should have strived to include the public to the process more" (Diyarbakır, Journalist). Another participant emphasized that the process could be explained much more accurately, analyzed more deeply, and the perspective of women and children could be reflected more (Diyarbakır, Journalist). In addition, the biggest problem was that the Kurdish media presented the Solution Process based on its own understanding and did not open it to discussion; the Kurdish media should also have supervised how the process was carried out, but it did not do this (Diyarbakır, Journalist). One participant stated that the Kurdish media lagged behind HDP in terms of publicizing the Solution Process: "I think the Kurdish media could not address Turkey's public as much as HDP. Normally, HDP tries to make its voice heard on the Kurdish media, but it was the opposite this time" (Istanbul, Journalist).

The last criticism was that the Kurdish media met the Solution Process with "a triumph" and sometimes with "extreme self-confidence" "away from calmness". (Şanlıurfa, Journalist, Activist). According to another participant, the fact that the Kurdish media saw the process as a military and political triumph caused a great expectation in the society: "It insisted on a style that enabled the process to be carried out within an engagement only to certain institutions determined by a triumphant language determined from the top. This was a serious mistake, and it did not allow critical thinking on Kurdish politics in any way" (Muş, NGO representative). One participant said that the media could adopt a calmer approach, but instead, the tension was raised by carrying the "threat-like discourses of the organization to headlines" instead (Diyarbakır, Journalist). The fact that the media did not approach the events calmly or "as a situation that should be melted gradually" led to lack of empathy (Şanlıurfa, Journalist).

It is understood from these statements that some of the participants found the attitude of the Kurdish media in the process problematic as the mainstream media in Turkey. So much so that these statements give a very negative role to the Kurdish media in the incompletion of the process. At this point, it is worth remembering that our study does not cover how the Kurdish problem is represented in the media before, during or after the solution process, what the news frameworks related to the process were and examination of the discourses circulating in the media during the solution process. For this reason, it is not possible to evaluate these statements as "right" or "does not sound right" within the scope of this research. These evaluations only express the participants' memory of the process and their perception of the media. For this reason, it is important for this study that they express a feeling and perception rather than being right or wrong.

2.4.
From Solution Process to Present

We devoted this part of our report and questionnaire to the opinions of the participants about the attitude and approach of the media after the end of the solution process in Turkey. The first question was how the end of the Solution Process and the beginning of the conflicts affected the media's approach to the issue. Almost all of the participants underlined the sudden and negative turn of the media after the Solution Process: "The media turned 180 degrees in a negative sense, first turned against the PKK and then, according to me, turned against the Kurds" (Diyarbakır, Journalist). Stating that the attitude of the media "changed in an instant" (Şanlıurfa, Lawyer), the participant attributed the reason to this to the "end of the service period of the media". With the end of the solution process, the media "started to operate like the war media" (Istanbul, Journalist), and the reason why it used "a language that would sustain the conflicts" was that "the media did not have a concern in finding the truth, and it could not think because everyone was dependent on a political and ideological group" (Diyarbakır, Media manager). The fact that the media is so dependent on the political power has led to the media and political power having the same approach regarding the Solution Process.

> **What the media had was a peace discourse that corresponded to the state's need. In other words, we did not see an intermediate process in the transition from the peace process to the conflict process. It very quickly and directly established a language that was engaged in a new process. (Muş, NGO representative)**

Another common emphasis was that the media quickly returned to its old habits. When the Solution Process was over, the media "continued to do journalism of the 1990s" (Diyarbakır, Journalist). Another criticism from the participants was that it was not questioned why the process ended, and that this issue was not addressed (Diyarbakır, Politician). This sharp turn of the media has often been explained by a lack of independence and principles. Journalist participant from Diyarbakır stated that "the lack of a backbone of the media, the lack of peace journalism and the inadequacy of democracy consciousness" as the sources of the problem: "Managing the media according to instant political directives makes it difficult to create a ground of peace."

An important finding about the transformation in the media after the Solution Process was the increasing importance of social media. One of the participants stated that the effect of the printed press decreased and the news could be accessed quickly on social media. This brought along the spread of news that is difficult to supervise and open to discussion in terms of accuracy (Batman, Lawyer).

We received the opinions of the participants about a series of discourses created by the media about the Kurdish issue and the Solution Process and asked them to rate these discourses from 1 "very negative" to 10 "very positive".

Development Discourse - "The economic development of the region weakens the demands of the Kurds. If the Kurdish problem is solved, the region will develop and Turkey will grow" - average score, 3,5

As can be understood from the low rating, the participants see this discourse as an approach far from understanding the essence and basic aspects of the Kurdish problem. In the words of a

participant, "The only code you cannot dominate is culture, and the main problem of the Kurds is cultural" (Şanlıurfa, Lawyer). It has been emphasized that this discourse is a discourse has been repeated since the republic and is not effective (Diyarbakır, Politician). Another participant states that although the problem has an economic aspect, it should be understood as a language and belonging problem (Diyarbakır, Journalist). A more critical approach calls this discourse not only wrong, but also immoral: "It is not moral at all. It is not ethical to say that these are hungry, let us throw something in front of them and then the problem would end" (Şanlıurfa, Journalist). There is also a criticism that emphasizes that development discourse is always limited to persons, aghas and political patronage who are on the side of the state (Diyarbakır, Journalist).

Religious Brotherhood Discourse - "Kurds are also part of the Ummah, we are all brothers." - average score 2,6

"Islam in Turkey is far from producing the doctrine of brotherhood" (Şanlıurfa, Lawyer) "It was emphasized that the discourse of religious brotherhood, which the participants rated the lowest, could not play a positive role in the solution of the Kurdish problem. One participant, who said that it went beyond being a discourse that created solutions, stated that "it turned into an argument used to postpone actual demands". (Batman, Lawyer). Apart from this, considering the existence of "a state phenomenon in the discourse of Turkish-Islamism" in Turkey, "it is a problematic discourse that gives the role of little sibling to the Kurds and asserts that the little sibling must speak Turkish" (Istanbul, Lawyer).

Stop the mothers' tears, Stop the blood discourse - average score 7,8

As can be seen from the rating given, this was the most positively evaluated statement by the participants. Its ability to convince the other party has been high since it is a "humane discourse that touches the individual and the common pain experienced" (Şanlıurfa, Lawyer). Although the participants do not find this discourse realistic and emphasize that the discourse is romantic and naive, they affirm it in terms of being humane:

> **It is useful to express this political discourse in the public sphere. It is not a rhetoric to be fit into this. It is a discourse that works in many places. The discourse worked very well when we worked in the Black Sea region. In fact, a guerrilla mother and the family of a martyr had met. Mehmet Ali Şahin also expressed this. It is an effective persuasion method for people in society to understand each other's pain. (Istanbul, Lawyer)**

Major state discourse - "If Turkey solves the Kurdish problem, it will become the leading state in the Middle East" - average score 4,8

Major state discourse is more positively evaluated at least by some participants compared other discourses produced in the media about the Kurdish issue and the Solution Process. Accordingly, it is emphasized that if Turkey solves its problems, it will "receive political and economic

rewards" and "become a stronger country" (Diyarbakır, Journalist). According to another participant, "a Turkey that solves the Kurdish problem will be in a key position in terms of relations with the Kurds in the Syrian region, Kurds in Iraq, and Kurds in Iran".

In the face of these positive evaluations, there are also participants who refer to the strong state discourse as "a Turanist and empty discourse" (Şanlıurfa, Lawyer), "a discourse about development" (Şanlıurfa, Journalist), "a self-interested approach that is valid for Turks but not valid for Kurds" (Diyarbakır, Media manager), "a hollow discourse" (Şanlıurfa, Lawyer) and "a diseased approach".

Politics in the plain discourse: The Kurds should earn their rights with civilian methods through HDP - average score 6,6

The last discourse that the participants were asked to evaluate was the call for Kurds to seek their rights in political and peaceful ways, which can be called politics in the plain discourse. This was the second most positively evaluated discourse with the highest average score according to the evaluating participants. Most of the participants state that the discourse is not very healthy and is not based on a solid assurance, but they support this discourse in terms of "opening up space for politics" (Diyarbakır, Politician).

> **This is where the real issue should be positioned. Success will be achieved as the process approaches this point. This point will make Turkey more democratic. It would not solve the Kurdish issue, but will bring it to the democratic sphere and closer to a solution. (Istanbul, Lawyer)**

The participant, who stated that "peace should be constructed not under the shadow of weapons, but under the shadow of democracy and political space", found this discourse insincere and said that administrator practices themselves narrowed the political space: "It does not seem to be the right approach to show the path to democracy on one hand and to block these areas on the other hand" (Şanlıurfa, Journalist). Similarly, another participant emphasizes that the politics in the plain discourse is insincere by stating that "we see what the politics in the plain do" (Istanbul, Journalist). As can be seen from the comments, although the call for politics is found to be positive, there is also a serious distrust.

2.5.
Future: Expectations and Suggestions

We devoted the last part of the qualitative part of our report and the questionnaire to the issue of what the media can and should do for "a new negotiation and reconciliation process towards the solution of the Kurdish issue, the end of conflicts and the construction of social peace". In this section where different suggestions are expressed, we will try to present the opinions of the participants in as much detail as possible.

Participants' suggestions about what the media should do were complementary. Keywords such as impartiality, independence, ethical values, distance, and freedom were frequently mentioned. The most frequently raised issue was independence and objectivity in parallel with the responses to previous questions. It was one of the first suggestions that the media should "move away from political ideologies and not behave like a disciple of political ideologies" (Diyarbakır, Media manager). It was emphasized that the media should do proper journalism, and the way to do this was not to be the voice of certain segments but the ***"voice of everyone"*** (Istanbul, NGO representative). In the process of being the voice of everyone, "it should determine a roadmap by allowing independent non-governmental organizations and people talk, not only the parties" (Şanlıurfa, Journalist, Activist). It was also emphasized that the media should be "in a position that researches, questions and reflects the voice of the people by using today's technological data" (Diyarbakır, Journalist). It was stated that the media should "move to an understanding accepted by everyone" in international standards, should not act according to the boss and should disengage itself from the direction of economic connections (Şanlıurfa, Author).

Another aspect of impartiality includes being distant to and independent of various power foci such as the state, politics, army and capital. A participant expresses this principle with the following words:

> **If the media had been independent, it would have accomplished a lot. Political will must make a positive statement so that the media can use a positive and peaceful language. The media, which does not coincide with the political will, cannot present a solid attitude because they will be subjected to sanctions. In order for a new negotiation to make good progress, it will be enough for the government to free the media. (Diyarbakır, Journalist).**

Another definition of journalism comes from another participant:

> **There is a good saying about the approach of journalism to states and power. Journalism is the profession of contact and distance. We get in touch with someone if we want to get news from them, however, if we cannot maintain the distance to that person or institution, get under their direction and stay in close distance, we cannot do our actual job. (Şanlıurfa, Journalist)**

Another task of the media to solve the Kurdish problem in a peaceful way is to spread the language of peace. Participants emphasize that "the language of reconciliation and peace should become widespread", "the attitude of homeland-nation-Sakarya should be abandoned" in the media (Diyarbakır, Journalist). Similarly, another participant states that the media should "work with all its effort to be a part of the solution and make a voice as loud as possible" (Van, Journalist). The

media must adopt an inclusive language and accept that the Kurds are among the main elements of this country (Diyarbakır, Journalist). One participant states that the media "can show why it is necessary to live together, the media can create a new language" and suggest that newspapers be printed in Kurdish for a day (Diyarbakır, Lawyer). All these suggestions are summarized in the suggestion of a participant that "the media should evolve into an encouraging and promising role and produce a news with a series of principles" (Diyarbakır, Politician).

A concrete proposal to be considered is the establishment of a news agency that describes all the conditions related to the Kurdish issue in all its reality. The participant (Şanlıurfa, Lawyer) recommends the name of the Peace Agency for this news agency.

Finally, it is stated that the media should learn from and analyze what has happened both in Turkey and in the world. The participant (Diyarbakır, Journalist), who stated that the examples of the peace process in the whole world had ups and downs, also stated that this was the case in Turkey, and that the 2013-2015 process showed that "a peace table can be established for people", even if it was disrupted. Similarly, another participant (Diyarbakır, Journalist) stated that "the media should examine the world examples well in order to prevent the relapse of such a process". According to the participant, "each media institution and organization should train reporters for such a process."

3.

TURKEY'S MEDIA ACCORDING TO KURDISH CITIZENS

The quantitative phase of the research is based on the findings of the face-to-face questionnaire conducted with 600 people in Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa and Van provinces. Within the scope of the research, questionnaires were applied in 20 districts (including central districts) and 70 neighborhoods. The research was conducted with people over the age of 16, TURKSTAT statistics were taken as a reference in the distribution of age groups, and location quotas were applied at the age group, gender and neighborhood level in the study. The confidence interval of the study was calculated as 95% and the margin of error as 5%. Sample distribution by provinces is presented in the following graph:

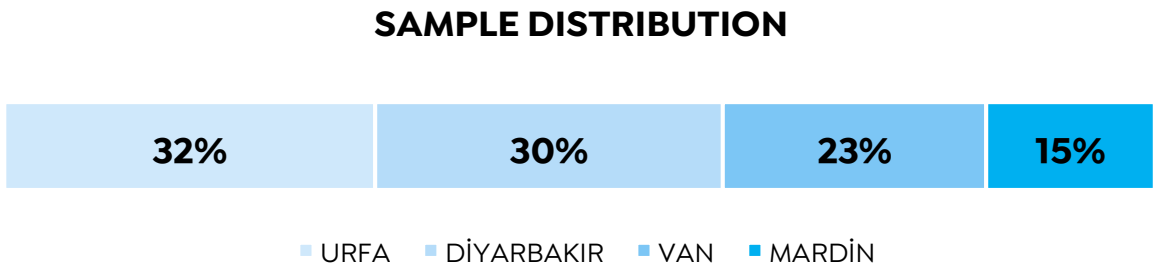

Figure 1. Sample distribution of the research

The distribution of the people participating in the study by provinces is stated as number 1. Urfa and Diyarbakır constitute approximately two-thirds of the sample in proportion to the population size of these provinces.

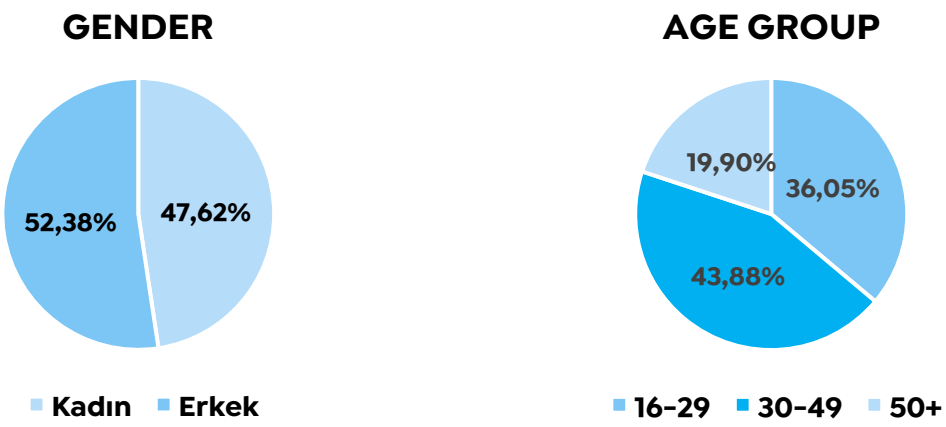

Figure 2. Gender and age group distribution of the sample

47,62% of the participants are women and 52,38% are men. Of each 100 participants, 36,05 were between the ages of 16-29, 43,88 were between the ages of 30-49, and 19,90% were over the age of 50. While one-third of the participants have primary school and below education, the rate of graduates from secondary, high school and equivalent schools is 46%. 19% of the participants are university graduates. 30% of the participants are paid employees, 18% are housewives, 18% are unemployed and 13% are students.

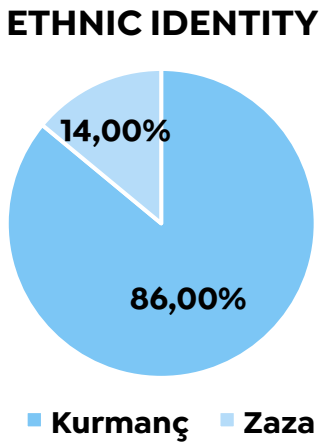

Figure 3. Ethnic identity distribution of the participants

When the ethnic identity distributions of the participants are examined, it is seen that 86% of them are Kurdish and 14% of them are Zaza Kurds.

3.1.
Media Consumption Patterns

How often do you do these activities?

	Never	Rarely	Frequently
Listening to the Radio	49%	44%	7%
Reading Newspapers	58%	39%	3%
Reading Online Newspapers	45%	41%	14%
Watching TV	20%	46%	35%
Watching TV online	41%	42%	17%
Accessing the internet from a computer/laptop	32%	34%	33%
Accessing the internet from a smartphone/tablet	13%	23%	64%

Table 1. Media consumption frequency

Basic media consumption preferences and frequency of the participants and the frequency of the use of new communication technologies stand out. Two out of every three respondents state that they frequently access the internet via smartphones and tablets. Watching TV with 35% and accessing the internet via computer with 33% follow these frequent activities. It is now seen that almost a very small proportion of them read printed newspapers with 3%, while online newspaper readership is observed to be more widespread with 14%. Reading printed newspapers and listening to the radio are two of the rarely performed activities. It is possible to interpret the current state of consumption patterns of the society from the table. This table shows that watching TV still forms an important part of media consumption pattern, although not as important as in previous periods. 90% of the participants access the news digitally via a computer, tablet or telephone, in other words, through a screen.

To what extent do the features listed below play a role in choosing a media medium (TV, radio, newspaper, internet, etc.)?

	Minimum	Moderate	High
Broadcasting in Kurdish	49%	26%	25%
Being close to my political opinion	44%	27%	29%
Being impartial	17%	20%	63%
Not being supported by a political party	34%	23%	43%
Being local	38%	26%	36%
Being national	31%	27%	42%
Being international	28%	27%	45%
Having a qualified broadcasting policy	20%	24%	55%
Pleasing pictures, photographs and visuals	32%	27%	41%

Table 2. Reason for media preference

The factors that play a role in the participants' preference of media outlets are being impartial with 63%, having a qualified broadcasting policy with 55%, and being international with

45%, being national with 42%, having pleasing photographs and visuals with 41%, being local with 36%, being close to the political opinion of the participant with 29%, and finally being in Kurdish with 25%.

From this point of view, media outlets that make impartial, qualified and international broadcasts are preferred by the participants.

Thinking about the media outlet that you follow the most, which worldview/political view do you think this media is close to?	
Independent-impartial	38,78%
HDP	25,85%
AKP	27,21%
CHP	4,59%
MHP	2,55%
İYİP	1,02%

Table 3. Worldview of the followed media

While approximately 39% of the participants think that the media outlet they follow the most is independent and impartial, approximately 27% think that they are close to AKP and 26% think that they are close to HDP. Among the participants, the two political views to which the most followed media outlets are the closest can be interpreted as AKP and HDP.

Which type of TV series do you watch the most?	
Parody programs	36,4%
Comedy series	35,4%
Action series	28,5%
Parody series	25,8%
Period series	20,9%
Historical series	18,2%
Romantic comedy series	14.8%
Tradition, agha, tribe series	17%
Casual series	17,3%
Romantic dramas	17%
Family Series	14.0%
Patriotism series	12,1%

Table 4. Most followed TV series

The most watched program type of the participants is parody programs with 36,4%, followed by comedy series with 35,4% and action series with 28,5%. The least watched series are series with a heroic and patriotic discourse with 12,1% and family series with 14%. In addition, another relatively under-watched group of series are those that are defined as Eastern or Southeastern stories and claim to tell the institution of aghaism, tribes or traditions.

These series are watched with a rate of 17%. In fact, there is no surprise that Kurdish citizens do not show a more intense interest in these series. Because in these series which are thought to take place in Kurdish geography although often not pronounced at all, or which are clearly stated to take place, for example, Siirt, Şanlıurfa or Mardin, often Turkish is spoken with a highly artificial accent instead of Kurdish, the characters are often presented as cartoonized "stereotypes", and their problems are handled in a very alienating way with a language that shows intense heroism. Denial and assimilation about the Kurdish problem in the real world appears in the same form in fictional worlds. As a result, it gives a feeling that the stories do not correspond to the Kurds' own stories, inevitably. Therefore, these series are watched more if there is an impressive storyline and an interesting intrigue. In short, these series, which are referred to in the public opinion as "Eastern/Southeastern series", are not often the series in which the people of the region find their own stories. If these series do not have a successful dramatic plot, they are not of special interest. This can be the explanation of why they are relatively less watched.

3.2.
News Consumption Patterns

In this part of the questionnaire, questions were asked about the different aspects of the participants' news consumption. The main findings are summarized as follows.

From which source do you get the most news?	
Internet	57,82%
Television	36,73%
Newspaper	2,21%
Radio	1,87%

Table 5. News source

While 58% of the participants received the news from the internet, their secondary preference was television with 36,7%. The use of radio and printed media as news sources totals around 4%. The fact that the radio and newspaper have dramatically moved away from being a source of news is not specific to the Kurdish geography. The 2019 report, published by University of Oxford, the Reuters Institute for the Study of Journalism showed that news was increasingly being followed online and on social media across Turkey, even three years ago. According to the report, the internet, which includes social media the most, was the source of news in Turkey. However, it is also known that the audience in Turkey still shows a high level of interest in television as a news source. As a matter of fact, in the 2020 and 2021 reports of the same institution, it is reported that television is still one of the most important news sources in Turkey although the interest in internet news is increasing rapidly. Reuters' 2021 report points out that the pandemic has rapidly reduced interest in the printed media worldwide.[4] The findings of the quantitative research provide a picture compatible with the data of Turkey and the world regarding the most used news sources.

[4]See *Reuters Institute Digital News Repor*t 2019 (https://www.digitalnewsreport.org/survey/2019/turkey-2019/); 2020 (https://www.digitalnewsreport.org/survey/2020/turkey-2020/); 2021 (https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2021/turkey) country analyses.

Which device do you get the most news from?		Age Group		
	General	16-29	30-49	50+
Television	37,60%	21,30%	35,70%	80,70%
Radio	2,80%	3,20%	3,20%	0,80%
Newspaper	3,80%	6,30%	1,30%	3,80%
Internet	55,80%	69,30%	59,70%	14,70%

Table 6. News source by age group

Among the participants aged 50 and over, the most followed news source was television with 80,7%. The difference in the television viewing rates can be observed between the participants between the ages of 16-29 and the participants between the ages of 30-49. 21,3% of the participants between the ages of 16-29, and 35,7% of the participants between the ages of 30-49 watch television. It can be observed that as the age decreases, television viewing decreases and the use of internet as a news source increases. 69,3% of the participants between the ages of 16-29 and 59,7% of the participants between the ages of 30-49 prefer to receive news from the internet. Radio and newspaper consumption is quite low in all age groups, ranging from 1-6%.

Which device do you get the most news from?	TV	Radio	Newspaper	Internet
Men	28,2%	2,4%	6,1%	63,3%
Women	48,5%	3,2%	1,3%	47,0%

Table 7. News source by gender

Female participants use television as a news source almost twice as much as men, with a rate of 48,5%. Among the male participants, internet consumption is higher than women, 63,3% versus 47%. While there are serious differences in the consumption rates of women and men in terms of TV and the internet, it is not possible to conclude a lot of changes in the radio and newspaper consumption. This is also the result of the fact that the rate of using the radio and newspaper as a news source is already very low.

		General	AKP	HDP	Not Voted	New Voter
Which device do you get the most news from? (according to the last political party voted)	Internet	55,80%	29,20%	68,80%	70,80%	55,00%
	Television	37,60%	61,70%	28,30%	29,20%	39,20%
	Radio	2,80%	3,60%	1,40%	0,00%	2,60%
	Newspaper	3,80%	5,50%	1,50%	0,00%	3,20%

Table 8. News source according to the last political party voted

According to political opinions, the most common news source of the participants is the internet with 55,8%. While TV is the most common news source of AKP voter participants with a rate of 61,7%, HDP voter participants get the most news from the internet with a rate of 68,8%. The percentage of AKP voters receiving news from television is approximately twice the percentage of receiving news from the internet. This may be due to the fact that AKP voters find more place for themselves in the television and mainstream media. It is possible to claim the opposite for HDP voter participants. 68,8% of HDP voters get the news from the internet while 28,3%get it from television. This can be interpreted as the need to use alternative media because HDP voters cannot find news about their world and problems on television and mainstream media. On the other hand, the fact that HDP voters have a high interest in politics and the outside world may lead these voters to prefer the internet more. 70,8% of the Kurds who have not voted and 55% of the Kurds to vote for the first time receive their news from the internet. Although the radio and newspaper as news source do not change much depending on the political opinion, they have low levels around 1-6%.

From which television channels do you follow the news the most?	
Fox TV	23,64%
A Haber/ATV	15,65%
Stêrk TV, Ronahî TV, Medya Haber	10,88%
CNN Türk	6,97%
Habertürk	5,27%
TRT Kanalları	3,23%
Artı TV	2,04%
Kanal D	2,38%
Halk TV	1,70%
NTV	1,53%
Ruhaw/ K24	0,85%
SHOW TV	0,85%
Tele 1	0,51%
Rehber TV	0.34%
Star TV	0,34%

Table 9. TV channel where the most news are viewed

Fox TV is the most followed channel by the participants as a news source with a rate of 23,6%. Others appear to be ***ATV/A Haber*** with 15,6%, ***Stêrk TV, Ronahî TV, Medya Haber*** with 10,8% and ***CNN Türk*** with 6,9%, respectively. Although there is no significant difference among other channels, they are watched less. This data was discussed in detail during the meetings held within the scope of the project in Diyarbakır and Van provinces. This data was discussed with "no" response with a rate of 75,68% (24,32%, "yes") given to the question "Do you watch television channels broadcasting in Kurdish?" and led to productive discussions.

One of the common points emphasized by the participants was that the Kurds' not consuming the Kurdish media was a necessity rather than a preference.

This issue was discussed extensively at the 'Turkey's Media in the Context of the Kurdish Question' workshop held in Van. One of the participants of the workshop presented a very detailed explanation based on the relevant facts. Referring to a research report of Socio-Political Field Research Center, they emphasized that one of 3 Kurds in Turkey does not know Kurdish, and the

group that does not follow the media in Kurdish mostly consists of them. Besides, according to TURKSTAT data, 4746 publications published in Turkey (magazines and newspapers) do not include daily Kurdish publications; there is a small number of people who understand and create in Kurdish due to the banning of Kurdish education; Kurdish is spoken with Turkish diction on state television ***TRT Kurdi***; 15 million people speak Kurdish at home in their mother tongue, however, only 3 thousand of these people are literate in their own language. 24,32% response given to the question "Do you watch television channels broadcasting in Kurdish?" corresponds to an extremely large proportion in the light of these data. Another participant states that the rate 24,32% should not be underestimated, and a three-polar (rather than two-polar) media sphere has emerged in Turkey, including the Kurdish media. Another journalist participant emphasizes that the question should be "If there is a Kurdish channel that you can easily access, will you watch it?" instead of "Do you watch Kurdish channels?" In other words, this participant states that we are faced with a necessity rather than a preference. According to another participant, the findings of the research are parallel to the world trends.

Similarly, another journalist participant explained such a large viewing rate of ***Fox TV***, for instance, with its richness and variety of content when compared to the viewing rates of Kurdish television channels. The participant who stated that "Maybe there is a need for a Kurdish media to broadcast according to the contents of normalized daily life," pointed out that the viewing rate of *Fox TV* can be explained not only due to ideological and political reasons, but also production quality of this channel as well as variety of programs such as TV series, daytime shows and music contests.

Other comments emphasize that such viewing rate of ***Fox TV*** is relatively related to its distance to the government and occasionally expressing the truth, therefore, watching ***Fox TV*** cannot be necessarily explained by feeling a complete trust and belonging for the channel. When options were eliminated, the viewers had to make a choice between other available options. The closure of televisions and radios followed by the Kurds intensively also deprived the viewers of the options of watching these channels from the television as a device. Although some of these channels later switched to broadcast on internet platforms, especially the middle-aged and older Kurdish citizens did not have the conditions to migrate to these platforms to watch these channels they used to watch. Therefore, the fact that ***Fox TV*** is watched the most as a news channel in the region -despite its neo-nationalist messages- was among the topics discussed within the framework of this information.

During the discussions held in the workshops, it was underlined that all Kurdish issues are not, of course, related to being Kurdish and are also highly related to foreign policy issues and global events as they are also struggling with acute vital problems such as unemployment or poverty. Kurds needed mainstream news channels for all these reasons. However, in the face of the pro-government attitude of the mainstream media, in other words, the fact that the "pool media" actually brought about the end of mainstream journalism, Kurdish citizens turned to television outlets such as ***Fox TV***. In short, it was stated that the lack of options and the opposition of this channel to political power were effective in the Kurds' watching ***Fox TV*** the most.

3.3.
Trust in the Media and News

TRUST	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeniçağ	Halk Tv	Evrensel	Rudaw TV	Kurdistan 24 TV	Med Nuçe(Medya Haber)	ATV, A Haber	Akit	Sözcü	Oda Tv	Cumhuriyet	Birgün	Medyascope	T24	Gazete Duvar
	3,2	**3,2**	**3,3**	**4,0**	**4,3**	**4,0**	**4,2**	**5,1**	**3,7**	**3,0**	**3,3**	**2,9**	**3,7**	**3,7**	**3,6**	**3,6**	**7,9**

Table 10. Trust in newspapers

In this context, the participants were asked to rate the newspapers in terms of their trust in them from 1-the least to 10-the most. The research findings indicate that the participants trust *Gazete Duvar* the most with a mean trust rating of 7,9 (it should be emphasized that the questionnaire study was completed before the separation process in the ***Gazete Duvar***). ***Gazete Duvar*** is followed by ***Med Nuçe (Medya Haber)*** with 5,1 and ***Evrensel*** with 4,3. The least trusted media and news channels were reported as ***Akit*** with 3, ***Yeni Şafak*** with 3,2, ***Hürriyet*** with 3,2 and ***Oda TV*** with 2,9. When this is interpreted in the light of the assessments made about media preferences above ("the reason for choosing media outlets that make impartial, qualified and international publications", Table 2), it becomes even more understandable.

In terms of news sources, how much do you trust among the media sources I will list?

	Television	Radio	Internet	Newspaper (Printed)	Internet Newspapers, news sources	Social Media
Low (1,2,3,4)	60,7%	66,6%	49,9%	63,6%	58,2%	48,5%
Medium (5,6,7)	31,0%	25,8%	37,3%	30,9%	33,2%	40,2%
High (8,9,10)	8,3%	7,6%	12,8%	5,5%	8,6%	11,2%

Table 11. Trust in news sources

In terms of news sources, participants mostly rely on the internet with 12,8%, social media with 11,2% and internet newspapers with 8,6%. The least trusted news sources are radio with 66,6%, printed newspapers with 63,6% and television with 60,7%. It seems that Kurds who cannot find themselves on Kurdish channels and opposition channels closed after July 15 seem to have low trust in news sources.

How much do you trust the following news organizations?

	Hürriyet	*Yeni Şafak*	*Yeniçağ*	*Halk Tv*	*Evrensel*	*Rudaw TV*	*Kurdistan24 TV*	*Med Nuçe*	*ATV, A Haber, Sabah*	*Akit*	*Sözcü*	*Oda Tv*	*Cumhuriyet*	*Birgün*	*T24*	*Gazete Duvar*
Low	69 %	66 %	70 %	58 %	53 %	59 %	58 %	44 %	62 %	74 %	68 %	75 %	64 %	62 %	65 %	51 %
Moderate	27 %	28 %	20 %	31 %	31 %	27 %	25 %	33 %	24 %	18 %	24 %	20 %	25 %	28 %	25 %	32 %
High	4%	5%	10 %	12 %	17 %	13 %	17 %	23 %	14 %	8%	8%	5%	11 %	10 %	10 %	17 %

Table 12. Trust in news outlets

Med Nuçe is the most trusted news source of the participants with a rate of 23%. It is followed by ***Kurdistan 24 TV*** with 17% and ***Evrensel*** with 17%, respectively. The least trusted news sources of the participants are ***Oda TV*** with 75%, ***Akit*** with 74% and ***Yeni Çağ*** with 70%, respectively. It is possible to say that the fact that the Kurds did not receive support from the news sources close to the left and the opposition during in the solution process and in terms of approach to the Kurdish problem damaged their trust in these sources. The distinction between the channels watched and channels trusted points to the difference between trust and appreciation in TV and news consumption patterns. As discussed above with reference to ***Fox TV***, media consumption cannot be explained only by ideological and political values and identity. Appreciation has a more complex structure and a large number of dynamic determinants and variables.

GENERAL	AKP	HDP
Med Nuçe	ATV, A Haber, Sabah	Med Nuçe
Evrensel	Akit	Evrensel
Gazete Duvar	Yeniçağ	Gazete Duvar
Halk TV	Yeni Şafak	Halk TV
Cumhuriyet	Evrensel	Birgün

Table 14. Voted political party and the most-least trusted media outlet

Considering the relationship between the political party voted and the trusted media outlets, it is seen that the media outlet that AKP voters trust the most is *ATV*, while the media outlet that HDP voters trust the most is ***Med Nuçe (Medya Haber)***. The least trusted media outlet of AKP voters is ***Evrensel. Birgün*** ranks fifth in the ranking of the five media outlet that HDP voters trust the most. In other words, although ***Birgün*** is a less trusted media organ for HDP voters compared to others, it is still among the five most trusted media outlets. Other outlets asked by giving names, such as ***Yeni Şafak*** or ***Akit***, are among the outlets which are not included in "trust lists" of the Kurds at all.

	GENERAL	AK Parti	HDP
Med Nuçe	5,06	3,34	6,82
Evrensel	4,33	3,94	4,70
Gazete Duvar	4,10	3,83	4,41
Halk TV	3,96	3,73	4,21
Birgün	3,69	3,65	3,85
Medyascope	3,66	3,92	3,63
Cumhuriyet	3,72	3,47	3,60
T24	3,65	3,72	3,50
Sözcü	3,32	3,88	2,75
Yeniçağ	3,27	4,28	2,68
Hürriyet	3,17	3,87	2,63
Yeni Şafak	3,23	4,20	2,62
ATV, A Haber, Sabah	3,69	5,47	2,59
Akit	3,02	4,35	2,23

Table 15. Average trust according to vote preference (1-I do not trust at all, 10-I completely trust)

According to the voting preferences in the 2018 elections, the most trusted media organizations by AKP voters were ***ATV*** with 5,5, ***Akit*** with 4,4, and ***Yeniçağ*** with 4,3. It was observed that the participants who voted for HDP had the most trust in ***Med Nuçe*** with 6,8, ***Evrensel*** with 4,7 and ***Gazete Duvar*** with 4,4. In general, the most trusted media outlets for the participants were ***Med Nuçe*** with 5,06, ***Evrensel*** with 4,3 and ***Gazete Duvar*** with 4,1.

Which of the following do you think are the two most important problems of the media in Turkey today?	%
Government oppression	61,2
Censorship and self-censorship	26,9
Opposition's reaction	24,8
Ownership structure	17,3
Unsecured working conditions	17,0
Tabloid tendencies	16,3
Restrictive legislations	13,4
Sales and rating concerns	9,4
Lack of qualified journalists	8,3
Technical inadequacies	4,3

Table 17. Problems of the media

While the two most prominent problems observed by the participants in the media in Turkey are government oppression with 61,2% and censorship/self-censorship with 26,9%, the two least common problems in the media are the lack of qualified journalists with 8,3% and technical inadequacies with 4,3%.

3.4.
Problems of the Media

Do you think the media is independent in today's Turkey?	
Yes	28,8%
No	71,18%

Table 19. Media independence

While 71% of the participants do not think that the media is independent in Turkey, the rate of those who think that the media is independent is around 29%. This result of the research reveals that the vast majority of the participants think that the media is biased.

There are many elements that reinforce this thought. First of all, it should be said that the experience with Turkey's media in the Kurdish geography -as stated in the introduction part and qualitative analysis of this report- does not allow a relationship based on trust. The oppression and rights violations, denial and assimilation experienced by the Kurds historically have also progressed significantly with an exclusion and ignorance in the media. Therefore, the sense of trust in Turkey's media has never been very strong. Although attention is drawn to the positive role of the media in the solution process, it is also underlined that the media did not make independent choices when it came to the partisanship of the media and especially the Kurdish problem during the AKP period.

	I disagree (1,2)	Neutral (3)	I completely agree (4,5)
Media can play a positive role in resolving social conflicts	27%	30%	43%
Media has the power to determine people's political attitudes	24%	35%	40%
Media can deepen political polarizations	23%	32%	45%
Media in Turkey is at an equal distance to all social segments	50,68%	28,40%	20,92%
Media in Turkey has a pluralism that reflects different worldviews	54,20%	27,14%	18,36%
Media outlets in Turkey have an inclusive structure that expresses the problems of different social segments.	54,20%	27,14%	18,36%
News media in Turkey generally present news in a biased manner	31%	31%	38%
Media and freedom of expression are under pressure in Turkey	25%	30%	45%
Arrested journalists are in jail for their journalistic activities	31%	27%	42%
Receiving funds from foundations abroad undermines media's independence	37%	35%	27%

Table 20. Opinions about the media

54,20% of the participants think that the media in Turkey does not have a pluralism that reflects different worldviews, and 54,2% think that media outlets in Turkey do not have an inclusive structure that expresses the problems of different social segments. While 43% of the participants believe that the media will play a positive role in the resolution of social conflicts, 40% also think that the media has the power to determine people's political attitudes. The rate of those who think that the media has a serious impact on society appears to be 50-50%. 50,7% of the participants think that the media in Turkey is not equal to all social segments and 45% think that media and freedom of expression are under pressure. While 42% of the participants think that arrested journalists are in jail due to their journalism activities, the rate of participants who think that receiving funds from abroad foundations would not harm the independence of the media was 37%.

3.5.
Nineties and Solution Process

In your opinion, which of the following are the TWO most important BARRIERS to media's independence in Turkey?

	90'lar	2000'ler	Bugün
Government	54,3%	31%	42%
Army	47,9%	11%	4%
State	33,8%	22%	26%
Political parties	32,4%	19%	24%
Advertisers	3,2%	4%	4%
Media owners	8,7%	7%	13%
Deep State	15,5%	7%	6%
Non-governmental organizations	0%	1%	1%
Companies	1,4%	1%	3%
I do not know/remember	2,7%	4%	0%

Table 21. Barriers to media's independence

According to the participants, the two most important barriers to media independence in Turkey were seen as the government with 54,3% and the army with 47,9% in the 1990s, while the government with 31% and the state with 22% in the 2000s. Today, it is seen as the government with 42% and the state with 26%. It can be seen that the deep state opinion has weakened since the 1990s. It is seen that while the share of the state decreases, the share of the government increases again as a barrier to the independence of the media. However, more detailed research is needed to reach a definite conclusion on this issue. The effect of the army on media independence is seen as 47,9% in the 1990s and 4% today. The large difference should be evaluated within the framework of changing political life in Turkey. The fact that the influence of the army on media independence is pointed out at a much lower rate today, and even such an effect is almost no longer mentioned, may be related to the fact that the idea of an army, which has an impact on the media independently of the AKP Government or political power, is now considerably weakened.

How much do you agree with the statements I will list about the approach of Turkey's mainstream media to the Kurdish problem in the 1990s?	DISAGREE	NEUTRAL	AGREE
The media took a constructive attitude towards the solution of the Kurdish problem	55%	33%	11%
The media reported independently on the Kurdish issue, without any influence or direction	51%	35%	14%
The media approached all segments of society at an equal distance	50%	35%	15%
The media reflected different views in the news	45%	34%	21%

Table 22. The approach of the media to the Kurdish problem in the 1990s

55% of the participants think that the media did not adopt a constructive attitude towards the solution of the Kurdish problem in the 1990s, 51% thinks that the media did not report the news about the problem independently, without being under an influence and guidance, and 50% thinks that the media did not approach all social segments equally.

Please rate the approaches of the following media outlets to the solution process

	Hürriyet	Yeni Şafak	Yeni Çağ	Sözcü	Birgün	Cumhuriyet	Akit	Sabah	Özgür Gündem	Zaman Gazetesi	Taraf Gazetesi	Radikal Gazetesi	Halk TV	Akşam
Negative (1,2,3,4)	71 %	65 %	67 %	71 %	62 %	64 %	69 %	65 %	48 %	71 %	65 %	61 %	62 %	63 %
Medium (5,6,7)	25 %	29 %	25 %	23 %	31 %	30 %	26 %	26 %	29 %	24 %	27 %	34 %	29 %	29 %
Very positive (8,9,10	4%	5%	7%	6%	6%	5%	5%	9%	23 %	5%	7%	6%	9%	8%

Table 23. Approach of media outlets to the solution process

Participants think that the three outlets with the most negative approach to the solution process were ***Hürriyet*** with 71%, ***Zaman*** with 71% and ***Sözcü*** with 71% again. Kurds think that the three

media organs with the most positive approach to the solution process were ***Özgür Gündem*** with 23%, ***Sabah*** with 9% and ***Halk TV*** with 9%.

	Agree	Neutral	Disagree
There have been positive changes in the attitude of the media towards the Kurdish problem from the 90s to the 2000s	49%	36%	14%
The media took a more constructive attitude towards the solution of the Kurdish problem	48%	34%	18%
The language of war has been adopted more in the media	37%	32%	31%
The media has not gone beyond the official opinion in the news about the Kurdish problem	34%	37%	29%
Military supervision over the media has ended	48%	34%	18%
The mainstream media could not make a positive contribution to the solution process	40%	39%	21%
Mainstream media fairly reflected the demands of all parties in the solution process	52%	34%	14%
The mainstream media used a more inclusive language for the Kurds in the solution process compared to previous periods	44%	36%	20%
The mainstream media did not reflect the opinions and views of women in the solution process	40%	36%	24%
The attitude of the mainstream media in the solution process is shaped by the approach of the government	30%	35%	35%
The mainstream media broadcasted based on fundamental rights and freedoms in the solution process	50%	35%	15%
The mainstream media made an emotional broadcast emphasizing values such as brotherhood, humanity, etc. in the solution process	48%	35%	16%

Table 24. The approach of Turkey's media to the Kurdish problem after 2002

According to the majority of the participants, the approach of the Turkey's mainstream media to the Kurdish problem changed after AKP came to power in 2002. 49% of the participants stated that positive changes took place in the attitude of the media towards the Kurdish problem from the 1990s to the 2000s, 48% said that the media has adopted a more constructive attitude towards the solution of the Kurdish problem, and that the media presented the news about the Kurdish problem independently, without any influence and direction.

How much do you agree with the statements I will make about the mainstream media's approach to the Kurdish problem today?	I disagree	I neither agree nor disagree	I completely agree
The mainstream media approaches the Kurdish problem from a democratic point of view	50%	34%	16%
The mainstream media can take a stand independent of the official view on the Kurdish problem	48%	35%	17%
The mainstream media wants the Kurdish problem to be resolved peacefully	48%	35%	18%
The mainstream media uses discriminatory language against Kurds	30%	33%	36%
The mainstream media adopts a human rights-oriented broadcasting policy on the Kurdish problem	51%	34%	15%
Kurds are fairly represented in mainstream media	49%	34%	17%

Table 25. Mainstream media's look at the Kurdish issue today

Opinions of the mainstream media on the Kurdish problem today are presented in the table above. 49% of the participants think that the Kurds are not represented fairly, 50% think that the mainstream media does not approach the Kurdish problem from a democratic point of view, 48% think that it cannot take a stand independent of the official view on the Kurdish problem, does not want the problem to be solved peacefully, and does not adopt a human rights-oriented broadcasting policy on the problem.

With which of the following terms the mainstream media in Turkey addresses the Kurdish problem? (TWO TERMS)	%
Terror	49,1
Politics	33,7
Separatism	48,3
Democracy	13,4
Human Rights	13,9
Peace	14,5
Racism	8,2
Violence	2,9
Security	2,6
Identity	3,2
Development	1,5
Underdevelopment	0,9
Economy	1,5
Brotherhood	2,4
War	0,5
Negotiation	0,9
Religious brotherhood	0,5
Citizenship	0,2
Freedom	7

Table 26. Mainstream media and the Kurdish problem: terms

Participants think that the Kurdish issue is mostly addressed in the mainstream media in Turkey with the words terrorism and separatism. The two terms in which the Kurdish issue is least addressed by the mainstream media are underdevelopment and economy. Media discourses on the Kurdish problem reveal the index of trust of Kurds in media outlets. Based on the participants, it can be said that the attitudes and behaviors shown in the solution process play a decisive role in the media perception of the Kurds.

4.
CONCLUSION

The experiences of the Kurds in the context of Turkey's media and the Kurdish problem and the perception of Turkey's media formed as a result of this experience are full of reflections of a history experienced with pain on the basis of individual events. The attitude of Turkey's mainstream media in this context in terms of the Kurdish society, which suffered a lot of pain, destruction and death, was always experienced as a second pain, a second form of denial and discrimination, or even a "second death" when it comes to death. Media representations often did not offer any sympathy for the Kurds. For example, it is not possible to say that the events of the massacre of Kurdish intellectuals from Vedat Aydın to Musa Anter were covered by the mainstream news media through a language of peace that is comprehensive, fair and contributes to the non-recurrence of these grave events. Similar to what was once done to Ahmet Kaya, there is no fair word in the widespread media order about hate speech and attacks that target Kurdish artists such as Aynur Doğan or Kurdish athletes as we have seen in the case of Amedspor before.

It would not be an exaggeration to say that Kurdish citizens, who turned to the mainstream news media with the expectation of a fair representation after these events, could not read a newspaper article or watch a television news report about these events thirty years ago without feeling resentment, anger or aggravated pain. Either there are no news, or the news are incomplete, or it is given with biased statements and implications that manipulate the event and make the perpetrators uncertain or even justify them. As we have seen in the example of Şenyaşar Family today, there is no "fair" representation in this mainstream media order for serious violations of rights, including violations of the right to life, suffered by ordinary Kurdish citizens.

In the interviews, surveys and workshops conducted to reveal the perception of the Kurds in Turkey's media, it is possible to see the traces of the expectation of a "fair representation", which has always been in vain in this sense. However, it is surprisingly possible to see in the interviews and field research conducted with Kurdish citizens and opinion leaders that this heavy disappointment or "bad memories" surrounding individual events did not lead to a general and "frozen" perception of the media.

Kurdish society is a society that has learned to balance the weight of history and experience with a political maturity thanks to this hundred-year history and experience. This maturity is also observed in terms of their views on the media. Both field research and qualitative analysis show that the Kurds are trying to distinguish fair media practices from unfair practices with a non-absolute approach when evaluating Turkey's media in the context of the Kurdish problem. At the same time, they do not hesitate to subject the media, which is called "Kurdish media", to a severe critical assessment in the context of the same problem.

In the light of this general assessment, the main findings and the results of our study, in which we examine the opinions of the Kurds about Turkey's media in Turkey and the ideas of Turkey's

media about the Kurdish problem and the Solution Process accompanied with qualitative and quantitative research methods, can be summarized as follows:

The Kurdish general public acknowledges that the media plays an extremely important role in political, social and cultural life, and emphasizes that the media has a positive or negative position in influencing the masses and shaping their opinions. When it comes to Turkey's media, this assessment is combined with a number of negative opinions about Turkey's media. However, some evaluations point out that the polarizing language of the media does not fully correspond to it in the society and draws attention to the existence of a more complex interaction between the media and the society. Moreover, while the solution process evaluates media and journalism practices, the number of participants who emphasize the positive function of the media that encourages suspending or leaving behind conflicting issues and prejudices from time to time is not small at all.

In other words, participants do not have a categorically negative attitude towards the media. According to almost all participants of the research, independence and impartiality are the most important factors in the contribution of the media to democracy, social peace and solution. However, vast majority of the participants think that Turkey's media is neither independent nor impartial. It is thought that Turkey's media is under the supervision or control of the state and the deep state sometimes, the army sometimes, the government sometimes, the capital in others, and even a coalition of these in different historical terms. Again, according to the participants, this situation is one of the biggest barriers to the media and peace journalism.

According to the participants, instead of a media language that is rights- and peace-oriented, listens to different social voices, questions, criticizes, and tries to convey the complexity of events, we are faced with a media discourse and structuring that varies according to the period and situation based on current political, bureaucratic and economic relations. This poses a barrier to the contribution of the media to peace and solution in Turkey, in other words, to the realization of an important potential. This is demonstrated by the rapid abandonment of the positive role played by the media in the solution process and the return to the previous polarizing language of war according to a significant part of the participants.

However, in-depth interviews reveal that Kurdish media also have problems in adopting the language of independence, impartiality and peace, and that Kurdish media also have duties. It was emphasized by a large number of participants that the media should not be a side of polarization, but a dialogue and negotiation sphere where different political poles and opinions have the chance to express themselves.

Based on these points, one of the most essential findings and results of our research is that in a media environment where the language of war is dominant, polarized and trapped under the influence of political-economic-legal pressures, censorship, self-censorship and similar effects, the way to enhance the language of peace is to be as distant to strict ideological approaches and political belongings as to political powers and capital groups. At the same time, it is clear that an understanding that respects and prioritizes the benefit of citizens will serve to strengthen the language of peace.

Although the participants prefer to express this situation in terms such as "impartiality" and "independence", the approach adopted today in the field of critical media studies is that "impartiality" is not possible in reality. Events and phenomena are always inevitably framed from a position of a "side". For this reason, it is possible to side with the citizens, the violated or the weak against the powerful without giving up the effort to be independent of the political and/or economic interests. When independence and impartiality terms expressed in the interviews are examined closely, it can be seen that this is what they mean essentially.

According to the participants, the democratic and pluralistic discourse of Turkey's media during the Solution Process -although it is cyclical and dependent- is a promising example in which we can learn many lessons. First of all, it is an important achievement that the issue could be discussed in the solution process and that there was a normalization in the representations about the Kurds. One of the aims of this research is to produce public information about these lessons and to contribute to the process of dominance of a rights-based peace and solution language in the media.

Since the report includes evaluations between chapters, especially at the end of the introduction chapter where the conceptual framework is established, we do not summarize the research findings again. However, when concluding, it should be noted that the perception of Kurds on Turkey's media regarding the Kurdish problem places a responsibility not only on the media but also on the society as a whole. One of the most important conditions for peace to be built is to have in-depth knowledge about conflictual issues. For this reason, we can also say that the responsibility we are talking about is the responsibility of knowing each other's stories. This research itself shares such a responsibility. The media has the potential to inform us about each other. It is promising that Kurdish citizens and opinion leaders point to this potential despite the fact that the media environment in Turkey is pathetic today as well as forty years of "bad experience".

5.
RESOURCES

Law No. 2932 on Publications in Languages Other than Turkish, kanundmc06602932.pdf (tbmm.gov.tr)

Adaklı, Gülseren (2015). "Kürt Sorununun 'Çözüm Süreci' Biterken AKP Medyası ve Psikolojik 15 Savaş." *Mülkiye Journal*, 39(4): 1-41. 1128 (dergipark.org.tr)

Akyol, Hüseyin (2010). *"Kürt Medyasında Yirmi Yıl."* Istanbul: Evrensel Basın Yayın.

Alankuş, Sevda (2016). *Peace Journalism Handbook*, IPS Communication Foundation: Istanbul.

Althusser, Louis (2006). *Ideology and Ideological State Apparatuses*. Istanbul: İthaki Publications.

Aras, Bülent et al. (2009), *Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı.* Foundation for Political, Economic and Social Research (SETA) and Market and Economy Researches (POLMARK). Ankara. 20130109171358_turkiyenin-kurt-sorunu-algisi.pdf (setav.org)

Arslan, Rengin (2015). "90'larda ne olmuştu? Güneydoğu'da gazeteci olmak" *BBC News Turkish*. September 6, 2015.

Ayan, Vahdet Mesut (2019). *Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü.* Doctoral Thesis, Ankara 539514.pdf (ankara.edu.tr)

BBC Turkish(2016). "RTÜK'ten Gün TV'ye karartma, IMC TV'ye Para Cezası." March 11, 2016. RTÜK'ten Gün TV'ye karartma, İmc TV'ye para cezası - *BBC News* Turkish

Bianet (2011). "Özgür Gündem 17 Yıl Sonra Yeniden ; Hoş Geldin!". April 4, 2011. Özgür Gündem 17 yıl Sonra Yeniden; Hoş Geldin! - bianet

Bianet (2015). "#DİHAyasansürekarşı Kampanya". 15.09.2015. #DİHAyasansürekarşı Kampanya - bianet

Coşkun, Vahap (2014). *Çözüm Süreci: Dün, Bugün, Yarın.* Liberal Düşünce. 75(19): 7-18. 790574 (dergipark.org.tr)

Coşkun, Vahap (2015). *Çözüm Süreci: Kazanımlar Ve Tehditler.* Democratic Progress Institute(DPI). PROOF1_Turkish_Dublin_Roundtable_FINAL-WEB.pdf (democraticprogress.org)

Cumhuriyet (2016). "12 TV, 11 Radyo Kanalı Kapatıldı." September 29, 2016. 12 TV, 11 radyo kanalı kapatıldı (cumhuriyet.com.tr)

Çapan, Fırat(2020). *Çatışma Çözümü ve Barış İnşası Dünya Deneyimleri Serisi – 2 Askerî Zafer Barış Getirir mi? Sri Lanka Örneği.* Diyarbakir Institute for Political and Social Research (DİSA). Askerî Zafer Barış Getirir mi? SRİ LANKA ÖRNEĞİ – DİSA (disa.org.tr)

ÇGD (2022). "Öldürülen Gazeteciler." 9.01.2022. Contemporary Journalists' Association - Öldürülen Gazeteciler (cgd.org.tr)

Çiçek, Cuma (2018). *2013-2015 Çözüm Süreci'nde Sivil Toplum Kuruluşları.* Istanbul: Peace Foundation, 2017_turkce_rapor.pdf (barisvakfi.org)

Çiçek, Cuma and Vahap Coşkun (2016). *Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak* Ankara: Peace Foundation. Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci – Peace Foundation (barisvakfi.org)

Dakak, Turgay (2015). *90'larda Kürt Sorunu Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Yeniden Üretilmesinde Medyanın Rolü (Milliyet Gazetesi Örneği).* Master's Thesis, Istanbul Arel University. National Thesis Center | Homepage (yok.gov.tr)

Deutsche Welle (2021a). "RSF: Türkiye'de Basının Yüzde 90'ı Hükümete Yakın Çevrelerin Kontrolünde." January 29, 2021. RSF: Türkiye'de basının yüzde 90'ı hükümete yakın çevrelerin kontrolünde | Turkey| DW | 29.01.2021

Deutsche Welle (2021b). "Freedom House: Türkiye İnternette Özgür Değil." September 21, 2021 Freedom House: Türkiye internette özgür değil | Turkey | DW | 21.09.2021

Disk Basın İş (2015). Savaşın 40 günlük Bilançosu. September 2, 2015. www.diskbasinis.org. Savaşın 40 günlük basın bilançosu (diskbasinis.org)

DPI (2012). Çatışmaların Çözümünde Yerel ve Bölgesel Medyanın Rolü. İstanbul: Democratic Progress Institute(DPI) DPI-Roundtable-The-Role-of-Local-Media-in-Conflict-Resolution-TURKISH.pdf (democraticprogress.org)

DPI (2014). Çatışma Çözümünde Dil, Kimlik ve Medyanın Rolü. Istanbul: Democratic Progress Institute(DPI). Dilin-Kimliğin-ve-Medyanın-Çatışma-Çözümündeki-Rolü-Rapor-1.pdf (secbir.org)

DİTAM (2019). Toplumsal Barışın inşasında Güney Afrika Deneyimi. http://ditam.org/wp-content/uploads/2019/10/Güney-Afrika-Deneyimi-Konferansı-Kitap-Güncel.pdf

Elmas, Esra and Dilek Kurban (2011). İletişimsel Demokrasi-Demokratik *İletişim Türkiye'de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler*. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–1. Istanbul: Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV) rapor_Iletisimsel_Demokrasi_Demokratik_Iletisim_Turkiyede_Medya_Mevzuat_Politikalar_Aktorler.pdf (tesev.org.tr)

Eres Benan, Hakan Yüksel (2017). "AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi" *HalaGazeteciyiz.net* AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi - HalaGazeteciyiz

Euronews (2021a). "AİHM'nin 2020 bilançosu: İfade özgürlüğünün en çok ihlal edildiği ülke Türkiye." October 25, 2021. AİHM'nin 2020 bilançosu: İfade özgürlüğünün en çok ihlal edildiği ülke Turkey | Euronews

Euronews (2021b). "Rapor: Türkiye son 10 Yılda En Çok Otoriterleşme Gösteren İlk 10 Ülke Arasında." March 10, 2021. Rapor | Türkiye son 10 yılda en çok otoriterleşme gösteren ilk 10 ülke arasında | Euronews

Euronews (2021c). "Freedom House Raporu: Türkiye, 195 Ülkenin Bulunduğu Özgürlük Sıralamasında 146. Sırada." March 4, 2021. Freedom House raporu: Türkiye, 195 ülkenin bulunduğu özgürlük sıralamasında 146. sırada | Euronews

Euronews (2021d). "Uluslararası Gazeteciler Federasyonu: Türkiye, Dünyanın En Büyük gazeteci Hapishanesi" March 12, 2021. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu 2020 Raporu: 'Türkiye, dünyanın en büyük gazeteci hapishanesi' | Euronews

Evrensel (2020a). "24 Temmuz Basın Bayramı raporu | 18 yılda en az 721 gazeteci tutuklandı" July 23, 2020. 24 Temmuz Basın Bayramı raporu | 18 yılda en az 721 gazeteci tutuklandı - Evrensel

Evrensel (2020b). "Kürtleri Birleştiren Ses: Erivan Radyosu" November 11, 2021. Kürtleri birleştiren ses: Erivan Radyosu - Evrensel

Free Web Turkey(2021). "Erişim Engelleri Başta Kürt Basınını Etkiliyor" June 22, 2021 Erişim engelleri başta Kürt basınını etkiliyor | FreeWebTurkey

Gazeteduvar (2017). "RTÜK: OHAL Döneminde 70 Televizyon ve Radyo Kapatıldı" November 1, 2017. RTÜK: OHAL döneminde 70 televizyon ve radyo kapatıldı (gazeteduvar.com.tr)

IHOP (2018). "Olağanüstü Hal Tedbir ve Düzenlemeleri: Güncellenmiş Durum Raporu-Türkiye 21 Aralık 2016-31 Aralık 2017." Human Rights Joint Platform (HRJP). January 11, 2017 olağanüstü Hal tedbir ve düzenlemeleri (ihop.org.tr)

Köse, Talha (2017). "Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü" *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 1(4): 13-40. 328509 (dergipark.org.tr)

Kösedağ, Mehmet Sena (2009) "Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını." *Selçuk İletişim,* 1(12):475-501. Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını (acarindex.com)

Kurban, Dilek and Ceren Sözeri (2012). *İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller.* Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–3. İstanbul: Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV). rapor_Iktidarin_Carkinda_Medya.pdf (tesev.org.tr)

Kurban, Dilek and Ceren Sözeri (2013). *Türkiye'de Özgür ve Bağımsız Bir Basın İçin Siyasa Önerileri*. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–4. Istanbul: Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV). rapor_Turkiyede_Ozgur_Ve_Bagimsiz_Bir_Basin_Icin_Siyasa_Onerileri.pdf (tesev.org.tr)

Mezopotamya(2021). "Patates İzdihamı Haberimiz 'Kamu Düzenin Korunmasına Aykırı' sayıldı." 1.06.2021. Patates izdihamı haberimiz 'kamu düzenin korunmasına aykırı' sayıldı - Mezopotamya Ajansı (mezopotamyaajansi35.com)

Özçetin, Burak (2021). *Kitle İletişim Kuramları*, İletişim Publications: Istanbul (5th Edition).

RSF (2021). "Otoriterlik Medyayı Ele Geçirdi". Access Date: 10.01.2022. Türkiye mi| RSF

RTÜK (2010a). *Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlara İlişkin Usul ve Esaslar*, Access Date: 10.01.2022. RTÜK | Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2010b). Yayına izin Verilen Kuruluşlar. Access Date: 10.01.2022. RTÜK | Farklı Dil ve Lehçelerde Yayınlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2016). RTÜK decision no. 103 dated 28.01.2016, RTÜK | Kararlar (rtuk.gov.tr)

RTÜK (2018). RTÜK decision no. 58 dated 25.07.2018 RTÜK | Kararlar (rtuk.gov.tr)

Rudaw(2017). "Rûdaw Türksat'tan Çıkarıldı."September 27, 2017. Rûdaw Türksat'tan çıkarıldı | Rudaw.net

Sert, Osman (2020). "Türkiye ve Kürt Sorunu Jeopolitik ve Yeni Bir Girişim İmkânı" DPI Democratic Progress Institute, Turkey-and-the-Kurdish-Issue-Osman-Sert.pdf (democraticprogress.org)

Sözeri Ceren (2018). "Anaakım Medyanın Bitişi Demek." March 21, 2018. Ceren Sözeri : Anaakım medyanın bitişi demek (cumhuriyet.com.tr)

Sözeri, Ceren and Zeynep Güney(2011). *Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği: Sektör Analizi.* Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi–2. Istanbul: Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV) rapor_Turkiyede_Medyanin_Ekonomi_Politigi_Sektor_Analizi.pdf (tesev.org.tr)

Uçar, Fuat and Osman Akandere (2017), "Turgut Özal'ın Kürt Sorununa Yaklaşımı." *Turkish Revolution History Institute of Ankara University Atatürk Yolu Journal, 61:365-392.* Microsoft Word - 12-UÇAR Fuat-Osman Akandere-final version of the text (dergipark.org.tr)

World Justice Project (2021). "Rule of Law Index: 2021." WJP-INDEX-2021.pdf (worldjusticeproject.org)

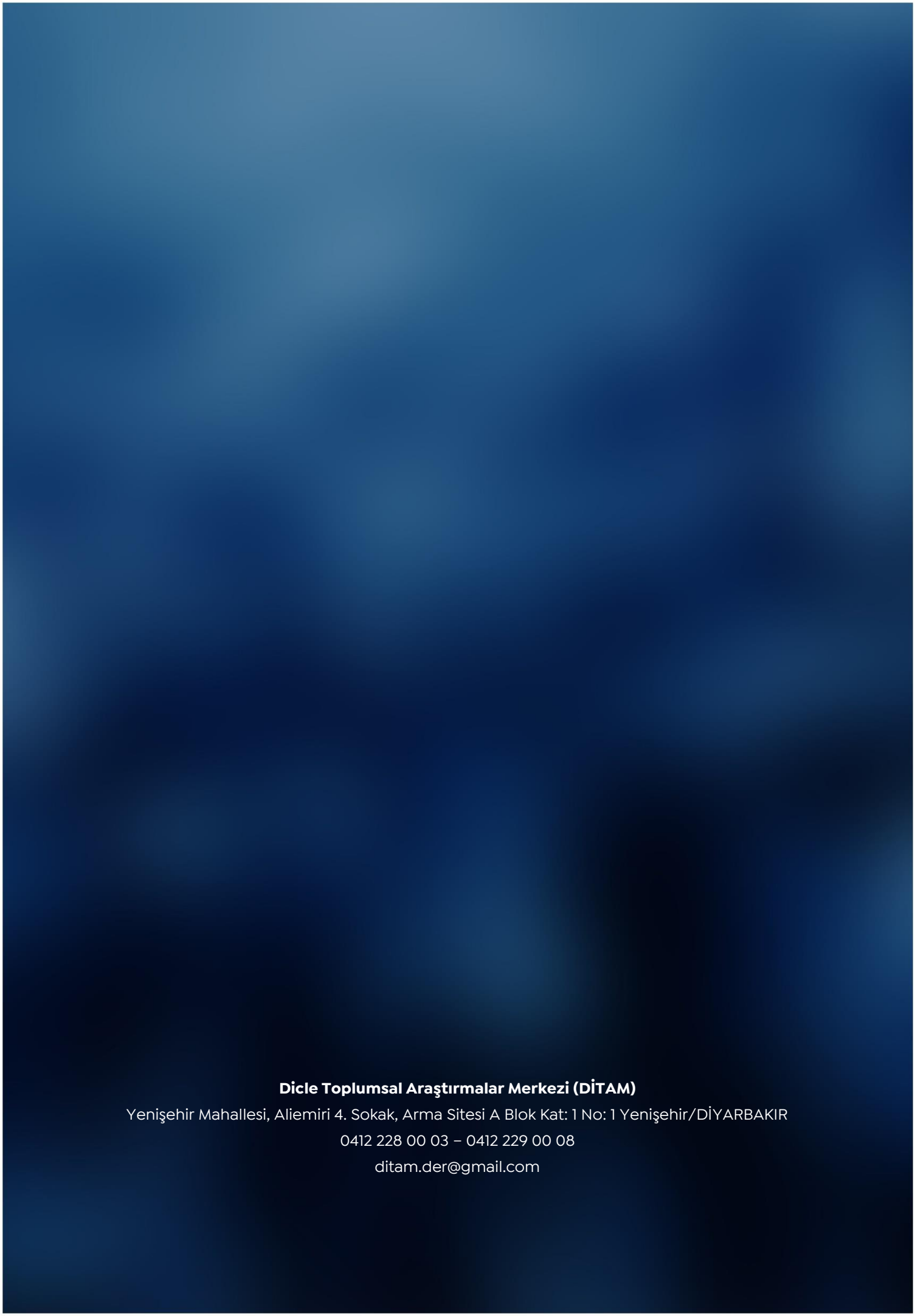
Yezdani, İpek, "Pandeminin Gölgesinde Gazetecilik: Türkiye – Covid 19'un Türkiye'deki Bağımsız Medya Üzerindeki Etkisi." IPI Report, tur-turkey-report-covid19-impact-on-B9ZH.pdf (gazeteduvar.com.tr)

ANNEX 1.

List of participants

Participant No:	Location, Occupation
1	Şanlıurfa, JOURNALIST ACTIVIST
2	Diyarbakır, MEDIA MANAGER
3	Şanlıurfa, LAWYER
4	Diyarbakır, JOURNALIST
5	Diyarbakır, POLITICIAN
6	Diyarbakır, JOURNALIST
7	Şanlıurfa, JOURNALIST
8	Şanlıurfa, LAWYER
9	Istanbul, NGO REPRESENTATIVE
10	Diyarbakır, JOURNALIST
11	Şanlıurfa, JOURNALIST
12	Diyarbakır, JOURNALIST
13	Diyarbakır, JOURNALIST
14	Van, JOURNALIST
15	Şanlıurfa, AUTHOR
16	Şanlıurfa, LAWYER
17	Diyarbakır, JOURNALIST
18	Diyarbakır, JOURNALIST
19	Batman, LAWYER

20	Istanbul, LAWYER
21	Diyarbakır, JOURNALIST
22	Diyarbakır, JOURNALIST
23	Diyarbakır, JOURNALIST
24	Diyarbakır, JOURNALIST
25	Istanbul, JOURNALIST
26	Diyarbakır, LAWYER
27	Muş, NGO
28	Istanbul, JOURNALIST
29	Diyarbakır, JOURNALIST
30	Ankara, JOURNALIST
31	Diyarbakır, NGO
32	Van, JOURNALIST
33	Ankara, JOURNALIST
34	Ankara, NGO
35	Van, NGO
36	Diyarbakır, JOURNALIST
37	Van, LAWYER
38	Ankara, JOURNALIST
39	Diyarbakır, LAWYER
40	Van, NGO

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM)
Yenişehir Mahallesi, Aliemiri 4. Sokak, Arma Sitesi A Blok Kat: 1 No: 1 Yenişehir/DİYARBAKIR
0412 228 00 03 – 0412 229 00 08
ditam.der@gmail.com